

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

NEVELÉSTÖRTÉNET

A SZÉKESFEHÉRVÁRI KODOLÁNYI JÁNOS FŐISKOLA FOLYÓIRATA

Felelős kiadó:
SZABÓ PÉTER rektor

Szerkesztőbizottság:
SZABÓ PÉTER, a szerkesztőbizottság elnöke

AMBRUSNÉ KÉRI KATALIN (Pécs), BALOGH MIHÁLY (Budapest),
CSURGAI HORVÁTH JÓZSEF (Székesfehérvár), ERDÉLYI MARGIT (Komarno),
HORVÁTH MÁRTON (Budapest), NÉMETH ANDRÁS (Budapest), KOVÁTSNÉ NÉMETH MÁRIA (Győr),
PUKÁNSZKY BÉLA (Szeged), SZABOLCS ÉVA (Budapest)

Nemzetközi tanácsadók:
HARALD EICHELBERGER (Wien, Ausztria)
LEONCIO VEGA GIL (Salamanca, Spanyolország)
YASSINE ZOUARI (Rouen, Franciaország)

Szakmai támogatók:
MTA Pedagógiai Bizottság Neveléstörténeti Albizottság
MTA Veszprémi Területi Bizottság Neveléstudományi Szakbizottság
Neveléstörténeti Munkabizottsága

Főszerkesztő:
TÖLGYESI JÓZSEF

A szerkesztőség munkatársai:
BESSENYEI JÁNOS technikai szerkesztő

ZSARNÓCZAI ERIKA szerkesztőségi titkár

Szerkesztőség:
Kodolányi János Főiskola
8000 Székesfehérvár, Fürdő u. 1.
06/30/600-9186
tolgyesij@uranos.kodolanyi.hu

HU ISSN 1785-5519

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK	5
<i>SIMON P. PIROSKA</i>	
JELES TANÁREGYÉNISÉGEK FIUMÉBAN	5
<i>SURÁNYI ISTVÁN</i>	
ÚJRA NYÍLIK A LILIOM. . .SZÉKESFEHÉRVÁR CSERKÉSZCSAPATAI MÚLTJA 1948-IG	45
KÖZLEMÉNYEK	83
<i>JÁKI LÁSZLÓ</i>	
JANCSÓ BENEDEK TANÁRI ÉS OKTATÁSPOLITIKAI TEVÉKENYSÉGE	83
<i>KÉZI ERZSÉBET</i>	
AZ IDEGEN NYELVEK OKTATÁSA A KÖZÉPKORBAN.....	90
<i>KOCSISNÉ FARKAS CLAUDIA</i>	
„MINDENKI FALAKAT EMELT.” A ZSIDÓK KIZÁRÁSA A FASISZTA OLASZORSZÁG ÁLLAMI ISKOLÁIBÓL.....	95
<i>NAGY ENIKŐ</i>	
A RATIO EDUCATIONIS TUDÁSÉRTELMEZÉSE.....	102
<i>VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ</i>	
JAUZS BÉLA KISÚJSZÁLLÁSI ÉVEI	110
<i>ÁMENT ERZSÉBET</i>	
MOZAIKOK A SZÉKESFŐVÁROSI PEDAGÓGIAI SZEMINÁRIUM TÖRTÉNETÉHEZ ...	123
MEGEMLÉKEZÉS	132
<i>VERESS JÓZSEF</i>	
EMLÉKEZÉS ÁDÁM ZSIGMONDRA (1906-1962), A HAZAI GYERMEKVÁROSON ATYJÁRA	132
KÖNYVISMERTETÉSEK	141
BOGNÁRNÉ KOCSIS JUDIT: KARÁCSONY SÁNDOR PEDAGÓGIAI MODELLE ÉS RECEPCIÓJA A REFORMÁTUS FELSOÓKTATÁSBAN	141
<i>(MIHALOVICSNÉ LENGYEL ALOJZIA)</i>	
GÖNCZÖL LÁSZLÓNÉ – KALLÓS KÁROLYNÉ (SZERK.): JELES PEDAGÓGUSOK GYŐR-MOSON-SOPRON MEGYÉBEN	143
<i>(VARGA JÓZSEF)</i>	
S. PERÉMI ÁGOTA (SZERK.): EMLÉKKÖTET LACZKÓ DEZSŐ (1860-1932) SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJÁRA	147
<i>(TÖLGYESI JÓZSEF)</i>	
SZERK. BIZ.: JANCSÓ BENEDEK EMLÉKEZETE	149
<i>(TÖLGYESI JÓZSEF)</i>	
SZLUCSKA JÁNOS: „PÜNKÖSDI KIRÁLYSÁG.” AZ ÉSZAK-ERDÉLYI OKTATÁSÜGY TÖRTÉNETE 1940-1944.....	152
<i>(CS. BÁNYAI GYÖRGY)</i>	

VESZPRÉMI MEGYEI JUBILEUMI ÉVKÖNYVEK.....	155
A 125 ÉVES TÁNCICS MIHÁLY SZAKKÖZÉPISKOLA, SZAKISKOLA ÉS KOLLÉGIUM JUBILEUMI ÉVKÖNYVE 1883–2008; A 60 ÉVES IPARI SZAKKÖZÉPISKOLA ÉS GIMNÁZIUM JUBILEUMI ÉVKÖNYVE 1949–2009; A BERCSÉNYI MIKLÓS SZAKKÖZÉPISKOLA, SZAKISKOLA ÉS KOLLÉGIUM JUBILEUMI ÉVKÖNYVE 1949–1999–2009; LOVASSY LÁSZLÓ – VOLT PIARISTA – GIMNÁZIUM JUBILEUMI ÉVKÖNYV 1711–2011 BESZÉLGETŐKÖNYV (CSISZÁR MIKLÓS)	

Címlapkép:

A Veszprém Megyei Neveléstörténeti Társaság logója
(1990-ben alakult a jelenlegi hasonló egyesületek közül elsőként)

A borítót és a kötetet tervezte:

Bessenyei János

Nyomdai kivitelezés:

Quadrat '64

TANULMÁNYOK

JELES TANÁREGYÉNISÉGEK FIUMÉBAN

SIMON P. PIROSKA

Hosszú évek óta a magyar Fiumét kutatom, egész pontosan a provizórium-kori (1870-1918) magyar állami iskolák történetét. A munkám során arra figyeltem fel, hogy a Magyarországról odahelyezett tanárok szellemi teljesítménye (és munkabírása) kiemelkedő volt. Vajon mi lehetett ennek a mozgatója? Élet- és munkakörülményeik nehezek voltak, legtöbbször száműzetésnek, büntetésnek tekintették a tengerparton eltöltött éveket. A tudományos munka jelentette volna számukra a menedéket, a vigasztalódást, az esélyt a „visszatérésre”? Netán komolyan vették a korszak nagynevű tudósának, Eötvös Lorándnak rektorként elmondott szavait?¹ Esetleg a hazai szakmai életből való kirekesztődés félelme ösztönözte őket? Vagy egyszerűen a körülmények eredményezték, kényszerítették ki ezt a kimagasló teljesítményt?

A kiválóságok neveit hosszan lehetne sorolni: Császár Ferenc jogász,; Györök Leó György, a kalandos életű festőművész, nyelvkönyvíró; Erődi Béla nyelvész, műfordító, földrajzíró, a középkori perzsa költészet legavatottabb fordítója; Fest Aladár történész, Fiume történetének tudós kutatója, aki eljutott az Magyar Tudományos Akadémia felolvasóülésére is; Körösi Sándor nyelvész, néprajzkutató, az ő nevével jegyzik az első olasz-magyar szótárt; Matisz János, Fiume környéke növény- és állatvilágának kiemelkedő kutatója. (Jelen dolgozatban csak az ő fiumei pályájukkal foglalkozom.) Aztán ott tanított Berghoffer József germanista, Riegler Sándor, akit az első fiumei amatőr fényképészek között is számon tartanak, és a magyar állampolgárrá lett italianista, Zambra Péter.² Mindannyian becsületes, tehetséges emberek, kiváló tanárok voltak. Valamennyien irodalmi műveket fordítottak, tankönyveket, szótárakat írtak, s az általuk választott egy vagy több tudományterület vagy művészeti ág kiváló, elismert művelői voltak. Közülük kerültek ki az első magyarországi italianisták. Ők nevelték ki a két világháború közötti Olaszország legjobb magyar-olasz műfordítóit. Sok kiváló diákot tereltek a tudományos pálya felé. Tanítványaik közül többen kiváló pedagógusok, ismert történészek, néprajzosok, jogászok, fizikusok, kémikusok lettek. Példaként említhetjük Attilio Depolit, aki élete végéig Fest Aladárt tartotta mesterének, továbbá Guido Depolit, Silvino Gigantét, Zemplén Gézát és testvérét, Zemplén Győzöt, akiknek a természettudományok iránti érdeklődését a fiumei gimnáziumban csak erősítették.

Ezek a tanárok, amellyel, hogy bizonyították tehetségüket, tudásukat, felkészült-

ségüket, szakmai elkötelezettségükről, szilárd jellemükről, emberségükről, hivatásuk tiszteletéről is példát mutattak tanítványaiknak és pályatársaiknak.

A különböző évekből származó gimnáziumi évkönyvek pontosan tájékoztatnak a tanárok Fiumében folytatott irodalmi és tudományos tevékenységéről, emellett pontosan közlik azoknak az előadásoknak a címeit, amelyekkel különböző egyesületek, körök felolvasóülésein szerepeltek. Ezek az ismeretterjesztő előadások, amellelt, hogy gazdagították Fiume kulturális életét, hozzájárultak a közműveltség emeléséhez, reprezentálták a tanárok felkészültségét, valamint általános ismertséget és elismertséget hoztak az előadóknak. Továbbá ezeket az adatokat kiegészítem különböző forrásokból (levéltári iratok, korabeli újságok, visszaemlékezések, monográfiák, interneten elérhető közlemények, cikkek) származó információkkal, amelyekből valamelyest következtetni lehet a bemutatott tanárok személyiségére is.

CSÁSZÁR FERENC, A JOGÁSZ

Császár a „második magyar uralom” idején (1822-1848), 1830-ban került a tengerparti városba. Életének e korszakáról nagyon kevés adat maradt fenn, tanári tevékenysége is jórészt feledésbe merült. Sokoldalúsága miatt szólók róla, s mert nyelvtankönyvet írt, s azért is, mert Fiumében született verseinek, feljegyzéseinek hangulata mintegy előrevetítette a későbbiekben a tengerparton működő magyarok érzéseit. Császár nem szeretett Fiumében lenni.

Császár Ferenc (Zalaegerszeg, 1807 – Kerepes, 1858) Pesten és Zágrábban tanult jogot. 1830-ban a pesti egyetemen szigorlatot, három évvel később pedig (1833) Zágrábban ügyvédi vizsgát tett. Mindössze. 23 éves volt, amikor a fiumei gimnáziumba a magyar nyelv és irodalom rendes tanárává nevezték ki (1830). Sok kitűnőség volt ennek a gimnáziumnak a növendéke, így Ivan Zajc zeneszerző, a horvát nemzeti opera megteremtője, aztán Ivan Mažuranić horvát bán. (Mažuranićot Császár tanította a magyar nyelvre.) Ahogy Császár életrajzírója, Litványi László írja, *„ifjúsága legfogékonyabb éveit távol a hazától az idegen nyelvű és szellemű Fiumében tölti. Lelke tele lesz idegen mintákkal, szíve idegen benyomásokkal.”* (Litványi, 10.o.) Azt is írja róla, hamar népszerűvé vált ez a *„feltűnően szép”* fiatalember a fiumei polgárok körében. Tanítványai is gyorsan megkedvelték.

A tanítás nem hozhatott túl sok pénzt a konyhára, talán becsúgyát sem elégítette ki a gimnáziumi munka, ezért a fiumei kormányzóságnál is munkát vállalt, ahol jogi ismereteit kamatoztathatta. S közben tanult. Megtanult olaszul, megismerkedett az olasz irodalommal, s tanulmányozta a Magyarországon akkor még alig ismert kereskedelmi és váltójogot. Ez utóbbival jövőbeni karrierjét alapozta meg. Első volt Magyarországon, aki e témában szakkikkeket, szakkönyveket írt. (Váltójog, 1840; Váltójogi műszótár, 1840; A magyar csódtörvénykezés rendszere, 1846 stb.).

Olasz nyelven magyar nyelvtant írt. Ismét Litványit idézem: *„E könyv első részében a magyar nyelv szabályait tartalmazza, példákkal és gyakorlatokkal. A*

második részt olvasókönyvnek tekinthetjük; olvasni és fordítani való olasz és magyar gyakorlatok és „breve prospetto della letteratura ungarica nel secolo XIX.” olvashatók benne. A XIX. századi magyar irodalomról rövid áttekintést ad.” (Litványi, 11.o.)

Vágyott az elismerésre, amit Fiumében meg is kapott. Császárt 26 évesen a patriácius tanácsosok közé választották. Ezt a címet a város elöljárói azoknak adományozták, akiktől a város javára közbenjárást, segítséget, hasznot reméltek.

Bármennyire sikeresnek mondhatta magát, nem szeretett Fiumében lenni. „Száműzöttként” élte napjait. *„Adná a jó Ég, hogy Fiuméből, már egyszer valódi számkivetés után megszabadulhatnék”* – írta. (Litványi, 12.o.) A szabadság, ha nem is véglegesen, 1835-ben jött meg. Súlyosan megbetegedett, gyógyulást Zalaegerszegen keresett. 1836-ban azonban már újra Fiumében dolgozott. 1840-ben sikerült végleg elhagynia a várost.

Császár Ferenc tevékenysége szerteágazó volt. Költeményei, színpadi művei, olasz nyelvből való fordításai (elsőként ültette át magyar nyelvre Dante halhatatlan költeményét), mára inkább csak irodalomtörténeti szempontból érdekesekek, jogi művei azonban figyelemre méltóak, maradandó értékűek. A fiumei kikötőről írt munkájára sokan hivatkoznak. Történelmi, jogi és vegyes témájú cikkei, úti beszámolói, beszédei különböző lapokban jelentek meg. Magyarországon lapszerkesztőként is ismert volt.

GYÖRÖK LEÓ GYÖRGY, A TANKÖNYVÍRÓ

Györök Leó György (Pápa, 1847 – Budapest, 1899) ma festőként talán ismerőbb, mint tanárként, vagy akár íróként. Élete regényes, változatos, tele izgalommal és fordulatokkal, Akár egy XIX. századi romantikus ideál megtestesítője is lehetne. Mindennél többre becsülte a szabadságot ez a kemény, rendíthetetlen, különleges, zárkózott természetű ember.

Györök a székesfehérvári középiskola elvégzése után Fiuméba ment hajós iskolába, Matkovich Antal iskolájában képezhette magát. Tanulmányai végeztével rövid ideig tengerészként dolgozott, majd Wales fővárosában, Cardiffban telepedett le. Ott festészetéből és nyelvtanításból tartotta el magát. Aztán következett egy hosszabb franciaországi tartózkodás. Párizsban párhuzamosan mérnöki és képzőművészeti tanulmányokat folytatott, de filozófiai és irodalmi előadásokat is hallgatott a Sorbonne-on. S amikor Franciaország és Poroszország között kitért a háború (1870), Györök kötelességének érezte, hogy erejével, tudásával a vendéglátó országot szolgálja. Párizs védelmének mérnöki ismereteit is hasznosította. A harcokban megsebesült, majd fogságba került, ahonnan, köszönhetően a rajztudásának is, szerencsével megszökött. Megfáradt, megsebzett, csalódott emberként tér vissza Magyarországra. S még csak húszas éveinek a közepén járt.

A rendkívül mozgalmas életet maga mögött hagyó Györök Leó barátai unszolásá-

ra újra tanulni kezdett, s tanári képesítést szerzett (1876) magyar és francia nyelvből. Trefort Ágoston a frissen diplomázott tanárt Fiuméba helyezte a magyar állami felsőbb középtanodához. Az iskoláról csak annyit, hogy a magyar kormány 1871-ben nyitotta meg ezt a felekezet nélküli, olasz tanítási nyelvű állami felsőbb középiskolát (Scuola non confessionale media superiore di Stato). A magyar nyelv oktatása is szerepelt a tanrendben. A középtanodát nagyon kevés tanuló látogatta.

Nem tudni, milyen érzéssel fogadta Györök Leó a fiumei állást, de feltételezhetjük az örömet, hiszen ott újra a tenger közelében lehetett. Számára a tenger a nyugalmat, a végtelen szabadságot jelentette.

A Györökkel kapcsolatos munkák fiumei működése felett általában átsiklanak. A városból való gyors távozását pedig legtöbbször kalandvágyával, nyughatatlan lelkével magyarázzák. De mi is történt valójában?

A tanítás során Györök Leó is hamar szembesülhetett a fiumei oktatás súlyos gondjaival, például azzal, hogy a középtanodában nem tudnak a gyermekek kezébe használható magyar nyelvkönyvet adni. Tudni kell, hogy a fiumei magyar állami iskolák fennállásuk idején folyamatosan tankönyvgondokkal küzdöttek. A Magyarországon használatos tankönyveket nem tudták használni, hiszen a fiumei gyermekek túlnyomó többsége még az állami iskolák osztályaiban is olasz anyanyelvű volt. Az Olaszországban kiadott tankönyveket sem használhatták, hiszen akkor egy idegen állam tankönyveiből tanítottak/tanultak volna. Ezért kellett tankönyveket írniuk a Fiumében működő magyar tanároknak és tanítóknak.

A nyolc nyelven beszélő Györök fiumei tanársága kezdetén tehát – akárcsak sors társai –, tankönyvírásba kezdett. *Elementi di grammatica ungherese* c. munkáját, amely egy magyar nyelvtankönyv-sorozat első része volt, 1878. április 7-én kelt 8519/1878. számú rendeletével a vallás- és közoktatásügyi miniszter ideiglenes tankönyvül engedélyezte az 1878/1879-es tanévre. Ugyanazon év augusztusában a minisztérium elfogadta és oktatásra alkalmasnak találta az ugyancsak a középtanodában tanító Gresits Miksa tankönyvét. (*Grammatica della lingua ungherese*, riveduta ed approvata dal Consiglio sup. d'istruzione dello Stato. Fiume, 1879.) Györök tankönyvének első kötete egy évvel később került ki a nyomdából, *Grammatica metodica della lingua ungherese, con esercizi pratici* címmel adták ki (Fiume, 1880). Egy 1893-ban, a Budapesti Szemlében megjelent könyvismertető a legjobb olasz nyelven írt magyar nyelvtanok közé sorolta.

Gresits Miksa (Rimaszombat 1843. – Losonc 1903.) a gimnáziumot Rozsnyón és Egerben végezte, majd Pesten teológiát tanult. A teológián eltöltött négy év után a világi életet választotta, s tanári képesítést szerzett.

1871-ben helyezték a fiumei középtanodába helyettes tanárnak. Nagyon gyorsan, már 1872-ben rendes tanári státuszba került. Fiumében a középtanodai munkája mellett a császári és királyi haditengerészeti akadémián a magyar nyelvet, József főherceg családjánál pedig az olasz nyelvet tanította, továbbá a hajózási iskolában tagja volt a képesítő vizsgálobizottságnak. 1882. szeptember elsejével a losonci álla-

mi főgimnázium igazgatójává nevezték ki. Gresits különböző újságokba is írt. 1878-tól négy éven át a Pesti Napló fiumei tudósítója volt. Munkatársa volt a legolvasottabb fiumei lapnak, a Bilanciának is. A tengeri hajózásról hosszabb tanulmányt írt. Fordítói tevékenysége számottevő.

A két tankönyv szinte egyidejű (minisztérium által történő) elfogadása súlyos konfliktusokhoz vezetett az iskolában. Nézzük az események sodrát!

1878-ban, miután a minisztérium engedélyezte Gresits tankönyvének használatát, az iskola igazgatósága azt olyan parancsként értelmezte, hogy Györök tankönyvét el kell vetni. Indokként azt hozták fel, hogy Györök magyar nyelvtanát korábban nem véleményezték, és, hogy a tankönyv használható-e, azt csak akkor dönthetik el, ha a munka teljes egészében elkészül. Györök tiltakozott, mondván „*a középiskolai rendtartás 27. cikkének értelmében valamely intézetben egyszer engedély folytán alkalmazott tankönyvek változtatása csak a tanártestület indokolt felterjesztése alapján eszközölhető, melyben a változtatásnak, illetőleg az új tankönyvnek előnyeit behatóan előadni köteles.*”³ Ilyen felterjesztést pedig a tantestület soha nem tett. Sőt, az igazgatóság arra sem tett lépéseket, hogy a már használatban lévő tankönyvet véleményeztesse. Az igazgató azonban nem változtatott véleményén, továbbra is Gresits tankönyvének használatához ragaszkodott.

Ez az állapot kényes helyzetet idézett elő, mert Györök egészen más módszerrel tanította a magyar nyelvet, mint tanártársa. Ha átvette volna annak tankönyvét, vissza kellett volna térnie a kezdetekhez, mivel Gresits teljesen más nyelvtani fogalmakat használt. *Tulajdonképpen* – írta Györök –, *Gresits a korabeli nyelvészek által teljesen elvetett grammatikai munkákat fordította olasz nyelvre.*⁴

Györök Leó, igazát bizonyítandó, alaposan megvizsgálta Gresits Miksa munkáját. Fejezetről fejezetre, oldalról oldalra, mondatról mondatra elemezte tanártársa tankönyvét. Észrevételeit írásba foglalta, amit az igazgatóság aztán továbbított véleményezésre az országos közoktatásügyi tanácsnak. (Visszajelzésnek nincs nyoma.) Hiába küzdött Györök, Gresits könyvét kellett (volna) használnia az oktatásban. Pedig Gresits könyve nehézkes, elavult kifejezésekkel elhalmozott, minden rendszert mellőző munka volt. Györök feljegyzései azt is sugallják, magának a szerzőnek is gondjai voltak a magyar nyelvtannal.⁵

A tanoda vezetése Györök magatartását úgy értelmezte, s erről tájékoztatta is a minisztériumot, hogy az semmibe veszi a legfőbb tanügyi hatóság rendeletét. Jelentésükben erősen kifogásolták Györök természetét is. Vádolták fegyelmezetlenséggel, s őt tartották a tantestületben előforduló surlódások kiváltójának. Továbbá vádolták azzal, hogy „...*szenvedélyességében nem átalja a tanuló ifjúság előtt is kifejezést adni azon antagonizmusnak, melyben tanártársaival él, ki minden alkalommal magyar származása által igazoltnak vélt supremáciát kíván gyakorolni a tanári testületben, röviden az iskolában úgy, mint azon kívül az összes tanári kar elmentése, mi által a cél kívánta egyöntetű eljárásra elannyira nem előnyös befolyással van, hogy tagadhatatlanul kitűnő képességei dacára fiumei tanodánk*

*előnyére válnék innen való eltávolítása.*⁶ Az iskola igazgatója ekkoriban Budinich Antal volt.

Félreértések, meg nem értések, vádaskodások, (fel)jelentések sora, gáncsoskodások kísérték e tankönyvvitát. A széles látókörű, következetes, lelkiismeretes, a szakszerűtlenségnek rendíthetetlenül ellenálló, szilárd jellemű embertől minden áron meg akartak szabadulni. Györök magyarázkodni, védekezni kényszerült: *„Én Gresits úrral jó viszonyban vagyok, s nyelvtana ellen tett kifogásaim csupán ismereteimen nyugvó meggyőződéseim kifejezései. Tudományos téren a legjobb barátok is szemközt kerülhetnek egymással. Elleneink azonban, jóllehet ezt jól tudják, a vitát nagyítva és elferdítve, ürügyül használták fel arra, hogy a nagyméltóságú minisztérium előtt mint két örökké civakodó egyént mutassanak fel.*”⁷

Az 1879-es év a hadakozás, a félreértések jegyében telt. Talán önszántából állt fel, megelégtelve a folytonos küzdelmet, talán küldték, 1880-ban Györök Leó elhagyta a fiumei közélettanodát. Gresits Miksa is hamarosan visszatért oda, ahonnan származott, a Felvidékre. A losonci gimnáziumhoz nevezték ki igazgatónak. Évekig kért, könyörgött, levelezett a minisztériummal, hogy megkapja tankönyvéért a megígért fizetséget.

Györök Budapesten folytatta tanári pályáját. Emellett sokat festett és írt. 1890-ben megírta a tengeri kalandjairól szóló regényt a fiatal olvasóknak Lázadó hajósnép vizsontagságai a Csöndes-tengeren címmel.

A nyári szünetekben visszajárt a tengerhez. Nyaranta vendégeivel bérelt vitorlásra, aztán saját építésű hajóján járta az Adriát, sőt tervezte, öregségére oda vonul vissza. Cherso (Cres) szigetén Lusinpicolóban (Mali Lošinj) telket vásárolt, hogy ott villát építsen. Sorsa azonban másképpen alakult. 1899-ben önkezével véget vetett életének

ERŐDI BÉLA – A KELET BARÁTJA

*„Becsüljük meg a magunkét, de ismerjük alaposan az idegent is, az legyen jelszavunk. Csak így oldhatjuk meg igazán és sikeresen feladatunkat.”*⁸

Törökország szeretete „törökké” avatta. Barátai, ismerősei csak efendimnek szólították, és *Szelam aleikummal* köszöntötték. Törökországban való tartózkodása idején a Mehmed Nur-Eddin (a hit világossága) nevet kapta. *„No, hiszen, vagy te szép török, efendim, semmiféle szokásod nincs olyan, ami török voltodra emlékeztetne”* – évődtek vele barátai. *„Dehogy nincs!”* – mondta ilyenkor. *Hazudni nem tudok, amit megígértem, szentnek tartom, az igazságért kész vagyok meghalni, s mivel a próféta az igazhívőknek megtiltotta a borivást, hát én – bort sem iszom!*”⁹

Egy kivételes emberre, Erődi (Harrach) Béla tanárra, a 19. század végének, 20. század elejének egyik legsokoldalúbb magyar tudósára, a törökök nagy barátjára utalnak a fenti sorok.

Erődi 1846. április 19-én született Erdélyben, Szászrégenben. Születésekor Har-

rachnak anyakönyvezték. Családi életéről keveset árulkodnak a források. Felesége Ruttkay Mária.¹⁰ Három gyermekük volt. Két fia közül az egyik ifj. Erődi-Harrach Béla (Kunmadaras, 1882 – Budapest, 1956) közgazdász, szociálpolitikus, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár,¹¹ a másik Erődi-Harrach Tihamér (Fiume, 1885 – Budapest, 1948) neves ügyvéd, országgyűlési képviselő. Lányuk, Erődi Margit Gyulai (Grieszbach) Ágost tanár felesége volt. Testvérei: József és Ernő.

Harrach József (Szászrégen, 1849 – Budapest, 1899) német orientációjú zenei író, pedagógus. Zenével autodidakta módon foglalkozott, ám nagyon messzire eljutott a művelésében. Az egyetemet Budapesten végezte, majd 1873-tól a belvárosi főreáliskolában német nyelvet és irodalmat, filozófiát és rendkívüli tárgyként éneket tanított. 1888-tól pedig a Zeneakadémián zenetörténetet, pedagógiát, zeneesztétikát és poétikát oktatott. Egyik kezdeményezője volt a Filozófiai Társaság megalapításának. Szelíd, szeretetreméltó emberként jellemezték.

Erődi Béla elemi iskolai tanulmányait szülővárosában végezte. A nyughatatlan, kalandokat kereső kisgyermek nyelvek iránti rendkívüli vonzalma is ott mutatkozott meg először. Saját visszaemlékezése szerint törökül 10 éves korában, Szászrégenben kezdett tanulni odavetődött dervisektől, s ez idő tájt alakult ki a Kelet iránti vonzalma is.

Középiskolába Marosvásárhelyen, Gyulafehérváron és Kolozsváron járt. A nyelvek iránti érdeklődése a gimnáziumi évek alatt sem csökkent. Másodikos gimnazista korában megtanult franciául, majd olaszul és angolul, harmadikban pedig a héber nyelvvel kezdett ismerkedni. Tagja volt iskolai önképzőköröknek, verseket írt, angolból, franciából, németből fordított. Kelet iránti érdeklődése nem lankadt, sőt, erősödött. Annyira rajongott a keleti világért, hogy második gimnazista korában gyalog elindult Törökországba. Egy napi gyaloglás után azonban visszafordult, de tervét nem adta fel, csak a későbbi időkre halasztotta.¹²

A kolozsvári érettségi vizsgákat követően színészzel próbálkozott. E tervéről azonban hamar lemondott. Budapestre ment, s beiratkozott az egyetemre, ahol igen nagy lendülettel vetette bele magát a török nyelv tanulásába. Tanára a jeles orientalista, Vámbéry Ármin volt.

1868-ban elutazott Konstantinápolyba. Ő maga így ír erről: *„Keletnek meglátogatása már gyermekkoromban vágyaim célpontját képezte, s alig végeztem be tanulmányaimat a középtanodában s szenteltem egy évet Vámbéry Ármin egyetemi tanár ur vezetése mellett a török nyelv megtanulására; azonnal kezembem vettem a vándorbotot s indultam a távolból intő Eldoradom felé. Teljesen saját erőmre hagyatva, bár vágyam és akaratom minden akadállyal bátran küzdött, csakbamar meg kellett állapodnom s utamat legalább egy időre félbeszakítanom. Konstantinápolyban, a derék, becsületes és vendégszerető török nép között telepedtem le, célom lévén végleg ott maradni.”* (Erődi: *Török mozaik*. Előszó.)

Két évet töltött Törökországban, nyelvek tanításából és tolmácsolásból tartotta fenn magát, ill. a *Hazánk* c. lapnak küldött tudósításaiért kapott tiszteletdíjból.¹³

Nagyon megszerette a törököket, „*kiket nem keresztül szaladó turisták módjára, hanem évekig a köztük való lakás, velük élés után ismert meg, alaposan meggyőződött szép és nemes jellemükről, becsületes gondolkodásukról.*”¹⁴

Konstantinápolyban hosszabb ideig egy felvilágosult és európai látókörű pasa fi-ai mellett nevelősködött. Mindent meg akart tudni a török mindennapokról, a keleti világról. Papokkal, tudósokkal, ismerkedett, akik beavatták a muzulmánok életébe, s bevezették a török és a perzsa költészet világába. Az ott töltött két esztendő alatt megtanult perzsául és új-görögül, s órákat vett arab nyelvből is.

Törökországi tartózkodása idején sokat utazott. 1868-ban Bulgáriában, Görögországban és Egyiptomban, 1869 tavaszán pedig a ruméliai vasútépítő társaság tolmácsaként Albániában és Macedóniában tett utazást. Az itt szerzett élményeit, tapasztalatait megosztotta a magyarországi újságolvasókkal, sőt még Kanitz Fülöp¹⁵ balkáni utazásiról készült munkáit is részint helyreigazító, részint kiegészítő jegyzetekkel tette közzé a Vasárnapi Újságban.

Hitvallása is lehetett volna ez a néhány sor, melyet perzsából fordított.

„*Menj utazni s meglásd, mit elhagytál érte,*

Kárpótlásul másutt megtérül a bére.

Menj világot látni; mert az égbolt alatt

Igaz gyönyör csak az utazásból fakad. „

Perzsa versek (részlet)

1870-ben felszólították, térjen haza, s tegyen eleget hadkötelezettségének. (Erődi: *Török mozaik*. Előszó.) A honvédségbe sorozták be, s az egyetemen felállított honvédtisztképző tanfolyamot is látogatta. A tanfolyam elvégzése után 1873-ban szabadságot állományú honvédtisztté nevezték ki. Közben folytatta megszakított egyetemi tanulmányait, klasszika és modern filológia mellett földrajzzal és keleti nyelvekkel foglalkozott. Pénzkereset után is kellett néznie. Rákosi Jenő hírlapjában, a Reformban jelentek meg írásai, de más lapokban is publikált. Emellett folyamatosan tette közzé a törökökről szóló ismeretterjesztő, néprajzi és irodalmi témájú tanulmányait, versfordításait. 1871-ben jelent Pesten *Keleti gyöngyök* címen Omer Chejjam perzsa költő verseinek magyar fordítása kiegészítve a költő életrajzával. 1872-ben és 1873-ban ugyancsak a fővárosban jelent meg két kötetben *Hafiz dalai* címen Hafiz perzsa költő műveinek fordítása. Erődi egyik legismertebb munkáját *Török mozaik* címmel 1875-ben Budapesten nyomtatták ki.

Az 1870/71-es tanévben beiratkozott a frissen föllállított tanárképző szemináriumba, s egy év után már gyakorló tanárként latin nyelvet tanított a budai egyetemi főgimnáziumban. A következő tanévben (1872/73) helyettesítő tanár lett a fővárosi VIII. kerületi reáliskolában. Ekkor változtatta Harrach családi nevét Erődire. Kapcsolatba került a szabadkőműves mozgalommal is, egy ideig szerkesztette a Magyar Nagy-Oriens páholy hivatalos folyóiratát.¹⁶

1873-ban tanári képesítést szerzett magyar és görög nyelv és irodalomból, majd

ugyanebben az évben Toldy Ferenc ajánlására megválasztották rendes tanárnak a reáliskolához, ahol közel tíz évig a magyar nyelvet és irodalmat tanította. 1875-ben a török, perzsa és magyar nyelv és irodalomból doktori fokozatot szerzett. Értekezésének címe: *Leila ile Mesnun. Költői beszély, írta Bagdadi Fuzuli*.

Igazi nyelvzseni volt. Magyar nyelven kívül tudott németül, franciául, olaszul, angolul, spanyolul, törökül, perzsául, ó- és új-görögül, románul, horvátul, bolgáruul, latinul. Valamennyire ismerte az arab nyelvet is. Foglalkozott orosz, örmény, albán, cigány, holland és a cseh nyelvvel is.

Erődi (Harrach) Béla számára termékeny időszaknak bizonyultak a reáliskolában eltöltött esztendőik. Magyar irodalomtörténetet (*Magyar nemzeti irodalom története*, 1876.), majd olvasókönyvet is adott ki ugyanannak az évnek a vége felé (*Olvasó könyv a magyar irodalom oktatásához*, 1876.) Ez utóbbi tulajdonképpen kiegészítője volt irodalomtörténeti munkájának, hiszen életrajzi vázlatokat és szemelvényeket közölt benne.¹⁷ Az 1870-es évek végén verstant és költészettant (*Költészettan. Iskolai és magán használatra*, 1878.) állított össze, Zrínyiről pedig forrásfeltáró dolgozatot közölt. Az összehasonlító nyelvtudomány modern alapjait is népszerűsítette, amikor az 1873/74-es Tudósítványban terjedelmes cikkben – tanítómesterével és támogatójával, Vámbéry Árminnal szemben – a Gyarmati-Sajnovics-Budenz által képviselt finnugor rokonság mellett foglalt állást.¹⁸ (Megjegyzendő: valószínűleg számára is meggyőzőbbek voltak a Budenz által felsorolt érvek, bizonyítékok.) Mindeközben perzsa nyelvről továbbra is fordított.

Tanári tekintélyének folyamatos emelkedése mellett tudományos közéleti pályája is felfelé ívelt. A Petőfi Társaság¹⁹ alapításakor rendes tagjává választotta. Tagja volt a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak is.²⁰ 1874-től 1882-ig a Földrajzi Társaság titkáráként is tevékenykedett. S ez idő alatt a Balkán félszigetre vonatkozó dolgozataival is felhívta magára a figyelmet. Példaként említhetjük *Montenegró* (Földrajzi Közlemények, 1876.), *A Balkán-félsziget irodalma* (Földrajzi Közlemények, 1877.), *A Balkán-félsziget a berlini congressus után* (Földrajzi Közlemények, 1879.) munkáit. Tagja lett a Történelmi Társulatnak is.

1870-es években, különösen az 1877/78-as orosz–török háború idején, tevékenyen részt vett a Törökországgal rokonszenvező magyarországi mozgalmakban. Tahir bej és a Szülejmán sejk vezette török küldöttség magyarországi fogadásánál ő segítette a magyarok és a törökök közötti kapcsolattartást. (1877-ben Tahir bej vezette azt a török küldöttséget, mely Magyarországra hozta a visszaszolgáltatott 35 darab Corvinát.) Erődi ekkor *Çok jaşa* címmel a török küldöttség látogatásáról emlékkönyvet állított össze, valamint megírta a Törökországba került kódexek történetét. A török küldöttség körüli szolgálataiért Törökországtól megkapta a harmadik osztályú Medsidie érdemrendet.²¹

1877-ben a nyarat ismét Törökországban töltötte. 1878-ban megjelent a *Gyakorlati török nyelvtan* c. munkája. E nyelvkönyv több kiadást megért.

1881-ben Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter Erődöt bízta meg a

Velencében tartott harmadik nemzetközi földrajzi kiállítás magyar részlegének a rendezésével. (Erődi addig már több alkalommal szerepelt előadással a Földrajzi Társaság ülésein.) Ezt követően munkája elismeréséül a Magyar Földrajzi Társaság levelezőtagjává választotta.²²

A FIUMEI ÉVEK

Tehát komoly, figyelemre méltó tudományos és irodalmi teljesítményt mondhatott magáénak Erődi, amikor távol a pezsgő budapesti szellemi élettől, 1882-ben elvállalta a fiumei állást, a fiumei állami főgimnázium igazgatását.

A fiumei intézmény akkor még éppen szárnyait bontogatta, hiszen csak az 1881/82-es tanévben az állami felsőbb középiskola reálosztályainak megszüntetésével vált főgimnáziummá. Gyökeres változtatásokra igen nagy szükség volt az iskolánál, mivel korábban a reálosztályok látogatottsága nagyon gyér volt, az új tanintézet pedig botránnyoktól volt zajos. Rögtön az első tanévben, az 1881. évben az ideiglenesen megbízott igazgató, Zafféry Károly ellen vizsgálat is folyt, amit egyenesen a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezdeményezett. A szatmári egyházmegye áldozópapjából, s a szatmári állami főgimnázium rendes tanárából lett igazgató rövid hivatali ideje alatt olyan események történtek, melyek nemcsak a közvéleményt (sajtó, lakosság) foglalkoztatták, hanem az intézmény megítélésén is súlyosan rontottak. Budapestről küldtek vizsgálóbizottságot a helyszínre. A bizottság tagjai (Márffy Titusz miniszteri tanácsos és Lutter Nándor budapesti tankerületi főigazgató) feladatul kapták, vizsgálják meg, hogyan lehet megváltoztatni a kialakult helyzetet.

A vizsgálat lezárását követően a bizottság javaslatot tett Zafféry eltávolítására, és új, magyar érzelmű, igazgatásra alkalmas személy kinevezésére. Trefort Ágoston a kormányzónak írt levelében kijelentette, csakis olyan embert lehet jelölni a fiumei főgimnázium élére, aki az olasz nyelvben jártas, művelt, komoly magatartású, képesített tanár.²³ S ez az ember Erődi Béla volt! Hogy ki választotta, ki javasolta a posztra ezt a már komoly élettapasztalattal rendelkező, fegyelmezett, tetterős, igen tehetséges fiatal embert, nem tudni. Egy biztos, korábban is kiváló támogatói voltak, gondoljunk csak Vámbéry Árminra vagy Toldy Ferencre, de Trefort Ágoston előtt is ismert volt tehetsége, nagy munkabírása, vezetői képessége.

Erődi igazgatóságával (1882–1889) új korszak, a felvirágzás időszaka kezdődött a fiumei állami főgimnázium életében – olvasható nagyon sok helyen. Valóban ez történt, de előtte meg kellett teremtenie egy jól működő magyar állami gimnáziumhoz az alapokat, s biztosítania kellett annak elfogadottságát.

Első, legfontosabb feladatának az erős, feddhetetlen és jól képzett szaktanárokból álló tantestület kialakítását tekintette. Amikor Erődi a gimnázium igazgatását átvette, négy üres tanári állás volt az intézményben. Az állásokat olaszul is jól tudó, képzett magyar állampolgárságú tanárokkal töltötte be: Berghoffer József a német, Fest Aladár a történelem, Matisz János a természettudomány és Riegler Sándor a mennyi-

ségtan tanítását vette át. A minisztérium azonnal rendes tanárokká nevezte ki őket, mert Fest, Matisz, Riegler állásuk elfoglalása előtt két évet Olaszországban töltöttek. (Erődi is, még hivatala elfoglalása előtt, hónapokra Olaszországba utazott, hogy nyelvmeretét felfrissítse.) A régi, magyarul nem tudó olasz anyanyelvű tanárokat a minisztérium által arra utasította, hogy egy év leforgása alatt magyarul legalább annyira megtanuljanak, hogy az ügykezelés a gimnáziumban magyarul folyhasson. Továbbá, Erődi szorgalmazta, hogy a magyarul nem tudó tanárok a nyári szünidőkben külön tanulmányi ösztöndíjakkal Magyarországra menjenek, hogy ott a magyar nyelvvel és, amit nagyon fontosnak tartott, a néppel megismerkedjenek.

A gimnáziumban Erődi szabályos, rendszeres ügyvitelt honosított meg. A tantervet tanárai segítségével teljesen átdolgozta, s noha az a helyi viszonyokhoz a legteljesebb mértékben alkalmazkodott, azon volt, hogy az intézet tanterve minél jobban megközelítse az érvényben lévő magyarországi tantervet. A magyar nyelv és irodalom óraszámát felemelte, s kijárta, hogy az addig olasz nyelvű, s teljesen olasz vagy osztrák szellemű tankönyveket lecseréljék, s helyettük a gimnázium tanárai magyar szellemű, olasz-magyar nyelvű tankönyveket írjanak.

Az új tanintézetben szertárakat alakított ki, felszerelésüket nagy körültekintéssel rendszeresen és módszeresen gyarapította. A gimnáziumi könyvtár állományát magyar, olasz és német nyelvű könyvekkel ajándékozás és vásárlás révén folyamatosan bővítette. A növendékek részére dal- és zenekört létesített. A gimnázium megismertetésére, népszerűsítésére, az olaszok és a magyarok közötti bizalom építésére diákjaival magyar-olasz nyelvű színjelölőadásokat tartatott, zenés estélyeket rendezett, iskolai kirándulásokat szervezett.

A tantestület tagjait nyilvános felolvasásokon való részvételre buzdította, ezzel részben a tudományos ismeretterjesztést szolgálta, másrészt a gimnázium tanárait tudományos munkára készítette. Erődi Béla ebben is az élen járt. S a tanárok nem csak magyar nyelven olvasták fel dolgozataikat, hanem olaszul és németül is előadták azokat.

1884 júniusában, igazgatói állása megtartása mellett, Erődi Bélát kinevezték a fiuemei állami tanintézetek tanfelügyelőjévé. Tanfelügyelői munkáját is nagy felelősséggel végezte. Feladatának tartotta az állami iskolák zavartalan működésének biztosítását, az állami iskolák bővítését, fejlesztését, a személyi állomány erősítését. (Munkatársaitól mindenkor rendet, becsületes és magas színvonalú munkát és kollegialitást várt el.)

VENDÉGEK FIUMÉBAN

Erődi Béla igazgatósága idején magyar tudósokat, hírességeket, közéleti személyiségeket hívott meg Fiuméba a főgimnáziumba. Felsorolni is sok lenne valamennyit! Csak példaként említjük néhányuk nevét: Hunfalvy János egyetemi tanár, a magyar tudományos földrajz megalapítója, Klapka György tábornok, a 48-as szabadságharc

hőse. Az 1885/86-os tanévben szinte egymásnak adták a kilincset a látogatók! Helffy Ignác újságíró, országgyűlési képviselő, Beksics Gusztáv újságíró, történész, publicista, Orbán Balázs néprajzi gyűjtő, utazó, országgyűlési képviselő, Télfy Iván egyetemi tanár, a görög és sémi nyelvek doktora, dr. Barna Ignác fogorvos, az ókori latin irodalom fordítója, dr. Staub Móric természetrajz szakos tanár, Fiume környéke növényvilágának tudós kutatója, Kiss József költő, lapszerkesztő, a Petőfi Társaság tagja fordult meg az intézményben. A későbbi években Herman Ottó természettudós, néprajzkutató, régész, polihisztor, politikus több természettudományos lap szerkesztője, országgyűlési képviselő, a Francia Becsületrend kitüntetettje, Szivák Imre jogász, Szalay Imre és Károly országgyűlési képviselők, Törökország nagy barátai, Barna Ferdinánd nyelvész, műfordító, könyvtáros, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, és Szentklárai Jenő (Eugen Nedits) történelemtudós pap, akadémikus ismerkedett a gimnázium életével.²⁴ Valamennyien sok szállal kötődtek Erődihez, ill. egymáshoz. Összekötötte őket az azonos tudományos és irodalmi érdeklődés, az alkotószándék. S Erődi hívta őket azért is, mert meg akarta velük ismertetni Fiumét, fel akarta kelteni a város iránti tudományos érdeklődést, s általuk is be akarta kapcsolni a várost az ország tudományos életébe. És hívta őket, mert példát akart állítani tanítványai elé.

Erődi szakmai közéleti tevékenysége is sokrétű volt. Már Fiuméba érkezése előtt tagja volt a középiskolai tanárok egyesületének. (Megjegyzem, Erődi elvárta, hogy tantestületének minden tagja belépjen mind az országos egyesületbe, mind a fiumei középiskolai tanárok egyesületébe. S talán az sem véletlen, hogy 1887-ben Fiumében tartotta az országos egyesület az éves gyűlését.) Továbbá tagja lett a városban az állami elemi iskolák igazgatótanácsának és a városi Consiglio Scolasticonak, az állami és városi elemi iskolai tanítók képesítő vizsgabizottságának, elnökévé választotta a fiumei tanárok és tanítók köre. És természetesen oktatott, bár ahogy iskolán kívül a feladatai növekedtek, óraszámai úgy csökkentek.²⁵

Erődi Béla fiumei igazgatósága idején másodsorra is megjelent Gyakorlati török nyelvtana (1882), és már elkészült magyar-török szótárának a kézírata. Megírta Mikes Kelemen életrajzát a Magyar Helikon számára (1882), s *Rózsáskert* címen fordította magyarra, s megjelentette a 13. századi perzsa költő, Seikh Muszliheddin Szádi bölcs tanácsainak, erkölcsi leckéinek gyűjteményét. (Megjegyzendő: A mű több kiadást megért, s Erődi fordítása olyan sikeres volt, hogy a későbbi kiadásoknál a szöveget csupán a megváltozott helyesírás miatt kellett kiigazítani.) A kötet díszes kiadásban 1888-ban jelent meg a fiumei Battara-féle nyomda gondozásában. Ugyancsak fiumei tartózkodása alatt jelent meg *Fiume-Modrus megye leírása* (Földrajzi Közlemények, 1887), valamint magyar és olasz nyelven *A fáraók országában* (1888) című dolgozata. Részben Fiuméhez kötődik, ám már a fiumei évek után született meg az *Utazásom Sicilia és Malta szigetén* című útleírása (1895). „Ezen érdekes helyeknek leírásán kívül közlöm azok történetét, ismertetem műkincseit, úgy, hogy ifjúsági olvasmánynak készült művem az ó-kori remekírók olvasá-

sánál és a történelem tanulásánál is segédeszközül szolgálhat.” – írta munkája előszavában Erődi. (Erődi, 4.o.) Nemzetközi elismertségét jelzi, hogy tagja lett a Konstantinápolyi Görög Filológiai Társaságnak (1884).²⁶

1888 tavaszán Olaszországba utazott, s az ottani középiskolák működését tanulmányozta. Ugyanezen év decemberében a kolozsvári tankerület főigazgatójává nevezték ki, azonban állását csak 1889 februárjában foglalta el. Ezt követően előbbre és előbbre jutott a ranglétrán. 1890. július 18.-án a Ferenc József-nevelőintézet kormányzója lett, 1891-ben királyi tanácsosi címet kapott. Rövid kolozsvári tartózkodása idején jelent meg *Földosztó Feridun* (1889), valamint *Zál és Rudabe* (1890) című *Firduszi* műveinek magyar nyelvű kiadása.²⁷

Irodalmi működésének 25. évfordulóját (1889. január 10) még Fiumében ünnepelte. A gimnázium tanári kara nagyon szép ünnepséget szervezett ez alkalomból. A szónok Körösi Sándor volt, aki érzelmileg túlfűtött beszédében két elemet emelt ki. Az egyik Erődi mérhetetlen tudásvágya, a másik, hogy megismertette a magyar olvasóközönséggel a keleti költészetet. „*Mi magyarok a te művedből tanultuk meg a perzsa költészetet méltányolni.*” – mondta szónoklatában Körösi.²⁸

Fiuméből való távozása után sem szakadt meg Erődi kapcsolata a várossal. A fiumei kikötőből indult, s az Árpád gőzös fedélzetén felesége társaságában tette meg azt a hajóutat, amelynek eredménye lett az *Utazásom Sicilia és Malta szigetén* c. útleírása. E mű bevezetőjében „egykori fiumei lakosként” emlékezik önmagára. Hivatali feladatai révén is többször megfordult a tengerparton. Az I. világháború kitöréséig majd minden évben elnökkölt érettségi vizsgálatokon, a közoktatási kormányzat megbízottjaként pedig a gimnázium pedagógiai munkáját értékelte. Az intézményben folyó munkáról nemcsak elismeréssel nyilatkozott, de kritikákat is megfogalmazott. 1899-ben miniszteri biztosként járt a városban, akkor (és később még több alkalommal) a főgimnázium elhelyezésével kapcsolatos tárgyalásokat vezette.²⁹

A BUDAPESTI TANKERÜLETI FŐIGAZGATÓ

A rövid kolozsvári intermezzót követően 1892-ben, a Lutter Nándor halálával megüresedett budapesti tankerületi főigazgatóság ideiglenes vezetésével bízták meg, és azon év szeptemberében véglegesítették is állásában. E tisztséget nyugdíjazásáig, 1919-ig töltötte be. Tankerületi főigazgatóként járta a középiskolákat „és szigorú tekintetével rémületet keltett tanárban, diákban egyaránt” – emlékezett rá egyik művében a neves orientalista, Germanus Gyula. Ő is Erődi tankönyvéből kezdett törökül tanulni.³⁰

1892-ben a Franciaországban és Angliában tett tanulmányútja során a középiskolai internátusok szervezetét, működését tanulmányozta. A 20. század első évtizedében az Amerikai Egyesült Államokat is megjárta. Onnan visszatérve a koedukált iskoláztatás fontosságát és hasznosságát hirdette.

Erődi a budapesti középiskolák főigazgatójaként kézbe vette a fővárosi játékterek

ügyét, hogy a fővárosban élő fiataloknak, gyermekeknek legyen megfelelő lehetősége játékra, sportolásra, különösen labdarúgásra. Hangoztatta, a szabadban töltött idő nagy nyereség az ifjúság testének és kedélyének. (Meg kell jegyezni, Erődi Béla kiváló hegymászó volt.)

1891-ben az újjászervezett közoktatási tanács tagja, sőt alelnöke lett.³¹ 1893-ban Lóczy Lajos javaslatára a Magyar Földrajzi Társaság elnökévé választották. Erődi Béla elnöksége idején (1893–1904) készült el a társaság nagy atlasza, s a társaság egyre sokoldalúbb kapcsolatba került neves külföldi geográfusokkal. A Magyar Földrajzi Társaság tagjai mind több külföldi nemzetközi tudományos összejövetelen vettek részt, és Magyarországon is egyre több külföldi geográfus tartott előadás³² (Tíz évig tartó elnöksége alatt külföldön is komoly elismertséget szerzett a társaság.³³) Tagja volt a pedagógiai társaságnak is, és alelnöke a gyorsírás-, szépírás- és gépirástanítókat vizsgáló országos bizottságnak.

1896-ban felkérték, vegyen részt az Ókori Lexikon munkálataiban. Ő írta az ókori keleti népek földrajzára és történetére vonatkozó szócikkeket. Neve a Magyar Iparművész Társulat rendes tagjai között is olvasható (1899). A tudományos ismeretek minél szélesebb körben való terjesztése szándékával létrejött Uránia Magyar Tudományos Színház (1899) egyik alelnöke és előadója volt.³⁴ És fordított. *A Balkán-félszigeti népek költészetéből* című fordítása 1892-ben került kiadásra. (Az alban, bolgár, görög, dél-szláv népek népköltéseiből válogatott.)

A sok hivatali elfoglaltság és az alkotómunka mellett is időt szakított utazásokra. (Diákjai előtt mindig hangsúlyozta az utazás és az olvasás fontosságát, mindkettőt az ismeretszerzés fontos forrásainak tartotta.)

Nehéz lenne röviden felsorolni a tudományos és tudományos ismeretterjesztés céljából írt értekezéseit, cikkeit. Szinnyei József életrajzi lexikonjában az olvasható, több százra megy azon dolgozatok száma, amelyeket a keleti életről és irodalomról különböző lapokban tett közzé. Sokat írt a *Hazánk*, a *Külföld* és az *Új világ* c. lapokba, majd szorgalmas tudósítója lett a *Fővárosi Lapoknak* és a *Vasárnapi Újságnak*, majd a *Honnak*. Török, perzsa és új-görög nyelvről való fordításait a *Figyelőben* és a *Koszorúban* jelentette meg. Azonban felsorolni is nehéz lenne azokat a lapokat, folyóiratokat, amelyek megjelentették írásait, tanulmányait, fordításait.

Egy nagyon tevékeny, mozgalmas élet után 73 évesen ment nyugdíjba. Mint a régi rendszer emberét, küldték. Erődi-Harrach Béla nevével ezután is lehetett találkozni a lapok hasábjain, azonban a név mögött már fia áll, aki apja példáját követve – akár Tihamér fia –, bár egészen más területen, szintén gazdag örökséget hagyott maga után.

Erődi Béla Budapesten 1936-ban hunyt el. A Kerepesi temetőben nyugszik.

FEST ALADÁR, A TÖRTÉNÉSZ

Valamennyi fiumei magyar tanár közül talán az ő neve a legtöbbet emlegetett.

Fest Aladár kiváló elméleti és gyakorlati pedagógus, publicista, több tudományterület (földrajz, történelem, pedagógia) kiváló művelője volt. Személyes életéről kevés adatot őrzött meg az emlékezet. Egerben született 1855-ben. Kánya Emíliától tudhatjuk, hogy Fest felesége Dunay Ilma volt, Dunay (Krautschneider) Ferenc lánya.³⁵ Gyermeük nem született, egy kislányt (Pozsgay Matild) fogadtak örökbe.

Fest Aladár a budapesti egyetemen szerzett diplomát történelem-földrajz szakon. Tanulmányai befejeztével egy rövid ideig Kétegyházán gróf Almásy Kálmán házában tanítókodott. Budapestre visszatérve a középiskolai tanárképző intézet gimnáziumában gyakorló tanár lett, majd ugyanott magántanár.

A gyakorlógimnáziumi évek után mindössze négy hónapot töltött Kiskunfélegyházán a katolikus algimnáziumban. Ott érte a nagy lehetőség: Trefort Ágoston ösztöndíjjal 1881-ben másfél évre Olaszországba küldte. A római és a pisai egyetemen előadásokat hallgatott, Riminiben és Firenzében hosszabban időzött. Fiumei állomáshelyét 1882-ben foglalta el. Kiss Gy. Csaba azt írja az esemény kapcsán: *„Odakerülésével Fiume kapott egy ambiciózus pedagógust, Fest Aladár pedig egy kedvező légkört a gimnáziumban és páratlanul érdekes kutatási lehetőséget a Szent Korona gyöngyének levéltáraiban.”*³⁶

Fest hatalmas lendülettel vetette magát a munkába. Az olaszul kiválóan beszélő tanár azonnal rendes tanári beosztásba került, véglegesítésére 1885-ben került sor. *„Fest Aladár tudós ember, gondolkodásmódja nemes, nem alantjáró, törekvései humánusak, egy közönséges, lapos gondolat nem foglal helyet az ő művelt lelkében. Szereti a hivatását.”* – jellemezte Kánya Emília. (Kánya, 247.o.)

Az első tanévtől sok megbízatást kapott: ő lett a földrajzi, majd egy év után a történelmi-numizmatikai-régészeti szertár gondozója, s vezette a tanári ülések jegyzőkönyveit is. Országos szakmai egyesületekbe is belépett. Neve olvasható a Földrajzi Társaság rendes tagjai között és a Középiskola Tanárok Egyesülete névsorában. Szaktárgyai mellett a magyar nyelvet (a későbbi években a németet) is tanította.³⁷ Kinevezésének első évében szótáríráshoz látott. Ezt a hatalmas munkát természetesen nem egyedül végezte, hanem gimnáziumi tanártársaival együtt: Berghoffer József, Matisz János, Nicóra Vince és Riegler Sándor alkották a magot.³⁸

Fest Aladár Fiumében végzett tudományos munkássága és publicisztikai tevékenysége a gimnáziumi évkönyvekben részben nyomon követhető. Tudományos tevékenysége természetesen ennél jóval bővebb, de jelen esetben fiumei működésére összpontosítok.

1884-ben egy tanulmányban a neveléssel kapcsolatos nézeteit tette közzé olasz nyelven (*Alcuni riflessioni sull' educazione*).³⁹ (Megjegyzendő, magyar, olasz és német nyelven, ahogy még ekkor legtöbb tanártársa is, egyforma színvonalon írt és adott elő.) Elkezdte azt a hatalmas kutató munkát, amely során Fiume történetét

tárta fel.⁴⁰ Az első ilyen jellegű tanulmánya Fiume történetéről címet viselte. 1885-től aztán folyamatosan tette közzé történeti témájú munkáit. Dolgozatot írt *Fiume a napóleoni hadjáratok idejében* címmel (megjelent a Fiume c. lapban), majd a Hajnal Antal építészeti felügyelő által kiadott, a *Fiume és kikötője* c. értekezéshez írt történeti bevezetőt. Közben kutatásainak eredményeit felolvasó üléseken tárta az érdeklődő nagyközönség elé. Nem lehet tudni, hogy a szótárírással felhagyott-e, mert az erre irányuló tevékenységére ez idő tájt, sem később semmilyen utalás nincs, viszont elkezdődött tankönyvfordító tevékenysége. Matisz János tanártársával lefordította Brózik-Paszlavszy földrajz tankönyvének I. és II. kötetét olasz nyelvre.⁴¹

A főgimnázium 1886/87-es évkönyvében Trefort Ágostont méltatta a miniszter 70. születésnapja kapcsán.⁴² Ez év tudományos közleményei, cikkei közül ki kell emelni azt az írást, amit a *Fiumei kalauz* közölt *Fiume történetének áttekintése* címen.⁴³ A Fiumei Tanári Körben magyar és olasz nyelven *Életpilosophia* címen tartott előadást.⁴⁴

Nem maradt hűtlen a másik szakterületéhez, a földrajzhoz sem. A földrajz tanításával foglalkozó értekezését az Országos Tanáregyesületi Közlöny jelentette meg.⁴⁵ A tanári kör felolvasó ülésén pedig *Fiume topográfiájának fejlődése* témájában hallhatták.⁴⁶

1889-ben igazgatóváltás történt a fiumei főgimnáziumban. Amikor Erődi Bélát Kolozsvárra helyezték, Festet szerették volna a helyén látni. Fest azonban nem vállalta a megbízatást. Még nem érezte alkalmasnak az időt, továbbá minden szabad percét lekötötték a levéltári kutatások. Vagy más okok játszottak közre? „... *tömerdek akadályt gördítenek a nemes törekvései elé.*” – írta Kánya Emília visszaemlékezésében. (*Kánya*, 247.o.) Végül Berghoffer József foglalta el Erődi munkakörét.

Az 1889/90. tanévben Fest neve mellett már az is ott áll, ő a Fiumei Tanári Kör elnöke.⁴⁷ Közgazdasági tartalmú írásait a legnépszerűbb és legolvasottabb fiumei olasz nyelvű napilap, a *Bilancia* hozta le. A Tanári Körben módszertani kérdésekkel foglalkozott. Egyik előadásában a történelmi jeleneteket ábrázoló képek oktatásban segédeszközként történő felhasználásáról beszélt, a másokban pedig a középiskolai magyarnyelv-oktatásról szólt.⁴⁸

1891-ben a *Club alpino fiumano* évkönyvében jelent meg az egyik legnagyobb érdeklődést kiváltó munkája: *Gli uscocchi nella storia di Fiume*. (Uszkok Fiume történetében). A téma iránti érdeklődésre jellemző, hogy erről többször tartott felolvasást, egyszer a Tanári Körben, több alkalommal pedig olasz nyelven a helybeli Naturwissenschaftlicher Club termében.⁴⁹

A fiumei nehézségek ellenére munkakedve töretlen maradt. A *Hogyan tanítsunk történelmet?* c. módszertani értekezését a Tanáregyesületi Közlönyben olvashatták (XXIV. évf. VIII. 2.), Ugyanez az írása megjelent olaszul is (*Come si debba insegnare la storia?*). A Bilanciába harminc vezércikket írt napi közgazdasági és politikai kérdésekről. A Századok elfogadta közlésre az uszkokról írt dolgozatát. A VKM megbí-

zásából Zambra Péterrel együtt lefordította olasz nyelvre Varga Ottó *Politikai földrajzát*.⁵⁰

Elérkezett a várva várt, igazi szakmai siker is. 1890. október 13-án a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén elhangzott Fest egyik tudományos dolgozata, *Az uszkok és a velencések Fiume történetében*. Nem a szerző adta elő, hanem Szádeczky Lajos olvasta fel Fest távollétében. Ez az esemény növelte a fiumei tanár alkotókedvét, miközben helyi kötelezettségeit sem hanyagolta el. A Tanári Körben két előadást is tartott, mindkettő a történelemoktatással foglalkozott. (*A történelemtanítás módszeréről; Nemzeti irány a történelmi oktatásban*.)⁵¹

1892-ben a kitűnően felkészült és közkedvelt főgimnáziumi tanár, Fest Aladár, áthelyezését kérte valamelyik fővárosi iskolába. Bizonyára a távozás gondolata már hosszú ideje érlelődött benne. Barátja, Erődi Béla már 1889-ben elhagyta a várost. Ő is szeretett volna a szakmai elszigeteltségből kitörni, a Fiumében minden téren jelentkező nehézségektől megszabadulni. Berghoffer József igazgató a kormányzóhoz fordult. Úgy vélte, Fest távozása a magyar iskolauty addig elért eredményeit veszélyeztette volna, ezért a tudós tanár távozása ellen kampányolt. „*Kérését semmilyen módon nem szabad támogatni*” – írta a kormányzónak.⁵² Tehát Fest Aladárnak maradnia kellett.

A felkérések, feladatok, megbízatások egyre csak szaporodtak. A Kereskedelmi Akadémián is besegített, rendkívüli tanárként német nyelvet oktatott. A szakmai közéleti munkássága is szélesedett, a Földrajzi Társaság mellett tagja lett a Történelmi Társulatnak, és külső tagja a Paedagogiai Társaságnak. Az Országos Tanáregyesület bizottságában a vidéki tanárokat képviselte, és a fiumei Múzeumi Egyesületbe is belépett.⁵³

Publikációs listája egyre hosszabbodott. Budapesten megjelent a *Fiume és az uszkok c. értekezése* (*Századok*, 1891), továbbá nyomtatásra előkészítette a Közoktatásügyi Tanács által elfogadott, Zambra Péterrel közösen fordított tankönyvet, Varga Ottó *Politikai földrajzát*. A fordítás a *Geografia politica* címet kapta. A Tanáregyesületi Közlönyben a *Nemzeti irány a történelmi oktatásban c. értekezése* jelent meg. *Az uszkok és a velencések Fiumében c. közleményének átdolgozott változatát sorozatban az Ungarische Revue az 1891. márciusi, áprilisi, májusi számaiban közölte. A tudományos igénnyel megírt cikkeit a Fiume c. hetilapban is lehetett olvasni. (Fiume régi önkormányzata; A fiumei nagy földrengés; Adalék a fiumei székesegyház liturgiai nyelvének történetéhez; A fiumei külön püspökség kérdésének történetéhez) A Bilanciába továbbra is írta vezércikkeit közgazdasági és politikai témában (1891., 1892. évfolyamok).*⁵⁴

A felolvasó ülésekhez sem lett hűtlen. A Tanári Körben Fiume régi önkormányzatáról tartott előadást (1891), Budapesten az országos középiskolai tanáregyesület I. szakosztályában pedig *A történelemoktatás az egységes középiskolában* témában (1892).⁵⁵

1893-ban újabb területen mérte meg magát. Körösi Sándorral együtt fél évig szer-

kesztette a Magyar Tengerpart című társadalmi, közgazdasági, irodalmi hetilapot. A lapba természetesen nagyon sok cikket, tárcát, közleményt stb. írt.⁵⁶

1894. július 7-én a miniszter Fest Aladárt Budapestre helyezte (41921. sz. rendelet). Távozását megértéssel fogadták a tengerparton. *„Fest a helybeli gymnásium egyik legkülönb tanára – tudományos kutatásai és működéséhez Fiumében nincs meg a kellő alap, nincsenek itt megfelelő könyvtárak, s egyéb tudományos intézetek. Mint történész egyike a fiatalabb tudós nemzedék legkitűnőbbjének s komoly és szép szakirodalmi tevékenységet fejt ki, sőt az uszkokról írt jeles történeti tanulmánya a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának 1890. október 13-án tartott ülésén felolvasásra is méltatott, miáltal a legmagasabb fórum előtt is megméretetett.*

Fiumében az érdeemes tanár meddőségre van szorítva. Képességeit nem fejlesztheti, tanulmányainak érvényt nem szerezhet, miáltal az egyéni becsvágy és a magas tudomány is kárt szenved, holott a fővárosban a rendelkezésre álló tudományos intézetek, könyvtárak s levéltárak kibaszhatása folytán meggyőződése, a kormánynak és szakirodalomnak lényegesebb szolgálatot is lehetne tenni”⁵⁷ - írta ekkor már Berghoffer József.

Azonban a távollét nem volt hosszú. 1896-ban Fiumében súlyos járvány (kanyaró) pusztított. A gyermekek mellett sok felnőtt is áldozatul esett, köztük a 37 éves Berghoffer József, a főgimnázium igazgatója (meghalt 1896. február 4-én). A magyar állam kiemelt intézménye, a fiumei főgimnázium vezető nélkül maradt. Természetesen önjelöltek voltak Fiumében a posztra. Ám a minisztériumnak is megvolt a maga jelöltje, javaslatát meg is tette, és Ófelsége 1896. április 16-án Fest Aladárt nevezte ki az intézmény igazgatójává.⁵⁸

Fest Fiuméba visszatérve ott folytatta, ahol két évvel korábban abbahagyta. Visszatért azokba a szakmai társaságokba, egyesületekbe, ahol korábban is tevékenykedett. S folytatta a tudományos kutatómunkát is. Igaz, Budapesten már nem Fiume állt figyelme középpontjában, ott más terület került érdeklődési körébe. Többek között a magyar késő-középkor eseményei. Először egy forrásközléssel jelent meg a hazai történész szakma előtt. *Esztergomi török tiszték levelezése Nagy Ferencz érsekújvári lovas badnaggal a XVII. században* címet viselte a tanulmány (Magyar Történelmi Tár, 1895. évfolyam). S természetesen bedolgozott a Millennium kora egyik nagy vállalkozásába is. A Borovszky Samu szerkesztésében megjelent *Magyarország vármegyéi és városai* sorozat II. kötete számára ő írta meg a Fiume történetét és népességi viszonyait tárgyaló fejezetet.⁵⁹ Gyakran felkérték tankönyvek bírálataira is.

Visszatérését követően belépett a Természettudományi Körbe, s elnökhelyettese lett a Fiumei Alkalmazottak Egyesületének.⁶⁰ Tudományos területen további eredményeket mutatott fel. A Magyarország vármegyéi és városai sorozat II. kötete számára történeti, gazdasági és statisztikai tanulmányokat írt. *Fiume élete a középkorban* címmel két előadást tartott a Természettudományi Körben. Ezen elő-

adások rövidített változatát leközzölte a Vita Fiumana nevű hetilap. S ő volt a bírálója Kogutowicz *Ausztrália* iskolai falitérképek.⁶¹

1897. március 15-én a főgimnázium Magyar Társalgó Kör március 15. alkalmából rendezett megemlékező ünnepségén Fest szónoki képességeit csillogtatta meg. Beszédében Magyarország és Fiume kapcsolatáról, egymásra utaltságáról, a magyar nyelv megtanulásának fontosságáról beszélt. Ez alkalommal is kiemelte azt, amit fiumei működése során mindig is képviselt: az olasz és a magyar kultúra kölcsönös megismerésének fontosságát. Vallotta, a magyar állami iskolákba járó diákoknak, akik többsége olasz anyanyelvű volt, ugyanolyan biztonsággal kell ismerniük Vergilius, Dante vagy éppen Carducci műveit, mint Petőfi vagy Arany költeményeit. Fontosnak tartotta, hogy a magyarok és az olaszok megismerjék egymást: „... *nem elegendők a kölcsönös kirándulások és felületes látogatások, sem a víg bábeli lakomák, melyek végeztével a résztvevők azzal a zavaros benyomással válnak el egymástól, hogy pompásan mulattak egymással anélkül, hogy értették volna egymást. Nem! Hogy szívünkkel és elménkkel egymáshoz közeledjünk, ahhoz komoly és kitartó igyekezet kell és szilárd elhatározás, hogy minden erőnkkel előmozdítsuk Fiume és Magyarország közt a kölcsönös szeretetet és egyetértést; – a mely szeretet és egyetértés nem alapulhat egyedül az anyagi érdekek közösségén, hanem mindenek előtt a múlt nagy és nemes hagyományain, melyek gránitszirtként állandóan hordozhatják az Egyetértés templomának fenséges épületét...*”⁶²

Tudományos munkásságában ismét Fiumée lett a főszerep. 1898 februárjában előadást tartott *Fiume földrajzi helyzetéről* a Magyar Földrajzi Társaság felolvasó ülésén. (Ekkoriban a társaság elnöke a korábbi gimnáziumi munkatárs és felettes, a jó barát, Erődi Béla volt.) A fiumei Tanári Körben *Fiume tanügyének történeti fejlődéséről* beszélt. Apróbb közleményei jelentek meg a Közgazdasági Ismeretek Tárában (*Fiume gazdaságtörténeti szempontból*), az Archeológiai Értesítőben (*Egy őskori lelőhelyről Fiume területén*), az Országos Tanáregyesületi Közlönyben (*Iskola és társadalom Olaszországban*), a Magyar Paedagógiában (*Adalékok a tanulók osztályzati statisztikájához*), a Magyar Tengerpart c. lapban (*Mikor és hogyan szakadt el Veglia szigete Magyarországtól?*)⁶³

Ezekben az években Festet igen lekötötték az iskolaügyek. A gimnázium vezetése, óraadás más tanintézetekben, a polgári iskolában zajló botrány lefoglalta ideje nagy részét. Azért néhány kisebb közleménye így is nyomdába került. Az Országos Tanügyi Közöny több írását is közölte (*Az egységes középiskola kérdése Olaszországban; A középiskolai tanárok anyagi helyzete külföldön I.-III.*). A gimnázium értesítőjében egy oktatástörténeti tanulmány újabb fejezetét tette közzé (*Adalékok Fiume közoktatása történetéhez II.*) A Természettudományi Körben egy előadással szerepelt (*Gli avanzi d'un antico edifizio romano nel territorio di Fiume*), és előadott még egyet a helyszín megjelölése nélkül (*Le più antiche rappresentazioni teatrali a Fiume*).⁶⁴

1901 nyarán Párizsban időzött. Ott tagja lett egy párizsi székhelyű, a középiskolai oktatás kérdéseit tanulmányozó társaságnak.⁶⁵ Abban az évben a Magyar Tengerpartban két dolgozata jelent meg (*A magyar kereskedelem kezdetei Fiumében; Gróf Benyovszky Móric fiumei szereplése*), és ugyancsak kettő az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönyben (*Az Országos Középiskolai Tanárszövetség Franciaországban; Segélyalap és tanárszövetség*). A gimnázium éves értesítőjében folytatta oktatástörténeti kutatásai eredményeinek közzétételét (*Adalékok Fiume közoktatása történetéhez III.*) A Tanári Körben *Fegyelem és rendtartás* címmel tartott előadást.⁶⁶ Ennek az előadásnak az apropóját valószínűleg az elemi és polgári fiúiskolában lezajlott per szolgáltatta. A megrázó történeteket, eseményeket felszínre hozó eljárás az egész ország közvéleményét felkavarta. Festnek a vizsgálat lezárását követően meg kellett válnia az esetet kiobbantó kiváló tanártársától, Körösi Sándortól. De alig zárult le az egyik, a fiumei magyar iskolák tekintélyét alaposan megtépázó ügy, azonnal kezdődött egy másik per, egy szövevényesebb, amely idejére Festnek ideiglenes minőségben igazgatnia kellett az állami felső leányiskolát is. A rengeteg teendő a tudományos munka kárára volt. Két évig nem jeleznek semmilyen közleményt, előadást az évkönyvek.

1904-re, úgy tűnik, megnyugodtak a kedélyek Fiumében, legfeljebb csak a szókasos pletykák, kisebb ügyek zavarták a nyugalmat. Visszatért az alkotókedve, pontosabban tudott időt szakítani a kutatásra és az írásra. Fest Aladártól megjelent a Fiumei Szemlében a *Fiume nyelvi és nemzetiségi statisztikája és A fiumei bevándorlás* c. írása. A gimnáziumi értesítőben *A fiumei tanulmányi és konviktusi alapok s a fiumei gymnasium mai helyzetének történeti előzményei időrendi összeállításban* c. munkáját olvashatták.⁶⁷ Ez utóbbi (és e témában több korábbi) írását az tette időszerűvé, hogy ezekben az években zajlottak a tárgyalások az állam és a város között a gimnázium épületének sorsáról. Egyrészt kérdéses volt az épület működtetésének finanszírozása, másrészt az állapota. A gimnázium történetével foglalkozó tanulmányait egyetlen kötetbe is összefogták, valamint külön kötetben összegezte a jezsuiták fiumei működésével kapcsolatos kutatásait is.

A következő esztendő is hozott eredményeket. Ismét a Fiumei Szemlében lehetett olvasni tőle cikkeket (*A „Castello” alkonya; Fiumei magyar patrícziusok*). A Földrajzi Közlemények pedig *Kivándorlás Fiumén át – bevándorlás Fiuméba* c. írását jelentette meg.⁶⁸ Budapesten Fiumét népszerűsítette. Az Uránia tudományos egyesületben *Fiume* címmel tartott előadást.⁶⁹

Fest Aladár „a tanügy terén szerzett érdemei elismeréséül” 1906-ban királyi tanácsosi címet kapott.⁷⁰ 1907-ben 25 éves tanári jubileumát ünnepelte. Ez alkalomból egy meg nem nevezett barátja 3 tízkoronás aranyat ajánlott fel három jeles tanuló jutalmazására.⁷¹ Maga Fest 250 koronás alapítványt tett, melynek kamataiból egy tíz koronás arannyal jutalmaztak egy olyan hetedik osztályos tanulót, aki latin nyelvből kiváló eredményt mutatott fel. A jutalmat a gimnázium fennállása idején minden esztendőben odaítélték.

Az 1907/08-as tanévben elkészítette Brózik-Létmányi *Földrajz az I. osztály számára* c. tankönyv hivatalos bírálatát. A Szabad Líceumban tartott felolvasóülésen *Magyarország és angol gyarmatok* című értekezését olvasta fel.⁷²

Fest Aladár sokoldalúságát jelzi, hogy 1909-ben és 1910-ben nyelvészeti cikkei jelentek meg. A Magyar Nyelvőrben. Többek között a labancz szó eredetéről fejtegette nézeteit. A Szabad Líceumban Bosznia múltjáról és jelenéről tartott felolvasást.⁷³

Fest Aladárt 1911-ben végleg elhelyezték Fiuméból. Távozását követően az igazgatói posztot a beszédes nevű tornatanár, Mozog István vette át. A gimnázium lejtmenetre került. A vizsgákról készült jelentések a magyar nyelv (és az olasz nyelv) tanításának eredménytelenségéről kezdtek szólni, s az érettségi dolgozatok elfogadását is csak a rendkívüli körülményekkel és Fest tekintélyével magyarázták. (Tény, Fest erősen óvta a gimnázium jó hírét.)

Fest a Budapest-fővárosi tankerületi főigazgatósághoz került. Erődi járt közbe, a budapesti tankerületi főigazgató, a barát. Az aktív pályafutásuk is egy időben fejeződött be. Festet is, akár Erődi Bélát, mint a régi rend emberét, 1919-ben nyugdíjazták.

Fiumében Fest Aladár szakértelmére, helyismeretére, tapasztalataira sokszor támaszkodtak a felettes hatóságok. Őt keresték meg akkor is, amikor a város által szervezendő gimnázium tervezetéről kellett szakvéleményt megfogalmazni. Pedagógiai kérdésekben akkoriban nagyobb szaktekintélyt Fiumében nem találhattak. Fest véleményét feltétel nélkül elfogadták. Maga a vélemény – bár nem tartozik szorosan a témához –, azért is érdekes, mert elevenen érzékelteti a fiumei iskolai, tanügyi viszonyokat, és egyáltalán a fiumei körülményeket, ill. jelzi a véleményeket befolyásoló, alakító helyzeteket.

FEST, A SZAKÉRTŐ

A XX. század első évtizedében az állami gimnázium életére is kiható javaslattal állt elő a fiumei városi iskolatanács (Consiglio Scolastico): egy városi fenntartású, olasz tanítási nyelvű középiskola felállítását szorgalmazták. A tervezet szerint az új intézmény egy sajátos átmenetet képezett volna a gimnázium és a reáliskola között. Igazából egy újabb középfokú tanintézet felállítását semmi nem indokolta, legfeljebb a kikötőváros sajátos helyzete (olasz nyelvűsége). Az állami gimnázium tanulóinak száma a nyolc évfolyamon fennállása alatt soha nem emelkedett 300 fölé. Az állam az új iskola felállítását egyáltalán nem ellenezte, sőt a megoldásban segítőkésznek mutatkozott.⁷⁴

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felkérésére Fest Aladár véleményezte a város tervezetét.⁷⁵ Fest első nekifutásra az új iskola felállítását egyáltalán nem tartotta veszélyesnek az állami iskolák működésére nézve. S azért, hogy a helyzet mindenki számára világos és közérthető legyen, felvázolta Fiume tanügyi viszonyait.

„Itt először is szemünkbe ötlük az a tény, hogy Fiume közoktatásügye a vis-

szakapcsolás óta dualisztikus alapon párhuzamosan fejlődött, mégpedig egészen véve örvendetes arányokban. Az olasz tanítási nyelvű községi iskolák mellett ugyanis a múlt század betvenes évei óta virágzásnak indultak a magyar tanítási nyelvű iskolák is. Ez a dualisztikus rendszer teljesen kifejlődött az elemi és polgári iskolák területén. Az e nemű intézeteket teljes párhuzamban vannak egymás mellett kiépítve. A szülők szabad tetszésük szerint választhatnak az állami és községi iskolák között a szerint, hogy milyen nyelven óhajtják taníttatni gyermekeiket.”⁷⁶ – kezdte beszámolóját Fest.

A középfokú oktatásnál azonban megszűnt a dualisztikus rendszer, mivel csak egyetlen középiskola működött. Tulajdonképpen a magyar állami főgimnázium az olasz nyelvű elemi iskolák folytatása volt, hiszen a tanítás nyelve az olasz volt/maradt. (Az állami középiskola még akkor nyílt meg, amikor Fiumében magyar lakosság, úgy szólván, egyáltalán nem volt.) A későbbi években a magyar elemi iskolák számának emelkedésével, s a tanulók számának gyarapodásával az állami gimnázium a magyar elemi iskoláknak is folytatása lett. Ám továbbra is megmaradt az olasz tanítási nyelv (hiszen a gyermekek túlnyomó többsége olasz anyanyelvű volt), a magyar csak segédnyelvként szerepelt a tanítás során. Így előállt az a sajátos, vagy inkább egyedi helyzet, hogy az állam a saját magyar nyelvű elemi iskolái és a magyar nyelvű felsőfokú tanintézetek közé beékelte egy más tanítási nyelvű középiskolát.

A magyar állam fiumei középiskolai politikájának mindig voltak a városban ellenzői. Először 1875-ben tiltakoztak a szülők, akkor, amikor a reálgimnáziumban a magyar nyelvet, mint rendes tantárgyat tanítani kezdték. Ezt a döntést elhibáztak tartották, és hangoztatták, a fiumei ifjúságnak a magyar nyelvre semmi szüksége nincsen. Felhívták a figyelmet arra is, hogy az alig ismert nyelven való tanulás hátráltatja a tanulmányi előmenetelt. Az ellenzéki olasz lapok is hallatták a hangjukat. Bírálták az olaszul nem tudó magyar tanárokat, s kifogásolták, hogy a gimnáziumból kikerülő diákok nem elég jó olaszok. Tulajdonképpen azt várták el a magyar állami iskoláktól (s ezt különböző helyzetekben Fest is gyakran felemlítette), hogy olasz nemzeti szellemben, olasz hazafiságra neveljenek minden növendéket, még a magyarokat is. Tehát, a magyarok ezért sem elleneztek a városi középiskola felállítását, s hangsúlyozták: az 1883. évi III. törvénycikk erre kifejezetten jogot ad a feleketeknek és a községeknek bizonyos feltételek és biztosítékok mellett. Sőt, előnyét is látták a városi középiskolának. Fest úgy vélte, az új tanintézet felállításával megszűnének a magyar szülők panaszai a gimnázium olasz tanítási nyelve miatt, mert ha magyar tannyelvű iskolából kerültek a gimnáziumba gyerekek, az olasz nyelven történő tanulás miatt nehezen boldogultak.

Összességében nézve, Fest azt az álláspontot képviselte, hogy az adott viszonyok között ideális megoldás lenne egy városi középfokú tanintézet megnyitása, mert a szülők az intézmények között, akár az elemi és polgári iskolák esetében, a középiskoláknál is kívánságaiknak megfelelően szabadon választhatnak. Sőt megszűnnének azok a súrlódások és hírlapi támadások, melyek évek óta rossz színben tüntet-

ték fel az állami középiskola tanítási rendjét és eredményeit. Attól nem tartott, hogy az új iskola megnyitása radikális létszámcsökkenést okozna. Úgy gondolta, a magyar anyanyelvű növendékek mindenképpen az állami középiskolát választják. Más, nem olasz anyanyelvű diákokkal is számolt, mondván, a szülők *„kellőképpen fogják értékelni azt az előnyt, amely fiaikra abból származik, ha az állam nyelvét teljesen megtanulják, ami megnyitja előttük az összes állami hivatalokat és jelentékenyen megkönnyíti számukra a hazai főiskolákon való eredményes tanulást.”*⁷⁷ Az új tanintézet pedig az olasz érzelmű családok kedvére működhet, érvényre juttathatja és erősítheti az olasz nemzeti öntudatot. Ebben semmilyen veszélyt nem látott, mert úgy vélte, a fiumei olaszok érdekei azonosak a magyar állam érdekeivel. *„Ha számban nem is, (...) a fiumei olaszság az erdélyi szászokhoz hasonlítható, akik erős faji öntudatuk és erősen fejlődött municzipális szellemük mellett értékes elemei a magyar államnak, amelyhez igyekeznek is simulni – addig a határig, ameddig nemzetiségi öntudatuk és municzipiális büszkeségük engedi. Előre láthatólag tebát a fiumei városi középiskola azt a szerepet fogja játszani, mint az erdélyi szászok középiskolái, a fiumei magyarság kára nélkül.”*⁷⁸ Az esetleges *„kifelé gravitálást”*, illetve hogy az iskola ne váljon egy *„kifelé gravitáló politika eszközévé”*, és az a növendékekben nemzetellenes magatartást ne alakítson ki, erőteljes állami felügyelettel kívánta ellensúlyozni.

Fest hangsúlyozta, meggyőződéssé kellene válni és a közvéleményben is gyökeret verni annak a véleménynek, hogy Fiumében úgy a magyar, mint az olasz kultúrának teljes létjogosultsága van. El kellene érni, hogy a súrlódások lehetőleg a minimumra csökkenjenek, s a két kultúra az egymás közt való érintkezést és közeledést szolgálja. *„Ily irányú helyes és cél tudatos kultúrpolitikának el lehetne érni azt a fontos nemzetközi célt, hogy az a bensőséges rokonszenv, mely a magyar és olasz nemzetet hagyományosan egybefűzi, ép Fiumében jusson első sorban kifejezésre s e város olasz és magyar lakosságának testvéries viszonyában öltön testet. Mert kétségtelenül ez a város látszik arra praedestinálva, hogy kétféle nyelvű értelmiségének közvetítésével itt menjen végbe Magyarország és Olaszország nemzetközi barátságos érintkezése és irodalmi meg tudományos csereviszonya.”*⁷⁹

Az idealisztikus gondolatok papírra vetését követően Fest vázolta azokat az intézkedéseket, amelyeket az állami főgimnáziumnak meg kell tennie saját érdeke védelmében, illetve a versenyképessége és vonzerejének megőrzése érdekében. Ilyenek: új, modern, minden igényt kielégítő épületben való elhelyezés; válogatott, nagy tudású és pedagógiai gyakorlattal rendelkező, az olasz nyelvben jártas tanárok alkalmazása; az állami gimnáziumban végzett fiatalok számára előnyök biztosítása az alkalmazásnál, segítyezésnél, kedvezményeknél. (A városi középiskolából kikerülő, a magyar nyelvet rosszul tudó, állami szempontból megbízhatatlan fiatalok elhelyezésének gondját a városra, mint az iskola fenntartójára hárította.)

Fest sarkalatos kérdésként kezelte a tannyelvet. Az állami főgimnázium diákjainak többsége olasz anyanyelvű volt, de a magyar lakosság számának emelkedésével

szépen növekedett a magyar anyanyelvűek aránya. A tanítási nyelv esetleges megváltozása maga után vonta volna az oktatási rendszer átalakulását is. (A magyar nyelv idegen nyelv szerepe eltűnt volna.) Rendes tantárgyként az olasz mindenképpen szerepelt a tervezetekben, hiszen Fiumében a városi hivatalok nyelve, a törvényszék tárgyalási nyelve az olasz volt; az állami hivatalokban az ügyfelekkel és a városi hatóságokkal való érintkezésben kikerülhetetlen. Ha tehát az állami gimnáziumban végzett diákokkal szemben gyakorolni akarták a pozitív megkülönböztetést, azaz a városi hivatalokban és a közélet minden területén őket kívánták látni, akkor számukra az olasz nyelvben is tökéletes képzést kellett nyújtani. Ezért még azt az „*áldozatot*” is meghozták volna, hogy az alsóbb osztályokban magasabb óraszámban tanítsák az olaszt, mint a magyart. Tehát kötelezőnek, de nem érettségi tantárgynak akarták az olasz nyelvet.

Fest még egy problémára felhívta a figyelmet: mi legyen azokkal a növendékekkel, akik valamelyik anyaországbeli középiskolából kerülnek a fiumei gimnáziumba? Tőlük nem lehetett elvárni az olasz nyelv ismeretét, de ennek hiányában nem is tudtak (volna) lépést tartani a többi növendékkel. Nem tartotta ésszerűnek, ha Fiumében valaki nem sajátítja el az olasz nyelvet. Megoldásként azt javasolta, hogy ezek a tanulók kötelezően, de rendkívüli tárgyként tanulják az olasz nyelvet, s a belőle kapott osztályzat semmilyen módon nem akadályozza az előremenetelt.

A többi tantárgy esetében is csak előnyt látott az új iskola megalakulásában. Legfőképpen azért, mert így megoldódott volna a gimnázium régóta húzódó tankönyv „nyűge”. A Fiumében használatos sajátos tankönyvek igen nagy költséget jelentettek az állam számára, anélkül, hogy valaha is rendelkezett volna a gimnázium az összes tárgyból megfelelő tankönyvvel. (Fest korábban is használtak még osztrák-olasz kiadású tankönyveket.) „*Ezentúl már szabadon lehet választani a legjobb hazai tankönyvek közül s lépést lehet tartani a hazai tanügy minden újabb fejlődésével*”⁸⁰ - reménykedett Fest.

Az újítások következtében esetlegesen meginduló elnéptelenedés ellen nem kívánt lépéseket tenni. Úgy vélte, a fiumei magyarság egymaga elég tanulót biztosít a középiskolának. Az 1910-es évekre a magyar lakosság számát Fest 5000-re becsülte, s többnyire mindet az értelmiséghez sorolta. Továbbá számított az anyaországból érkező diákokra is, azokra, akiket addig csak az olasz tanítási nyelv tartott vissza a fiumei tanulmányoktól.⁸¹

Két esztendő múlva, a minisztérium felkérésére, Fest Aladár a felállítandó városi középiskola didaktikai programjáról és órarendjéről, valamint a városi képviselőtestület határozatairól mondott véleményt. „*E megtisztelő feladatnak a csatolt véleményes jelentésben igyekeztem tehetségemhez képest a lehető legtárgyilagosabb módon megfelelni, nem engedvén magamat befolyásolni azon időszakoként ismétlődő, gyakori sajtótámadások által, melyek a városi olasz jellegű középiskolát propagáló táborból a fiumei állami főgymnasium mint magyar szellemű intézet ellen irányul.*” – kezdte a kormányzónak írt levelét Fest.⁸² Ekkor már egészen

más álláspontot képviselt az új tanintézettel kapcsolatban. Nem tagadta, véleménye megváltozásában szerepet játszott az új középiskola érdekében a hírlapokban folytatott „szünet nélküli és erősen polemikus hangú izgatás”, amely erősen befolyásolta a városi képviselő-testület tagjait, s meggyőzte a lakosságot arról, hogy a városi gimnázium megnyitása létszükséglet.

Fest ekkor már azzal számolt, hogy a sajtókampány hatására az állami gimnázium iránti érdeklődés csökken, s ez elsősorban az első osztályba beiratkozottak számánál mutatkozik meg.⁸³ Félelme azonban nem igazolódott be, mivel az 1909/10-es tanévben tizenkilencel többen (összesen 81-en, közülük 48 olasz anyanyelvű) iratkoztak be az első évfolyamra, mint az azt megelőző évben. Azért, hogy az új tanintézet ne válhasson a régi hagyományokra támaszkodó, „a helyi körülményekkel okkal-móddal megalkuvó, de kétségtelen bazafias magyar szellemű” főgimnázium veszedelmes versenytársává, továbbra is kedvezmények biztosítását (állami segélyek, erkölcsi támogatás, kivételes engedmények megadása) kérte az állami intézmény számára.⁸⁴

Fest a felállítandó középiskola didaktikai programját és óratervét az 1883. évi XXX. tc. 54. §. alapján elemezte.⁸⁵ Először azt vizsgálta, hogy Fiume város törvényhatóságának eljárása megfelelt-e a törvényben előírt követelményeknek. A törvény ugyanis előírta, hogy a szándéknyilatkozattal egy időben fel kell terjeszteni a leendő intézet szervezeti szabályzatát, tanrendjét, tanerőinek számát, az intézet helyiségeinek számát, taneszközökkel való ellátottságát. Fest feltételezése szerint az alapítandó tanintézet a beterjesztés pillanatában szervezeti szabályzattal nem rendelkezett, hiszen az nem jutott el hozzá. „Ha pedig nincs szervezeti szabályzat – írja, akkor az általános rendtartás hiányában az intézmény rendesen sem működhet, abból csak pillanatnyi elhatározásokból fakadó intézkedés, kapkodás, állandó zűrzavar, tájékozatlanság és bizonytalanság születhet.”

Ugyancsak Fest szabálytalanságokat állapított meg a tantervet illetően. Kifogásolta, hogy az új iskola tervezésénél a tanterv készítői csak azokat a törvényi előírásokat vették figyelembe, amelyek a jogokat írták elő, a kötelességekről hallgattak. Pl. nem vették figyelembe a kétféle középiskolai típus meglétét (gimnázium és reáliskola), ill. a bennük tanított tantárgyakat, hanem „egy egészen új, eddig a világon ismeretlen fajtájút akarnak megteremteni, mely sem a magyarországi, sem a külföldi tanintézeteknek nem felel meg teljesen” sem tantárgyfelosztására, sem óratervére nézve. A tanítandó tárgyak nagyjából megfeleltek ugyan a magyarországi gimnáziumok rendes tantárgyainak, de a fiumeiek az olasz nyelv mellett (ez megfelelt a törvény előírásainak) szerepeltettek reáliskolai tantárgyakat is, így az ábrázoló mértant, a vegytant és a szabadkézi rajtot. Fest véleménye szerint ezek a tárgyak a növendékek túlterheléshez vezethetnek, s az pedig az oktatás színvonalát csökkentheti. Ez pedig arra enged következtetni, hogy „az új középiskola tervezői, nem bírván elegendő tapasztalattal, sem az ily vállalkozáshoz szükséges elméleti és gyakorlati ismeretekkel, egyáltalán nem számolnak a lehetőségekkel, inkább csak a

*reklámszerű tetszetős külcsínt látszanak keresni, hogy a közönség elbiggye, miszerint az új iskola mindentudó polyhistorokká fogja nevelni fiaikat.*⁸⁶

A tankönyvekről a tervezetben nem esett szó, így lehetetlen tájékozódni arról, hogy milyen könyveket kívántak használni az iskola megnyitását követően. Az iskola sajátos felépítéséből adódóan a meglévő tankönyvek alkalmatlanok voltak, újak megírására, felterjesztésére, elbírálására, engedélyezésére, kinyomtatására pedig az új iskola megnyitásáig kevés idő állt rendelkezésre. Ezek hiánya pedig a tanítás törvényességét kétségbe vonta.

Amikor Fest jelentése készült, a megnyitás előtt álló középiskolába már felvettek öt rendes tanárt évi 3000 koronás fizetéssel. Rajtuk kívül heti 36 óra ellátására helyettes tanárokat kívántak alkalmazni. Ennyi óra ellátására legalább két képesített tanárra volt szükség. Az nem volt tisztázott, hogy hét, a képesítési követelményeknek minden tekintetben megfelelő tanár élt-e a városban. Fest, mint a helyi viszonyok alapos ismerője, ezt kétségbe vonta.

A leendő iskola elhelyezését sem tartotta kielégítőnek. Csak négy tanterem, egy igazgatói és egy tanári szoba állt rendelkezésre, hiányzott a rajz- és a tornaterem, nem álltak rendelkezésre szertárak, s nem volt egyetlen mellékhelyiség sem.

A városi költségvetés azonban bőkezűen gondoskodott taneszközökről. Az első beszerzésekre 4000 koronát kívántak fordítani, de hogy tételesen mit akartak beszerezni, arról nem nyilatkoztak a hatóságok.

Összegzésében Fest elszomorító tényként összegezte: „*A városi középiskola tervezői nem ismerik, vagy ha ismerik, semmibe veszik a magyar törvényeket*”. Ebből pedig azt a következtetést vonta le, hogy a jövőben sem lesznek hajlandóak azokat magukra nézve kötelezőnek elismerni. Az újságok már a szervezés időszakában lakossági véleményként hangoztatták, hogy csak akkor és úgy érdemes Fiumében városi középiskolát felállítani, ha annak a munkájába a magyar közoktatási kormánynak semmiféle beleszólása nem lesz.⁸⁷

Az 1912/13-as tanévben megnyitották az új iskolát. Ezzel a döntésével Fiume városa az olasz szülők elvárásainak megfelelő középiskolát hozott létre. Fest Aladár akkor már nem volt a városban.

KÖRÖSI SÁNDOR

Ő is a kivételes egyéniségek közé tartozott.

Kőrösi (néhol Körösi) Nagykőrösön született 1857-ben. Szülei Reich Zsigmond kántortanító és Goldhammer Mária.⁸⁸ Testvére Kőrösi Henrik (1880-ig Reich Hermann) miniszteri tanácsos, az elméleti pedagógiában szerzett tekintélyt. Kőrösi Sándor személyes életéről a fiumei forrásokból annyit tudhatunk, hogy nős volt, fia, Béla Fiumében született.

Kőrösi Sándor a gimnázium alsó osztályait Rimaszombatban, a felsőket Jászberényben végezte. Az érettségét követően a budapesti tudományegyetemre iratkozott

be. Tanulmányait azonban apja halála (1875) miatt meg kellett szakítania, dolgoznia kellett, hogy eltartsa magát. Vidéken vállalt nevelői állást. Szerencséjére 1880-ban Budapesten jutott nevelői álláshoz, így folytatni tudta egyetemi tanulmányait. Nyelvészettel kezdett foglalkozni, Budenz József és Simonyi előadásait lelkesedéssel hallgatta. Nevét is ebben az esztendőben változtatta Reichről Kőrösire.

1881-ben, a tanárképző intézet gyakorlóiskolájában, Kármán Mór hatása alá került. Kármán pedagógiai felfogása (gondolkodás, érdeklődés, akarat + etika: belső szabadság, jóakarát, jog, méltányosság gyakorlása) végig kísérte a pályáján.

Kőrösi 1883-ban szerzett tanári diplomát magyar és német irodalomból és nyelvészetből. A következő évben már az állam ösztöndíjasaként Olaszországban tanult. A legtöbb időt Rómában töltötte. Nyelvészeti ismereteit nem csak az egyetemi előadásokon, hanem könyvtárakban is gyarapította. Fiumei állását 1884-ben foglalta el, a magyar nyelv és irodalmat, történelmet és német nyelvet kellett tanítania, továbbá jegyzőkönyvvezetője lett a tanári értekezleteknek.⁸⁹

Kőrösi is kora ifjúságától írogatott, szépirodalmi újságokban és napilapokban jelentek meg írásai (a Jászberény c. lapban elbeszélések, 1872-1873; a Családi Körben elbeszélés, 1879; a Magyarország és a Nagyvilágban életkép, 1881). Tehetsége Fiumében teljesebben ki, a könnyedebb műfajok továbbművelése mellett elkezdődött tudományos tevékenysége is.

Az olaszországi tartózkodás idején nem csak tanult, hanem megfigyelt, a mindennapokból élményeket gyűjtött, ezeket (s fiumei benyomásait) közzé tette hazai lapokban (Magyar Szalon, 1884; A római karneval, Budapesti Hírlap, 1884; Livornói levelek, A magyar tengerparton, Olasz szomszédság, nyelvészeti tárca 1884; A legjobb olasz encyclopédia Magyarországról). Az itáliai oktatási rendszerről született cikkeit a Középiszkolai Tanárok Közlönyéből ismerhette meg a szakmai közönség (*Az olasz gymnasiális liceumok, Az olasz reál iskolák*). 1884-től 1887-ig a Magyar Nyelvőrben tette közzé *Olasz kölcsönszók* címmel nyelvészeti tanulmányait. A Magyar Tudományos Akadémián is felfigyeltek a fiatal tanár munkájára, dolgozatait dicséretesnek tartották.⁹⁰

Az 1886/87-es tanévben sajtó alá rendezte *Módszeres magyar nyelvtan* c. munkájának I. részét.⁹¹ Ezt követően négy évig semmilyen kiemelkedőt nem jeleznek a gimnáziumi évkönyvek, csak a Szokásos, a Tanári Körben tartott felolvasó üléseken elhangzott előadások címeit közlik. *Balassi Bálintról* és *Mikes Kelemenről* beszélt az 1884/85-ös tanévben, *Újabb költőink* címmel pedig az 1885/86-os iskolai évben.⁹² A következő esztendőben *Gróf Zichy Géza: Leányvári boszorkány* c. művét ismertette meg a nagyérdeművel.⁹³ 1890-ben azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy *Miként lehetne az élő idegennyelveknek, különösen a magyar nyelvnek a tanítását sikeresebbé tenni?*⁹⁴ és ugyanabban az évben Seress Hári János Iliászáról beszélt.⁹⁵

Mi lehetett a visszavonultság oka? Kőrösi a tanításra és a napi munkára (gondozta az iskolai könyvtárat, igazgatta a gimnázium magyar társalkodó körét és vezette a

dalkört), e két nagy jelentőségű feladatra összpontosította minden erejét. Részt vett az olasz-magyar szótár összeállításában, s a VKM megbízásából középiskolás diákjainak tankönyvet írt. A több kiadást megért és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által külön jutalmazott *Grammatica teorico-pratica della lingua ungherese* c. tankönyvének I. kötete először 1891-ben jelent meg Budapesten az Egyetemi Nyomda kiadásában. Másutt csak kisebb írásokkal jelentkezett (*Szómagyarázatok*. Nyelvőr, 1891; *Szómagyarázatok*. Országos Tanáregyesületi Közlöny, 1891).⁹⁶

A gimnázium magyar társalkodóköre és dalköre is a nyilvánosság elé lépett. Egy iskolai ünnepségen szerepeltek. kórusművekkel, énekszámokkal, hangszeres játékkal és színi elődással léptek fel a diákok, akik között ott olvasható többek közt a Zemplén testvérek: Győző, Géza, Szilárd és Sirola Ferenc (Francesco Sirola) későbbi műfordító, Guido Depoli, Silvino Gigante neve is. Kőrösi lefordított franciáról egy – Nyelvtan címen magyarul bemutatott – vígjátékot. Sőt, ő dolgozta át és ő tanította be.⁹⁷

A Magyar Társalkodó Kör Kőrösi Sándor kezdeményezésére alakult (1889/90), s miután az alapszabályait a VKM jóváhagyta, az 1890/91-es tanévben ténylegesen meg is kezdte működését. A kör irányításával az akkori igazgató, Berghoffer József természetesen Kőrösit bízta meg. A kör összejöveteleit szombatonként tartották. Ilyenkor a fiatalok bemutatták saját műveiket, előadták a betanult szavakat, azokról a többiek véleményt mondtak. Aztán különböző nyelvi, nyelvtani kérdésekkel foglalkoztak (Pl. *Az olasz és a magyar nyelvről; Megszólítások, üdvözlés; Az időről.*) A Társalkodó Kör a magyar nyelv gyakorlása mellett a magyar kultúra megismertetését, a hazafias érzés kialakítását is céljának tartotta. Pályázatokat írtak ki saját alkotások elkészítésére és versmondásra. Azért, hogy az esélyegyenlőséget biztosítsák, külön versenyzették a magyar anyanyelvűeket, és külön az olaszokat, sőt, bizonyos területeken (olaszról magyarra fordítás) csak olasz anyanyelvűek pályázhattak.

Ahogy ismertsége nőtt, Kőrösi a tudományos közéletben is egyre nagyobb szerephez jutott. Tagja lett a Magyar Paedagogiai Társaságnak, a budapesti székhelyű Nyelvtudományi Társaságnak, a párizsi idegen nyelveket tanító tanárok társaságának, a Magyar Néprajzi Társaságnak. Gimnáziumi munkája mellett tanított a Kereskedelmi Akadémián és a Tengerészeti Akadémián is.

1892-ben színesedik a publikációk témája. *Egy magyar óra Fiumében* (Országos Tanáregyesületi Közlöny, 1892. április), *Adalékok Fiume néprajzához* (Ethnographia, 1892. április-május), *A magyar nyelvbeli olasz elemek* (Különlenyomat, Fiume), Kisebbségi nyelvészeti cikkek (Magyar Nyelvőr). A Tanári Körben Fischer Sándor Petőfi c. munkájáról és Fiume néprajzáról tartott előadást.⁹⁸

1893-ban a korábbi tagságai megtartása mellett belépett az Erdélyi Múzeum Egyeslet nyelvi szekciójába, munkatársa lett a Magyar Nyelvőrnek és Fest Aladárral együtt elindította és szerkesztette a Magyar Tengerpart c. újságot. A nyelvtudomány köréből való közleményei egyre szaporodtak. *Kalóz, kalauz* (Magyar Nyelvőr, 1892.

augusztus), *Latin elemek a magyar nyelvben* (1892. szeptember), és előkészítette a *Grammatica teorico-practica della lingua ungherese* I. részének 2. kiadását. A Magyar Tengerpartban Zrínyiről és Machiavelliről értekezett (1893. 12. sz.), emellett számos vezércikket, tárcát írt hol álnéven, hol monogrammal, hol a saját neve alatt.⁹⁹

1894-ben ismét közölte egy írását a Magyar Paedagogia: *Az olaszországi középiskola reformmozgalmak* címmel írott dolgozata az 5. számban jelent meg.¹⁰⁰

A következő évek újabb nagy kihívást hoztak Kőrösinek. Őt is felkérték, hogy a Magyarország vármegyei és városai című monográfia második kötetéhez (Fiume és a Magyar-Horvát Tengerpart, 1897) írjon fejezeteket. Kőrösi nevéhez a következő fejezetek kapcsolódnak: *Ünnepi és temetkezési szokások Fiumében, Fiume közoktatásügye, Fiume irodalma, Fiume társadalma*. Ezen kívül írt a Nyelvőrbe, és írta a nyelvkönyve második kötetét.¹⁰¹

Ezt követően egy csendesebb korszak következett a tudományos működésében. Befejezte nyelvkönyvét (*Grammatica teorico-practica della lingua ungherese II.*), s megjelenésének a következő évben örülhetett. A továbbiakban apróbb cikkeket közölt tőle a Magyar Nyelvőr és a Magyar Tengerpart.¹⁰² Ugyanakkor távozott a Magyar Tengerpart szerkesztői székéből, és nem irányította tovább Magyar Társalkodó Kört sem. (Helyét dr. Csepreghy Kálmán vette át.)

Az 1898/99-es tanévben, hosszú idő után, ismét szerepelt felolvasó ülésen, a Fiumei Tisztviselők Egyesületében egy humoreszket (Léni katonája) olvasott fel.

1899-ben Retrográd irányzat címen a Magyar Paedagógiában jelent meg írása, majd egy nagy sikerű ünnepi beszédét (Április 11-ike vagy Márczius 15-ike?) a Bilancia is leköszölte magyarul és olaszul egyaránt. Emellett tankönyveket bírált a Hivatalos Közlönyben, és nagy erővel dolgozott a teljes magyar-olasz és olasz-magyar szótárán.

A következő esztendő szabadságon telt el. Először csak fél évet kért, aztán végül egész évben távol maradt a gimnáziumtól. Indoka: írja a szótárt. Nehéz lenne ezt az indokot cáfolni, ugyanakkor tudjuk, ebben az esztendőben folytak a fiumei magyar iskolai élet egyik leggyalázatosabb ügyét vizsgáló eljárások. Az is közsímet volt, hogy az ügyet Kőrösi tárta a nagyvilág elé.¹⁰³ Ahogy ő fogalmazott: tartott attól, a helybeli olasz lakosság eljut odáig, hogy az állami elemi és polgári fiúiskola tanárai között folyó brutalitást „*törvényes magyar pedagógiai eljárásnak*” tekintse. „*Nem azt mondják többé, hogy 'egy magyar tanító', vagy 'néhány magyar tanító' veri a gyerekeket, hanem: 'a magyarok verik a gyerekeket'*”. Viszont az ügy kirobbantásával, hiszen egy országos lapban jelentette meg a polgári iskolával kapcsolatos írását, nos, amit tett, az legalább annyira veszélyeztette a magyar iskolaügyet, mint kollégái cselekedete. Viszont meg akart állítani egy nagyon rossz, évek óta fennálló gyakorlatot. Igen nagy elhatározás volt, hiszen Donáth Imre tanfelügyelővel, az akkori fiumei magyar iskolaügy mindenható urával (vagy, ahogy sokan fogalmaztak Donáth személyével kapcsolatban: élet-halál urával) kellett megmérkőznie.

Mi is történt?

Már évek óta keringett a városban az a mendemonda, hogy nagyon rosszul bántak a gyerekekkel az állami elemi és polgári iskolában: verik őket. A vizsgálat során olyan kép rajzolódott ki, hogy az ott tanítók derűre-borúra verték, kínozták a tanítványaikat. Kaptak azok a fejükre, hátukra, kitepték hajukat, cibálták fülüket, ütötték őket osztályteremben, folyóson, illemhelyen. Ütlegettek, ha késtek, ha rosszul feleltek, ha féltek. Ha lopás fordult elő, a megvádolt kisdíákot csupasza vetköztették, úgy verték. Ütöttek kézzel, ököllel, pálcával. Amikor helyettesítettek, a helyettesítők is ütöttek, rúgtak. A verésbe néha bevonták a gyerekeket is. Velük fogatták le, sőt előfordult, hogy velük verették meg társukat. A szülők ódzkodtak a feljelentésektől, s ha pedig volt ilyen szándékuk, meggyőzték őket, tegyenek le erről.

A hosszú és nehezen kibogozható történetet nem ismertetem, csak röviden a végkifejletet. Sokan kerültek a vádlottak padjára az iskola tanítói közül. Az ügyet végül bizonyítékok hiányában zárták le (a gyermekek vallomását nem tartották megbízhatónak), csak egy tanítót ítélték pénzbüntetésre. Ugyanakkor a jegyzőkönyvekben tett megjegyzésekben a vizsgálatot vezető Hajnal Antal többször megfogalmazta kételyeit. Az utolsó jegyzőkönyv utolsó oldalára piros ceruzával a következőt írta: *Hát mégis?!*

Donáth Imre, az akkori tanfelügyelő, Kőrösi megbüntetését követelte, ám Kőrösi Sándort nem vonták felelősségre. Budapestre helyezték, pályafutása a VII. kerületi gimnáziumban folytatódott. 1912-ben megjelent az Olasz-magyar szótár I. és II. kötete. Az I. világháború után pedig – egykori fiumei tanártársaival együtt –, az olasz-magyar kulturális kapcsolatok felvirágoztatásán dolgozott.

MATISZ JÁNOS, A TENGER ÉLŐVILÁGÁNAK TUDÓS KUTATÓJA

Matisz János (Besztercebánya, 1855 – Fiume, 1904) 1880-ban szerzett tanári diplomát. Családi életéről annyi ismert, hogy nő volt.

Matisz fiumei működése 1882-ben kezdődött, Erődi Béla igazgatóságának letelején került a magyar állami főgimnáziumhoz. Azonnal rendes tanárrá nevezték ki, hiszen állása elfoglalása előtt két esztendeig Olaszországban tökéletesítette olasz nyelvtudását. Matisz János Fiumében a tenger és Fiume környéke növény- és állatvilágának tudós kutatójává és leírójává vált.

A levéltári források Matisz mély humanizmusáról, szerénységéről, sokszínűségéről, elkötelezettségéről, lelkesedéséről, munkabírájáról, a munka iránti alázatáról vallanak. A közvetlen oktatói tevékenységén túlmutató munkájáról esetében is legpontosabban a gimnáziumi évkönyvek szólnak.

Az első tanévben magyar nyelvet, geográfiát, szabadkézi rajzot és természetrajzot tanított. Emellett gondozója lett az akkoriban kialakított természettudományi szer-tárnak. Rendes tagja volt a magyar Természettudományi Társaságnak, a középiskolai tanárok egyesületének, titkára a „Concordia” gimnáziumi egyesületnek, protokoll-listája a felső leányiskolának. Munkába állását követően (1882) tanártársaival

(Berghoffer József, Nicóra Vince, Fest Aladár) együtt hozzálatott a szótárírásnak.¹⁰⁴ (*Értesítő*, 1883. 42-43.o.)

A következő tanévben némileg változott azoknak a tantárgyaknak a köre, amiket tanítania kellett. A földrajzot leadta, helyette szépírást tanított, a többi tantárgy maradt. Felügyelője lett a rajzszerternak is. Az előző évben jelentkezett betegsége kiújult, a munkából hónapokig hiányzott. (Betegségéről közelebbi adat nem áll rendelkezésre. Annyit azonban megjegyeznek, a tengerparton élő magyarok közül sokan szenvedtek a légzőszervi bajoktól, s gyakori betegség volt a tüdőbaj.)

A nehézségek azonban nem gátolták a tudományos munkában. Sorra írta Fiume környéke és a tenger flórájával és faunájával kapcsolatos dolgozatait magyar és olasz nyelven (*Az osztrigáról*, 1884; *A mosdó szivacs*, 1885; *A gyöngy*, 1885), preparált, és saját kezűleg szemléltetőeszközöket készített.¹⁰⁵ (*Évkönyv*, 1884. 62.o.) A továbbiakban preparátori tevékenységére csak szűken utalok, de annyit megjegyeznek, fáradhatatlanul gyarapította a gimnázium természettudományi szertárának állományát, sőt az ország sok-sok iskoláját is ellátta állati és növényi preparátumokkal.

Az 1885/86-os tanévben belépett az ornitológiai társaságba. A következő tanévtől (1886/87) tanórán kívül rajztanfolyamot is tartott. A miniszter engedélyével, évi 5 forint tiszteletdíj ellenében, heti két órában 34 növendék látogatta vasárnapi óráit. Ugyanebben az időben megfestette Trefort Ágoston és gróf Zichy Ágoston kormányzó portréját. Az alkotásokat a gimnáziumnak ajándékozta. Mindkettőt a díszteremben, amely egyben rajzteremül is szolgált, helyezték el. A rajzterem/díszterem emelvényét elzáró díszes korlát kilenc rekeszébe Matisz megfestette a kilenc műzsa szimbolikus alakját. Tanítványaival hajókirándulást szervezett Fiume környékére, ott rajzokat készítettek, és tanulmányozták a környék növényvilágát.¹⁰⁶

Kutatásainak, megfigyelésének eredményeit folyamatosan publikálta. A Fiume c. lapban megjelentet *Quarnero természeti viszonyainak áttekintése* c. írása, a Fiumei Kalauz pedig közölte *A fiumei halcsarnok* címmel egy másik dolgozatát. Csatlakozott igazgatója, Erődi Béla kezdeményezéséhez, a fiumei Tanári Körben magyar és olasz nyelven tartott előadást (*A tenger fenekén*). *Quarnero faunája és flórája* címmel kiállítást rendezett Budapesten, amiért kitüntetést kapott. Egyedül az ő munkásságát ismerték el.¹⁰⁷

1888-ban a Tanári Körben a magyar festőkiválóságokról (*Élő magyar festők*) tartott felolvasást olasz nyelven. Előadását a Naturwissenschaftlicher Verein-ban megismételte. Igazi szenvedélye azonban a természettudomány volt. Még ebben az évben megírta a *Hegycsuszamlás, különös tekintettel Grobovóra* című értekezését.¹⁰⁸

Az 1889/1890-es tanévben nagy vállalkozásba kezdett. Hozzá fogott dr. Róth Samu *Állattan és Növénytan* tankönyveinek átdolgozásához, azaz, a fiumei viszonyokhoz igazításához, lefordításához és sajtó alá rendezéséhez. A Tanári Körben beszámolt az országos tanszerkiállításról, a természettudományi szertár mellett nagy lendülettel fejlesztette a rajzszerterát is.¹⁰⁹

A következő tanéve is munkával telt. Ismét előadás tartott a Tanári Körben (*Scene*

dal fondo del mare), s elkészült Róth *Állattan* c. tankönyvének átdolgozásával és fordításával, s előkészítette a kiadásra. Tehetséges hallgatóival antik görög és római motívumokat, valamint képekről reprodukciókat készítettek, azokat a történelmi és a régészeti szertárba helyezték el. Gondoskodott a díszterem csinosításáról is.¹¹⁰

Tíz esztendei fiumei szolgálata alatt Matisz elismertségre, népszerűsége tett szert. A Fiumei Magyar Kör rendes tagjává választotta, s tagja lett a millenniumi kiállítást előkészítő fiumei iskolai bizottságnak, a Tengerészeti Hatóság tudományos bizottságának, a tengeri halászat központi bizottságának és a városi múzeumi bizottságnak. A gimnáziumban ismét rábízta a földrajz tanítását. Azonban öröme nem lehetett felhőtlen, mert betegsége ismét elhatalmasodott, egész évben betegszabadságon volt.¹¹¹

Gyógykezelése alatt is dolgozott. A Magyar Tengerpart c. lap ez évben (és a további években folyamatosan) a tengeri halászattal kapcsolatos rövidebb közleményeit, cikkeit közölte. És festett. A Peleskei nótárius c. darabhoz készítette el a díszleteket. „*Mesterien festett magyar falu, templommal és csárdarészlettel, színekben gazdag magyar népviselet*” – írják az alkotásáról a helyi magyar lapok.

Az ezredéves kiállítás hozta meg az igazi szakmai elismerést. A Magyar Tengerészeti Hatóság Matisz Jánost bízta meg a Budapesten megrendezendő millenniumi kiállítás terveinek elkészítésével. E megbízatásának minden tudásával meg akart felelni. Így az 1894/95-ös az arra való készülődéssel telt el. Megtervezte a halászati bemutatóhoz szükséges nyolc szekrényt (száraz akváriumot), preparálta és elrendezte a bennük kiállított állatokat. A tengerészeti pavilon falára, oszlopaira 4,5 méteres cápát, delfineket, halászkosárba halakat, kagylókat, rákokat helyezett. A VKM megbízásából összeállította a tengerpart faunáját, flóráját és geológiai viszonyait megjelenítő gyűjteményt. Azért, hogy még életszerűbbé tegye a látványt, a tengerparti halászkokról rajzokat (vázlatokat) készített. (A kiállított tárgyak a fiumei gimnázium tulajdonába mentek át.) A magyarországi iskolák ostromolták, újabb és újabb preparátumokat kértek szertáraiknak. (Ez évben pl. a nagyszebeni gimnáziumnak dolgozott.)

Azért szakított időt szakmai továbbképzéssel összekötött utazásra is. Olaszországba ment, a Nápolyi-öbölben tanulmányozta a halászatot. Útjáról hivatalos jelentésben számolt be.

A tudományt és a tudományos ismeretterjesztést szolgáló sok gyakorlati teendő és a tanítás mellett írta közleményeit és úti élményeit. Az olaszországi utazás kapcsán cikkeket írt a Magyar Tengerpartba többek között Taormináról, Nápolyról, a branzin halról és a tervezett budapesti akváriumról. A Roth-féle *Növénytan* olasz fordítását is sajtó alá rendezte. Mindemellett a helybeli Természettudományos Körben a világitó tengeri állatokról, és e jelenség biológiai okairól tartott felolvasást.

A millennium esztendejében csak kisebb cikkeket írt a tengeri halászatról, az úszó petékről, a fontosabb halak fejlődéséről. Idejét másfajta tevékenység kötötte le.

Fiume Magyarország fennállásának ezeréves évfordulóját 1896. május 9-én ünne-

pelte. Reggel 8 órakor hálaadó istentiszteletet tartottak a nagytemplomban, 10 órakor az állami iskolák közös ünnepe kezdődött a Városi Színházban. A megnyitó beszédet Matisz János igazgatóhelyettes tartotta. A Magyar Tengerpart így számolt be az eseményről:

„Fiume szép színháza a szó szoros értelmében félelmet keltő módon megtelt ritka érdekes közönséggel. A földszint piros bársony székeit az állami elemi és felsőbb leányiskola 400 növendéke, a padsorok között lévő tért – ember ember hátán – ezernyi néptömeg, a zenekart az áll. Főgimnázium és a kereskedelmi akadémia, a karzatot az áll. Elemi és polgári iskola növendékei foglalták el. A pábholyokba kilenc-tízével volt beosztva Fiume előkelő közönsége. Ott volt Batthyány Lajos gróf kormányzó, Abele Rezső báró min. tanácsos, Fest Kálmán és Hajnal Antal min. osztálytanácsosok, Wickenburg István gróf miniszteri titkár, helyi tanfelügyelő, Gelletich Miklós alpolgármester, a városi repprezentanza és hatóságok tagjai, stb., stb, nemkülönben remek koszorúja a szebbnél szebb hölgyeknek. ...”

„Nagyméltóságú Kormányzó úr!

Nagyérdemű közönség! Szeretett ifjak! – szólította mag hallgatóságát Matisz.

A fiumei m. kir. állami iskolák a művészeteknek eme szentelt helyén gyültek össze hatóságukkal élen, a szülőkkel együtt, hogy megünnepeljék ezt a napot, a mit elérni a sors oly kevés országnak enged: az édes hazánk fennállásának ezredik évét.

Szent István koronája országainak összes ifjúsága, a tanulóknak százezrei ünnepelnek ma, s szívet megindító hangon hangzik ajkaikról Kárpátoktól az Adriáig: „Isten áldd meg a magyart.”

Igen, töltse le szíveteket méltó öröm, szeretett ifjak, mert oly ünnepet ül a magyar baza (Árpád országa) szép fővárosával az élen, minőt a keresztény népek által alkotott országok közül 19 száz év alatt még egy sem ült. – Mert ünnepelhetnek 1500 évet nemzetek, mióta

Krisztus vallását felvették, de nem ünnepelhet egy sem ezer évet, mely bosszú folyása alatt a végtelen időnek mindig szabad, mindig független volna, csak hazánk.

Ezt az ezeréves Magyarországot ünnepli koronás királyával élen a baza s annak minden szabad polgára.

Ezt ünnepeljük mi veletek, szeretett ifjak, s tesszük azt Szt. István koronájának egyik legszebb gyöngyében, hón szeretett Fiume városunkban. ...”¹² És így tovább, és így tovább... Élteste a haza erejét, dicsőségét, nagyságát.

Sikeresnek mondhatta magát, ami csak fokozta teljesítményét. Vonzotta maga köré a növendékeket, ontotta az írásokat, mintha érezte volna, fogytán az ideje. Neve ott szerepel a millennium nagy vállalkozása, a Magyarország vármegyéi és városai II.

kötete, a Fiume és a magyar tengerpart munkatársai között. A következő fejezeteket írta: *A magyar-horvát tengerpart és a Karsztlejtő és a fennsík földtani viszonyai, Halászat a Quarneróban és a magyar-horvát tengerparton, A tenger állatvilága, A tenger növényvilága, Fiume és környékének növényzete, A Karsztlejtő és a tengerpart állatvilága*. Ugyanő készítette el a monográfia számára a Karszt fennsík és lejtő, valamint a tengerpart geológiai térképét. A Fiumei Természettudományi Klub évkönyvében olasz nyelven publikált *La vita vegetale nel Quarnero e il sunto delle alghe marine* (A Quarnero élővilága és a tengeri algák ...) címmel.

Az ünnepek elmúltával minden visszazökkent a mindennapok rendes menetébe. Matisz János tette a szokásos dolgát: tanított, kutatott, preparált, publikált. Az 1897-ben megjelent gimnáziumi évkönyv az ő tanulmányát közölte az első helyen *Fiume és környékének növényzete* címmel.¹¹³ Matisz ezt a munkáját úgy írta meg, hogy növendékeinek a növényvilág tanulmányozásakor és a növénygyűjtések során segítséget nyújtson.

Ez évben a Magyar Földrajzi Társaság Budapestre hívta, március 31-én felolvasó ülésen szerepelt *A Quarnero állatvilága, különös tekintettel a lebegő állatok földrajzi elhelyezkedésére* c. dolgozatával. (Emlékeztetőül, ez időben Erődi Béla volt a társaság elnöke, és Erődi figyelemmel kísérte és segítette tehetséges, egykori fiumei kollégái szakmai előre menetelét.) Az előadása sikeres lehetett, hiszen a következő évben a Földrajzi Közleményekben (1898) szerepelt *A Quarnero gerincesei és lebegő állatalakjai* című írása. S megjelent első, s nem fordításban!, a fiumei növényvilágot is bemutató tankönyve, a *Növénytan a középiskolák felsőbb osztályai számára* (Battara P. könyvnyomdája, Fiume, 1899). A fiumei természettudományi körben olasz nyelven tartott előadást (*I vertebrati e le forme gallegianti del Quarnero*). A Fiumei Magyar Tisztviselő Egyesületben két alkalommal szerepelt *Chioggiotti halászkok, A szkombrolászat stb., Farsang a tenger fenekén* (állat-biológiai humoreszk) címmel.

1899 októberében szabadságra ment. Egy igen szép munka elvégzésre kapott megbízást a kereskedelmi minisztertől. Egy zágrábi professzorral, dr. Brusina Spiridonnal együtt azt a megbízást kapta, hogy gyűjtsék össze a tenger melléken előforduló halak tudományos és a köznyelvben használt (népies) nevét. A munka elkészült, s a Tengerészeti Hatóság kiadásában 1899-ben meg is jelent *A Quarneróban és a magyar-horvát tengerpart vizeiben előforduló, halászati szempontból fontos tengeri állatoknak latin, magyar, olasz, horvát névjegyzéke*. Továbbá Matisz felkérést kapott a vallás- és közoktatásügyi minisztertől, hogy készítse el a párizsi világkiállításon a Quarnero állatvilágát bemutató preparátumokat. A kiállítás anyagát, mielőtt Párizsba szállították volna, a főgimnázium épületében bemutatta a városi közönségnek is. A belépődíjából befolyt összeget felajánlotta a gimnázium segélyalapja javára. (Mindezek mellett jutott arra is ideje, ereje, hogy a pozsonyi katolikus gimnáziumot is ellássa szemléltető preparátumokkal.)

Nagyon sokat kirándult tanítványaival Fiume környékén: Fužinébe, Drenova-

Luban környékére, a Scurigine völgyébe. Növényeket gyűjtöttek. 1901 májusában azonban kiújult Matisz János betegsége, hosszabb ideig nem is dolgozhatott az iskolában. Betegszabadsága alatt befejezte és nyomtatásra előkészítette kétnyelvű tankönyvét, a gimnázium 1. osztálya számára írt *Kis természetrajzot*. A következő évben a 2. osztályosoknak szóló is elkészült.

1904. május 18-án, 49 éves korában hunyt el. 22 évet szolgált a városban, 22 éven át tanította a főgimnázium a természetrajzot. Tantárgyát annyira meg tudta kedveltetni tanítványaival, hogy a gimnázium befejezésével sokan természetrajzi tanulmányokat folytattak. Matisz példája volt a tantárgyát és tanítványait szerető, és éppen ezért maga és a tárgya iránt szeretetet, érdeklődést keltő tanárnak. Nagyon sokat dolgozott és nagyon szegényen halt meg. Vagyontalan, jövedelem nélkül maradt özvegyének is csak a kormányzó közbenjárására ítélték meg a kevéske özvegyi nyugdíjat.

ZÁRSZÓ

A fiumei magyar iskolaügy még sokáig munkát ad(hat) a kutatóknak. Ebben a rövid írásban csak néhány személy életpályáját vázoltam, sőt velük kapcsolatban is kizárólag a fiumei működésükre összpontosítottam.

Ha a töredékesen bemutatott életpályákon végigtekintünk, megállapíthatjuk, valamennyien nagyon messziről indultak, és mindannyian nagyon messzire jutottak el. (S ezt nem a Fiume és Budapest közötti földrajzi távolságra értem.) Bizonyították: a tanulás a társadalmi felemelkedés egyik kulcsa.

Ugyanakkor felmerülhetne az a kérdés, hogyan lehet „érvényesíteni” a tehetséget? Önmagában elég-e a tehetség, a szorgalom, a kitartás? Egy biztos: a legtöbb esetben nagyon kell egy segítő, aki pártfogolja a tehetségest.

A jobbágysorból felemelkedett Császár megtalálta érvényesülésének módját, kapcsolatai kiterjedtek voltak (naplójában Széchenyi többször említi nevét vacsoravenédei között). Erődi Béla esetében ott volt Vámbéry, majd Toldy Ferenc és Trefort Ágoston. Fest mögött ott állt Erődi, Kőrösi mögött Erődi és Fest (és ne feledkezzünk meg fivérééről, Kőrösi Henrikéről sem). Györök mögött nem állt senki, s tehetséget, szakmai igényességét is inkább akadálnak, kellemetlen tényezőnek tekintették, mint erénynek, megbecsülendő értéknek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Erődi Béla (1895): *Utazásom Sicilia és Malta szigetén*. Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai) Cs. és Kir. Könyvkereskedés kiadása, Budapest.
- Fábrí Anna, Kiss Bori (szerk., é. n.) *Kánya Emília. Réges régi időről. Egy XIX. századi írónő emlékiratai*. Kortárs Kiadó.

Füzes Miklós (1965): Adatok Györök György és Györök Leó életéhez. *Veszprém megyei Múzeumok Közleményei*. 1965/3.

Jáki László: *Egy ifjúsági regény rejtélyes szerzője*. Elektronikus Könyv és Nevelés.

Litványi László (1931): *Császár Ferenc élete és irodalmi munkássága*. Forum Nyomdai Műintézet, Budapest.

Nádasdy Lajos (1989): *Adalékok Györök Leó György életéhez. 1847-1899*. Jókai füzetek 2. sz. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. MEK.

Tordai György (1955): Györök Leó 1847-1899. *Élet és Tudomány* 1955. március.

Dr. Sziklay János, Dr. Borovszky Samu (szerk., 1896): *Magyarország vármegyéi és városai Fiume és a Magyar-Horvát tengerpart*. Budapest. Az „Apollo” Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság Kiadás.

FORRÁSOK

A Rijekai Állami Levéltár iratanyagában fellelhető iratanyagban:

A fiumei m. kir. állami főgimnázium értesítői.

Kormányzósági iratok. Általános iratok. (JU-5)

Tanfelügyelői iratok (JU-5)

A Magyar Királyi Állami Főgimnázium iratai (DS-3)

Korabeli lapok: Vasárnapi Újság, Magyar Tengerpart, Hazánk

JEGYZETEK

- ¹ „Képezzük tudóssokká középiskolai tanárainkat azért, hogy tanítani tudjanak, de azért is, hogy pályájukon, amely földi javakkal, dicsőséggel és bizony még az érdemelt elismeréssel is alig kecsegtet, ne bénuljon el erejük a mindennap ismétlődő feladatok iránti közönyösségben, hogy legyen egy olyan foglalkozásuk is, amely varázsával mindig ébren tartsa törekvésüket és megnyisson előttük olyan utat, amelyen a magasabbra törő emelkedhetik.” A fizika tanításáról az egyetemen (rektori beszéd). Természettudományi Közlöny, Budapest, 1892. 296.
- ² Természetesen a felsoroltnál jóval többen voltak.
- ³ JU-5. Kormányzósági iratok. Elnöki iratok. 175/1879. sz.
- ⁴ Uo.
- ⁵ Uo.
- ⁶ JU-5. Kormányzósági iratok. Elnöki iratok. 153/1879. sz., továbbá uo.: 163/1879. sz.
- ⁷ JU-5. Kormányzósági iratok. Elnöki iratok. 156/1879. sz.
- ⁸ „A haza mindenképp előtt” – elnöki megnyitó. Az E. K. E. székesfővárosi osztályának febr. 3-án tartott közgyűlésén elmondta: Erődi Béla dr., tankerületi főigazgató, E. K. E. osztályelnök. www.erdeligyopar.ro/1901-2/2338-a-haza-minden-eltt-elnoeki-megnyito
- ⁹ Erődi Béla. Vasárnapi Újság. XXIV. évfolyam. 1877. május 13. 19. sz. 295-296.
- ¹⁰ Gyászjelentés: Erődi-Harrach Béláné. <http://www.sosantikvarium.hu/book6174.html>. Ruttkay Mariska neve felbukkan: Fábri Anna, Kiss Bori (én., szerk.) Kánya Emília. Réges régi időkről.

- Egy XIX. századi író emlékiratai. Kortárs Kiadó. 35. Ugyanakkor a Vasárnapi Újságban (1877. május 13.) Törs Kálmán egy Erődiről szóló írásában Kovács Lillát említi feleségként, akivel 1875 nyarán házasodott össze..
- 11 Szinnyei: Magyar írók élete és munkái. Magyar Elektronikus Könyvtár. Hungarológiai Alapkönyvtár. Internet: mek.oszk.hu/03600/03630/html/
 - 12 Erődi Béla. Írta Törs Kálmán. Vasárnapi Újság. 1877. május 13. 19. sz. 295-296.
 - 13 Uo.
 - 14 Uo.
 - 15 A Balkán Kolumbuszaként számon tartott Kanitz Fülöp Félix (1829-1904) térképei, útleírásai mára feledésbe merültek. Elsők között végzett az Európa számára addig teljesen ismeretlen bolgár területeken topográfiai, történelmi és régészeti kutatásokat. Az összegyűjtött megfigyeléseiből állt össze a háromkötetes A dunai Bolgárország és Balkán című hatalmas monográfiájának utolsó, térképes kötete. Az 1877/78-as orosz–török háborúban az orosz vezérkar az ő térképeit használta. (Gjurov Viktor nyomán. Internet: <http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/1998/9825/balkan/balkan.html>)
 - 16 Schön István: A magyar szabadkőművesség hivatalos folyóiratai. Magyar Könyvszemle 116. évf. 2000. 2. sz. epa.oszk.hu/00000/00021/.../0007-1ca.html
 - 17 Olvasókönyv a magyar irodalmi oktatáshoz. Irodalom és művészet c. rovat. Vasárnapi Újság, Budapest, 1876. okt. 29. 699.
 - 18 Vörösmarty Mihály Gimnázium. Igazgatók, tanárok méltatásai. Budapest, 2006. Tudós tanárok-tanártudósok. (Az iskola tanárainak irodalmi munkássága a tankönyvírás és a társadalom-tudományok területén, 1871-1971. c. fejezet. Lelőhely: www.vmsuli.hu/.../05_IV_IGAZGATOK_TANAROK_MELTATASAIK.doc.)
 - 19 A Petőfi Társaság (1876-1944) a Petőfi-kultusz terjesztése és a magyar szépirodalom nemzeti szellemben való művelése céljából alapított egyesület volt. A társaság első nyilvános ülését 1876. január 1-jén tartotta meg a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében. Pályázatai költői művekkel gazdagították az irodalmat. A társaság tagjai kezdetől fogva nagy gondot fordítottak Petőfi kéziratának, valamint az életére vonatkozó adatoknak összegyűjtésére, ezeken kívül gyűjtötték a nagy költő műveinek eredeti kiadásait és különböző nyelvű fordításait, valamint a róla megjelent arcképeket is.
 - 20 Programma del Regio Ung. Ginnasio Superiore di Stato in Fiume dell' anno scolastico 1882-83. Pubblicato dal direttore D.re. Erődi Béla. Fiume, Stabilimento Tipo-Litografico di E. Mohovich. 1883. 41. (Tovább: Programma del Regio)
 - 21 A Medsidie-rendet Abdul Medsid alapította. Legalsóbb foka az ötödik osztályú volt, melyet – akár csak a negyediket –, mellre tűzve jelvény alakban viseltek. A rend egy sugárzó csillagot ábrázolt, középen félholddal, fölötte kis csillaggal. A mező vörös színű volt, a csillag sugarai és a többi díszítés ezüstből vert. A felsőbb osztályokat nyakba akasztva viselték. „Népszerű” kitüntetés volt. Forrás: Vasárnapi Újság. 1877. 4. sz. 56. Megjegyzés: a kitüntetést több fiumei és magyarországi személy (pl. Vámbéry) is megkapta.
 - 22 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. MEK. Hungarológiai Alapkönyvtár. mek.oszk.hu/03600/03630/html/

- 23 A későbbiekben ezek a „tulajdonságok” voltak – elviekben – a kinevezéseknél a meghatározó követelmények.
- 24 A különböző években megjelent gimnáziumi értesítők beszámolnak a neves személyiségek látogatásairól. Erődi távozását követően hírességek már nem, de politikusok évente legalább egyszer megfordultak az intézményben.
- 25 A fiumei m. kir. Állami főgymnasium értesítője az 1885-85-iki tanévről. Szerk. Dr. Erődi Béla főgymn. igazgató. Fiume. Stabilimento Tipo-Litografico di. E. Mohovich. 32. (Tovább: Gimnáziumi értesítő)
- 26 Gimnáziumi értesítő, 1885. 30.
- 27 Szinyei József: Magyar írók élete és munkái. MEK. Hungarológiai Alapkönyvtár. mek.oszk.hu/03600/03630/html/
- 28 Gimnáziumi értesítő, 1889. 3-6. Az előadás címe: Due discorsi pronunziati del XXV. anniversario dell'operosità letteraria del D.re Béla Erődi.
- 29 Gimnáziumi értesítő, 1900. 124.
- 30 Germanus Gyula: A félhold fakó árnyékában. OSZK MEK.
- 31 Vass Vilmos: Az országos közoktatási tanács tantervi munkálatai a XIX. században. Magyar Pedagógia, 1997. 3-4. sz. 247-269.
- 32 Magyarország a XX. században. IV. kötet. Tudomány. Műszaki és természettudományok. Magyar Földrajzi Társaság. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996-2000. MEK. Hungarológiai Alapkönyvtár.
- 33 Marosi Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság rövid története. A Magyar Földrajzi Társaság tájékoztatóoldalai. Lelőhely: (Internet: http://www.freeweb.hu/m-f-t/szovegek/mft_tortenet/mft_tortenet.htm)
- 34 A tudományos színházról (Uránia Magyar Tudományos Színház Közlönye, Budapest, 1899) Lelőhely: Internet: <http://www.filmintezet.hu/magyar/filmint/filmspir/23/urania.htm>
- 35 Dunay 1870 és 1872 között igazgatója volt az állami középtanodának. Dunay igazgatósága idején kezdődött el a tankönyvek olaszra történő fordítása. Besztercebányára történő áthelyezését követően érettségi vizsgákra rendszeresen visszatért a városba.
- 36 Kiss Gy. Csaba: Fest Aladár emlékezete. *Magyar Nemzet online*. 2005. márc. 2. [online] <<http://mno.hu/kulturpult/fest-aladar-emlekezete-594984>>
- 37 Programma del Regio, 1883. 43.
- 38 Uo. 44. Pontosan így szól a szöveg: „I professori... si sono occupati della compilazione di un dizionario ungherese-italiano.”
- 39 Gimnáziumi értesítő, 1884. 3-18.
- 40 Uo. 55.
- 41 Gimnáziumi értesítő, 1885. 62.
- 42 Gimnáziumi értesítő, 1887. 3-8.
- 43 Uo. 42.
- 44 Uo.
- 45 Gimnáziumi értesítő, 1988. 42.
- 46 Uo.
- 47 Gimnázium értesítő, 1890. 36.

- 48 Uo.
- 49 Gimnáziumi értesítő, 1891. 30.
- 50 Uo. 52.
- 51 Uo.
- 52 JU-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok 1892. 191 .cs. 76/1892. Fest Aladár áthelyezési kérelme, uo. 98/ 1891-2. Berghoffer levele a kormányzóhoz., uo. 4509. sz. alatt a VKM elutasító határozata.
- 53 Gimnáziumi értesítő, 1892. 3.
- 54 Uo. 24.
- 55 Uo. 25.
- 56 Gimnáziumi értesítő, 1893. 22.
- 57 JU-5. Kormányzósági iratok. Általános iratok 201. cs. 1283/1894. sz., 1087/ 1894. sz.
- 58 Gimnáziumi értesítő, 1896. 46.
- 59 Uo. 42.
- 60 Gimnáziumi értesítő, 1897. 22.
- 61 Uo. 65.
- 62 Uo. 72.
- 63 Gimnáziumi értesítő, 1898. 118.
- 64 Gimnáziumi értesítő, 1901. 146.
- 65 Gimnáziumi értesítő, 1902.
- 66 Uo. 150.
- 67 Gimnáziumi értesítő, 1904. 102.
- 68 Gimnáziumi értesítő, 1905. 114.
- 69 Uo. 138.
- 70 Gimnáziumi értesítő, 1906. 132.
- 71 Gimnáziumi értesítő, 1907. 130.
- 72 Gimnáziumi értesítő, 1908. 82.
- 73 Gimnáziumi értesítő, 1910. 84.
- 74 JU-5. Kormányzósági iratok. Elnöki iratok. 41. doboz. Ad 762/1910/11. Sz.
- 75 DS-3. Magyar Királyi Állami Főgimnázium iratai. 39. doboz 207/1908/09. sz.
- 76 Uo.
- 77 Uo. melléklet, 13-14.
- 78 Uo. melléklet, 14. és 15/a.
- 79 Uo. melléklet, 16-17.
- 80 Uo. melléklet, 29-30.
- 81 Uo. melléklet, 31.
- 82 DS-3. 40. doboz. 76/1909/10.
- 83 Különösen a helyi „hazafias nemzetiségi szellemű” olasz újságok (La Giovine Fiume, La Voce del Popolo, La Bilancia) intéztek támadásokat az állami gimnázium ellen. Arra igyekeztek rábírni a szülőket, hogy addig is, amíg a városi középiskola nem nyílik meg, fiaikat ne írassák be a „felemelés” állami gimnáziumba, hanem a városi polgári iskolába, ahol megfelelő latin nyelvi tanfo-

lyammal gondoskodnak arról, hogy a tanulók gond nélkül átléphessenek az addigra működő városi gimnáziumba.

- 84 DS-3. 40. doboz 76/1909/10 sz.
- 85 Uo. ad. 76. sz./1909/10. Véleményes jelentés. A törvény úgy rendelkezett, hogy: „Új nyilvános középiskolák felállításánál a felállítók kötelesek az intézet megnyitása előtt legalább négy hónappal szándékukat bejelenteni a vallás- és közoktatásügyi ministernél, fölterjesztvén az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, az intézet helyiségeinek kimutatását (s mihelyt alkalmazottak, a tanerőket is, és azok minősítvényét is), s taneszközökkel felszerelését. (...) A miniszter ez intézetnek akár létesítését, akár nyilvánosságát csak akkor tagadhatja meg, ha az a törvényes kellékeknek nem felel meg. (...) Ha a miniszter a felterjesztés benyújtása után két hónap alatt nem nyilatkozik, az intézet megnyitható. ...”
- 86 Uo. 6.
- 87 Uo. véleményes jelentés
- 88 <http://www.vknagykoros.c3.hu/korh.htm>
- 89 Gimnáziumi értesítő, 1885. 32-34.
- 90 Gimnáziumi értesítő, 1886. 54., továbbá: 1887. 42.
- 91 Gimnáziumi értesítő, 1888. 42.
- 92 Uo.
- 93 Gimnáziumi értesítő, 1888.
- 94 Gimnáziumi értesítő, 1890. 54.
- 95 Gimnáziumi értesítő, 1891. 30.
- 96 Gimnáziumi értesítő, 1891. 52.
- 97 Uo. 56.
- 98 Gimnáziumi értesítő (1892): 4-24-., továbbá: 24.
- 99 Gimnáziumi értesítő (1893): 46.
- 100 Gimnáziumi értesítő (1895): 52.
- 101 Gimnáziumi értesítő (1897): 63-64.
- 102 Gimnáziumi értesítő (1898): 120.
- 103 Az eseménnyel kapcsolatosan újságcikkek sora és hatalmas iratmennyiség maradt fent. Pl. Brutális tanító (sz. n.) Hazánk, 9. sz., 1899. április 18. 4., Verekedő tanítók (sz. n.) Hazánk, 100. sz. 1899. április 27. 10. Megrágalmazott tantestület. Magyar Tengerpart. 1899. május 7. 3. old. JU-5. Tanfelügyelői iratok 1899. év. 597. cs., Tanfelügyelői iratok, 1899. 620-621. cs.
- 104 Programma dal Regio, 1883. 42-43.
- 105 Gimnáziumi értesítő, 1884. 55., továbbá: Gimnáziumi értesítő, 1885. 62.
- 106 Gimnáziumi értesítő, 1885. 31.
- 107 Gimnáziumi értesítő, 1887. 42.
- 108 Gimnáziumi értesítő, 1888. 42.
- 109 Gimnáziumi értesítő, 1890. 54.
- 110 Gimnáziumi értesítő, 1891. 30.
- 111 Gimnáziumi értesítő, 1893. 22.
- 112 Gimnáziumi értesítő, 1896. 50-55.
- 113 Gimnáziumi értesítő, 1898. 87-88.

ÚJRA NYÍLIK A LILIOM. . .

SZÉKESFEHÉRVÁR CSERKÉSZCSAPATAI MÚLTJA 1948-IG

SURÁNYI ISTVÁN

A 19. SZÁZAD UTOLSÓ ÉVTIZEDEIBEN LÉTREJÖTT REFORMPEDAGÓGIA FŐBB IRÁNYZATAI ÉS HATÁSA A CSERKÉSZMOZGALOMRA

A 19. században kialakult modern ipari társadalmakban végbement nagyarányú tudományos és technikai fejlődés új életformát alakított ki. A korszak korabeli bírálói egyértelműen megfogalmazták, hogy „*A robbanásszerű iparosodás eredményeként kialakult életforma gyökértelessé teszi a nagyvárosi embert, egyre jobban eltávolítja a természettől, szétrombolja hagyományos kapcsolatait, kötődéseit. Az ipari munka differenciálódása, gépiessé válása, a racionális értelem túlbangsúlyozása, az egyoldalú célirányos gondolkodás pedig veszélyezteti az egyén biológiai, lelki-szellemi létének egységét, és akadályozta az individuális erőinek fejlődését.*”

Az új életformából adódó negatívumokat felismerve, a nagyjából az 1890-es évektől az első világháborúig tartó reformpedagógia a *gyermeki egyéniség, önállóság, szabadság* kibontakoztatását tűzte célul. Ennek megvalósítását – mint a későbbiek során látni fogjuk –, a hagyományos *iskola szerkezetének, belső világának, tananyagának radikális átalakításában* és a tanórán kívüli nevelőmunka intézményes megszervezésében látták. Az első világháborút követően az oktatás megreformálásának folyamata új elemmel, a *közösségi életforma megteremtésének igényével* gazdagodott.

A reformpedagógia képviselője, *Ellen Key* (1849-1926) svéd tanítónő *A gyermek évszázada* című könyvében erélyes hangon bírálta a korszak társadalmi-pedagógiai visszasságait. Azt vizsgálta, hogy mi a gyermekek helye a korabeli társadalomban, miként lehetne olyan új nevelési formákat megvalósítani, amelyek a jövő nemzedékének *egészséges, emberhez méltó* felneveléséhez elengedhetetlenül szükségesek lennének. Ő és követői az új nevelés megvalósítását az iskolarendszer radikális megreformálásában látták. A korabeli iskola – állítja –, az esztelenség, előítéletek és melléfogások szövevénye, ahol csupán „*gyermeklélek gyilkolás*” folyik. Ezért a „*régi iskolát meg kell szüntetni!*” – adja ki *Ellen Key* a forradalmi jelszót –, az „új nevelésére” szolgáló „új iskolát” a gyermekekhez kell méretezni, figyelembe véve azok igényeit, életkori sajátosságait.

A reformtörekvések gyakorlati megreformálásának első jellegzetes irányzata a *művészetpedagógia* volt. A mozgalom legnagyobb hatású áramlata, a *német irányzat* legismertebb képviselője *Alfred Lichtwark* (1853-1914) kiváló művészettörténész volt. Az irányzat képviselői, a többi reformtörekvés szószólóihoz hasonlóan, élesen bírálták a hagyományos iskola egyoldalú intellektualizmusát. A művészetet, mint a *valóság megismerésének sajátos formáját*, a nevelés fontos eszközének tekintették. E cél megvalósítása érdekében javaslatot tettek a *rajzoktatás, az irodalomtanítás, zene, tánc* tanítása megreformálására.

1889-ben *Cecil Reddie* (1858-1932) angol középiskolai tanár a Rochester melletti Abbotsholme-ban *Új iskola* (New School) néven nevelőintézetet alapított. Ő és a számos követője által létesített új iskolatípus, a fentebb már említett *Ellen Key* által felvázolt „kívánatos iskola” típusát kívánták megteremteni. Ennek érdekében számos korszerű nevelési módszert vettek fel a pedagógia eszköztárába. Ezek közül a legfontosabbak: a gyermekek egész életének *rugalmas kereteket, szabályokat nyújtó napirend*, az *iskolaállam önkormányzati* modellje, az *új diák-tanár kapcsolat*, az oktatás újszerű *művelődéstartalmi, didaktikai-metodikai* elemei és az *önkéntesség*.

Ugyanebben az időben a reformpedagógia fejlődésének egy másik gazdag és sokszínű formája a *Georg Kerschensteiner* (1845-1932) által szervezett *munkaiskola-mozgalom* volt. Ő és követői a munkaiskolája segítségével – a reformpedagógia számos elemét felhasználva –, a nagy tömegek oltatását biztosító alapfokú oktatást kívánták megreformálni. E pedagógiai egyrészt továbbfejlesztette a *munka emberformáló szerepét* már a 17. és 18. században is hangoztató nagy pedagógusok (Comenius, Locke, Rousseau, Pestalozzi) gondolatait, másrészt felhasználva az 1900-as évek kezdetétől megjelenő új pedagógiai törekvések – a gyermeki tevékenységet, aktivitást hangsúlyozó – célkitűzéseit. Konceptiójuk az állampolgárok neveléséről vallott elképzeléseiken alapult. Felfogásuk szerint az ember számára a legnagyobb „külső jó” a *humanista, demokratikus állam*, amelynek megteremtése a társadalom valamennyi tagjának érdeke, mert ennek segítségével valósítható meg a „belső jó”, a humanista ember.

A 19. század első évtizedének végére a reformpedagógiai érdeklődés egyre fokozottabban a *kisgyermek*ek és a *kisiskolás*ok felé fordult. *Maria Montessori* (1870-1952), – aki Olaszország első orvosnőjeként 1896-ban szerzett diplomát –, pedagógiai rendszerét a korszak fiziológiai, pszichológiai kutatásaira alapozta. 1907-ben Róma külvárosának egyik bérházában hozta létre első óvodáját *Gyermekek Háza* (Casa dei Bambini) néven. A tapasztalatai alapján megfogalmazott pedagógiai koncepciójának alapeszméje a rousseau-i gondolatokra épült. „*Akkor nevelhetjük gyermekeiket legeredményesebben – vallja –, ha hagyjuk őket cselekedni. A felnőtt túlvédő gondoskodása ártalmas a gyermek számára, megakadályozza egészséges fejlődését*”. „*Az életének nem akkor vagyunk segítségére – mondja –, ha elnyomjuk megnyilvánulásait, hanem akkor, ha könnyítünk kifejlődésén és meg-*

oltalmazzuk a fenyegető veszélyektől. Ezért kell elhárítanunk a gyermek utjából a fejlődés elé gördülő akadályokat, ezért kell tekintettel lennünk szükségleteire, és biztosítanunk szellemi élete természetes spontán kibontakozását. Vagyis arra kell törekednünk, hogy a gyermek mindent, amire képes önállóan el is végezhessen.”

A reformpedagógia első fejlődési szakaszának másik jeles személyisége a szintén orvos *Ovide Decroly* (1871-1932) volt. Az ő pedagógiai törekvéseire is jelentős hatást gyakoroltak a *természettudományos, biológiai-antropológiai* pedagógiai koncepciók. Decroly is azt az elvet hangoztatta, hogy *„Az élet természetes rendjéhez alkalmazkodó fejlődéshez maga a természet adja meg a megfelelő alapokat és feltételeket”*. Ez fejezi ki iskolája az Ermitage homlokzatára írt felirat: *„L' École pour la vie par la vie”*, ami egyben pedagógiájának tömör összefoglalása is, azaz: *Az iskolának az élet által kell növendékét felkészítenie az életre.*

Az első világháború követően – a háború borzalmait megszenvedve –, sokan továbbra is azt vallották, hogy *„A nevelés segítségével lehet majd olyan új világot megteremteni, amelyben a népek, nemzetek békében élnek egymással.”*

Ezt a törekvést tükrözi az 1918/19-es összeomlást követő – elsősorban s weimari Németország északi részében kibontakozó – reformpedagógiai mozgalom, amely az *életközösségi* (Lebensgemeinschaft), vagy *közösségi iskola* néven vált ismertté. Az első kezdeményezés, a Lishtwarkschule példájára Németország egyre több városában (Drezda, Lipcse, Berlin) alapítottak ilyen, a közösségi nevelés szolgálatában álló új iskolákat.

Az új pedagógiai törekvések nagy iskolái voltak az 1919-ben létrejött *Szabad Waldorf-iskolák*, amelyek – *Rudolf Steiner* (1861-1926) sajátos okkult világfelfogására és embertanára, az *antropozófiára* épülő – egységesen kidolgozott elvek szerint működtek (és működnek ma is). Steiner 1914-ben a svájci Dornachban alapította meg tanainak szellemi központját. Sokszínű életművének – napjainkban reneszánszukat élő, ismét a világ középpontjába kerülő (házánkban is működik Waldorf-iskola) – területei: a *biodinamikus mezőgazdasági* technika által kidolgozott rendszere, a *természetgyógyászat* és az ezzel összefüggő új szemléletű gyógyszergyártás, a *szociális kérdések kezelésének technikája* (a társadalmi hármas tagozódás tana), a *gyógypedagógia* (Champill-mozgalom) és a *pedagógia* a (Waldorf óvodák és iskolák).

A reformpedagógiának ugyancsak nagy hatású képviselője volt *Celesztin Freinet* (1896-1966), akinek pedagógiája *közösségi irányultságú*, de ez a közösség elfogadja a *másságot*, hagyja érvényesülni az *egyéni sajátosságot*. Hangsúlyozta, hogy a közösen végzett munka együttműködésre, kölcsönös segítségnyújtásra nevel. Az ilyen munka örömét akarta megismertetni a gyerekekkel. Iskolájának jelszava *Az élet által életre nevelni, munkával* volt.

Az 1900-as évek elején számos amerikai reformpedagógiai teória és gyakorlat jött létre. *John Dewey* chicagói eredményeire alapozva – elsősorban tanítványi közve-

títésével – új pedagógia bontakozott ki. Ennek szellemében hozta létre 1904-ben a Missouri egyetem professzora, *Julius L. Meriam* kísérleti elemi iskoláját. *Dewey* elveit követve megszüntette a hagyományos tantervet, az osztályterem szokásos berendezését, és újszerű foglalkozási rendet vezetett be.

Az 1920-ban Daltonban (Dalton-plan) létesített koedukált kísérleti iskolában az USA-ban népszerű reformpedagógiai alapelvek: a szabadság, egyéniség, közösségi szellem szolgáltak alapul. Montessori szellemében (akinek tanítványa és elkötelezett híve volt), *Helen Parkhurst* megszüntette a hagyományos zárt osztálykereteket, mert úgy vélte, hogy „A közös frontális oktatás nincs tekintettel a tanulók egyéni sajátosságaira, eltérő képességeire, értelmi fejlődésük eltérő ütemére”. Ezzel együtt megszűnt a hagyományos osztálytagolódással járó hátrány, a bukás is.

A daltoni elképzelésekhez hasonló elveken nyugszik *Carleton W. Washburne* (1889-1968) reformja, amely 1922-ben Chicago egyik külvárosában, Winnetkában valósult meg. Az ún. *Winnetka-plan* a tantervi anyagot két egyenlő egységre bontotta: 1. Az általános, illetve a továbbtanuláshoz szükséges (common essentials, academic subject). 2. Alkotó- és csoportmunkák (group and creative activities). Az elért eredményeket tesztekkel ellenőrizték. Az elsajátítás nagyfokú individualizálása lehetővé tette, hogy – bár jóllehet, hogy az egyes korcsoportba tartozó tanulók egy osztályba jártak –, esetenként a magasabb szintű tananyagot is feldolgozták. A követelmények egy osztályon belül mindenkivel szemben azonosak voltak, de az egyes feladatok elsajátításának mértéke a tanulók előképzettségétől függően különbözött.

Figyelemre méltóak az orosz-szovjet reformpedagógiai törekvések is, amelyek a kezdetben *Lev Tolsztoj* orosz író-filozófus munkásságához kapcsolható. A *Jasznaja Poljanában* létrehozott iskolájának gyakorlata nem csupán saját korában talált számos követőre, hanem napjainkban is hatást gyakorol a szabad nevelés elméletére és gyakorlatára.

1907 és 1917 között az orosz reformpedagógiát annak jelentős képviselője, *Ivan Gorbunov-Posdov* (1864-1940) által kiadott *Szabad nevelés (Szobadnoje voszpitanie)* című folyóirat köré csoportosuló gondolkodók képviselték. A program kidolgozásában tevékenyen vett részt *Konsztantyin Vencel* (1857-1947), akinek a *Szabad gyermekek háza* nevű intézete nagy hatással volt a később alapított családi iskolák és a bentlakásos gyermekotthonok pedagógiai programjai alakulására.

A forradalom előtti és az ezt követő fejlődés közötti folyamatosságot *Sztanyiszlav T. Sackij* (1878-1934) és csoportja képviselte. 1905-ben Moszkvában hozták létre az ún. *Settlement*, amely amerikai mintára óvodákat és gyermek klubokat nyitott. 1908-ban *Bodraja zsziny* néven létesített nyári gyermek telepének fő feladata a mozgalmas nyári élet (sportolás, művelődés) és a hasznos fizikai munka biztosítása volt.

A forradalmat követő időszakban Oroszország az egyetlen állam, amelyben a reformpedagógia alapelvei néhány éven keresztül a hivatalos iskolapolitikát is jelentős mértékben befolyásolták. A kibontakozó szovjet pedagógia különösen előszeretettel

fordult az angolszász pragmatista divatos törekvésekhez, de gyorsan ismertté váltak az előzőekben már ismertetett amerikai reformpedagógiai törekvések is, többek között a Dalton-plan és ennek egy sajátos formája, az ún. laboratóriumi módszer.

A szovjet pedagógia a harmincas évekre a kommunista ideálok „kiszolgálójává” lett. A dogmatikus gondolkodás fokozatosan kiszorította a korszerű reformpedagógiai irányzatokat. Az iskolai nevelés célja – a párt érdekeinek megfelelően –, a kommunizmus építésében engedelmesen résztvevő állampolgárok nevelése volt. Erre használták fel az „egységes munkaiskola” koncepcióját, a közösségi nevelés gyakorlatát, és nem vették figyelembe a *gyermekek életkori sajátosságait, képességeit*. Ez a közösségi nevelés voltaképpen *egalitáriánus* (egységre törekvő) *tömegnevelés* volt, a „személyiség kibontakoztatása nem volt kívánatos”. A húszas évek „gyermekközpontú pedagógiáját” egészen a hatvanas évekig a „gyermeknélküliség pedagógiája” követte.

A harmincas évek közepétől jelent meg *Anton Szemjonovics Makarenko* (1888-1939) pedagógiai koncepciója, mint a szovjet pedagógia hivatalos irányzata. Jóllehet Makarenko intézeti nevelési programja – amelyet 1920-ban Harkov közelében az elhagyott, bűnöző fiatalok számára létrehozott Gorkij-telepen alakított ki –, rokonságot mutat a reformpedagógia ihletésű, a *bierarchizált* struktúrával és a sztálini időszak diktatórikus-paternalista nevelési céljával. Makarenko felfogás szerint *a moralitás a szocialitással* egyenlő. Csak a „*közösségi bangszerelésű*” pedagógia képes arra, hogy megteremtse „*a világförradalom frontján álló szovjet ember*” típusát. Ez a pedagógia már nem azonos az 1900-as évek elején létező orosz gyermekközpontú reformpedagógiai irányzatokkal. Elutasítja azt a felfogást, amely „a gyermek őfelségét” tökéletesnek tartja, s „a gyermekben mint virágban gyönyörködik”. Felfogása szerint a szocialista társadalomban „minden egyén a szocialista közösség tagja”, aki ettől elszigetelődik – az ő megfogalmazásával élve –, „olyan mint a kidudorodó pattanás”, mint a „szálló úti porszem”.

Makarenko pedagógiája világszerte ismertté vált. Főbb pedagógiai művei: Pedagógiai hősköltemény (Új ember kovácsa, 1925-1935), Az 1930-as menet (1930), Zászlók a tornyokon (1930-1938). Neveléstani koncepciója a múlt század ötvenes-hatvanas éveiben szinte „dogmává merevedve” a szovjet típusú közép-kelet-európai országok – köztük hazánk – nevelési-oktatási gyakorlata mintája volt.

A teljesség igénye nélkül felvázolt reformpedagógiai irányzatok a hagyományos iskola szerkezetének, belső világának, tananyagának radikális átalakítására való törekvés mellett hatottak a tanórán kívül szervezett tevékenység (önképzőkori tevékenység, művelődési és sportprogramok stb.) újjászervezésére is. E nevelési forma is fő feladatának tekintette, hogy programjai vegyék figyelembe a *gyermeki egyéniség önállósága, szabadsága* kibontakoztatását.

A tanórán kívüli nevelés kiemelt témájává vált az is, hogyan lehetne az ifjúságot az életkori sajátosságainak megfelelő „természetes életbe” visszavezetni? E kérdés megoldásának első lépéseit az amerikai *Daniel Carter Bead* tette meg. Az általa

létrehozott Úttörő ifjúk (boy-pioneers) szervezetének fő célja az volt, hogy: programjaival fokozza a *természet szeretetét, felelevenítse a régi játékokat*, és a kor igényeinek megfelelő, *jellemes ifjakat* neveljen. A gyermekeket kiszakította a felnőttek társalmából, és „a családi tűzhely melegének” pótlására a „nagyvakációkban” (nyári tanítási szünetek) a *tábortüzet* tette az ifjúság életének középpontjává.

Vele egy időben, a szintén amerikai *Ernest Thomson Seton* elképzelésének középpontjában pedig az állt, hogy megteremtse azt a gyermeki világot, amelyben igazán jól érzi magát. Úgy látta, hogy az iskola csak tanít, és nem nevel. Az által szervezett csapatok, az Indián vadászok programját a múltbeli indiánvilág romantikája alkotta. Utánozták mindazt, ami az erdőben való szabad élethez tartozott: a természetben való tájékozódást, a táborozást, az őserdőn való áthatolást, hídverést, úszást, csónaképítést, vagyis mindazt, amit a szabadág alatti való élet megkívánt. Tőle származik az állatnevek használata csapatnevek esetében.

Az angol *Byron W. Forbusch* pedig *Artúr király lovagjai* néven alakított ifjúsági csapatokat. Jelszavukká tette az udvariasságot, a becsületességet, a gyengédséget. Egy másik angol ifjúsági szervező, *Thomas Cluw* pedig azt tűzte célul, hogy megtanítsa a fiatalokat arra, hogy „miként kell egy célért közösen cselekedni”.

Az ilyen és ezekhez hasonló kezdeményezésből alakult ki a *jó ifjú* eszményét megteremtő, nemzetközivé vált, és ma is létező *Baden-Powell*-i cserkészmozgalom. Az ő által megfogalmazott nevelési szemlélet középpontjában „*olyan öntevékeny fiú nevelése áll, aki képes eredményesen önállóan cselekedni, problémákat megoldani, egyéni véleményt formálni, felelősen dönteni, aki saját erőfeszítései nyomán teljesíti testi, lelki és szellemi értékeit, praktikus ügyességét; el tudja viselni a testi és pszichikai nehézségeket, aki kiegyensúlyozott, nyitott a szemé a természetre éppen úgy, mint az emberekre*”.

A mozgalom célja, hogy a fiatalok iskolán kívüli életének tudatos, és életkoruknak, érdeklődésüknek megfelelő megszervezésével olyan jó honpolgárokat neveljenek, akik a társadalom teljes értékű tagjává válnak

A NEMZETKÖZI CSERKÉSZMOZGALOM KIALAKULÁSA

Róbert Baden-Powell (1857-1941) angol tábornok 1907-ben hívta életre a még ma is működő *fiúcserkész-mozgalmat* (Boy scouting). Ennek 1910-ben alapított leány szervezete, a *leánycserkészek*, vagy *leányvezetők* (Girl Guide) *Baden-Powell* és testvére, *Ágnes* nevéhez fűződik.

Baden-Powell 1908 elején megjelent *A jó polgárság kézikönyve* című világhírű művében foglalta össze a cserkészletben rejlő értékeket. Nevelési rendszere alapjává a *gyakorlati életet* tette. Azt vallotta, hogy „*a cserkész tegyen mindennap valami jót*”. E nemes elképzelésével kötötte össze a cserkész különböző tevékenységét, ezt tette a cselekvéssel teli élet központjává. Így a jószolgálat a mindennapi élet tervszerű feladata lett.

Baden-Powell e nevelési elvei avatták a cserkészzetet *nemzetközi mozgalommá*, mert a *hasznos, tervszerű, mindennapi jócselekedet* elvét valamennyi nemzet elfogadta. Így vált a cserkészzet minden nemzetet és mindkét nembeli ifjúságot magába foglaló mozgalommá.

Baden-Powell rövid idő alatt több mint kétmillió boy-szcut vezetője, felesége pedig a giri-guide első vezére lett. Az angol *cserkészszervezet élén a király állt*, és részt vett a mozgalomban az *uralkodóház* minden tagja. Minden településnek megvolt a maga „*farkaskölyök*” és *cserkészcsapata*, a felserdült ifjak pedig a „*vén-cserkész*” szervezetbe tömörültek. Ugyanebben a formában szervezték meg az angol gyarmatokon is a cserkészmozgalmat. Így az angol cserkészmozgalom rövid idő alatt a birodalom társadalmi tényezőjévé vált. Bár az I. világháború megakadályozta a mozgalom egyenletes fejlődését, de már hat évvel alapítása után megtartották az első nemzetközi cserkészhetet kiállítások és szemlék keretében.

1920-ban Londonban alakult meg a nemzetközi cserkésziroda azzal a céllal, hogy elősegítse az egyes országok cserkészszövetségei közötti kapcsolatokat, és koordinálja a nemzetközi cserkésztalálkozókat, a *jamboreek* megrendezését.

A cserkészmozgalom világszerte gyorsan elterjedt. Az *Észak-amerikai Egyesült Államokban* az iskolán kívüli nevelésnek úgyszólván egyedüli formájává vált. Törvény védte a cserkészszervezeteket, amelyek élén az elnök állt, és tagja volt minden államférfi. A szövetség székhelye New Yorkban volt, és háromszáz fővel dolgozó irodát tartott fenn, élén a hivatalos főcserkésszel, *James E. West*-tel. Évente cserkészheteket rendeztek, és nagy összegeket gyűjtöttek cserkészeti célokra.

Számában és jelentőségében *Németország cserkészete* következett a két angol-szász állam után. A német cserkészéstörténet írói beszámolnak arról is, hogy *Jahn* német tiszt már 1813-ban meghirdette, hogy „a fiúkat vidékismeretre, ösvénykutatásra kell tanítani, hogy ügyességüknek katonáskodás idején vegyünk hasznát”. A német cserkészmozgalom létrejötté azonban Baden-Powell elveire épült, bár bizonyos katonás jellemvonás a német Pfadfinderbundban erősebben érvényesült. Az I világháborúban a cserkészzet adta a legszervezettebb segítőszolgálatot. A vezetők azonban mind bevonultak katonának, és Bayer őrnagy, a kitűnő szervező is elesett.

A háborút követően 1919-ben szervezték újjá a német cserkészmozgalmat. Az új szervezet egyes körei azonban már „a katonás neveléssel szemben a cserkészszemlelki elmélyítésére törekedtek”. Így vált ki a régi szervezetből az „újítók tábora”, s míg az északi német csapatok erősen nemzeti és katonás érzelműek voltak, a nyugati területeken teljes volt a közeledés a külföldi cserkészek felé. Az észak-német cserkészcsapatok továbbra is *a nemzeti és katonai nevelést* tűzték célul. 1926-1945 között – a német belpolitikai eseményekkel párhuzamosan – az ún. *Hitlerjugend* (Hitler-ifjúság) ifjúsági szervezet vette át a vezető szerepet. Célja a hitleri „fasiszta demokrácia terjesztése és a háborúra való felkészítés” volt. A német *cserkészlányok*-nak a kezdettől fogva külön szövetségük volt.

Németország után létszámuk alapján a *lengyel cserkészek* következtek. A cserké-

szet történetírói megjegyzik, hogy „az 1920-as orosz betörés alkalmával, harmincezer cserkészfiú és háromezer cserkészlány hadiszolgálata mentette meg a helyzetet”.

Spanyolország cserkészeinek élén maga a király állt, aki cserkészruhában jelent meg közöttük. Sok népi jellegzetességet vittek be a cserkészéletbe. Fő elvük a „munkás hazaszeretet” volt. *Franciaországban* négy cserkészszervezet működött. Ezek azonban bizonyos dolgokban egyöntetűen jártak el. *Olaszországban* két cserkészszövetség tevékenykedett. A *Belgiumban* működő három cserkész tábor teljesen angol mintára épült. A *Cseh Köztársaságban* a cseh-morva és a német nemzetiségűek külön szövetséget alkottak. A *svéd cserkészek* külön fiú- és leánycsapatái a *Sveniges Scoutförbund*hoz tartoztak. A szomszéd *norvég cserkészek* is egységes szövetségben tevékenykedtek. A húszas években elkezdődött a cserkészmozgalom *Finnországban*, *Lettországon* és *Litvániában*.

Az angol példát figyelembe véve Oroszországban maga a cár kezdeményezte a „katonás irányú” cserkészéletet, majd az orosz forradalmat követően – a szovjet kormány támogatásával – létrehozták az ún. *vörös cserkészmozgalmat*, amelynek fő feladata a katonai szolgálatra nevelés volt. A régi eszmékhez hű cserkészek az önálló *Ukrajnában*, *Szibériában* és a külföldre menekültek között alkottak csapatokat.

A Balkánon a legnagyobb cserkészszervezet *Görögországban* működött. *Románia* cserkészmozgalma már az első világháború előtt megindult, míg a *szerb-borvát-szlovén királyságban* a háború után kezdték meg a szervezést. *Albániában* is voltak cserkészek, akik angol támogatásban részesültek, akár csak a *portugál* cserkészek. *Luxemburgban* is működött cserkészmozgalom.

Baden-Powell könyvének megjelenését követő 15 év múlva, 1923-ban a világ cserkészeinek száma elérte a kétmilliót, 1929-ben pedig negyvenhat nemzet képviselői jöttek össze az Angliában rendezett nemzetközi *Jamboreera* és konferenciára.

A HAZAI CSERKÉSZMOZGALOM KIALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE (1910 – 1948)

A CSERKÉSZMOZGALOM KIALAKULÁSA

A magyar cserkészmozgalom létrejötté szempontjából meghatározó időpont az 1908-as esztendő. *Králik László*, a nagybecskereki gimnázium tanára az iskola értesítőjében magyar nyelvre fordítva közölte Baden-Powell már előbb említett könyvének egy részletét. Ezzel útnak indult, bár még nem széles körben, a cserkészlet *bibliájának* hazai ismertetése.

Az angol elvekre épülve a *Budapesti Reformátusok Ifjúsági Egyesületében* 1910-ben bontott zászlót *Szilassy Aladár tanár* vezetésével az első hazai cserkészcsapat. Ezt követően 1911-ben a *Királyi Egyetemi Katolikus Gimnáziumban* (KEG) *Sik Sándor*, és a *Piarista Főgimnázium Regnum Mariánum Egyházközösségénél* *Izsof*

Alajos irányításával alakítottak csapatot, majd az *izraelita egyház* is megalakította cserkészcsapatát *Bing Ede* és *Kanitz István* közreműködésével.

A *Zászlónk* című ifjúsági lapban *Sík Sándor* költő és piarista szerzetes, *dr. Radványi Kálmán* gimnáziumi tanár, és számos más ismert személyiség részletesen ismertette a cserkészlet eszméit és gyakorlati tevékenységét. *Bodnár Gábor* A magyarországi cserkészlet története című könyvében a következőket írja: „A *Zászlónk szerkesztőségének és lelkes vezetőségének köszönhető, hogy a magyar cserkészlet mély erkölcsi tartalmával, vallásos világnézetével és fegyelmeztségével a világ élvonalába került.*”

Amíg Angliában a cserkészmozgalom – főként a kezdeti időszakban – elsősorban az iskolán kívüli ifjúságot, sőt „kifejezetten az utca veszni induló gyermekeit karolta fel”, hazánkban a diákifjúság *nem politikai* mozgalmává vált. Rövid idő alatt a magyar cserkészmozgalom a csapatok számának növekedésével a 10-12 éves korosztály ifjúsági mozgalmává vált.

1912. december 28-án *Izsóf Alajos*, *Megyericsy Béla*, *Pap Gyula* és *Sík Sándor* vezetésével alakult meg a *Magyar Cserkész Szövetség*. Vele egy időben *Tas József* és *Demjén Géza* vezetésével – a német *Pfadfinderbundtól* kiadott *Jungfeuschlands Pfandfinderbuch* alapján – egy másik irányban is megindult a kezdeményezés. Ez az irányzat – elsősorban a fővárosi tanítók és tanárok közreműködésével –, létrehozta a *Magyar Őrszem Szövetséget*, és kiadták a hasonló nevű ifjúsági folyóiratukat.

A Magyar Cserkész Szövetség az *Ifjúsági Testnevelés* című hivatalos lapban *Pap Gyula* látta el a cserkészrovat szerkesztését. Ekkor szövegezték meg és fogadták el – a baden-powell-i törvényekre épülő – cserkészmozgalom követelményrendszerét: a *Cserkészítőtörvényt*, amelynek a tíz pontja a következő:

1. A cserkész egyenes lelkű és feltétlen igazat mond.
2. A cserkész híven teljesíti kötelességét.
3. A cserkész, ahol tud, segít.
4. A cserkész minden cserkészt testvérének tekint.
5. A cserkész másokkal gyöngéd, magával szemben szigorú.
6. A cserkész szereti a természetet, jó az állatokhoz, kíméli a növényeket.
7. A cserkész feljebbvalóinak jólélekkel és készséggel engedelmeskedik.
8. A cserkész vidám és meggondolt.
9. A cserkész takarékos.
10. A cserkész testben és lélekben tiszta.

A magyar cserkészlet, bár azonosult a baden-powell-i alapelv, a *jellemes, egészséges, basznos fiú ideál nevelése* megvalósításával, de ennél többet kívántak tenni. Célul tűzték ki „*a nemzeti újjászületés zászlóvivője*” feladatot is.

A hazai cserkészmozgalom szervezése nem volt egyszerű feladat, mert számos akadályt kellett leküzdenie. *Bodnár* a már fentebb idézett könyvében a kezdeti időszak nehézségeiről a következőket írta: „*Sokan és sokáig ellenezték a cserkészletet.*”

A jóbiszeműeknek – főleg maradiságból – az 'angol minta' vagy az 'iskolakerülés' nem tetszett. Mások a cserkészlet valláserkölcsi beállítottságát, tiszta bazarfiségét gúnyolták. Számosan az egyik német ifjúsági mozgalom katonás jellegű szervezetét jelölték meg követendő példának. Mások célkitűzéseiben a szabatos szellem érvényesült."

A cserkészmozgalom kibontakozásának éveiben a cserkészruhákat és a felszerelést (főzőedény, síp, bicska stb.) Angliából hozták. A nadrág színe sötétkék volt, és minden órs eltérő színű nyakkendőt viselt. Bodnár könyvében arról is ír, hogy „A cserkészlet őskorában nem mindig volt gyönyörűség cserkészruhában járni az utcán! Csirkászok! Modern hülye! titulusok (némi kődobálással tetézve) még az enyhébbek közé tartoztak. A kisgyerekek pedig pánikszerűen a bosszú cserkészbot látán rémülten kiabálva: Rablók, rablók."

1913 júniusában a Magyar Cserkész Szövetség és a Magyar Őrszem Szövetség fúziójával jött létre a *Cserkész Őrszem Szövetség*. Ugyanakkor *Cserkészőrszem* néven jelent meg a szervezet újságja. Az egyesülés elősegítette a korábbi Őrszem Szövetségre tömörült polgári liberális elveket valló csoport hatásának ellensúlyozását, sőt, a Szövetség nevéből lassan az Őrszem elnevezés is eltűnt.

Az új szervezet 1913 márciusában a Múzeumkertben tartotta első közös rendezvényét, a *pesti csapatok cserkésznapját*. Még ez év július 5-21. között zajlott a *Vági Tutaj Expedíció* budapesti és vidéki csapatok részvételével. A 105 cserkész 17 nap alatt 6 tutajon 300 kilométert tett meg. Az első országos rendezvény résztvevői között papcserkész-tisztként részt vett *Shvoy Lajos*, a székesfehérvári egyházmegye későbbi püspöke is.

A nehézségek ellenére a hazai cserkészmozgalom fokozatosan a tanórán kívüli nevelőmunka fontos tényezőjévé vált. *Gergely Ferenc* – szintén a cserkészlet kutatója –, A magyar cserkészlet története 1910-1948. című könyvében azt írja, hogy a cserkészek száma az 1924-es években kb. 4000 volt. „Ebbez hozzáadva a rokonságot és szimpatizánsokat, 15 000 körül lehetnek azok, akik közelebbről is megismerheték és vállalták a mozgalmat... A vidéki csapatok főként a nagy múltú kulturális központokban szerveződtek, olyan városokban, ahol legalább egy-két jelentősebb oktatási intézmény is működött."

A CSERKÉSZMOZGALOM AZ I. VILÁGHÁBORÚ ÉS A FORRADALMAK IDŐSZAKÁBAN (1914–1919)

A hazai cserkészmozgalom a világháború kitörésekor már országos jellegűvé vált. További fejlődését és nevelő munkáját a háborús helyzet azonban gátolta. A szervezet tevékeny vezetői közül nagy számban vonultak be katonának, a galíciai mezőkön, Szerbia hegységeiben, a Kárpátok sziklái között váltak hősi halottá. A hadban álló vezetők hiánya miatt a csapatok irányítását többnyire a 13-16 éves őrsvezetők, segéd-

őrsvezetők látták el. A központi irányítás és a már hagyományos programok hiánya miatt a cserkészek száma kb. 1800-ra csökkent.

A szervezeti munka azonban nem szűnt meg. A háborús helyzetben a cserkésztevékenysége kibővült. A cserkész törvény szellemében megfogalmazott „szerepet jegyében” részt vettek a háború okozta gondok csökkentésében: mentőállomásokon, kórházakban, pályaudvarokon és gyorssegély-mozgalmaknál vállaltak feladatokat. A háborús károsultak részére pénzt, ruhaneműt gyűjtöttek, menekülteket helyeztek el.

A mozgalom belső élete azonban tovább élt. Ennek bemutatását segítette az 1915-ben megjelent B.I.K. Híradó, 1916-ban a Székelyföldön megjelent *Cserkészhíradó*, és ugyanebben az évben az V. kerületi főgimnázium lapja, a *Légy résen*. Sík Sándor a *Magyar Középiskola* 1916-os évfolyamában a cserkésztevékenység pedagógiai munkásságát mutatta be.

A központi szervezőmunka segítségét célozta az 1917. szeptember 22-én megalakult *Magyar Cserkészcsapatok Háborús Bizottsága*. A bizottság létrejöttét és célkitűzéseit a *Cserkészélet* 1917. októberi számában a következőkben tette közzé: „Megalakult, végre, annyi keserves próbálkozás, titkos és bizalmas tanácskozás után. . .”

A bizottság munkájának fő célját és feladatait a következőkben határozta meg:

Összefogni a meglévő csapatokat, lehetőséget teremteni a hivatalos érintkezésükre.

1. Ismét megállítani a háború első éveiben szinte teljesen megállt hírverést.
2. Erőfeszítéseket tenni a főváros és az állam (VKM, HM stb.) támogatásának megszerzésére.
3. Kiadni olyan cserkészkönyvet, amely elősegíti a mozgalom tagjainak egységesebb nevelést, képzését.
4. Megszervezni a vezetőképzést, mert rátermett és képzett vezetők nélkül elképzelhetetlen és megengedhetetlen az új csapatok szervezése.
5. A mozgalom fellendítésével és a békés időszakra való előkészítésével ellensúlyozni azokat a munkálatokat, amelyek már évek óta folytak az Országos Testnevelési Tanácsban egy országos premilitáris szervezet megalapozása érdekében.

A bizottság üléséről készült rövid jegyzőkönyvet megküldték a csapatoknak és a fronton harcoló egykori cserkészvezetőknek. A következő hónapokban a szétzilálódott vezetősorok csak a bizottság névleges kapcsolatteremtésére volt lehetségesége.

A jövő tervezése azonban nem állt meg a cserkészek vezetőiben. *Gergely Ferenc* a fentebb idézet könyvében a következőket írta: „Az 1913-as báltérbe szorított baloldali őrszemcsoport, felhasználva a körülmények kedvező alakulását, megélénkült. Visszabátásként összevonta hadsorait az ellentábor is. Az alakulás sorrendje szerint az első két csapat, melyeket elsősorban az ideológiai-politikai

kérdésekben elfoglalt nézetek azonossága kapcsolt össze, Sík Sándor irányításával ún. Helyi Bizottságot alakított. A bizottság kidolgozta azokat az elveket, amelyekhez a szövetség megalakítása során ragaszkodni fognak.

1918 szeptemberétől újra megélénkült a cserkészmozgalom. Újjáalakultak a régi csapatok és számos új cserkészszervezet kezdte meg munkáját. Még ez év december 1-jén *Morvai Győző* vezetésével újra megkezdte működését a Magyar Cserkész Szövetség.

A polgári demokratikus forradalom, majd a Tanácsköztársaság kikiáltása újból megakadályozta a magyar cserkészmozgalom újjászervezését. A proletárdiktatúra a cserkészzet azonnali felszámolására törekedett. Bognár Gábor – már többször idézett könyvében – Kun Bélának döntésének fogadtatásáról a következőket írja: „A régi csapatok keményen tartották magukat. Kisebb egységek – rendszerint őrsök – titokban magánlakásokban jöttek össze, elutasítva a megalkuvást.”

A kommunista hatalom támogatásával az 1913-ban, az egyesüléskor háttérbe szorított vezetői arra törekedtek, hogy „egy nem vallás erkölcsi alapon álló és katonás jellegű cserkészmozgalmat hozzanak létre”. Tevékenységük eredményeként 1919 júniusában a csapatok többsége – zömmel a volt őrszemcsapatok –, úttörőcsapatá alakultak át. A régi csapatnév megváltoztatása (Marx, Lenin stb.), a katonás szervezeti forma alkalmazása és az új „úttörő igazolványok” átvétele a munka lényegét nem érintette. A Közoktatásügyi Népbiztosságtól kapott támogatás pedig még a táborozásukat is lehetővé tette.

A cserkészmozgalom újjászervezése és munkája

Az első világháborút követően drámai módon vetődött fel a Trianon által szétzilált magyar cserkészmozgalom újjászervezése és céljának újrafogalmazása. A cserkészek régi és új vezetői azonban nem késlekedtek, azonnal munkához láttak. Az 1919. szeptember 21-én újjászervezett Magyar Cserkész Szövetség elnöki tisztét *dr. Sík Sándor* (1921-1922) piarista középiskolai, később egyetemi tanár, majd *dr. Witz Béla* prelátus (1922-1932) látta el.

1920-ban a londoni *International Bureau* parafálta a Magyar Cserkész Szövetség nemzetközi irodába való belépését. Ezzel elkezdődött a hazai cserkészmozgalom hivatalos nemzetközi kapcsolata.

Az újjászervezés kezdetekor az alig 1-2 ezer főt számláló cserkész tagság vezetői: *dr. Borsiczky Sándor, Éry Emil, Faragó Ede, Gerő László, Karácsony Sándor, dr. Major Dezső, dr. Molnár Frigyes Papp Gyula, Ravasz Árpád, dr. Temesy (Herman) Győző* és *dr. Zsembery Gyula*, arra törekedtek, hogy megőrizzék a szervezet önállóságát a jobboldali irányzatok képviselőinek „egybeolvasztó törekvései” ellen. Egy ideig fennállt annak a veszélye is, hogy a „legfelsőbb katonapolitikai vezetés a cserkészzetet rejtett katonai előképzés céljára használja”.

Az önállóság megőrzését elősegítette egyrészt a gyorsan létrejött *belpolitikai konszolidáció*, másrészt az új politikai vezetés azon felismerése, hogy a cserkészzet nemzetközi kapcsolatai elősegíthetik a *külpolitikai elszigeteltség* oldását.

Az 1920-as évek elejétől rendezték soraikat a múltban már működő csapatok, s igyekeztek eleget tenni az *igazolás feltételeinek*, és egyre több új csapat jelentette be megalakulását.

Az Országos Intézőbizottság legfőbb feladatának:

- ◆ a Cserkész Szövetség egységének megteremtését (1920 és 1922 között önállóan működött a Nyugat-magyarországi Cserkész Szövetség),
- ◆ a cserkészmozgalom egységes alapelveinek kidolgozását,
- ◆ az országos szervezés feladatainak és módszereinek megjelölését és a személyi kérdések tisztázását tekintette.

Az újjászerveződött hazai cserkészmozgalom egységesítését nagyban elősegítette az is, hogy a cserkészet a *Belügyminisztérium* ellenőrzése alá került és önálló szervezetté vált. Nevelő munkájának felügyeletét pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium látta el.

A szövetség által megbízott szervezőtestületek elkészítették a *csapatok szerkezetére, a tisztí próbákra és az igazolásokra* vonatkozó szabályokat. A csapatok állandó számot kaptak. A Nyugat-magyarországi Cserkész Szövetség 1922-ben egyesült a Magyar Cserkész Szövetséggel. A magyar cserkészmozgalom szervezeti kimunkálásának befejezését a X (tíz) országos cserkészkerület kialakítása, működésének beindítása jelentette.

A szervezeti élet alapelveinek elfogadását követően kiépült a Cserkész Szövetség központja és annak irodája. Rögzítették a tisztviselők hatáskörét, egységesítették az ügyvitelt, és szabályozták annak országos ellenőrzését. Létrehozták a *Magyar Cserkész Szövetség* kiadóhivatalát. 1920 januárjában *Herman Győző* szerkesztésében megjelent a szervezet lapja a *Magyar Cserkész*, 1924-ben a *Vezetők lapja* (cserkészvezetők számára), és számos cserkészkönyv.

1922-ben a Szövetség szabályzata szerint az országot 11 cserkészkerületre osztották. Ugyanekkor életre hívták a *főcserkész-i intézményt*, amit elsőként *Teleki Pál*, majd *Khuen-Héderváry Károly* töltött be, 1924-ben pedig megalakult a szövetség társadalmi kapcsolatait biztosító *Cserkész Nagytanács*.

A cserkészmozgalom az I. világháborút követő években terjed el szélesebb körben. Az addigi alig kétezer főnyi cserkészlétszám az 1930-as évek elejére elérte a 45 ezer főt. A fiú cserkészmozgalom mellett kezdetben együtt, majd függetlenül fejlődtek a leánycserkészek szervezetei. 1926 februárjában alakult meg a *Cserkészleány Szövetség*.

A *csúcshegyi* (1921) és a *megyei* (1922) cserkészjátékokon, ahol 2000 fiú vett részt, már a vidék is nagyobb létszámmal képviseltette magát.

Ezekben az években kezdődött meg a 12 éven aluli gyermekek bekapcsolása a cserkészmozgalomba. Az elemi iskolákban szervezett *cserkészapródok* nagy nevelő szerepet tölthettek be. A 7-12 éves fiúk életkorát figyelembe vevő cserkész-apródmunka (dal, mese, játék, sport) programjai készítették fel a gyermekeket a cserkészéletre.

A FIÚ CSERKÉSZMOZGALOM FŐ CÉLKITŰZÉSEI

A cserkészzet célja a mindkét nembeli fiatalságnak az iskolán kívül és szabad természetben való olyan nevelése volt, hogy „...a gyermek saját leleményességének és ügyességének fejlesztésével, önmagán uralkodva, embertársain segítve, vezetőinek engedelmeskedve nyílt, erős jellemű, edzett testű és öntudatos polgárra legyen hazájának”.

A cserkészzet a szervezeti formáit: őr, raj; egyenruha, kalap, ing, nyakkendő, öv és magatartási követelményeit: tisztelgés, hadijátékok, tábori őrség, cserkészeskü, cserkész törvény, cserkészfogadalom, a hadseregtől vette át.

A fiúcserkészek szívesen foglalkoztak *testedzéssel*: versenyeztek, és játékos formában sajátították el a katonai gyakorlatokat. A *kiképzés* részei voltak a *felderítés*, *nyomkeresés*, *térképkészítés*, *jelzések megismerése*, *csomózás*, *elsősegélynyújtás*, továbbá a szabadban való táborozással a *katonai életet* ismerték meg.

A cserkészszervezetek testi neveléssel összefüggő feladatainak végrehajtását elősegítette az *ifjúság testneveléséről* szóló 1921. évi 53. törvény, és az ezt követő VKM-rendeletek.

A törvény kimondta, hogy „Az állam mindennemű iskolában gondoskodik mindkét nembeli tanulóifjúság testneveléséről, a főiskolák körében pedig ezt minden hallgató számára kötelezővé teszi, szervezi az iskolát elhagyó ifjúság testnevelését oly módon, hogy ebben a 21. életévének betöltéséig a nemzetnek minden férfi tagja részt vegyen, támogatja azokat a társadalmi alakulatokat, amelyek testneveléssel komolyan foglalkoznak, s működésük nemzeti irányával a támogatást megérdemlik.” Az 1922-ben kiadott miniszteri rendelet kötelezővé tette mindegyik közép- és középfokú iskolában iskolai sportkör létesítést. 1928-ban rendelkezés jelent meg a középiskolai tanulók külső sportegyesületekbe való belépése lehetőségéről.

A Magyar Cserkész Szövetség rendszeresen szervezett *hazai cserkészversenyeket*, és részt vett a négyévenként tartott, táborozással egybekötött *nemzetközi cserkésztalálkozókon*. Így többek között: 1922-ben részt vettek a párizsi nemzetközi konferencián; 1923-ban a Cserkészszövetség 10 éves fennállását nagyszabású programmal köszöntötték; 1924-ben a Dániában tartott nemzetközi cserkész összejövetelen (Jamboree) Amerika és Anglia cserkészei után a magyar cserkészek a harmadik helyet szerezték meg; 1926-ban a Magyar Cserkész Szövetség szervezte a Nemzetközi Nagytábort Megyeren, ahol 12 nemzet 7500 cserésze vett részt. 1928-ban *Baden-Powell*, a világ főcserkésze Budapestre érkezett. Ekkor *avatták fel* a Magyar Cserkész Szövetség központi székházát; Megnyílt a Cserkészszövetség vízitelepe és a hárshegyi Cserkészpark; 1929-ben az angliai birkenheadi Jamboreen a 850 fős magyar tábor 42 nemzet között vívott ki elismerését, és gr. Teleki Pál tagja lett a kilenctagú Nemzetközi Bizottságnak. 1933. augusztus 5-20. között Gödöllőn tartották a IV. Cserkész Világtalálkozót 42 ország 30 000 cserkészeinek részvételével;

1935 júniusában a lengyelországi spalai nagyáborban, 1937-ben a hollandiai *vogelanzangi Jamboreen* vettek részt. 1939 augusztusában Gödöllőn rendezték meg a Leánycserkész béketalálkozót. 1943 áprilisában megszervezték a Teleki Pál portyázó versenyt.

A LEÁNY CSERKÉSZMOZGALOM LÉTREJÖTTE

A fiú cserkészmozgalom mellett eleinte együtt, majd függetlenül fejlődtek a *leánycserkész* szervezetei. Ellenzőik – a fiúszövetség mellett, a katolikus egyház – azt hangoztatták, hogy „a cserkészlet a leányoknak nem való”. Nagy harc árán 1924. április 13-én megalakult a *Cserkészleány Szövetség*. A húszas évek közepére kialakult a leánycserkészlet sajátos, a fiúkétól eltérő feladata. A mozgalom csapatszervezési elvei azonosak voltak a fiúkéval, csak náluk a *kisközösséget családnak*, a kiscserkészeket *tündérékének* nevezték.

Összejöveteleiken a *családi életre nevelés*re helyeződött a fő hangsúly. 1928-ban a Prágában tartott első világtalálkozón deklarálták a Cserkészleány Világszövetség megalakulását. 1939. július 22. és augusztus 14. között Gödöllőn rendezték meg a *Pax Tinget*, a leánycserkész béketalálkozóját.

A CSERKÉSZCSAPATOK SZAKOSZTÁLYAI

Regőscserkészlet: Az 1920-as évek végén Karácsony Sándor vezetésével indult meg a hazai cserkészeten belül a *regős mozgalom*. Célja a magyar parasztság életkörülményeinek jobb megismerése, a népművészet (népdal, népzene, népmese, népdallada, néptánc, népi fafaragás stb.) elsajátítása volt. 1929-ben *Bárdos Lajos* szerkesztésében és *Kodály Zoltán* előszavával a regőscserkészlet adták ki a 101 magyar népdal című daloskönyvet, 1936-ban pedig megjelent a *Pro Christo Diákok Háza* öregcserkészeti által írt – Kemse, a jellegzetes egykézű falu szociológiáját bemutató – *Elsüllyedt falu a Dunántúlon* című monográfia. A Magyar Cserkész önálló rovata Haj regő, rajta címmel a „regőshadak” és az országos „regősvándorlások” beszámolóit ismertette, valamint előadásokra alkalmas műsorokat közölt. Az 1930-as évek második felétől e mozgalomba a középiskolai diákréteg is bekapcsolódott. 1942-ben a 60 regőshadban kb. 600 cserkész tevékenykedett. (Hatása még az 1950-es években is érezhető volt.)

Vízi-cserkészlet: A cserkészeten belül – a természet megismerése és sportolási lehetőség szempontjából – fontos szerepe volt a *vízi-cserkészletnek*. 1913 júniusában rendezte meg a Zászlónk című ifjúsági lap a Krakován–Komárom közötti tutaj utat a Vágon. Ez volt a vízi-cserkészlet kezdete, majd tömegesen alakultak vízi-cserkész őrök, rajok és csapatok. A hazai vízi-cserkészlet számára egyre több lehetőség nyílt:

vízi-sporttelepek létesültek, tevékenységüket ismer szakemberek, szaklapok és szakönyvek segítették. 1930-ban megalakult az *Országos Vízi-cserkész Albizottság*

Számos hazai és nemzetközi versenyen kiemelkedő eredményeket értek el a magyar cserkészek. Így többek között 1924-ben a koppenhágai II. Jamboree-n a tengeri versenyeken a magyar fiúk a második helyezést érték el. 1927-ben a dániai Helsingörben megrendezett II. Nemzetközi Vízi-versenyen a 2. sz. BRG és a 14. sz. Hollók a tengeri országokat megelőzve 9 versenyszám közül 5 első és 4 második helyezést értek el. 1928 júniusában a Tihanyban megrendezett III. Vízi-Jamboree-n 900-nál több magyar, és nyolc országból 200 vízi-cserkész vett részt. 1929-ben az angliai birkenheadi III. Jamboree-n a magyarok vízi-őrsei kajak és más vízi sportban ismét szép eredményeket értek el. Az 1932-ben a lengyelországi Garczyn-szigeten rendezett IV. Vízi-Jamboree-n a magyar versenyzők megszerezték az első és a harmadik helyet. 1933 augusztusában a Gödöllőn rendezett IV. Jamboree-n a vízi tábort és a vízi bemutatót Csepelen rendezték.

1941-ben a 200 vízcserkész csapatban 6000 cserkész működött. A második világháború alatt tovább folytak a túrák és a táborozások, de a tevékenység lassan mérséklődött. 1944-ben Kecskeméten rendezték meg a III. Cserkész Sportkonferenciát, ahol 14 vízi-cserkész kapitányságot szerveztek a vízi sportosok irányítására. Még ez évben megrendezték az országos vízi tábort. A csapatok működése a front alatt teljesen megszűnt.

Cserkészrepülők: A húszas évek végén *Rotter Lajos* gépészmérnök-repülő irányításával a cserkészek egy kis csoportja hozzálátott az első siklórepülő megépítéséhez. A szövetség támogatásával Budaörsön a motornélküli reptér létesítésével „a világon először valósultak meg, a cserkészrepülésnek, mint nevelési ágazatnak alapjai”.

Budapest vezetése 1934-ben a szövetség részére repülővitorlázás céljára átadta a Hármashatár-hegy egy részét. Itt felállították a gépek tárolását biztosító két szét-szedhető hangárt. A kezdő siklórepülők kiképzése a Vöröskővár-dombon kezdődött el. A szerény tárgyi feltételek ellenére egyre nőtt a repülős cserkészsrajok száma, pl. Budapesten (13. sz., 102. sz.), Sopronban (366. sz.), Ózdon (248. sz.), Diósgyőrben (750. sz.), Miskolcon, Szentesen, Szombathelyen, Hajdúszoboszlón, Sajókápolnán, Győrben, Esztergomban, Szegeden és Nyulason. Kidolgozták a cserkészrepülők próbaanyagát, és egyre több saját szervezésű gép (Gyöngyös 33, Karakán, Nemere) épült. Rotter Lajos ezeken a gépeken állította fel világra szóló eredményeit, mint például az 1936-os olimpián a Berlin-Kiel távrepülését.

A székesfehérvári Reál Gimnázium és a Szent István Ciszter Gimnázium *cserkészrepülő szakosztályai* 1941-ben kezdték el repülőgyakorlataikat a Kisfalud-pusztai sportrepülőtéren. Kezdetben a gumiköteles indítású Zögling és Tücsök típusú sikló vitorlázó repülőgépekkel ismerkedtek meg. A gépek indítását a Kisfalud-pusztától mintegy kb. 3,1 kilométer távolságra lévő 242 méter magas Tompa-hegyről hajtották végre. Később alakították ki a tulajdonképpeni sportrepülőteret, amikor megkapták

a Pákozdi-vasútállomástól keletre fekvő, a repülési feladatokra mindenben (éghajlat, széljárás, szélerősség stb.) alkalmas területet.

A székesfehérvári cserkészrepülők parancsnoka *Langhammer János* cserkészcsapatpattiszt, reálgimnáziumi hitoktató tanár volt. A gyakorlati oktatást *Schlett László* és *Konrád Lajos* budapesti oktatók irányították.

A gyakorlatokat Zögling, Tücsök, Vöcsök, Cimbora gépekkel végezték, a csörléssel történő startot egy Buick, valamint egy Mercedes csörlőkocsi biztosította.

Az 1943 tavaszán tartott repülőnapot a rossz időjárás miatt a motoros repülőgépek bemutatásán kívül egyéb bemutatót nem tudtak megtartani. „A többi bemutatót elfújta a szél” – közölte a napi sajtó. A cserkészrepülő szakosztály a háborús események miatt 1944-ben befejezte működését.

A HÁBORÚS ÉVEK HATÁSA A CSERKÉSZMOZGALOMRA

Az 1921. évi 53. törvény végrehajtási utasítása alapján 1924-ben szervezték meg a *levente-intézményt*. A trianoni békeszerződés ugyanis csak minimális létszámú hadsereg fenntartására adott lehetőséget. Ezt kívánták e rejtett katonai előkészítéssel ellensúlyozni. Keretei között a tankötelezettségből már kikerült, *középszintű iskolákba már nem járó fiatalok 21 éves korig levente-kiképzésbe részesültek* a tanév alatt heti egy alkalommal 2 órás időtartamban. Ez testgyakorlással, sportolással vegyes katonai előképzést jelentett.

E törvény a hazai cserkészek csak egy kis részét érintette. A két szervezet között azonban munkakapcsolat (önképzőköri munka, központi ünnepi rendezvények, táborozás stb.) volt. Az 1939. március 11-én kihirdetett 1939. évi 2. (ún. „honvédelmi”) törvény alapján hatályát veszítette az 1921. évi 53. törvény, s átszervezték a leventeintézményt. A törvény értelmében *a leventekötelezettség az iskolába járó 14 éven felüli tanulókra is kiterjedt*. Ezzel csökkent a cserkészmozgalom nevelésben eredetileg megfogalmazott egyeduralma.

Hozzájárult ehhez az is, hogy a háborús helyzet miatt a *katonai kiképzés* az iskolákban is kötelezővé vált. Az 1941. július 31-én megjelent miniszteri rendelet létrehozta „az ifjúság honvédelmi nevelésének és testnevelésének országos vezetője” tisztséget és hivatalát az ifjúság államilag irányított egységes nevelésének megteremtése és kiterjesztése céljából. 1941. augusztusában megalakult „az ifjúság honvédelmi nevelésének országos szervezete”. 1942. május 5-én rendelet jelent meg a Honvédelmi ismeretek című tantárgy oktatásának a fiúiskolákban történő bevezetéséről, majd e tantárgy oktatását az 1943. április 8-i rendelet a lányiskolákra is kiterjesztette.

A negyvenes évektől a hatalom konzervatív körei és a szélsőjobboldal folyamatosan támadták a cserkészmozgalmat. Többek között javasolták a „búrkalap” viselésének a megszüntetését, és a zsidó cserkészcsapatok felszámolását. A politikai vezetés

németbarát köre még ennél is tovább ment, a Hitlerjugendhez hasonló „militáns” ifjúsági szervezet létrehozását javasolták.

Teleki Pál 1941. április 3-i halálát követően felerősödött a cserkészmozgalom és a leventeintézmény fúziója érdekében már addig is meglévő törekvés, amit Horthy kormányzó megakadályozott. 1942. március 11-én *kisbarnaki Farkas Ferencet* nevezte ki, aki megkezdte a Szövetség Magyar Cserkészmozgalommá való szervezését. Az általa beterveztett új szervezeti és működési szabályzat: továbbra is az „öntevékenység” kihangsúlyozása mellett főfeladatként a nemzetvédő és országépítő szerepet jelölte meg.

1942-ben, a háború következményeként kialakult kül- és belpolitikai viszonyok miatt – a mozgalom saját létének biztosítása érdekében – „szükségszerű volt, hogy a cserkészmozgalom részt vállaljon a háborús erőfeszítésekből”. 1944. október 11-én Szálasi betiltotta a cserkészetet.

Újra indult a cserkészmozgalom (1945–1948)

A II. világháború befejezését követően megkezdődött a cserkészlet újjászervezése. 1945. február 4-én létrejött az *Ideiglenes Intéző Bizottság*, és június 31-én újból működési jogot kapott a cserkészmozgalom. Még ez év november 15-én újjáalakult *Magyar Cserkész Szövetség* irányításával országszerte egymásután újjáalakultak a cserkészcsapatok. Ekkor a 300 csapatban 25 ezer cserkész tevékenykedett, akik a szervezeti munka megindítása mellett részt vállaltak az ország újjáépítésében.

Annak ellenére, hogy az újjáalakult országos vezetőség „elhatárolta magát a korábbi háborús katonai vezetéstől, és ezeknek a cserkészetre erőszakolt szellemiségétől”, a politikai baloldal támadóként lépett fel az általuk antidemokratikusnak kikiáltott cserkészmozgalommal szemben. A támadás célja egyrészt a vezető csoportok megosztása, másrészt a cserkészek többségének a baloldali politika számára való megnyerése volt. A Szövetség erejét gyengítették a mozgalmon belül szerveződött ellenzéki csoportok: a *Népi Cserkészcsapatok Szövetsége*, a *Demokratikus Vezetők Blokkja*, a *Haladó Cserkészek Munkaközössége*.

1947 nyarán még 212 csapat táborozott, és 118 hazai cserkész eredményesen szerepelt a franciaországi Moissonban az 1947. augusztus 9-21. között rendezett VI. Cserkész Világtalálkozón (Béke Jamboree).

A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége

1946. július 19-én Rajk László belügyminiszter rendeleti úton feloszlatta a Magyar Cserkész Szövetséget és a Katolikus Agrárfiújsági Legényegyesületet (KALOT). Az ezt követő két hétben további mintegy 1500 társadalmi egyesületet oszlattak fel.

A Szövetség működési jogának megvonását követő három nap múlva, 1946. július 22-én, megalakult jogutódja, a *Magyar Cserkészfiúk Szövetsége* (Budapest, V. kerület, Nagy Sándor u. 6.)

A Szövetség új vezetői *Karácsony Sándor*, *Jánosi Sándor*, *Färber József* arra törekedtek, hogy a mozgalom további demokratizálásával és kompromisszumok árán a cserkészlet fennmaradjon.

A Szövetség által létrehozott VIII kerület beosztása, annak székhelye és kerületi ellenőrző címe a következő volt:

- I. Kerület: Budapest.
Székhelye: Budapest
Ellenőr: Szilágyi Győző, II. Szász Károly u. 5. II. 2.
- II. Kerület: Heves, Borsod, Abaúj-Torna, Hont vármegye
Székhelye: Miskolc
Ellenőr: Bokros Lajos, Diósgyőr, Temető u. 6.
- III. Kerület: Vas, Zala, Sopron vármegye
Székhelye: Sopron
Ellenőr: Dr. Révai Zoltán, Sopron Pázmány Péter u. 3. I. 3.
- IV. Kerület: Pestkörnyék, Komárom, Esztergom, Nógrád, Veszprém, Fejér, Győr vármegye
Székhelye: Budapest
Ellenőr: Dénes István. Csepel, Duna u. 12.
- V. Kerület: Csongrád, Csanád, Békés, Bács-Bodrog vármegye
Székhelye: Szeged
Ellenőr: Alföldi István, Szeged, Boldogasszony sugárút 15. III. 4.
- VI. Kerület: Hajdú, Szabolcs, Jász – Nagykún – Szonok, Zemplén, Berg, Bihar vármegye
Székhelye: Debrecen
Ellenőr: Dr. Komlósi Sándor, Debrecen, Szent Anna u.
- VII. Kerület: Baranya, Tolna, Somogy vármegye
Székhelye: Pécs – Kaposvár.
Ellenőr: Dr. Dénes György, Pécs, zsolnai u. 32.
- VIII. Kerület: Pest vármegye déli része
Székhelye: Kecskemét
Ellenőr: Dr. Mészáros Imre, Kecskemát, Piarista Gimnázium

A cserkészélet alapja továbbra is a korábbi tíz törvény.

A Szövetség elfogadta *cserkészfogadalom* és a *cserkésztisztí fogadalom* alábbi új szövegét.

A cserkészfogadalom:

„Én.....*becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy a 10 cserkész törvényben foglalt kötelességeimet, melyekkel Istennek, hazámnak és embertársaimnak tartozom, híven teljesítem. Minden lehetőt megteszek, hogy másokon segítsek és hogy az emberek, valamint a népek közötti testvéri egyetértés erősödjék.*”

A cserkésztisztí-fogadalom:

„Én.....*becsületemre és lelkiismeretemre fogadom, hogy teljesítem kötelességeimet, melyekkel Istennek, hazámnak és embertársaimnak tartozom, minden lehetőt megteszek, hogy másokon segítsek,*

ismerem a 10 cserkésztörvényt és azt mindenkor megtartom. A rámbízott cserkészeket a legjobb tehetségem szerint a Magyar köztársaság és a népi demokrácia szellemében nevelem és mindenben jó példával járok előttük. Példámmal és munkámmal erőmböz képest arra törekszem, hogy a társadalom, a család és egyes emberek életében a cserkésztörvények szelleme minél jobban megvalósuljon. Semmiféle népellenes mozgalomban, vagy egyesületben részt nem veszek.”

A Szövetség 1947-ben kiadta a *Hogyan szervezzünk cserkészcsapatot?* című Cserkészszabályok 2. számú tájékoztatót. A kiadványban a magyar cserkészlet alapelveit a következőkben határozta meg:

„A cserkészlet a basznos ember, a jó polgár iskolája. Az osztálytalan társadalmat a cserkészcsapatok nem szólamokban, hanem valóságban élik. Az alapszabályok egyformán lehetőséget biztosítanak a paraszt-, a munkás- és diákifjúság számára.

Munkánkban a cserkészlet megalapítójának, Baden-Powellnek elveit követjük. Ezeket az alábbi öt pontban foglaljuk össze:

- 1. A cserkészlet a fiúké.*
- 2. A cserkészlet az életre étellel nevel.*
- 3. A cserkészlet mindent előről kezd.*
- 4. A „csibészcserkészlet” az igazi.*
- 5. A cserkészletben az illetékesség elve érvényes.”*

Az 1. számú pont azt jelentette, hogy a cserkészlet a *serdülő fiúk életmódja*. *„Arra kel törekedni – írja a szabályzat –, hogy a fiúk ezt az életformájukat minél teljesebben és szabadabban élhessék. A 2. számú pont a cserkészlet már eddig is ismert hagyományos módja, vagyis az életre nevelés. A 3. számú pont szerint (cserkész-munkamódszer, önállóságra nevelés) ahelyett, hogy a készen nyújtott civilizáción kapna, előről kezdi az egész emberi életet a tűz csibolásától a szállásépítményig. A 4. pont pedig arra tanít – írja a szabályzat –, ne csak a fiúk mulatságává tegyék a cserkészletet, a legfőbb gondot azokra fordítsuk, akik a cserkészlet nélkül vadul nőnek fel.”* Végül az 5. pont pedig arra figyelmeztet, hogy *„Ne fogadjunk el semmi más mértéket a cserkészvezetők kiválasztásában, mint hogy ki mennyire tudja szíve szerint és tehetségéhez mérten szolgálni a fiúkat az előbb említett elvek alapján. Gondoljunk mindig és mindenképp felett elsősorban a fiúkra, hisz a cserkészlet a fiúké.”*

A Szabályzat a cserkészletet vezetőiről szóló része (2. pont) első mondata egyértelműen meghatározta, hogy *„A magyar cserkészlet jövője vezetőin múlik.”* A vezető kiválasztásánál a következő szempontokra hívta fel a figyelmet.: *„A vezetőnek nem kell feltétlenül tanult pedagógusnak lenni. Minden 20. életévét betöltött jellemes, hazáját és a fiúkat szerető fiatalember megszerezheti azt az ismeretet és gyakorlatot, amire a cserkészletben a fiúkkal való foglalkozás közben szükség van. A fontos és egyedül nélkülözhetetlen kellék, hogy a jövő cserkészvezető szeresse a serdülő fiúkat, tisztelje életformájukat, ne akarja azt megváltoztatni, hanem*

őrizzze meg, védje meg a felnőttek világával szemben, és biztosítsa azokat a feltételeket, amelyek számukra a szabad fejlődést lehetővé teszik.”

A követelmények meghatározásánál a szabályzat kiemeli a *szakértelem* szerepét. Az idézett követelmények megszerzésére a kiadvány elsősorban nem szakirodalmat ajánl, hanem egy őr, vagy cserkészcsapat gyakorlati életének megismerést.

A szabályzat 3. pontja a *cserkészetet fenntartó testületekkel* foglalkozik. Meghatározása szerint *„Cserkészcsapatot magánosok nem szervezhetnek. Minden csapat mögött ott kell állnia a fenntartó testületnek. Ez felelős anyagilag és erkölcsileg a csapat működéséért, ez gondoskodik arról, hogy a csapatnak otthona legyen, ez ad megbízást a csapat vezetőjének, s végül de nem utolsó sorban, ez léphet be a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének fenntartói sorába.”*

A szabályzat a fenntartó testületekkel kapcsolatos követelményt a következők szerint határozta meg: *„Fenntartó testület lehet minden olyan közösség, amely az általa szervezett és fenntartott csapat világnézeti, felekezeti, társadalmi és foglalkozásbeli vegyességét biztosítja.”* A fenntartó testület lehetett valamely *község, vagy város, iskola, gyár, műhely, egyház, és neveléssel foglalkozó egyesület.* Politikai pártok, más ifjúsági mozgalmak nem szervezettek cserkészcsapatot!

A szabályzat már a szervezéskor a következőkre hívta fel a figyelmet: *„A fenntartó testület a demokratikus pártokkal jó viszonyban lévő közösség legyen, mert bár a cserkészet pártpolitikával nem foglalkozik, a demokratikus szellem ápolását és kifejlesztését egyik legfontosabb feladatának tekinti.”*

A szabályzat 4. pontja értelmében a cserkészcsapat legfelsőbb helyi vezetését a fenntartó által megválasztott, az elnökön kívül két, de minden esetben három tagból álló *csapatbizottság* látta el. Feladataihoz tartozott a csapat anyagi ügyeinek ellenőrzése, a csapat vezetőjének, és a vezető javaslata alapján a kisebb vezetőinek – a szövetség vezetőivel és a csapat tagjaival egyetértve – megbízása illetve felmentése. Mindezek feltételei a csapat Szövetség általi igazolásának.

A Szabályzat a cserkészcsapatok szervezésévek kapcsolatban a következő elveket fogalmazta meg:

- ◆ A cserkészmunka alapja a 6-8 fiúból álló őrsi rendszer. Magyar cserkész csak magyar állampolgár lehet.
- ◆ A fiúk belépésénél az *önkéntesség elvét* kell érvényesíteni.
- ◆ A szülői (gyámi) beleegyezés alapján a fiúk abba a csapatba léphettek be, ahova kedvük tartja. Ez a jogot a VKM 60618/1945. III. Ü.o. rendelete biztosítja. Ha valaki már cserkész volt és új csapatba akar belépni, köteles a régi csapatától *elbocsátó levelet* kérni.
- ◆ Az önkéntesség mellett a *vegyesség elvét* is biztosítani kellett. E követelmény az iskolai szervezetekre is vonatkozott.

A csapat igazolását a Szövetségtől az alábbi szempontok alapján kellett kérelmezni:

1. Csapatigazolási kérelem (a Szövetség által megküldött nyomtatványon.).
2. A csapatvezető nyilatkozata.

3. A csapatfenntartó testület bizottsági tagjainak nyilatkozatai.
4. Igazolási kérelem a tisztek (segéd tisztek) számára.
5. Nyilatkozat (tisztek, segéd tisztek, megbízott csapatvezető) részére.
6. Jelentés az első szervezésben résztvevő cserkészekről, megemlítve, hogy a felsoroltak mind magyar állampolgárok, nem voltak népellenes szervezetek tagjai, s nem követtek el népellenes cselekedeteket.

Az igazolási jelentésben meg kellett emlékezni arról is, hogy a szervezés alatt álló csapat milyen munkaágakkal foglalkozik. Ezek lehetnek:

- ◆ apród (farkaskölyök) munka a 6-12 éves,
- ◆ cserkészmunka a 12-18 éves,
- ◆ öregcserkész-munka a 18 évnél idősebb fiúk részére.

Az igazolási kérelem beküldése után tovább folytatódhatott a csapatszervezés munkája, de a *szövetségi igazolás nélkül* a csapat semmilyen nyilvános működést nem fejthetett ki, ünnepélyeket és táborokat sem szervezhetett.

ELHERVADT A „LILIAM”

1948. június 27-én a *Magyar Cserkészfiúk Szövetségét* egyesítették a Magyar Út-török Szövetséggel. Az iskolák államosításával egy időben a magyar cserkészlet megszűnt, illetve illegálisba kényszerült 1988. december 12-ig.

A SZÉKESFEHÉRVÁRON MŰKÖDÖTT ISKOLAI CSERKÉSZCSAPATOK (1920–1948)

A IV. SZÁMÚ CSERKÉSZKERÜLET

1922 májusában jött létre a IV. számú cserkészkerület Székesfehérvár székhellyel, amelyhez a Fejér, Veszprém, Győr, Komárom megyében, ill. Székesfehérvár, Győr thj. városokban működő csapatok tartoztak. A kerületi elnök *Mátrai Rudolf*, főtitkár *Takács Nagy József* lett.

A cserkészkerület hivatalos orgánuma a *Törekvés* c. lap volt, melyet Székesfehérváron adtak ki *Pötz Edgár* ciszter tanár szerkesztésében.

Fejér megye cserkészéletének szervezésében részt vettek *Shvoy Lajos* székesfehérvári megyéspüspök, *Schönnér Odilló* altábornagy, a II. vegyes dandár parancsnoka, *Mátrai Rudolf* tankerületi főigazgató, *Tóth Béla* tábornok, *Zavaros Aladár* székesfehérvári polgármester, *Havranek József*, Fejér vármegye alispánja és *Vértés Zoárd* bencés tanár.

1928-ban 33 csapat működött a cserkészkerületben 1500 fős tagsággal. (Győrben 9, Székesfehérváron 8, Pápán 4, Veszprémben 3, és 1-1 csapat volt Zircen és Ercsiben, Felsőgallán, Devecserben, Bicskén, Siófokon, Tatán, Tatabányán és Várpalotán.)

Székesfehérváron a cserkészlet még az első világháborút megelőző években vált ismertté a Pro Patria (A hazáért) néven működő csapat révén, amelyet a háborús években feloszlattak. 1920-tól elsősorban a középiskolákban alakultak csapatok.

Székesfehérvári iskolai cserkészcsapatok 1919–1948

20. sz. Szent László Cserkész Csapat (Polgári iskola); 39. sz. Rákóczi Ferenc Cserkész Csapat (Kereskedelmi iskola); 85. sz. Zrínyi Miklós Cserkész Csapat (Ciszter Gimnázium); 98. sz. Előre Cserkész Csapat (Ybl Miklós Reál Gimnázium); 125. sz. Szt. István Cserkész Csapat (Ipariskola); 262. sz. Csaba Cserkész Csapat (Hadiárva Intézet); 288. sz. Baross Gábor Cserkész Csapat (MÁV műhely); 457. sz. Prohászka Ottokár Cserkész Csapat (Szeminárium). (Részletesen lásd az iskolák tárgyalásakor.)

A CISZTERCI REND SZÉKESFEHÉRVÁRI SZENT ISTVÁN GIMNÁZIUMÁNAK 85. SZ. ZRÍNYI MIKLÓS CSERKÉSZ CSAPATA (1920–1948)

Az 1919/20-as tanév második félévében, majd az ezt követő nyári szünetben *Pötz Edgár* és *Csaplár Konrád* tanárok vezetésével 14 VI. osztályos tanuló kezdte el a cserkészmozgalom szervezését. A Magyar Cserkész Szövetség a gimnázium csapatának hivatalos működését 85. sz. Zrínyi Miklós névvel 1920. szeptember 9-ei dátummal jegyezte be. 1920. szeptember 15-én tizenketten tettek cserkész fogadalmat, majd „16-án a tanári kar jóvábagyásával és védelme alatt végleg megalakult a csapat. Még e tanév december 19-én 63, pünkösdbétfőn 23 cserkész tette le a fogadalmat impozáns ünnepség keretében. Munkánkat az intézet igazgatójának, tanári karának és az egész társadalomnak meleg szeretete kísérte.” – írják működésük első évének beszámolójában.

A 76 fős cserkészcsapat a tanév végén 12 – köztük egy teljesen felszerelt mentő és telefonos – őrsből állt. A csapatot és az intézet zenekarát június 11-én és 12-én Dunaföldvár hazafias közönsége látta vendégül, 13-án pedig Előszálláson töltöttek egy délután, ahol az apát úr, a Székesfehérvári Cserkészkerület díszelnöke fogadta a fiatalokat és a hozzájuk intézet beszédében „legteljesebb erkölcsi és anyagi támogatást helyezett kilátásba”. A gimnáziumban folyó cserkészmunka elismerését jelzi az, hogy az iskolában szerkesztett Törekvés című ifjúsági lap már az 1920/21-es tanévtől a IV. cserkészkerület hivatalos lapja lett.

A cserkészcsapat működésének második évében (1921/22-es tanév), 1922. június 25-én tartott kerületi cserkésznapon szentelték fel a *Havranek Józsefné* és *Keresztes Józsefné* által adományozott selyem csapatzászlót. E tanév kezdetétől – *Békefi Remig* zirci apát anyagi támogatásának köszönhetően –, végleges elhelyezést kapott a csapat a gimnázium épületének földszintjén. Az egyik termet elméleti *előadások*, a másikat *munkafoglalkozások* céljára rendezték be.

Az 1922/23-as tanévben a gimnázium I–IV. osztályos tanulói köréből megszervez-

ték a *kiscserkész család*ot 25 fővel. A kialakított két raj munkáját felsős tanulók segítették.

A gimnázium cserkészcsapata megalakulásuktól kezdve nagy gondot fordított – beszámolójuk szavait idézve –, „...a *keresztény cserkészszellem* minél mélyebb meggyökereztetésére, a *cserkész munka etikai* megalapozására és az *iskolai kötelezettségek* pontos teljesítésére”. E célok megvalósítását szolgálták a heti *körkérdések*, az ezek alapján folytatott *négyszemközti beszélgetések*, az önévelés szolgálatába állított *kötelező naplóírás*, a hetente tartott *őrsi* és a havonta tartott *rajfoglalkozások*. A cserkészvezetők elméleti és gyakorlati képzését a Magyar Cserkész Szövetség és a IV. cserkészkerület által szervezett *őrs- és rajvezetői táborok* biztosították.

A cserkészcsapat feladataihoz tartozott az *állami és egyházi* ünnepek rendezvényein való cselekvő részvétel. Impozáns öltözetükben iskolai és iskolán kívüli ünnepeken sorfalat álltak, tagjai voltak az ünnepi díszszázadnak, díszőrséget álltak az intézet hősi halottainak és az iskola elhalt tanárainak sírjánál, részt vettek a „szentség őrzés”-ben és a feltámadási körmeneteken.

A cserkészmunka fontos része volt az *ipari és technikai önképzőkori* munkában való aktív részvétel. Az intézet Vörösmarty önképző körével együttműködve e foglalkozásoknak számos színtere létesült az intézetnél. Az 1921/22-es tanévtől folyamatosan működtek a *könyvkötő, a raffia- és kosárfonó, az 1922/23-as tanévtől a cipészeti, faesztergályozási* ipari jellegű foglalkozások. Ezek anyagi feltételeit a tanügyi hatóságok, üzemek, iparosok, kereskedők és magánadakozók biztosították. Többek között 1922-ben *Békefi Remig* zirci apát könyvkötészethez szükséges vágógépet, *Kovács Ferenc* bőrgyáros egy esztergapadot ajándékozott a cserkészcsapatnak.

Az 1922/23-as tanévtől működött a *távbeszélő, az 1923/24-es tanévtől a céllövő, az 1932/33-as tanévtől a vízi-turisztikai, az 1933/34-es tanévtől a rövidhullámú rádiós, az 1935/36-os tanévben a léggömb, 1941-től a vitorlázó repülés foglalkozások, az 1943/44-es tanévtől légó-elsősegélynyújtó* tanfolyamokat is szerveztek.

Rendszeresen részt vettek a gimnázium *kulturális és sportmunkájában*. Az 1922/23-as tanévben megszervezték a *csapat vegyes karát*. Az önképzőkörrel közösen tanévenként szerveztek szavaló és prózamondó versenyeket. Számos cserkész vett részt az intézeti szavalókórus, a színjátszó kör és az ifjúsági zenekar munkájában. Például 1942. február 21-én és 22-én előadták a *Hári János* című daljátékot.

A tábori tevékenység (helyi és központi táborok) fontos része volt a cserkész életnek. A cserkészcsapat a tanévek befejezését követően nyári *nagytábor*ot szervezett. Ismert táboraik helyszínei és évei: *Galya völgye* (1921, 1922), *Rád-puszta* (1923), *Béla-telep* (1924), *Akli-puszta* (1924), *Répcseszentgyörgy* (1930), *Sólyomvár* (1932), *Kaposbomok* (1936), *Balatonaliga* (1937), *Kisbárapáti* (1938), *Csákvár* (1941), *Ördögrét* (1942), *Bakonyszentlászló* (1943), *Iszkaszentgyörgy* (1945).

A cserkészcsapat az alábbi *központi táborokban* vett részt:

A IV. kerület jubileumi nagytábor a veszprémi Cser-erdőben (1931).

A Gödöllőn 1933. augusztus 5-20. között tartott IV. Cserkész Világjamboree-n az

intézet 63 cserkésze vett részt. Az intézet csapatparancsnoka *Pötzt Edgár* tanár a IV. számú altábor helyettes parancsnoka. A csapat a jó táborozásért megkapta a nagyzászló szalagot. Tagjai közül többen kaptak táborparancsnoki elismerést, *Kremó Alajos*, az altábor lengyel tolmácsa kormányzói elismerést, a csapat parancsnoka, *Pötzt Edgár* Fehér Szarvas-érmét kapott.

A csapat minden tagja részt vett az 1934. május 29-én tartott országos „kémhajszában”.

Az országos vízi túrán 1935-ben a csapat 8 cserkésze vett részt.

1937-ben a holland jamboree-n az iskola 9 cserkésze, az esztergomi cserkészjátékokon 3 őrse vett részt.

A Ciszterci Rend magyarországi fennállásának 800. éves jubileuma alkalmával a rendi gimnáziumok cserkészcsapatai 1942. július 1-től 15-ig tartották központi táborukat a *Szentgotthárdi Apátság talapataki erdőbirtokán*.

A fehérvári főgimnázium cserkészcsapata *dr. Czigler Ábel* vezetésével 75 cserkessel vett részt a nagytáborban, ahol *„400 ciszterci cserkész jött össze meleg testvéri közösségben, hogy bódoljon a lilomos zászlók alatt nevelő rendjük előtt, és a közös nagy tábortüzek fényénél egybeforrjon szívük-az egybetartozás szent élményében. Az ősi ciszterci ige: Cisztercium – Mater nostra! lett a nagytábori igazi élménye és az a mély elhatározás: használni a hazának, a nemzetnek, mint ahogy a ciszterci rend szolgálta 800 éven át a magyar hazát. A tábor legemelkedettebb percei azok voltak, amikor az Apátúr és a Főcserkész úr meglátogatta a nagytábor, az ünnepélyes apáti szentmise és a hadijáték, a főcserkész úr, sokáig emlékeztetése lesznek a fiúk lelkében. Az első világháború hősi halottai előtt Rábakeszthelyen és Szentgotthárdon tisztelgett a tábor és kegyelettel gondoltunk a mostani világháború magyar hőseire is. A nagytábor folyamán a székesfehérvári cserkészek is jó munkát végeztek: a sportversenyen az első, az őrsi akadályversenyen a második helyet érték el. Hálával gondolunk a ciszterci nagytábor parancsnokára *dr. Pallos Bertelan* pécsi kanonok királyi főigazgató úrra és helyettesére *Sigmund Lóránt*ra.”* – írják beszámolójukban.

Az 1930/31-es tanévben ünnepelték működésük *10 éves jubileumát*. A megtett eredményes útra visszaemlékezve tanévi beszámolójukban a következőket írták: *„Azóta tíz kemény küzdelmes év viharzott el felettünk és bátran merjük állítani, hogy amerre a 10 év alatt a Zrínyiek megfordultak, mindenütt becsületet szereztek a cserkésznek is és az intézetnek is. Nem akartuk, hogy a jubileum nyom nélkül múltjon el ezért felhasználtuk cserkészavató ünnepségünket arra, hogy egy pillanatra visszatekintsünk a megtett útra. Meghívtuk az öregcserkészeket is, akik közül harmincan jelentek meg a május 2-án tartott találkozón, 36-an pedig írásban közölték üdvözetüket. Az alapítók közül jelen volt: Goll György egyetemi tanársegéd, Forst Ferenc MÁV tisztviselő, Molnár Tibor építészmérnök, Müller László vegyész mérnök, dr. Urlovits András orvos.”*

A május 3-án tartott jubileumi fogadalomtétel programja a következő volt:

Dél előtt a helyi temetőben nyugvó három cserkésztestvér (Almássy Pál, Devecsery Károly, Bognár Béla) sírjának megkoszorúzása.

A délután 5 órai kezdettel tartott *avatóünnepség* programja:

1. Huber: Fohász. Előadta a vegyes énekkar zenekísérettel.
2. Prologus. Írta: Kovács Lajos öregcserkész. Elmondta: *Bányai László* rajvezető.
3. Avatás. 25 jelöltet avatott fel *Mátrai Rudolf* tankerületi kir. főigazgató, a IV. cserkészkerület elnöke.
4. *Pötz Edgár* tanár a cserkészcsapat parancsnoka röviden ismertette a csapat eddigi történetét.
5. Lendvai István: A rongyosok és A gárda című verseit szavalta: *Páncél Lajos* öregcserkész.
6. Férfi éneknégyes. Tagjai: *Kristóf László, Ruff Gyula, Ruff Béla* és *Ruff László* öregcserkészek.
7. Sík Sándor: Kiáltás Zrínyihez. Szavalta: *Balassa (Brandecker) Oszkár* öregcserkész.
8. *Molnár Tibor* építésmérnök az „alapítók” nevében üdvözölte a csapatot.
9. Cserkészünnepen c. dal. Thern K. Dalünnepen c. művének dallamára írta *Kovács Lajos* öregcserkész. Előadta a vegyes kar.

A háborús évek a cserkészcsapat munkájára is hatással voltak. Az 1940/41-es tanévtől elkezdődött *levente- és a légtalmai* oktatás. E feladatok egyre szorosabbak kapcsolódtak a cserkészcsapat programjához. Ezzel csökkent a cserkészmozgalom nevelésben eredetileg megfogalmazott szerepe. Az 1942/43-as tanévben a cserkészjelöltek (23 fő) avatását június 3-án már a *cserkész és leventenapon* tartották. Az avatást *dr. Bánlaki Ödön* kerületi parancsnok végezte. E tanévben 31 cserkész végzett *leventevezetői* munkát. A helybeli Szent István Központi Elemi Népiskolánál 7 cserkész látott el őrsvezetői feladatot. A csapat által rendezett *segédtszti tanfolyamon* 15 cserkész vett részt.

A háborús időszak utolsó tanévében (1943/44-es tanév) a cserkészcsapat tisztkarát az alábbi cserkészek alkották: csapatparancsnok *Pötz Edgár* ciszter tanár, csapatparancsnok-helyettes dr. Czigler Ábel ciszter tanár, szolgálatvezető *Budavári Tamás* VIII. osztályos tanuló, segédtszti, majd *Kolossváry Géza* VII. osztályos tanuló, őrsvezető, szertáros, *Pallag Károly* VI. osztályos tanuló, őrsvezető, könyvtáros, Bódis Ferenc őrsvezető, a Magyar Cserkész kezelője, *Farkasfalvy István* VII. osztályos tanuló, őrsvezető, otthonfelügyelő, *Bognár István* VIII. osztályos tanuló, őrsvezető.

Éves beszámolójukban többek között a következőket írták: „*Szeptember és október hónapban a városban még tartózkodó cserkészekkel több csapatgyűlést és kirándulást tartottunk... December 20-án rendeztük karácsonyi családi összejövetelünket. Karácsonyfánkat az idén is a Városi Árvabáznak adtuk. December 24-én 9 sokgyermekes családnak vittünk szeretetsomagot. Részt vettünk a kerületi légtalmai napon; az őrsvezető tanfolyamon (35 fő), és a Tés-i öv. táborban 25 fővel. – Rendszeresen folytattuk a Telepítő Szolgálatot – 112 kg textil hulladé-*

kot szolgáltatunk be. – 28 jelöltünk április 1-én tette le a cserkészfogadalmat a parancsnok kezébe. – Az iskola korai befejezése után 32 cserkészünk teljesített küldönc és telefonszolgálatot a hadparancsnokságnál. A cserkészmunkát a hosszúra nyúlt vakációban is folytattuk. – A csapat tagjainak száma 180, vk. tag, 10, levente vezetői munkát végzett 30 cserkészünk.”

Pro memoria címen emlékeztek meg *Damasi László* hivatásos hadnagy, cserkészcsapat tisztról, az intézet csapatának szolgálatvezetőjéről, aki 1944 húsvét vasárnapján a szovjetek elleni harcban hősi halát halt. Holttestét a *Berezova Kartuska*-i hősök temetőjében temették el.

A háborút követő első tanév (1945/46-os tanév) értesítőjében többek között a következőkről számoltak be a cserkészmozgalom újraindulásáról: *„A cserkészmunkát 1945 áprilisában folytattuk. 1945 júliusában és augusztusában éjjel-nappali szolgálatot teljesítettünk a pályaudvari hadifogoly-étkeztető állmáson. Segítettünk a cserkészszülőknek a romeltakarításban.*

Az 1945/46. tanévben szabályszerűen folytattuk a cserkészmunkát. Feldúlt ottbonunkat rendbe hoztuk. Karácsonykor családi teaestet rendeztünk, amelyen 6 szegénygyermeket láttunk vendégül. Karácsonyi szociális akciónk az idén sem maradt el: 9 sokgyermekes családnak vittünk szeretetsomagot. Március másodikán jól sikerült farsangi előadást rendeztünk. Májusban Molnár István művész-tanár megszervezte a népművelődési csoportunkat. Az ezredéves iskolában megszerveztük a cserkészteket, 2 napos próbatáborba is elvittük őket. Jelölteink június 23-án tettek fogadalmat. Június 2-16 között Iszkaszentgyörgyön, a Duzzogófürdőnél táboroztunk.”

Az 1946/47-es tanév Évkönyvében csak a következő jelentés olvasható: *„A 85. sz. Zrínyi-cserkészcsapat igazolása folyamatban van, a folyó tanévben csak csendes munkát végzett.”* Az intézet 85. sz. Zrínyi csapatának tevékenysége az 1947/48-as tanévben végleg megszűnt.

A csapat parancsnoka: *Pötz Edgár* (1920-1948).

Helyettes cserkészparancsnok: *dr. Czigler Ábel* (1941-1948).

AZ YBL MIKLÓS MAGYAR KIRÁLYI ÁLLAMI GIMNÁZIUM 98. SZ. HUNYADI MÁTYÁS-ELŐRE CSERKÉSZ CSAPATA (1920–1948)

Az 1919/20-as tanévben a csapat szervezését *Maurer Endre* tanár kezdte el. A Székesfehérvári Magyar Királyi Állami Főreáliskola tantestületének és tanulóinak javaslatára a Magyar Cserkész Szövetség a csapatot 96. sz. Előre névvel jegyezte be. 1920 szeptemberében a cserkészmozgalom további szervezésére és a csapatparancsnoki feladatok ellátására *Farkas Gyula* tanár kapott megbízást.

Az iskola vezetése külön helyiséget, „cserkészotthont” biztosított a 2 órsből álló csapat munkájához. Az odaadó szervezőmunka eredményeként a tanév második felében már 3 órsből: a *mentő* (elsősegélynyújtó), *kezdő cipész* (cipőjavítói technikai

munkát végeztek), és *szakács* (a tábori szakácsi feladatokra készültek) őrsből állt a csapat. A csapat tagja lett az Ifjúsági Vöröskereszt Országos Szervezetének. A következő évben tervezték a *könyvkötő* és a *lakatos* őrsök felállítását.

Az intézet cserkész csapatának első nyilvános bemutatkozása 1920. október 17-én a Turul-emlék leleplezésekor volt. A 30 főből álló csapat nagy fegyelemmel vonult el Horthy Miklós Kormányzó előtt. Az intézet cserkészcsapata 1920 októberében elkezdte a vezetők kiképzését, a gyakorlati foglalkozásokat és a jelöltek felkészítését a fogadalomtételre.

A csapat első ünnepélyes fogadalomtételét 1921. március 15-én tartották a Szent István-teremben, amelyen *Sík Sándor*, a Magyar Cserkész Szövetség elnöke is megjelent. Köszöntötte a fogadalomtevőket, az ünnepség résztvevőit, és „buzdító meleg szavakkal” átadta a csapatzászlót. A „próbatételt tevő cserkész jelöltek” második csoportjának fogadalomtételére pünkösdkor, a Vásártéren rendezett városi központi ünnepségen került sor. A 3 őrsből álló csapat létszáma az 1920/21-es tanév végén 68 fő volt.

A városi önkormányzat, a szülők és a pártoló tagok anyagi támogatása lehetővé tette, hogy a csapat 1921 nyarán megszervezze első táborát *gr. Eszterházy Miklós Móric* Pusztánána közeli birtokán, Lipakúton.

A következő tanévekben ősszel és tavasszal vasárnaponként rendszeresen szerveztek egy-egynapos kirándulást a Fehérvárhoz közeli Bodajkra, Csókakőre, Csákvárra, Pákozdra és a Gaja völgyébe. 1923 őszén *dr. Farkas Gyula* vezetésével egy órs 2 napos balatoni körutazást tett vonattal. A téli időszakokban tartott őrsi foglalkozásokon megismerkedtek: a cserkész kötelességeivel, feladataival, asztalos, cipész, könyvkötő műhelyben dolgoztak, előkészítették a nyári táborozást, és felkészítették a cserkészjelölteket az ünnepélyes fogadalomtételre. A csapat tagjai aktív résztvevői voltak az intézetben működő Vörösmarty Önképzőkörnek és Sportkörnek. Részt vettek az intézet karácsonyi ünnepsége megszervezésében.

A csapata rendszeresen részt vett az *állami* és *egyházi* ünnepeken. Impozáns öltözetükben sorfalat álltak, tagjai voltak a városi ünnepi díszsáznak, díszőrséget álltak az intézet hősi halottai és az iskola elhalt tanárai sírjánál.

Az 1923/24-es tanévtől a csapaparancsnoki teendőket *dr. Müller Lipót*, majd *Manger Emil* vette át. E tanévben, 1924. február 2-án, az intézet tornateremben tartott fogadalomtételen az ünnepi köszöntőt a csapat önzetlen támogatója, dr. Havranek József alispán tartotta. 1925 nyarán a csapat Balatonaligán táborozott, ahonnan kirándulásokat szerveztek Siófokra, Balatonfüredre, Tihanyba és Balatonkenesére.

Az 1925/26-os tanévben a csapat téli élete az otthonban folyt. Őrsi foglalkozásokat tartottak, és részt vettek az asztalos, a cipész és a könyvkötő műhely munkájában. A karácsonyestét a szokott bensőséges hangulatban ünnepelték meg. Manger Emil parancsnok vezetésével felkészültek a Nemzeti Nagytáborra, ahol – az éves beszámoló szavait idézve –, „... az egész csonka ország ifjú gárdája összegyűl, és bizonyoságot

akar tenni a magyar iffúság élni akarásáról". 1926 március 27-én az újoncpróban sikeresen megfelelt 15 jelölt, és az iskolai Rákóczi-ünnepségen tett fogadalmat a csapat első szervezője, *dr. Farkas Gyula* előtt. A tavasz folyamán több kirándulást terveztek Csalára, a Sóstóra, Bodajkra, a Gaja völgyébe. Az 1926. július 9. és 23. között tartott Nemzeti Nagytábor versenyein az intézet cserkészcsapata 7 versenyszámban az első csoportba került.

A csapat 1929 nyarára önálló táborfelszereléssel rendelkezett. Öt tízszemélyes sátruk és teljes konyhafelszerelésük volt. Ez lehetővé tette a nyári táborok folyamatos szervezését.

Az 1930/31-es tanévben ünnepelték működésük 10 éves jubileumát. A megtett eredményes útra visszaemlékezve tanévi beszámolójukban a következőket írták: *„Tíz kemény küzdelmes év van mögöttünk. Az elmúlt évtized alatt csapatunk tevékenységét széles körben megismerték. 1931. június 14-én tartott cserkészavató ünnepségünkre meghívtuk az öregcserkészeket is, akik közül 24-en jelentek meg és 28-an pedig írásban küldték üdvözlőlevelüket.”*

A csapat e jubileumi évben, a IV. cserkészkerület Veszprém melletti Cser-erdőben, 1931 júliusában rendezett táborában vett részt.

Gödöllőn az 1933. augusztus 5-20. között tartott aIV. Cserkész Világjamboreen az intézet 42 cserkésze vett részt. A csapat eredményes versenyzéséért megkapta a Világjamboree nagyszalagját.

A csapatmunka nehézségeivel kapcsolatban Manger Emil az intézet 1935/36-os Értesítőjében a következőket írta: *„A cserkészmunka országszerte nehézségekkel kénytelen az utolsó években megküzdeni. A cserkészmunka a maga valódi értelmében a fejlődő fiú szabadidejének nevelési célok szolgálatában állított felhasználását jelenti, de ép ez a szabadidő szűkült meg az utóbbi években az iskola fokozottabb tanításon kívüli munkája következtében. Természetes, hogy ezeknek a sokszor életparancsolta körülményeknek kifejezésre kell jutniuk mind a cserkészmunka lendületének meglengésében, mind a réginél kisebb létszámban is.”* A csapat munkájával kapcsolatban kifejtette: *„Ettől függetlenül arra törekedünk, hogy ne a létszámunk legyen magas, hanem a cserkészcsapat legyen a vezető kezében összekovácsolt egységgé. Cserkészgondolkodás, közös munkához szükséges fegyelem, készség a gyakorlati munkára és pontosság voltak a szempontok, amelyek a fiúknak a cserkészmunkára való kiválasztásában vezettek. Ezeknek a szempontoknak már a kisfiú életében való érvényesítése vezette a csapatot, mikor az idén a kiscserkész munkát bevezette. Most már nem serdülőkorban kerül a fiú először a cserkészetbe, hanem olyan korban, amikor gondolkodása és jelleme alakíthatóbb. A kísérlet – úgy látszik – bevált. Kiscserkész létszámunk a munka megkezdése óta majdnem változatlan, amiben része lehet annak az erős válogatásnak is, melyet az illetékes osztályfőnökkel való együttműködésben érvényesítettünk.”*

Az 1938/39-es tanévben az intézet cserkészcsapata tevékenyen részt vett a váro-

si jubileumi ünnepeken, a légoltalmi gyakorlatokon és az Éneklő Ifjúság ünnepéjének szervezésében. Az 1939 márciusában tartott avatóünnepségen *dr. Balassa Brúnó* főigazgató előtt 40 cserkész tett fogadalmat. A nyár folyamán Ercsiben táboroztak, és a Felvidéken több napos mozgótábort szerveztek.

Az intézet iskolaépületének bővítését követően az 1939/40-es tanévben új otthont kapott a csapat, ami nagy lendületet adott a cserkészmunkához. „*Élénk elméleti és gyakorlati munka folyt, aminek legfőbb bizonyítéka az eredményesen sikerült próbázások. A fiúkat ügyességre, pontosságra, lelkiismeretességre igyekeztünk nevelni. A segítő munka szelleme tölti el őket, ott vannak minden iskolai megmozduláson. 24 fő vett részt óravezetői tanfolyamon, 4 idősebb cserkész hallgatja a tiszti tanfolyamot. Mentőink az év végén gyakorlati kiképzést kaptak, s a csapat légoltalmi szolgálatot látott el. 1940. júniusában 32 cserkészt avattak fel a városi központi ünnepségen.*” – írja *Manger Emil* csapatvezető tanévi beszámolójában.

A Szent István Községi Központi 8 osztályos Elemi Iskolából felvételt nyert kiscserkészek részére önálló órót szerveztek. Megteremtették a rövidhullámú adóállomás technikai alapjait, és a már eddig is működő *asztalos, cipész, könyvkötő* szakörök mellett elkezdte a repülőmodellező óra is az elméleti (aero- és anyagismeret) foglalkozásait. A csapatot a tanév során meglátogatta *Ulbrich Hugó*, a Magyar Cserkész Szövetség társelnöke és *Szentirmay Tibor* országos titkár.

Felújították és bővítették a táborfelszereléseiket. Két új nyolcszemélyes sátrat kaptak a Városi Levente Egyesülettől, és egy új konyhafelszerelést a IV. Cserkész Kerülettől. 1940 júliusában az intézet leventekörével közösen Ercsiben állótábort szerveztek 42 fő, és egy mozgótábort Kárpátaljára 28 fő cserkész részére. A csapatot az ercsi táborban meglátogatta *Ulbrich Hugó*, a Magyar Cserkést Szövetség társelnöke, *Szentirmay Tibor* országos titkár, a IV. Cserkész Kerület részéről *dr. Bánlaky Ödön* kerületi ellenőr, akik a látottakért elismerésüket fejezték ki.

Az 1941/42-es tanévben ünnepelte az intézet cserkészcsapata működésének 20 éves fennállását. E kiemelkedő évforduló méltó megünnepléséhez kapcsolódott a csapat éves munkája is. A tanév kezdetétől – a csapat éves feladatai mellett – az 1941. január 26-án tartott zászló- és névadóünnepségre készültek.

Az ünnepség reggel 9 órakor a csapat volt tagja, *dr. Keszi József* vérteshoglári plébános által celebrált szentmisével kezdődött, majd megáldotta az *Andor Lóránd* tanár által tervezett és *Jeges Lászlóné* „csodálatos hímező munkáját dicsérő” új csapatzászlót. A csapat zászlajára az intézet új címere és a Cserkész Szövetség által engedélyezett új neve, 98. sz. Hunyadi Mátyás – Előre Cserkész Csapat került.

Az iskola tornatermében tartott avatóünnepélyen megjelent *dr. csitári Csitáry Emil* polgármester, az intézet volt növendéke, a csapat régi zászlaja alatt gyülekező, az Alma Materhez hűséges öreg cserkészek, a társintézetek igazgatói, képviseltette magát a hadseregparancsnok, és sokan a város vezetői közül.

Az ünnepi beszédet *Wéber József* középiskolai tanár, a Magyar Cserkész Szövetség

kiküldötte mondta. A zászlóanyai tisztet ellátó dr. Goschi Péterné, az intézet igazgatójának felesége a következő jeligével avatta fel: „Jó munkát – Isten dicsőségére, Hazánk Javára!” Utána a csapat megújította fogadalmát.

Az ünnepi gyűlést követően az intézet volt cserkészei és cserkészbarátai ünnepélyes közgyűlésen kimondták, hogy a cserkészlet 20 éven át tapasztalt és bebizonyított nevelőmunkájának támogatására A cserkészek és cserkészbarátok egyesülete néven egyesület alakítanak. Elnöknek *Manger Emil* tanárt, a csapat parancsnokát kérték fel, ügyvezető elnök *Langhammer János* csapattiszt, pénztáros *Demeter Géza*, a polgári iskola tanára lett. Az egyesület célkitűzéseit hozzászólásában lelkesen üdvözölte dr. Csitáry Emil polgármester.

A közös ebédet követően a jubileumi ünnepséget délután a Szent István-teremben tartották. Ezen *Keszi József* öregcserkész meleg szeretettel válaszolt a „a már kialakult cserkészszemélyképet”. Hajdú Lajos pécsi főszerkesztő novellájában idézte fel cserkészéveinek emlékeit. Az elmúlt két évtizedre visszaemlékezve *Manger Emil* csapatvezető többek között a következőkről szólt: *„Ez a húsz év nem könnyű munkát, hanem a kemény úttörést jelentette. Ez a húsz év ötszáznál több, csapatunkban nevelődött cserkész lelkében gazdag tapasztalatokról, élményekről, felejtethetlen táborozások tanulságairól erögyűjtéseiről és megfeszített munkával töltött napjairól mesél... Húsz év alatt 2 külföldi, 3 belföldi mozgótábor, 18 állótábor rendeztünk. Ilyen serény munka után ez a félezer cserkész mélyen átérezheti a széttörhetetlen összefogás szükségét és erejét, amelyre a cserkészlet nevel. Szép volt az a meleg találkozó, a 20 éves jubileum, amely sok régi cserkészünket összehozott.”* Végül az intézet ifjú cserkészei, ének- és zenekara egy vidám cserkésznapot mutatott be a színpadon.

Az 1940/1941-es tanévben nemcsak tudásukról, hanem készségükről is számot adtak az iskola cserkészei. Részt vettek a légoltalmi szolgálatban, a repülőmodellező őrse AERO Kör néven elkezdte a gyakorlati foglalkozásokat. Tevékenységüket Bíró István tanár és a csapat C-vizsgás repülői vezették. 24 cserkész vett részt őrsvezetői, 12 cserkész elsősegélynyújtó tanfolyamon. A nyári táborozást Erdélybe tervezték.

Manger Emil csapatparancsnok 1941. június 20-tól katonai szolgálatot teljesített. Helyette a parancsnoki tisztet *Cseh Antal* tanár vette át. Az 1941 nyarára Erdélyben tervezett táborozás a háborús helyzet miatt meghiúsult. Helyette 1941 júliusában Csókakőn táborozott 34 fiatal cserkész.

A háborús évek a cserkészcsapat munkájára egyre nagyobb hatással voltak. Az 1939 szeptemberétől bevezetett *levanté-* és *légoltalmi* oktatás egyre szorosabban kapcsolódott a cserkészcsapat programjához. Ezek az új feladatok megváltoztatták a cserkészmozgalomnak a nevelésben eredetileg megfogalmazott szerepét. Önállósága is megszűnt. Az 1942/43-as tanévben a cserkészjelöltek (15 fő) avatását június 3-án már a városi Cserkész- és leventenapon tartották. Az avatást *dr. Bánlaki Ödön* kerületi leventeparancsnok végezte.

Az 1943/44-es tanévben, a megrövidített tanítási idő miatt, a cserkészcsapat csak

légtalmi és humanitáriusi feladatokat látott el. December 19-én karácsonyi családi összejövetelt rendeztek. December 22-én 11 sokgyermekes családnak vittek szeretetsomagot. A csapat tevékenységét a tanév második félévétől szüneteltette, majd a háborút követően az 1945/1946-os tanévben Cseh Antal vezetésével alakult újjá. (Tevékenységük nem ismert.)

Önálló nyári táboraik helyszínei és évei (1920-1948): Lipakút gr. Eszterházy Miklós Móric birtokán (1921 és 1922), Balatonaliga (1925), Gyulafirátót Szentiványi Károly prépost birtokán (1927), Lipakút gr. Eszterházy Miklós Móric birtokán (1928), Galya völgye (1929), Balatonaliga (1930), Gánt (1932), Febérvárcturgó (1934, 1935 és 1936), Ercsi (1938), Felvidéki mozgótábor (1939), Pilisi állótábor (1940), Csókakő (1941, 1942).

A 98. sz. Hunyadi Mátyás – Előre Cserkész Csapat parancsnokai (1920-1948): *Farkas Gyula (1920-1922), dr. Müller Lipót (1922-1923), Manger Emil (1922-1924), Kovács János (1924-1925), Manger Emil (1925-1941), Cseh Antal (1941-1948).*

HUNYADI MÁTYÁS TÁRSULATI KERESKEDELMI KÖZÉPISKOLA 39. SZ. RÁKÓCZI CSERKÉSZCSAPAT (1921–1845)

Az iskola cserkészcsapata az 1921/22-es tanévben alakult. A város többi középiskolásával közösen 1921 decemberében tartották az első fogadalomtételt. A taglétszám ekkor 30 fő volt, majd 1945-ig 35 és 40 között változott. A csapat elnöki tisztét 1921-től 1929-ig *Pék János* igazgató, majd 1945-ig *dr. Baróth (Barth) Rezső* igazgató látta el. A csapat parancsnoka *Kutty István* római katolikus hittanár, majd 1925-től *Táborosy Antal*, 1934-től pedig *Tarlós (Tantalics) József* tanárok voltak.

„Célunk – írják beszámolójukban –, ...a Tíz Cserkésztvörvény élése, használató fiú-típus kimunkálása az ön-jellem nevelése állandó irányításával. Olyan fiú-típust kívánunk kinevelni, aki a gyakorlati vallásosság élése szerint Istennel szemben, a nemzetvédelmi és honvédelmi munkával való felkészüléssel: hazájával szemben az összes cserkésztvörvény bensőséges élésével, az állandó szolgálatkészséggel, a másokon való segítséssel: embertársaival szemben is híven teljesíti az önként vállalt kötelességét.”

Az iskolában folyó cserkészmunka rövid idő alatt a tanórán kívüli nevelés „legnagyobb hatású” intézvényévé vált. Az eredményes nevelőtevékenység alapját az önként vállalt munka adta. Programjaik lehetőséget nyújtottak az önművelésre és jellemnevelésre. A fiatalok állóképességét, ötletességét, szervezőképességét és egyéb adottságait fejlesztő ún. cserkészpróba-ra való felkészítést az egyén és a közösség ügyévé tette.

Az intézet évkönyveiben közölt beszámolók a cserkészcsapat eredményeit a következőkben értékelik: *„A cserkészlet az intézet tanulóifjúságát erősíti meg a magyarságban, hitben, iskolai és társadalmi kötelességben. Csapatunk, mint a város egyik legrégebbi cserkészközössége, az ifjúsági önnevelés éltető szervévé vált.*

A cserkész magyarságban, hitben, iskolai és társadalmi kötelezettségek teljesítésében megerősödve az érettségi után is értékesebb tagja a magyar társadalomnak. Az iskolából évente kikerülő cserkészeket továbbra is láthatatlan szálak fűzik össze: Váll a vállhoz, kéz a kézben néznek szembe az élet nehézségeivel, mert átmentek a cserkésznevelő próbán.”

Az 1922/23-as tanévtől a Távirda utcában Cserkész Otthonon, majd 1928-tól az iskola épületében jól felszerelt cserkészhelyiség ált a csapat rendelkezésére, ami lehetővé tette a rendszeres csapatmunkát. „A mi kis otthonunk egy kis díszes és helyiség” – írják beszámolójukban.

A csapat őrsei évfolyamokra épültek. A kiképzést őrsi keretben az őrsvezetők (volt tanulók vállalták), a csapatparancsnok és az intézet tanárainak irányításával végezték. Az őrsvezetők rendszeresen részt vettek a székesfehérvári és kerületi őrsvetető tanfolyamokon. Az iskola csapatparancsnoksága arra törekedett, hogy minden cserkész tegye le az I. és II. o. cserkészpróbát, mire a III. évfolyamot befejezik.

Az iskola cserkészcsapatának programjai az *iskola közösségi életében* (ünnepek, ifjúsági rendezvények, önképzőkör, sportkör, gyorsírókör stb.) való aktív részvételre, *testedzésre, sportra, természetjáró túrákra*, és a tanévenként megrendezett *nyári programokra* épültek. Az évente kiadott beszámolókat olvasva megállapítható, hogy az iskolai ifjúsági körök ifjúsági tisztségviselői nagy számban a cserkészcsapatnak is tagjai voltak.

A éves beszámolók szólnak a gondokról is, amikor a következő megállapítást tesz: „*A kereskedelmi iskola nehéz helyzetben van időkérdés tekintetében, mert a fiúk nagyon el vannak foglalva tanulmányilag is. Alig van szabadidejük. A tanulók cserkész előképzettség nélkül jönnek a csapatba, ezért az iskolai tanulmányi idő alatt rendelkezésre álló 2-3 év nehéz probléma elé állítja a csapatot. Az őrök más és más időben tartják összejöveteleiket, az iskolai tanulmányi elfoglaltságuk miatt nincs mód egy szabad ifjúsági délután rendszeres beállítására.”*

A tanévi beszámolók megállapításai szerint „*A nehézségek ellenére az iskola cserkészcsapata a már két évtizedes munkával megvalósította a maga elé tűzött programot, elmélyítette a cserkész-szellemet, igyekezett a vezetők utánpótlásról őrsvetetőképzéssel gondoskodni, és az új tagok felvételével a létszámot megkövetelt szinten tartani. Megvalósultak a Tíz Cserkésztörvény követelményei.”*

Az iskola cserkészcsapatának főbb (ismert) programjai a következők voltak:

Már működésük első évében, 1922 nyarán a püspökség Ősi nevű birtokán kéthetes táborozáson vettek részt, és német cserésztestvérek meghívására *Táborosy Antal* tanár vezetésével 10 tagú küldöttség utazott Németországba.

Az iskola 25 cserkésze tagja volt Horthy Miklós kormányzó 1923. június 23-án tett látogatása alkalmával rendezett városi ünnepély cserkész díszszázadának.

Részt vettek az 1922. május 25-én rendezett városi avató ünnepségen és vetélkedőn. Az 1923/24-es tanévben részt vettek a IV. Cserkész Kerület által 1924 júniusában (Győrben rendezett) cserkésztalálkozón, ahol a különböző versenyeken szép

eredményeket értek el. E tanévben a nyári tábor Velencén a helybeli Reáliskola 98. sz. Előre cserkészcsapattal közösen szervezték.

Az 1924/25-ös tanév nyarán szervezték az első 14 napos mozgótáborukat, a Balatoni Vándortábor Balatonaliga-Balatonkenese-Füred-Tihany-Füred-Badacsony-Szigliget útvonalon. Lebonyolításához anyagi támogatást kaptak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól, a városi önkormányzattól, a Székesfehérvári Kereskedelmi Társulattól és számos városi kereskedőtől.

1926 nyarán 26 ifjú cserkésszel vettek részt a Magyar Cserkész Szövetség első nemzetközi nagytáborának programján. A korabeli dokumentumok „csodálatos volt”, „örök emlékként él bennünk” jelzőkkel említik a felejthetetlen napokat, a megnyitó hangulatát, gróf Teleki Pál buzdító beszédét, a Cserkész Nagytanács elnökének, Albrecht főherceg köszöntőjét. Meleg hangon említik a Csehszlovákiába szakadt felvidéki magyar cserkészek kezdeményezésére június 15-én este rendezett szolidaritási tábor tüzet, a magyar és külföldi cserkészekkel való találkozókat. Az iskola csapata előkelő helyezést ért el az elsősegélynyújtás, az éjjeli nyomkeresés, főzés és a térképesz versenyen. Összetett versenyben is a legjobbak között szerepeltek.

Az 1926/27-es tanévben a szövetség által szervezett őrsvetetői táborozáson *Wagner István* cserkész vett részt, s a 240 résztvevő közül megnyerte a III. díjat. Egy napos kirándulást rendeztek Csókakőre és Bodajkra, a két napos pünkösdi ünnepek alatt pedig Várpalotán táboroztak. A tanév folyamán szervezték meg a céllövési gyakorlatokat.

A cserkészcsapat 1927 nyarán rendezte meg a második mozgótáborát a magyar Felvidéken. Programjukról a következőkben számoltak be: *„Visegrádon kötött ki a hajónk s két gyönyörű napot Salamon tornya mögött a Mátyás-forrásnál töltöttünk. – Nagy Lajos Nagy-Magyarországnak emlékei től gyalog búcsúztunk el, s a Börzsönyi-hegyekben ütöttük fel táborunkat. Innen indultunk ki Drégely romjaihoz. Szondi hős küzdelmeinek színhelyéről szemléltük a kanyargó Ipolyt s bizony nem éreztük 'határ'-nak. Hegyet másztunk (Kőember, Kámorhegy), s estére a szentendrei cserkészekkel együtt tábor tüz mellett daloltunk, mókáztunk. Majd újra a Duna hullámain siklott hajónk a magyar Róma, Esztergom felé. Itt aztán a természeti szépségek szemléletét egybekapcsoltuk a történeti, ipari és bányászati látnivalók megtekintésével. A Prímás-kertben a Duna melletti fűzek alatt hűsöltek sátraink, mi pedig siettünk a Székesegyházba. Cserkész ministrált a Bakács-kápolnában, s szöges bakancsaink idegenül érezték magukat a primási képtár és kincstár szőnyeges padlóján. Tokodon a szénbányába is leszálltunk volna, de éppen akkor alakították át a tisztító és osztályozó készülékeket, s aznap nem működött a bánya. Így is volt mit nézni, mert kalauzunk, az egyik bányafelügyelő, nagyon sok tanulságos dolgot bemutatott. Annál nagyobb szerencsénk volt az üvegyárban, ahol tisztelet a cserkészingnek, nagyon melegünk lett, mikor a fűvóbázban szemléltük a palackok születését. Szinte megkönnyebbültünk, amikor átmentünk a csiszoló- és festőműhelyekbe. A hagyományos jó idő most is*

elkísért bennünket utunkon. Amikor 13-án hazafelé jöttünk, akkor eredt el a zápor. Ezt már a dunai hajó ablakaiból néztük és meglegegedetten gondoltunk vissza a táborozás örömeire.”

Az 1927/28-as tanév nyarán tartották a 3. mozgótáborukat az Északi-hegyvidéken. 1927. és 1934 között évente 14 napos *Balaton körüli vándortábor* szerveztek.

1935. nyarán 14 napos vándortúrát szerveztek a Duna-kanyarban.

1936. nyarán 14 napos vándortúrát szerveztek Ausztriában.

1937 és 1939 között újból évente 14 napos *Balaton körüli vándortábor* szerveztek.

Az 1940/41-es és az 1941/42-es tanév nyarán mozgótábor rendeztek a Székesfehérvár-Fehérvárcsurgó-Bodajk-Balinka-Bakonycsérnye-Vadalmás-Zirc-Veszprém-Székesfehérvár útvonalon.

A cserkészcsapat programja az 1941/42-es tanévtől szorosan kapcsolódott az iskola leventecsapata célkitűzéseéhez. Fő feladattá vált a honvédelmi nevelés.

A háború befejezését követően az iskolában cserkészcsapat nem működött.

Az intézet 39. sz. Rákóczi cserkészcsapatának elnökei: *Pék József* igazgató (1921-1928), *dr. Baróth (Barth) Rezső* igazgató, a IV. Cserkész Kerület Intézőbizottságának tagja (1928-1945).

Az intézet 39. sz. Rákóczi cserkészcsapatának parancsnokai voltak: *Kuthy István római katolikus hittanár* (1921-1925), *Táborosy Antal* tanár, a IV. Cserkész Kerület Intézőbizottságának tagja (1925-1934), *Tarlós (Tantalics) József* tanár, a IV. Cserkész Kerület Intézőbizottságának tagja (1934-1945).

A KLEBELSBERG GRÓF M. KIR. ÁLLAMI POLGÁRI FIÚISKOLA 200. SZ. SZENT LÁSZLÓ CSERKÉSZCSAPATA (1922–1948)

Az intézet cserkészcsapata 1922 szeptemberében alakult *Monory Kovács Ferenc* római katolikus hittanár vezetésével. Más munkakörbe történt áthelyezése miatt még ez évben *Györgyi János* rk. hittanár vette át a csapat vezetését. Az első cserkészraj felavatása – a város többi cserkészével együtt –, 1923. február 2-án volt a város főterén. Az ünnepség vendégei voltak Prohászka Ottokár megyéspüspök, Mátrai Rudolf tankerületi főigazgató, Havranek József polgármester, cserkészkerületi elnök, Lipcsei Lajos helyettes polgármester, Nevelős Lajos kir. tanfelügyelő.

A cserkészsé avatás a csapat és az iskola kiemelt ünnepei közé tartozott. Az avatóbeszédet tartó előadó lelkesítő szavakkal köszöntötte az új cserkészeket, a férfiúvá vált ifjakat. Így például *Paál Sándor* avatótiszt az 1928. június 10-én tartott iskolai cserkészavató ünnepségen többek között a következőket mondta: „*A cserkészsé avatás elbivatás a legférfiasabb, legkeményebb, eredményeiben legtöbbet ígérő munkára. Éppen ezért cserkészsé, férfivá lenni nem könnyű feladat. Férfivá lenni: jelenti a testi és lelki erők együttes kifejlesztését. A férfivá tétel tehát jelent munkát, tettekézséget, erős akarást a jóra, kitartást a jóban, a kötelességek*

pontos és hív teljesítését, az igazság keresését és követését; Jelent kemény gerincet és tántoríthatatlan hűséget; Jelenti a bizalmat az erőben; Jelenti a segítségre való készséget, a lovagiasságot; Jelenti minden nemesnek és jónak a foglaltságát, együttességét egy nagy erőfeszítésben, melynek célja egy mainál szebb, tökéletesebb új világ megteremtése.”

Avatóbeszédét a következő gondolatokkal zárta: *„Köszöntelek benneteket, felavatandó magyar cserkészek. Legyetek résen, mindig csak résen, mint a férfias erőt szimbolizáló ugrásra kész oroszlán, hogy így aztán mindig jó munkát végezhesetek népetek üdvére. Fiúk, fel a fejjel!”*

A cserkészcsoport programja *elméleti és gyakorlati foglalkozásokból* állt. A csoportparancsnok által irányított elméleti órák célja *„az irredenta szellem ébresztése, a szociális kérdések ismertetése, a cserkész 10 parancsolatának megbeszélése”* volt. A *gyakorlati kiképzést* meghívott *hivatásos katonák* vezették az iskola tantestületének közreműködésével. Tanérváró ünnepeken a végzős tanulók cserkészmunkáját jelvényvel (a legkiválóbbakét könyvjutalommal) ismerték el, hogy: *„örzöi legyenek annak a tűznek, amelyet szívükbe oltottunk és ápoltunk éveken keresztül a cserkész őrsi órákon”* – írják éves beszámolójukban.

Az új iskola átadását követően megnyílt a *cserkészotthon*. Ezzel lehetővé vált a rendszeres *őrsi foglalkozások* kulturált körülmények közötti lebonyolítása. A cserkészcsoport az iskola önképzőkörének együttműködésével szervezte az iskolai ünnepeket, a karácsonyi műsorokat és a tanulók szórakoztatását biztosító (teaestek, színelőadások, szavaló és prózamondó versenyek stb.) rendezvényeket.

Éves programjaik szerint *őrsi akadályversenyeket, természetjáró túrákat, a nyári tanítási szünetekben csapattáborokat* (Balatonszárszó 1923., Balatonaliga 1924., Balaton körüli vándortáborok 1925 és 1942 között minden tanévben és 1947-ben, Fehérvár csurgó 1944) szerveztek. Eredményesen szerepeltek a területi, országos, csapat-, őrsi és egyéni versenyeken.

Az 1945. november 15-én újjáalakult Magyar Cserkész Szövetséget a belügyminiszter 1946. július 19-én feloszlatta, és még e hónap 22-én megalakult a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége. Az 1946/47-es tanévben *dr. Szendy József* rk. hitoktató vezetésével újra indult a cserkészmozgalom az iskolában is. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az Országos Úttörőszövetség egyesülését követően az iskola cserkészcsapata 1948 júniusában megszűnt.

A „200. Sz. Szent László Cserkészcsapat” parancsnokai voltak: *Monory Kovács Ferenc* rk. hitoktató (1922), *Györgyi János* rk. hitoktató (1922-1933), *Sándi János* rk. hitoktató (1933-1942), *Bolyky Nándor* rk. hitoktató (1942-1944), *dr. Szendy József* rk. hitoktató (1945-1948).

A KISFALUD–PUSZTAI CSERKÉSZ SPORTREPÜLŐTÉR (1941–1944)

A székesfehérvári Reál Gimnázium és a Szent István Ciszter Gimnázium *cserkészrepülő szakosztályai* 1941-ben kezdték el a repülőgyakorlataikat e területen. Kezdetben gumiköteles indítású Zögling és Tücsök típusú sikló vitorlázó repülőgépekkel ismerkedtek meg. A gépek indítását a Kisfalud-pusztától mintegy kb. 3,1 kilométer távolságra lévő 242 méter magas Tompa-hegyről hajtották végre. Később alakították ki a tulajdonképpeni sportrepülőteret, amikor megkapták Pákozdszőlő vasútállomástól keletre fekvő, a repülési feladatokra mindenben (éghajlat, széljárás, szélerősség stb.) területet.

A székesfehérvári cserkészrepülők parancsnoka *Langhammer János* cserkészcsapatot vezető reálgimnáziumi hitoktató tanár volt. A gyakorlati oktatást *Schlett László* és *Konrád Lajos* budapesti oktatók irányították.

A gyakorlatokat Zögling, Tücsök, Vöcsök, Cimbora gépekkel végezték, a csörléssel történő startot egy Buick, valamint egy Mercedes csörlőkocsi biztosította.

Az 1943 tavaszán tartott repülőnapot a rossz időjárás miatt a motoros repülőgépek bemutatásán kívül egyéb bemutatót nem tudtak megtartani. „A többi bemutatót elfújta a szél” – közölte a napi sajtó. A cserkészrepülő szakosztály a háborús események miatt 1944-ben befejezte működését.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS DOKUMENTUMOK

- Bakai Kornél (1989): Ragyogj cserkészliliom! Metrum, Bp.
- Barlay Ö. Szabolcs (1999): Fiatal Magyarország. A csodaszarvas nyomában. Székesfehérvár.
- Bodnár Gábor (1989): A magyarországi cserkészet története. Püski Kiadó Kft. Zalai Nyomda Zalaegerszeg.
- Bodnár Gábor (1999): Új magyar cserkészkönyv I-II. Magyarországon kiadja a Püski Kiadó Kft. Zalai Nyomda Zalaegerszeg.
- Cserkészkiállítás 1991. június – december. Sportmúzeum a Metró Néptudományi Központ megállójánál.
- Csongrádi Jenő (1991): Új magyar cserkészkönyv I. Kiadja a Regnum Marianum. ALFARINT. Nyomdaipari Kiszövetkezet.
- Dobos László (1965): Mi történt a cserkészzel? Nevelésügyünk húsz éve, Bp.
- A magyar cserkészet. A „Negyvennyolctól negyvennyolcig” című kötet. Bp., 1848.
- Gergely Ferenc (1989): A magyar cserkészet története 1910-1948. Göncöl Kiadó, Bp.
- Karácsony Sándor (1946): Demokrácia és cserkészet Bp.
- Marosvári Attila: Szétszórt árvalányhaj. A külföldi magyar cserkészet 50 éve., Published by. Hungarian Scout Association in Exeteris. P. O. Boks 68. Garfield, New Jersey 07026 USA.
- Baden-Powell, Robert (1908): Scouting for boys. London.
- Sík Sándor (1930): A cserkészet Bp.
- Dr. Surányi István (2000): Az új pedagógiai irányzatok hatása a helyi népoktatási törekvések-

re. Az alapkú oktatás Székesfehérváron 2000-ig. Fejér Megyei Pedagógiai Szolgáltató Intézet, Székesfehérvár. 93-100.

ÉVKÖNYVEK

Ciszterci Rend Székesfehérvári „Szent István” Gimnáziumának Évkönyvei (1920– 1948);

Ybl Miklós Magyar Királyi Állami Gimnázium Évkönyvei (1920–1948);

„Hunyadi Mátyás” Társulati Kereskedelmi Középiskola Évkönyvei (1921–1945);

Klebelsberg Gróf M. Kir. Állami Polgári Fiúiskola „200. Sz. Szent László Cserkészcsapata” (1922–1948);

KÖZLEMÉNYEK

JANCSÓ BENEDEK TANÁRI ÉS OKTATÁSPOLITIKAI TEVÉKENYSÉGE

JÁKI LÁSZLÓ

Jancsó Benedek 1854-ben Erdélyben, Gelencén született, és 1930-ban halt meg Budapesten. A pedagógus, oktatáspolitikus, történész nevét, munkásságának értékelését neveléstörténet-írásunk méltatlanul mellőzte. Az 1934-ben kiadott Pedagógiai Lexikon még röviden megemlékezett róla, de a későbbiekben kiadottak már nem említik a nevét. Ennek egyik oka, hogy tanári, oktatáspolitikai tevékenysége mellett életének második felében a rendszerváltás előtti történetírás számára kényesnek tekintett nemzetiségi problémával foglalkozott.

Jancsó Benedek Csíksomlyón és Kolozsváron végezte középiskolai tanulmányait, majd a kolozsvári és a bécsi egyetemen szerzett tanári és doktori oklevelet. Első munkahelye Pancsova volt, ahová 1878 júliusában nevezték ki, de a következő tanévben, 1880-81-ben, már Aradra helyezték.

Az aradi kisgimnázium 1754-ben minorita szerzetesek vezetésével létesült, majd többszöri átszervezések után a főgimnázium 1851-ben nyílt meg. A főreáliskola a főgimnáziummal közös igazgatásban 1874-ben kezdte meg a működését.

Aradon heti 16-20 órában magyart, történelmet és bölcsészetet tanított. Ez utóbbi elsősorban lélektani és logikai ismeretekből állt. A tanításon túl elnöke volt az önképzőkörnek.

Az önképzőköröknek a középiskolák életében jelentős szerepük volt. Például az 1881/82-es tanévben Jancsó elnökségével az önképzőkör több bírálati ülésen kívül 15 rendes ülést is tartott.

Tanári tevékenysége mellett jelentős tudományos munkát végzett. Nyelvészeti, irodalomtörténeti írásai már ekkor jelzik a felkészültségét, sokoldalú érdeklődését. Írásai a Magyar Szemlében, az Ellenzékben, a Fővárosi Lapokban, a Magyar Nyelvőrben, az Élet és Irodalomban, a Pesti Naplóban és az Arad Vidéke című lapokban jelentek meg.

Írásainak többsége tudományos felkészültséget igényelt, s bizonyosnak tekinthető, hogy ez meghatározta oktatómunkája színvonalát is. Bár ezt az igényt Eötvös Loránd csak később fogalmazta meg, a középiskolai tanárok tudományos munkássága már ebben az időszakban magától értetődő volt. Ezt segítették a gazdag tanári könyvtá-

rak is. Az aradi gimnáziumba több mint harminc – többségében német nyelvű – tudományos folyóirat járt.

1887-ben a miniszter a budapesti I. kerületi (később Verbőczy) gimnázium vezetésével bízta meg. Az iskola a II. kerületi főgimnázium fiókjából jött létre, önállóvá csak az 1893-94. tanévben vált.

A Várfook utca 14. szám alatti bérházban működő iskolában 63 első osztályos kezdte meg tanulmányait. A nem iskolai célokra épített ház már az első osztály számára is kicsi volt, s természetesen számolni kellett a további osztályok elhelyezésével is. Jancsó 1893-ban tárgyalásokat kezdett egy új iskola építéséről Alpár Ignác építésszel.

Az igazgatás mellett 13 órában magyar és latin nyelvet tanító Jancsó számára nagy terhet jelentett az iskola bővítése és az új iskola szervezése, ezért az 1893-94. tanévben kérte felmentését az iskola igazgatása alól. Kérését elfogadták, Csáky Albin miniszter döntése értelmében a „romániai közoktatásügynek Romániában való tanulmányozására szabadságot és 600 frt úti segílyt kapott”. Tanulmányútja és Romániával kapcsolatos írásai alapján Jancsó a román kérdés elismert szakértője lett, és így visszatérte után Bánffy Dezső miniszterelnöksége idején a miniszterelnökség nemzetiségi ügyosztályára került.

1897-től ismét tanított. Ekkor a VI. kerületi főgimnázium az V. kerületi főgimnázium fiókintézeteként működött. Jancsó heti 17 órában magyart, latin, földrajzot és görögpótló irodalmat tanított, majd 26 évi szolgálat után az 1906/07. tanév végén távozott az iskolából.

JANCSÓ A KÖZÉPISKOLA REFORMJÁRÓL

Jancsót jelentős irodalomtörténeti és nyelvészeti tudományos munkája mellett oktatáspolitikai kérdések is foglalkoztatták. Pedagógiai gondolatai elsősorban az által szerkesztett két pedagógiai folyóiratban, a *Középiszkolai Szemlében* (1882-1883, Arad) és az *Egyetemes Közoktatásügyi Szemlében* (1889-1893, Budapest) fejtette ki.

Mielőtt részletesen ismertetnénk Jancsónak a folyóiratokban is tükröződő pedagógiai-oktatáspolitikai gondolatait, két szempontra szeretnénk felhívni a figyelmet. Elsőként arra, hogy oktatáspolitikai gondolatainak döntő többsége több mint egy évszázad után is érvényesek és aktuálisak. Talán azt is írhatnánk, ha Jancsó korabeli szövegstílusát átformálnánk napjaink nyelvezetére, stílusára, azokat úgy is közölhetnénk, mintha ma élő szerző írta volna azokat.

Az időszerűsége túl Jancsó megelőzte a korát pedagógiai gondolataiban, felfogásában is. Oktatáspolitikai nézeteit elsősorban a középiskola reformjával foglalkozva folytatásokban az *Egyetemes Közoktatásügyi Szemlében* fejtette ki. (Írása 1891-ben könyv alakban is megjelent.) Gyakorló tanárként tapasztalatokkal, a vonatkozó külföldi irodalom és neveléstörténet alapos ismereteivel rendelkezve világosan látta a középiskola valamennyi problémáját. Ezek akkor is, mint ma is, meghaladták orszá-

gunk határait. A középiskola Európa számos országában a közoktatás legvitatottabb pontja volt, de mint kifejtette, hazánkban az ausztriai „örökség” csak bonyolította a helyzetet. A középiskolával foglalkozó tanulmányának már első mondatában leírta, hogy az 1848 előtti középiskolázásunknak az volt a legnagyobb hibája, hogy eredetét nem a nemzet tudatából vette, célját és eszközeit nem a nemzet életéhez szabta. Kozmopolitizmus és erősen felekezeties tendenciáknak megfelelően volt felépítve, mind a katolikus, mind pedig a protestáns ágában.

A Ratio Educationis éppúgy nem a nemzeti érdeket képviselte, mint a szabadságharc leverése után készült Entwurf, amit Jancsó szerint két szolid képzettségű tudós-bürokrata, Exner és Bonitz készített, és így eleve nem képviselték a magyar nemzet érdekeit. Érdekes, és további elemzést és vitát igényelne Jancsónak az a megállapítása, hogy a poroszok franciák feletti katonai győzelme növelte a porosz iskola értékét. Ezért Eötvös jó szándékúan a magyar tanárság képzettségének magasabb szintre emelése érdekében Németországba küldött tanárokat. Ez viszont azzal járt, hogy elterjedt az a nézet, hogy *„a paedagogia éppen olyan kizárólagos német tudomány, mint a filológia és a metafizika. A tanárok között divattá lett a német iskolai rendszer, methodika és iskolai adminisztráció tanulmányozása és bámulása.”*

A tanultság és a németség egyenértékű fogalmakká váltak, míg a magyarság és a tanulatlanság azonos jelentésű szavak lettek. Jancsó úgy ítélte meg, hogy ezt a fel fogást Pauler, és bizonyos mértékig Trefort is magáévá tette. Jancsó negatívan ítélte meg a gyakorló iskola felállítását, melynek vezetője a német szellem képviselője volt, s így „szentesítették a német szellem fensőbbiségét minden más felett”, s hogy a reális iskolák reformját éppen akkor hozták létre, amikor a világban és hazánkban gazdasági hanyatlás következett be. Megindult tehát a vita a klasszikus gimnázium és a reális iskolák hívei között.

Mindezek érintették a pedagógia alapkérdéseit. Jancsó álláspontja az volt, hogy az emberi tehetség fejlesztésének határait elsősorban az öröklés határozza meg, de – és ez lényeges Jancsó álláspontjának megítélésénél –, hogy nem születünk egyformának, „így az eszközök, melyekkel e tehetségeket gyakorlás (tanulás) útján fejleszteni akarjuk, szintén nem lehetnek azonosak”. A nyilvános iskolázásban ennek tökéletes megvalósítása lehetetlen, „de a lehetőségekhez képest törekedni kell rá”.

Jancsó egységes középiskolát javasol, de azon belül „egyes nagyobb tagozatokat kell megkülönböztetnünk”. Az alsó tagozat a 9-12 éves korúak számára három évfolyamú lenne, ez egységesíti mindazokat az iskolákat, melyek ma az elemi iskola negyedik osztálya után következnek. A három évet vizsga zárná, amely alapján a gyengébb tanulók szakiskolában tanulhatnak tovább, míg a jobbak középiskolában folytathatnák tanulmányaikat. Ez utóbbiban a tanulók száma ugyan csökkenne, de ez emelné a színvonalat. A középiskola második tagozata *„... négy évig tartana és teljesen egységes lenne, minden bifurkáció nélkül, de a négy év után igen szigorú vizsga következne. A gyengébb eredmény mindazon hivatalok betöltésé-*

re jogosítana, amit a korábbi érettségi biztosított, míg a jobbak jogot illetve lehetőséget kapnának arra, hogy a tudományos pályára előkészítő felső két osztályba léphessenek.”

Jancsó a középfokú oktatás egy évvel való meghosszabbításának előnyét a színvonal emelésének lehetőségével és a pályaválasztás időpontjának kitolódásában látta. Jancsónak minden bizonnyal igaza volt abban, hogy *„Az egyetemre kevesebben és jobb előkészülettel mennének, s ott inkább megállnák a helyüket, mint a jelenlegiek, kik jóformán minden speciálisabb előkészület nélkül fognak bele tanulmányaikba. Az a fiatal ember, ki két évvel előbb tisztában van azzal, hogy belőle minden valószínűség szerint jogász, vagy orvos lesz, több előzetes ismeretre fog szert tenni önszorgalomból is, mint az, a ki egyetemre való beiratkozás előtt jóformán még azt sem tudja, megy-e akadémiai tanulmányokra, vagy felcsap valahol számgyakornoknak vagy körjegyző segédnek.”*

A továbbiakban Jancsó javaslatot tett az új rendszer tanterveire is, sorra véve a három szint valamennyi tudományterületét. Ezek ismertetése meghaladja írásunk kereteit, de tantervvel foglalkozó írásait olvasóink figyelmébe ajánljuk.

A középiskola reformjával foglalkozó könyvében külön fejezetben foglalkozik a testi neveléssel, és több olyan általános érvényű pedagógiai gondolatot érint, amelyek tükrözik humanizmusát, gyermekszeretetét, az életkori sajátosságok szerinti érdeklődés figyelembe vételét.

A testi nevelést alapvetően fontosnak tartja, ami azért különösen időszerű, mert most van napirenden a mindennapos testnevelés bevezetése. Több mint száz évvel ezelőtt fogalmazta meg, hogy *„soha egyetlen időszakban sem volt az értelmi munka mennyisége iránt támasztott igény akkora, mint most”. Felismeri, hogy az ismeretek mennyisége már most (az 1800-as évek végén!) sok, de *„...biztosan állíthatjuk, hogy idővel növekedni fog. Nincs más védelmi eszköz, mint lehetővé tenni, hogy ifjúságunk testileg is megbírja a ráhalmozott ideg, és izomemésztő szellemi munkát. Egyre többen fognak szellemi munkát végezni, egyre kényelmesebb (mozgásszegényebb) lett az élet, az izmok petyhüdtebbek, az idegek sokszor betegesen ingerlékenyebbek.”* Idézi Scheffel Viktort, aki szerint, amikor magyar elődeink fel akarták gyűjtani a st. galleni kolostor könyvtárát, akkor az egyik tiszt ezt mondta: *„Sose bántsátok a könyveket, hisz ezek a mi legjobb szövetségeseink. Aki életét e könyvek leírásával vagy olvasásával tölti, nem fog többé kardot a kezébe. E könyvek mellett kiszárad az író, karjának csontjaiból a velő, elpetyhüdnek izmai. Hagyjátok békén a könyveket, hisz ezek a mi leghívebb szövetségeseink.”**

Jancsó idézi a közoktatásügyi államtitkár 1890 januári beszédét, melynek végén azt mondta, hogy *„A görög szellemről annyit beszéltünk e vitában s ettől a szellemtől tanulnunk kell a jövőre nézve is; meg kell tanulnunk azt, hogy a kalokagathiát: a szépnek és jónak egyesített elvét, mint nevelési principiumot, alkalmazzuk nevelésünkben az által, hogy testi és szellemi erőinket lehetőleg*

harmonikusan igyekezzünk kifejleszteni. A mi korunkat oly erősen jellemzi a szellemi potenciáknak, a szellemi műveltségnek bizonyos aristokráciája a pusztán testi erő és testi tulajdonok felett. Azonban ezen helyes szellemi aristokratizmusnak nem szabad annyira mennie, hogy kicsinyeljük a testi erők fejlesztését és ápolását.”

Jancsó – és itt ismét figyelniünk kell gondolatainak aktualitására –, tudja hogy a jelenlegi viszonyok behatárolják a tornatermek építését, de mint írta, „*A testi nevelés első feltétele, hogy ne fosszuk meg ifjainkat a velök született természetes életvidámságtól. Engedjünk nekik egy kis szabad tért úgy a szellemi, mint a testi nevelés terén.*” A rendtartás értelmében az egyes órák között 10 percnyi szünetet szoktunk adni, hogy a gyerekek kicsit mozogjanak, „*Kibocsátjuk őket az udvarra, de az udvar mindenik sarkában ott áll egy tanár, hogy bekísérje a rendetlenkedő gyereket. Szépen, rendben, úgy a mint meg van batározva jobbról-balra kanyarodva kell sétálniok. Az ifjúság ki is megy az udvarra, mert nem szabad a tanteremben maradnia, de mit csinál több mint 50%-a e szünet alatt? Szurkol a következő órára a kezében tartott könyvből.*”

Nagy szerepet szán a játékoknak. A német rendszerű tornázásnak legnagyobb hibája a „gépies módszeresség”. Helyette a játék és a torna kombinálását tartja jónak. A testmozgásoknak a „lélekre is üdítőleg” kell hatnia. Idézi Herman Ottót, aki amikor Molnár Aladár akadémikus, művelődéspolitikus panaszkodott, hogy a szellemi megerőltetés aláássa egészségét, s kérdezte Hermant, hogy rajta a szellemi munka nem fog ki?, Herman válasza: „*Kedves Aladár, semmi különös ellenszerem nincs. Nem ülök mindig az asztalom mellett, hanem néha odaülök ama másik asztalhoz is, hol jó barátok pohárt emelve áldoznak a barátság istenének.*”

Jancsó szembeszáll a porosz „megrendsabályozott” játékokkal. Már-már aktuális politikai színezete van a következő gondolatmenetének: „*Én istenem, mennyire haladt és mennyire tökéletesedett az emberek kormányzásának művészete. Állami felügyelet nélkül mabolnap az ember még le sem ihatja magát. A gyermekek ezentúl nem fognak felügyelet nélkül még játszani sem. Mily tökéletes és jól kormányozható gép lesz abból az emberből, kit gyermekkorában ily formán neveltek...*”

Jancsó leír egy esetet, amikor Aradon a második osztályos tanulói a lyceum mellett a mohi csatát adták elő játékból, időtöltésből. A csata hevében egy magasabb rangú katonatiszt felé repült egy kő. A tiszt a káromkodáson túl korbáccsal verte a gyerekeket, s panaszt tett az igazgatónál, követelve a tanulók megbüntetését. Jancsó – és ez ismét jellemző személyiségére –, az igazgató utasítására sem volt hajlandó a bocsánatkérésre. Az ügy egészen a minisztériumig jutott, de jellemző Jancsó személyiségére, hogy később a tiszttel jó barátságot kötött, s megegyeztek abban, hogy a fiúk idővel jó katonákká válnak.

A testi neveléssel, a játékkal kapcsolatban Jancsó alaptétele: „*A játék, legyen játék, olyan, ami a gyermek vérmérsékletének megfelel.*” Meggyőződése szerint „A

testi nevelés első feltétele, hogy ne fosszuk meg az ifjakat a velök született természetes életvidámságtól. Engedjünk nekik egy kis szabad teret úgy a szellemi, mint a testi nevelés terén. Ne legyünk folytonos fegyelmezői, gyámjai, rendőrei az ifjúságnak. A gyerekek nevelésénél, játékánál a gyermekek megismerése legyen előtérbe.”

Szellemesen idéz egy méltóságos urat, aki elhatározta, hogy a gazdasági irodalom ismeretében birkákat nevel. A birkák megdöglöttek, mire a juhász megvigasztalta: *„Bizony méltóságos uram, sobasem csodálkozzék, hogy a birkák megdöglöttek. Hát, hogyne döglöttek volna meg, mikor folyton papírosan etettük s tintával itattuk.”*

Itt említjük meg, hogy a testi neveléssel kapcsolatos nézeteit az iskolai értesítőben – ahol a tanárok döntő többsége saját tudományos szintjét bizonygatta –, a tanulókhoz szólta. Írása már-már lírai hangvételű, mely egyúttal jelzi Jancsó természet- és gyermekszeretetét: *„Közleg a nagyszünidő, használatok legcélszerűbben, szépen játszatok, mikor erre csak alkalmatok van, ha mozogtok a szabad levegőn, ha kimentek a szabad természetbe, megbámuljátok a lombos erdőt, az illatos réten szalagként átbúzódo csörgedező ki patakot, a szántóföldön a ringó arany kalásztengert, ha hallgatjátok a szellő suttogását, a madár énekét, a gulya kolompját és az aratók dalát. A szabadban való mozgás és játék meghozza étvágyatokat, megpirosítja arcotokat, megacélozza izmaitokat, visszaadja lelketek rugalmasságát, szívetek jó kedvét.”*

Jancsónak a testi neveléssel kapcsolatban kifejtett gondolatai is egyértelműen jelzik, hogy tisztában volt a legkorszerűbb pszichológiai ismeretekkel, melynek lényege: az életkori sajátosságok figyelembe vétele, a szellemi és fizikai terhelés egyensúlya. A kettő harmóniájára utal, amikor megjegyzi, hogy Herman Ottó nem volt tornász, „sportman”, és mégis, nemcsak szelleme ép és erős, de a teste is.

A TANÁRKÉPZÉSRŐL, A PEDAGÓGUSRÓL

A középiskolai reform megvalósításának alapkelléke a jó tanár, ehhez azonban a tanárképzés reformja is szükséges. Napjainkban is aktuális az a megállapítása, hogy *„A jelenlegi állapottal mindenki elégedetlen s a gyógyszer utáni való vágyakozás általános, de azért az eszmecserék és fejtegetések pozitív eredménye alig több a semminél.”* Jancsó azonban hozzá teszi, a közoktatás összes bajáért, hibájáért nem lehet kizárólag a tanárképzést okolni.

A hatékony, jó tanári munkának alapja a hivatástudat. Ennek azonban alapja „a tanári hivatás kellő anyagi és erkölcsi elismerése”. Kritikusan állapította meg, hogy a tanári pályára lépők többsége nem hivatástudatból lesz tanár, pályaválasztásuk legtöbbször esetleges. Jancsó, aki maga is tudós ember volt, s több tudományágban is jeleskedett, részletesen foglalkozott a tanárképzés és a tudomány viszonyával. *„Az iskola és a tudomány embereinek nagy tömege – írja –, mai napság nemcsak*

testi, hanem szellemi miopiában is szenved. Maga szemével látni manapság ép úgy nem divat, mint maga fejével gondolkodni. Az ember és tudós közötti mély-séges szakadás egyike a mai tudományosság eredeti bűnének, mondja egy szel-lemes német író. Ha akár az élet, akár az iskola szempontjából a kettő között kell választani, bizvást az előbbit választhatjuk. A nevelésben különben is nem az ismeretek mennyisége, hanem a minősége a döntő, s azért inkább ember le-gyen a nevelő, mint tudós emberség nélkül.”

Jancsó nem tudományt kívánta lebecsülni, hanem a „gondolkodási erőt és mély-séget” helyezte előtérbe. Nem elvetve Jancsó gondolatait, de a 21. században a tuda-mány igenis specialistákat kíván, éppen ezért a tanári tevékenység és a tudomány vi-szonyát másként kell értékelni, mint a 19. század végén.

A fentiekkel függ össze, hogy Jancsó az Eötvös Kollégium működését sem helye-selte, mert azok a fiatalok, akik ott végeztek, tudósok ugyan lettek, de nem biztos, hogy jó középiskolai tanárok is. Példaként a francia École normale superieurét em-líti, ahol a végzetek „*első rangú csillagok a francia irodalom csillagos egén, de alig hiszem, hogy valaki meg tudná mutatni azt a középiskolát, melyben e nagy emberek, mint tanárok vagy igazgatók buzamosabb ideig működtek volna*”.

E kérdésben Jancsóknak számos megállapítása meghökkentő és újszerű, de ezek helyességének eldöntése további kutatásokat igényelne. Azzal a megállapításával vi-szont messze egyetérthetünk – s ennek megvalósítása éppen napjainkban van folya-matban –, hogy a tanár igazi tanárrá hivatása közben lesz, és ebben nagy szerepe van az igazgatónak. Egy közepes tanártestület is kitűnő munkát végezhet jó igazga-tó alatt, míg egy nagyon magas szinten felkészült testület is „*legyőzhetetlen akadá-lyokkal küszködik egy tehetetlen, feladata magaslatán nem álló igazgató alatt*”.

A középiskolai igazgatóknak „*széles látókörű embernek, világismerő férfinak, lelkesülni tudó, tettere vágyó tudományt megbecsülő, humános egyénnek kell len-nie, nem pedig furfangos bürokratának, vagy pedáns hajlamú egyéniségnek, ki-ben gyakran a hivatalnok buzgalmát a káplár brutalitása és korlátoltsága ket-tőzteti meg s teszi elviselhetetlenné*”.

Jancsó nem kevesebbet kíván az igazgatótól, mint azt, hogy legyenek emberisme-rő pszichológusok és atyailag érző szívűek.

* * *

Jancsó Benedek korának kiemelkedő oktatáspolitikusa, aki középiskolai reform-tervezetén kívül kiváló gyakoroló pedagógus, a hazai iskolán kívüli oktatás ismert szakembere, a Néptanítók Lapja rovatvezetője, két rangos középiskolai folyóirat szer-kesztője és az erdélyi nemzetiségi kérdés tudományos kutatója. Szeretnénk remélni, hogy írásunk ösztönzést ad Jancsó életművének kutatásához.

AZ IDEGEN NYELVEK OKTATÁSA A KÖZÉPKORBAN

KÉZI ERZSÉBET

Az idegennyelv tanítása a korai középkorban szinte majdnem egyet jelentett a latin nyelv oktatásával. Ennek szükségességét Fináczy Ernő a következőképpen indokolta: *„Csak latin nyelven írt könyvekből lehetett meríteni: tudományos tárgyról, elméleti kérdésekről, köz- és magánjogról, teológiáról és filozófiáról csak latin nyelven lehetett írni és beszélni, mert a nemzeti nyelvek csíszolatlanok (sic!) és fejletlenek voltak, vagy legföljebb költői előadást tűrtek meg. Nemzeti nyelven írt tudományos könyvet igen keveset találunk a középkorban. Mihelyt elvontabb gondolatot kellett kifejezni, a nép nyelve elégtelennek bizonyult. Emellett a latin nyelv a római egyház nyelve, a Szentírás nyelve, a törvényhozás és közigazgatás nyelve, a nemzetközi érintkezés szerve.”* (Fináczy, 1926. 180.o.)

Az idézet jól jellemzi a kialakult állapotokat. Az 5. századtól kezdve a 12. századig lényegében a latin az írásbeliség nyelve, mivel a Római Birodalom bukása után a műveltség elemeit a keresztény egyház kolostoraiban őrizték meg, ahol a szerzetesek használták a széthullott birodalom nyelvét, mivel ez a nyelv a tudományosság megtartására jobban megfelelt, mint a népvándorlás korának törzsi nyelvei.

A középkori latin nyelv azonban egyre inkább eltávolodott a klasszikus latin nyelvtől. Ennek több oka is volt. Fináczy ezt így mutatja be: *„A nyelvhasználat tárgyai az első keresztény századtól a 15. század elejéig tartó hosszú idő alatt folyton-folyvást változnak, alakulnak, szaporodnak, fejlődnek. A nyelvnek alkalmazkodnia kellett a fejlődésnek e folyamatához. (...) Minderre a klasszikus latin nyelv, melynek merevsége a görög filozófiai művek első átültetőjének, Cicerónak már oly sok gondot és szinte legyőzhetetlen nehézségeket okozott, nem volt elégséges; egyrészt hajlékonyabb, idomíthatóbb, képezhetőbb, másrészt sűrűhetőbb, tömöríthetőbb, összefoglalásokra alkalmasabb nyelvre volt szükség. Így keletkeztek idők folytán azok a szók, szófüzések és mondattani sajátságok, melyek kétségbe ejtik a cicerói stílus inyenzeit (!), de tényleges szükségletnek feleltek meg, s a klasszikus nyelv eszközeivel vagy semmiképpen, vagy csak erőltlenül, hiányosan és félreértésre alkalmas módon lettek volna pótolhatók.”* (Fináczy, 1926. 180.o.)

A középkori latin nyelv tehát alapjait az ókori irodalomból merítette, de fokozatosan idomult is a középkori világ fogalomrendszeréhez.

A latin nyelv tanítása lényegében két részből állt: részben a nyelvtan, másrészt pedig a szókincs elsajátíttatása volt a cél. A skolaszticizmusig a nyelvtan önálló tantárgy volt. Ettől kezdve pedig a logika részének tekintették, tehát a nyelvtan legfontosabb feladata a gondolatok közvetítésében betöltött szerepe lett. A nyelv és a nyelvtan is a

gondolkodás törvényeit fejezték ki. A leghíresebb nyelvtankönyvek Donatius és Priscianus munkái voltak, melyeket kisebb változtatással lényegében az egész középkorban használtak.

A latin nyelv oktatása korai gyermekkorban az írás elemeinek elsajátításával párhuzamosan elkezdődött, mert a szavak olvasása a latin szavak gyakorlásával történt. 5-6 évnyi tanulás után a tanuló képes volt gondolatait latinul kifejezni.

A középkori egyetemek megalapításáig a kolostorok voltak a tudományok legfőbb letéteményesei, ahol a tudományok megismerését, valamint oktatását elsősorú feladatnak tartották. Csak azoknak kellett fizikai munkát végezniük, akik teljesen alkalmatlanok voltak a tudományok elsajátítására. A keresztény népesség tehát az antik kultúra nyelvét, valamint műveit használta fel, hogy elterjeszthesse a kereszténységet Európában, valamint egy közös közvetítő nyelvet teremtsen. A keresztény eszmeiség, a Szentírás tehát először nem görög, valamint nem héber nyelven jut el Nyugat-Európába, hanem latin közvetítéssel. Csak tehetséges tudósok, filozófusok tanultak meg héberül és görögül is. Szent Ágoston így írt nyelvi tanulmányairól: *„Az idegen nyelv megtanulásának a nehezése ugyanis epével borította el a mesés görög elbeszéléseknek minden báját. Egy szót sem értettem a szövegből; s kegyetlen ijesztgetéssel és büntetésekkel akartak rábírní, hogy igyekezzem megérteni. Csecsemő koromban a latin szókat sem tudtam s figyellel mégis megtanultam őket, minden félelem és kinszenvedés nélkül, a dajkák nyájaskodása, mosoly és tréfa, vígság és játék közben. (...) Ezt csak úgy érhettem el, hogy azt a néhány szót nem tanítóktól, hanem a beszélőktől tanultam meg s hallás után igyekeztem kifejezni, amit éreztem (...). Ebből is kiderül, hogy ilyeneknek megtanulására hatásosabb a szabadon működő kíváncsiság, mint a félelmetes kényszer.”* (Fináczy, 1926. 64.o.)

Az idegen nyelvek elsajátítása tehát még egy olyan kiváló egyéniségnek sem volt könnyű, mint Szent Ágoston, aki azonban támaszkodhatott kortársai szóbeliségére.

Az 5. századtól a 8. századig Európa nyugati részén kulturális hanyatlás tapasztalható. Már a kolostorokban is egyre rosszabbul tudnak latinul, volt olyan írástudó is, aki nem ismerte a latin szavak neveit. Így nem csodálkozhatunk, ha már nem tanulmányozták az ókori szerzők munkáit sem, hiszen nem rendelkeztek ehhez megfelelő nyelvismerettel.

A 8. században megkezdődött a papsággal szemben támasztott követelmények szigorítása, valamint műveltségi színvonaluk növelése. Ez hamarosan kihatott az általános műveltség állapotára is. A latinon kívül a tudósoknak azért kellett a görög és héber nyelveket is tanulniuk, hogy megfelelő pontossággal legyenek képesek a Szentírás magyarázatára.

Írországból már az 5. században létesültek kolostorok, melyek a művelődés fontos katalizátorai voltak. *„Britanniában a kolostori műveltség és iskolázás később indul meg. Mivel ugyanis a barbár angol-szászok, mikor elfoglalták a szigetet, a már nagy számmal épült keresztény templomokat és kolostorokat lerombolták,*

ezért csak a VI. század végén (a Rómából jött Szent Ágoston apát vezetése alatt) sikerült a kereszténységnek újból tért foglalnia a szigetországban és csak a VII. század második felében verhetett gyökeret az újonnan alapított klastromokban az iskolázás.” (Fináczy, 1926. 121.o.)

A nyelvismeretnek a középkorban is nagy volt a jelentősége, tehát más tudományokkal szemben felértékelődött, hiszen a latin nyelv biztosította a keresztény eszmeiség európai elterjesztését, nyelvi közvetítő szerepe hosszú századokon keresztül domináns volt. A legkiválóbb uralkodók is törekedtek az idegen nyelvek elsajátítására. Bár a frankok kiváló uralkodója, Nagy Károly, élete végéig sem tanulta meg az írást használható mértékben, több idegen nyelvet is tudott. *„Nagy Károly idegen nyelveket is tanult; a latint úgy beszélte, mint anyanyelvét (Szent Ágostonnak az Isten országáról írt műve volt kedvenc olvasmánya); a görögöt értette, de nem beszélte. Az ének tudományában kiváló képzettségre tett szert (admodum eruditus) s általában a szabad művészeteket buzgón művelte, tanáraikat megbecsülte és kitüntette.” (Fináczy, 1926. 133.o.)*

Nagy Károlynak az volt a célja, hogy a még durva frankokat a műveltség segítségével megszelídítse, nemzetté formálja. *„A császár nemcsak a gyermekekre, hanem a szabadon született felnőttekre is gondolt. Ezeket már nem lehetett kötelezni iskolázásra. Ennél fogva Károly a lelkészeknek kötelességévé tette, hogy a népet megtanítsák legalább is az apostoli hitvallásra és a miatyánkra.” (Fináczy, 1926. 145.o.)* A frankok császáranak elképzelése szerint tehát a köznépnek is rendelkeznie kellett a vallásosság legalapvetőbb elemeivel, hogy ez elősegítse a frank nemzeti közösség kialakulását.

A 11. századtól a francia kultúra Angliában is egyre inkább érezteti hatását. Az itáliai városok tudósai is segítették a kolostorok lakóinak művelődését. Fokozatosan megváltozott a szerzetesi élet is. A kolostorok egyre kényelmesebb lehetőséget nyújtottak lakás és művelődés céljaira. Itt történt a gyermekek oktatása is. Az olvasáson, íráson, számoláson és éneken kívül a kolostorokban a latin nyelvet is tanították.

„Mindezekhez járultak az első három esztendőben a latin nyelv elemei: a latin ejtés szabályai, a rendes deklináció és konjugáció; szókincs megszerzése, ami végből szógyűjtemények és szótárak állottak rendelkezésre. (...) Előmozdította a nyelv megtanulását, hogy a kolostor falain belül a társalgás szabályszerű nyelve a latin volt. A harmadik évben már kis olvasmányokkal is foglalkoztak: főként a Distichia (Disticha) Catonis cím alatt ismeretes erkölcsi közmondások és szólások voltak használatban, továbbá Phaedrusnak vagy Avianus aesopusi meséinek a kis iskola céljaira készült feldolgozásai, esetleg könnyű, párbeszédessé olvassmányokat tartalmazó gyakorlókönyvek. (...) rendszerint csak a tanítónak, jobb esetben néhány tanulónak volt meg a maga könyve. Az emlékezetből való tanulás rendes és megszokott dolog.” (Fináczy, 1926. 177-178.o.)

A hatékonyabb tanulást segítette, hogy a szünetekben, valamint a tanulók közötti érintkezésben is törekedtek biztosítani a latin nyelv használatát. *„Az anyanyelvű*

beszélőket (vulgarirazentes) pénzbüntetésre ítélték; az evégből alkalmazott vi-gyázók (lupi) elnézést nem ismertek.” (Fináczy, 1926. 272.o.) Bár ezeket a sorokat neves neveléstörténészünk a francia kollégiumokra alkalmazta, de nem volt ez más-képpen a magyarországi oktatási intézményekben sem. Csak így érhetette el a közép-kori iskola, hogy tanulói képesek legyenek a szóbeli közlésben is megfelelő eredmé-nyességgel használni a latin nyelvet.

A korai középkor latin oktatását először a lovagi költészet francia nyelvűsége tör-te meg. Ez jelzi, hogy a francia nyelv olyan színvonalra emelkedett, a szókincs olyan gazdagsággal rendelkezett, hogy kiválthatta a latin nyelv meghatározó szerepét. Fel-tételezhető, hogy a francia nyelv alkalmasabb is volt a lovagi költészet mondanivaló-jának hordozására, mint az angol. Ez az első nagy áttörés a korai középkor latinjával szemben. Másrészt ez a változás némileg a latin nyelvből táplálkozott, mert nem fe-lejthetjük el a francia nyelv újlatin eredetét. 800 és 1500 között a latin az egyház és a tudományosság területének kizárólagos nyelve volt. Az egyházon és az egyetemeken kívüli emberek azonban nem igényelték a latin nyelvet. *„Offenbar gab es auch ein-flussreiche Menschen außerhalb der Kirche und außerhalb der Universitäten, die ohne Lateinkenntnisse auskommen konnten.*” (Hüllen, 2005. 38.o.)

A középkori társadalmi rétegek különböző módon viszonyultak a nyelvoktatás kérdéséhez. *„Die mittelalterliche Gesellschaft war gegliedert in die Stände der Geistlichen, zu denen nach 1200 die an den Universitäten wirkenden Gelehrten hinzukamen, der Könige, mit ihrem Gefolge von Rittern und Adelige[n], und der Bauern. Als neuer Stand konstituierten sich nach 1200, weil nicht adelig und keine Bauern, die Bewohner der Städte, die Bürger. Im Hinblick auf ihre Sprach-kenntnisse waren die drei bzw. vier Stände deutlich geschieden. Nur die Geist-lichen und Gelehrten waren des Lesens und Schreibens kundig und beherrschen das Lateinische. Die Adelige[n] waren vor 1200 im Allgemeinen nicht alphabeti-siert und wohl auch des Gebrauchs fremder Sprachen unkundig.*” (Hüllen, 2005. 38.o.)

Természetesen kivételek mindig előfordultak, de általában írástudó hivatalnoko-kat alkalmaztak, akik esetleg idegen nyelvet is tudtak. Németországban a latin után a francia, majd az olasz nyelvet tanulták leggyakrabban, Magyarországon természe-tesen a latin után a német nyelv oktatása volt a leggyakoribb. Európában közkedvelt, valamint elterjedt volt a spanyol is.

Ha azt vizsgáljuk, hogy kik beszéltek idegen nyelvet, akkor azt kell átgondolnunk, hogy kinek volt szüksége az idegen nyelvek használatára. *„Dass die Angehörigen fe-udaler Familien ihre Söhne und Töchter miteinander aus dynastischen Interes-sen verheirateten, ist bekannt. Es führte dazu, dass vor allem Bräute in sprachf-remde Aufenthaltsorte verbracht wurden – mit allen Konsequenzen, die das für ihre Sprachkenntnisse haben musste.*” (Hüllen, 2005. 38.o.) Feltételezhető, hogy a lovagok, a szerelmi dalnokok tudtak franciául.

A 13. század kezdetétől a francia nyelv európai nyelvi példaként is szolgált, ettől

kezdve a nemesek idegen nyelvi nevelése egyre gyakoribb lett. Míg korábban az idegen nyelv (elsősorban a latin) ismerete kivételesnek számított, a 13. századtól egyre inkább természetes lett. Elősegítették ezt a keresztes hadjáratok, valamint az egyre bővülő kereskedelmi kapcsolatok is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Baranyi Zoltán (1920): *A francia nyelv és műveltség Magyarországon*. Pfeifer Ferdinánd Nemzeti Könyvkereskedése, Budapest.
- Bárdos Jenő (1997): *A nyelvtanítás története és a módszerfogalom tartalma*. Veszprémi Egyetem, Veszprém.
- Bognár László (1992): *Az ókori Kelet nevelése*. Országos Közoktatási Intézet, Budapest.
- Fináczy Ernő (1926): *A középkori nevelés története*. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Hüllen, Werner (2005): *Kleine Geschichte des Fremdsprachenlernens*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.
- Lawton, Denis (1968): *Társadalmi osztály, nyelv és oktatás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Pap Mária – Szépe György (1975): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*. Gondolat Kiadó, Budapest.

„MINDENKI FALAKAT EMELT” A ZSIDÓK KIZÁRÁSA A FASISZTA OLASZORSZÁG ÁLLAMI ISKOLÁIBÓL

KOCSISNÉ FARKAS CLAUDIA

Hetven évvel ezelőtt a fasiszta Olaszországban a zsidó gyerekeket kizárták az állami iskolákból. Az olaszországi zsidó közösség a zsidóellenes törvények barbarizmusára iskolák nyitásával válaszolt, otthont adott az állami oktatásból kizárt diákoknak. A tanulmány visszaemlékezések segítségével próbálja rekonstruálni, miként élték meg az egykori zsidó diákok a kirekesztést, az állami iskolákból történt kizárást.

* * *

Mussolini Olaszországában az 1930-as évek második felében előtérbe került a faji megkülönböztetés. Izgalmas kérdés, miért volt szükség a mintegy 50 000 főt kitevő zsidóság ellen antiszemita elvekkel fellépni, mindezt egy olyan országban, ahol az antiszemitizmus európai tombolása idején a közvélemény egyedülálló módon utasította el magától a faji politikát.

A faszizmus eklektikus eszmerendszere magában hordozta az állandó átalakulás lehetőségét, s ez az 1938-ban váratlanul előretörő, állami rangra emelt zsidóellenességre is igaz¹. A Ducénak jelentős szerepe volt abban, hogy a zsidók politikai jogait hosszú ideig nem korlátozták a fasiszta Olaszországban. Számára az olaszországi zsidók elsősorban olaszok voltak, jó hazafiak, akik hazafias kötelességüket maradéktalanul teljesítették, hadikitüntetések kaptak az első világháborúban tanúsított bátorságukért, sőt sokan közülük mint „jó fasiszták” is bizonyítottak.² A faszizmus győzelmét megelőző harcokban és a hatalomra jutását követő küzdelmekben szép számmal vettek részt zsidók. A győzelem után bármely állami állást, állambiztonsági és magas belügyi funkciókat korlátozás nélkül betölthettek.

Maga a fasiszta állam totálissá tétele sem eredményezte a rasszizmus előtérbe kerülését, az 1930-as évek második felének ultrafasizmusa azonban az olasz zsidók számára az antiszemita törvényhozást tartogatta. A faji politika terén a durva pozícióváltásnak többféle magyarázata lehetséges.³ Nem lehet kizárólag a németek hatásának tulajdonítani, bár az 1936-ban létrejött Berlin-Róma-tengely a rezsimit kétségkívül ebbe az irányba terelte. Mussolini döntése, hogy Itáliában bevezesse az állami antiszemitizmust, abból a meggyőződésből is fakadt, hogy gránitszilárdságúvá tegye az olasz-német szövetséget, egyben felszámoljon minden olyan nézetkü-

lönbséget, amely a két rezsim között feszül. Kiemelt jelentősége volt annak, hogy a fasiszta vezér Olaszországot „sorainak faji megtisztításával” akarta képessé tenni a „magasabbrendű nemzeti célokra”, arra, hogy a világhódító Róma nyomdokai-ba léphessen.

1938-tól a kultúra világában fojtogatóvá vált a fasiszta kontroll. Mindez a zsidók számára újfajta valóságot teremtett: az esztendő során eltávolították őket a felsziget iskoláiból.⁴ A Nemzetnevelési Minisztériumot irányító Giuseppe Bottai⁵ különös kegyetlenséggel vetette be magát az antiszemita kampányba, bár nem volt a biológiai rasszizmus meggyőződéses híve. A zsidókérdésben hajlíthatatlan volt.

1938. augusztus 5-én jelent meg a rasszista propagandalap, a La difesa della razza⁶ első száma, amelyet „az olasz faji mozgalom legfontosabb orgánusaként” aposztrofáltak. Bottai utasította az iskolákat, hogy a periodikát a lehető legnagyobb példányszámban vásárolják meg, azért, hogy a diákok és a tanárok megértsék a faji politika „etikai és biológiai céljait”. 1938. augusztus 9-én és augusztus 18-án olyan rendelkezések születtek, hogy az iskolák az új tanévben ne alkalmazzanak – még helyettesítő tanárnak sem – zsidókat, és ne vegyenek fel külföldi zsidó diákokat semmilyen típusú iskolába. Augusztus 12-én Bottai megtiltotta a zsidó szerzők által írott könyvek használatát, és elrendelte, hogy a középfokú oktatásban vegyék revízió alá a tankönyveket.

Az 1390. sz. törvényerejű rendelet, amelyet 1938. szeptember 5-én tettek közzé a Gazzetta Ufficialeban,⁷ Itália első fajvédelmi törvénye volt. A rendeletet 1938. szeptember 23-án újabb követte. Mindkettő a zsidók ellenében íródott, eltávolításukat célozták az iskolák világából.⁸

1938. október 16-án, az 1938/1939-es tanév megnyitója alkalmából tartott rádióbeszédében Bottai próbálta minimalizálni a zsidók eltávolításának jelentőségét az oktatásból, egyben igazolni ennek fontosságát a fasiszta Olaszország szempontjából, amely szerinte immár „birodalmi síkon mozgott”, és mindenféle alávetettségtől szabadulnia kellett, hogy felfedezhesse és értékelhesse saját tradícióit. Ebben a megközelítésben a zsidókérdés nem biológiai faji kérdésként jelent meg. A „nem árjakat” el akarták választani az „árjaktól”, mert úgy vélték, hogy a zsidók „másfajta” kultúra és civilizáció hordozói, ami nem egyeztethető össze az „Olasz Nemzet”-ével. Bottai úgy fogalmazott, hogy a zsidók elkülönítése az iskolában nem jelent üldözést. *„A zsidóknak az államon belül saját iskolájuk lesz, az olaszoknak is a maguké. Ez minden. A zsidók elkülönítése, betű szerint és lényegét tekintve is, elkülönítés. Nem üldözés és nem gyilkolás.”*⁹ A törvény azonban rögzítette, hogy a zsidókat kizárják minden rendű és rangú iskolából, államiból és magániskolából, amit olaszok látogatnak. Az iskolák nem használhattak zsidó szerzők által írott tankönyveket sem. Kizárták őket az akadémiákról, tudományos társulatokból, intézetekből, irodalmi és művészeti társulatokból stb. Csak a zsidó származású, de a katolikus vallást gyakorló diákok iratkozhattak be az egyházi fenntartású elemi és középiskolákba, és „különleges úton” azok, akik már az egyetemen tanultak, befejezhet-

ték a tanulmányaikat. A többiek számára két lehetőség maradt: ha minimum 10 diák volt, az elemi iskolában az államnak külön zsidó osztályt kellett létesítenie, vagy beiratkozhattak az izraelita hitközség által fenntartott elemi és középiskolába. Itt el tudtak helyezkedni az elbocsátott zsidó tanárok is, lehetett használni a zsidók által írott könyveket. Ezek az iskolák törvényesek voltak.

1938. november 15-én az 1779. sz. törvényerejű rendelettel¹⁰ kaptak engedélyt a hitközségek arra, hogy középiskolákat létesítsenek, amelyeket az állam elismer. Kötelezték őket arra, hogy az állami programokat fogadják el, kivéve a vallás és a katonai oktatás területét.

A zsidóellenes intézkedések 16 évvel a faszizmus hatalomra jutása után az izraelita hitközségeket derült égből villámsapásként érték. Ezek súlyos társadalmi, szakmai és pszichológiai következményekkel jártak. Az áldozatok és családtagjaik számára traumatikus élmény volt, többeket az öngyilkosságba üldözött. A zsidó hitközségek magukra maradtak a diszkrimináció okozta nehézségekben. Iskolai téren biztosítaniuk kellett a fiatalok oktatását. A zsidó diákok tanítási-tanulási lehetőségeinek megteremtése nagyon kreatív módon történt.

Értekes visszaemlékezések állnak rendelkezésünkre arról, miként élték meg egykori zsidó diákok a kirekesztést, az állami iskolákból történt kizárást. A faji törvényeket a milánói Manzoni Gimnáziumban is végrehajtották. „Hatalmas sorscsapás volt ez számunkra”¹¹ – mondta Carati Gandini, egykori manzonis diák. A gazdag, elit iskolában történt „tisztogatásoknak” sokan estek áldozatul, 1200 diákból kb. 65 diákot kizártak.

Annamarcella Falco Tedeschi „öt csodálatos évet”¹² töltött itt. Később a Via Eupili-n lévő zsidó iskolába járt. A faji törvényekig nem érzett kirekesztést. Így vallott erről: „*A tény, hogy zsidó vagyok, senkit sem zavart, a legkisebb hátrány sem ért emiatt, más zsidó lányok is voltak az osztályban: kijöttünk a vallásoktatásról és hamarosan szerveztek egy helyettesítő, judaizmussal foglalkozó órát, ahová több osztályból verődtek össze gyerekek.*”¹³ Emma Potremolinak volt „fasiszta múltja” is, mint a Giovani Italiane és a Piccole Italiane, ezenkívül tiszteletbeli öre volt a Manzoni átriumában elhelyezett Hősök Emléktáblájának. „*Egyáltalán nem volt diszkrimináció köztem és köztük*”¹⁴ – így emlékezett arra, milyen kapcsolata volt a nem zsidó osztálytársakkal a zsidótörvényt megelőző időkben. Később ezért is érezte elfogadhatatlannak az elkülönítést és az eltávolítást a társaitól az iskolában és az iskolán kívül. Emma Potremoli úgy emlékezett, hogy a zsidóellenes lépések, az állami iskolákból történt kizárás drámai volt. „*A meglepetés teljes volt.*”¹⁵ Általános vélemény volt, hogy az olaszok nem olyanok, mint a németek, ők elutasítják maguktól a faji propagandát. A vegyes házasságból származó, katolikus hitben nevelkedett Franca Carpinak sajnos volt rossz emléke 1938 előtről. Volt egy csoport az osztályban, akik felírták a nevét a táblára, alá pedig azt, hogy „méltatlan arra, hogy a fasiszta érában éljen”¹⁶. Franca Carpi Giovane Fascista-ként és Piccola Italiana-ként még megtapsolta a Ducét. Amint azonban kinyílt az értelme, antifasiszta lett. Lassanként,

folyamatosan jött rá arra, hogy mi történik körülötte. Szomorú volt Franca Carpi számára, hogy diáktársai hallgattak kizárását követően. *„Voltak barátnőim, sokan fasiszták voltak, de a többiek se igent nem mondtak, se nemet.”*¹⁷ A zsidó közösség szerencsére gyorsan reagált. Sok önkéntessel vesszőfutásba kezdett az idővel, hogy a zsidó fiataloknak iskolát szervezzenek. Sok munka nélkül maradt tanár volt, a zsidó iskola létesítése nekik munkalehetőséget jelentett. November 7-én aztán *„a csoda megvalósult: két hónappal a faji törvények kibocsátása után elkezdte működését az általános iskola felső tagozata és a középiskola”*¹⁸. Amikor a zsidó iskola kinyitotta kapuit, a diákokat nagy boldogság töltötte el. Az iskolával új jövő nyílt, új barátságok születtek. Az egykori diákok sok évvel később is meghatódással tudtak visszaemlékezni erre az eseményre. *„Úgy emlékszem azokra a napokra, mint boldogsággal teli napokra: minden akadály dacára sikerült és azt hiszem egyetlen gyerek sem ment az iskolába olyan örömmel, mint mi. Nem azért mentünk az iskolába, mert kötelező volt, mint a világon minden gyerek, mi birtokba vettük az iskolát”*¹⁹.

A zsidó diákok nagyon szerencsésnek érezték magukat, hogy itt tanulhattak. Itt nem a tanulás volt a legfontosabb, valami egészen másról volt szó. A tanárok abban a tudatban tanították a diákokat, *„hogy valami nagyon fontosat kell a fejekbe és a szívekbe eljuttatni: a jövő nem kecsegtetett túl sok jóval”*.²⁰

Az iskola Dario Diaznak mindenekelőtt a közösséghez tartozás érzését jelentette. Amint írta, „csodálatos barátokra tettem itt szert”.²¹ Az itt töltött idő „szép és fontos tapasztalat volt”. A tanárok jók és kedvesek voltak, toleránsak és szellemesek. A zsidó iskola az ő emlékei szerint „fura és különös, rendkívüli iskola volt”²². Olyan osztályok is voltak, ahol csak három gyerek tanult, sőt, emlékezett egy olyan „osztályra” is, ahol csak egy fő tanult, Emma Golstans. Ő mérnöki ismereteket kapott ebben a „speciális osztályban”.

A pisai Galileo Galilei iskolát is elérte az antiszemitizmus árnyéka. Szomorú történeteket őriz erről több, egykor itt tanult zsidó diák. A kizárás után többen a livornói és a firenzei zsidó iskolában tanultak tovább. Mások nem tudták elfogadni az „árulást”. Számukra az tűnt jó stratégiának, hogy külföldre menjenek: Svájcba, Angliába, az Egyesült Államokba. Lamberto Borghi úgy fogalmazott, hogy „az 1938-as, az iskolából történt kizárás után nem tudtam maradni Olaszországban”²³. Aldo Pontecorvo²⁴ 1939-ben Izraelbe ment. Laura Pontecorvo²⁵ is a külföldet választotta a kizárás után egy esztendővel. Marisa Bemporad az újságból tudta meg, hogy nem járhatnak többé állami iskolába. Éppen nyaraltak. *„Apám azonnal azt mondta: Holnap elutazunk, Svájcba, mert már nem akarnak látni titeket az iskolában, sem téged, sem a testvéredet. Egy napot sem maradunk tovább Olaszországban.”*²⁶ Haza sem tértek Pisába a holmijukért, nyaralóruhában indultak útnak.

A gyerekek nem is értették, hogy „jó olaszként” miképp történhet velük ilyesmi. Nelly Luzzato-t, amikor tudomást szerzett a rendelkezésről, mindez derült égből vil-

lámcsapásként érte. Így emlékezett: „*Jó olasz lévén el sem tudtam volna képzelni basonlót. Addig meglehetősen 'látható' voltam, azután hirtelen 'láthatatlanná' váltam. Mindenki falakat emelt.*”²⁷ Mario Pontecorvo csalódottságot, fájdalmat, aggodalmat és tehetetlenséget érzett, amikor megtudta, hogy többet nem járhat a Galileibe. „*Megértettem, hogy nem mehetek többé állami iskolába, de nem értettem és nem akartam tudni az igazat.*”²⁸ „*Úgy éreztük, hogy teljesen asszimilálódtunk az olasz polgárságba. (...) Balilla voltam, nagyon büszke az egyenrubára.*”²⁹ Aldo Pontecorvo tizemhárom éves volt, amikor mindez történt. Azt írja, „*Nem emlékszem, megértettem-e a törvények okozta katasztrófát, amelyet azok a törvények okoztak a családoknak és a népemnek.*”³⁰

A korszakban Triesztben is működött zsidó iskola azoknak a diákoknak, akik a Mussolini-rezim antiszemitizmusa miatt kiszorultak az állami iskolákból. Az elemi iskola már a 18. század vége óta működött. 70 évvel ezelőtt, 1938 és 1943 között jártak a trieszti zsidó iskolába azok a diákok, akiknek a Trieszti Zsidó Hitközség találkozó szervezett. A találkozó nem volt mindennapos: 70 és 95 éves idős emberek jöttek el, sokan közülük Izraelben élnek. Ők valamennyien egy drámai korszak szemtanúi.

Szerettel és meghatódottsággal gondoltak vissza a zsidó iskolára. „*A diszkrimináció éveiben a zsidó iskola a diákok számára a derű és a gondtalanság szigete volt.*”³¹ – mondta Mauro Tabor.

* * *

Hetven évvel ezelőtt az olaszországi zsidó közösség iskolák nyitásával válaszolt a zsidóellenes törvények barbarizmusára, otthont adott az állami oktatásból kizárt diákoknak, sokakban megerősítette a zsidósághoz tartozás érzését³². Zárásként álljon itt Enzo Volli visszaemlékezése: „*Az iskolából történő kizárással a zsidótörvények lényeges ponton támadtak ránk. A zsidó gyerekek számára megszűnt a lehetősége annak, hogy úgy neveljék őket, mint bármely állampolgárt. De a nép, amely a Könyvön keresztül őrizte meg identitását, hagyományait, nyelvét, nem tehetette meg, hogy ne reagáljon a kiközösítésre.*”³³

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barausse, Alberto (2004): *I maestri all'università: la Scuola pedagogica di Roma, 1904-1923*. Morlacchi Editore, Perugia.
- Beccaria Rolfi, Lidia — Maida, Bruno (1997): *Il futuro spezzato: i nazisti contro i bambini*. Editrice La Giuntina, Firenze.
- Bottai, Giuseppe (1989): *Diario 1935-1944*. Edizione BUR Supersaggi, Milano.
- Candeloro, Giorgio (1981): *Storia dell' Italia moderna* (Vol.9.) Feltrinelli Editore, Milano.
- Cavaleri, Paolo (2006): *Eravamo tutti Balilla. Dalle scuole del Duce al Lager*. Mursia, Milano.

- Coen, Fausto (1988): *Italiani ed ebrei: come eravano*. Casa Editrice Marietti, Genova.
- De Felice, Renzo (1961): *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*. Giulio Einaudi editore, Torino.
- Grasselli, Antonia (2006): *Stranieri in patria: gli ebrei bolognesi dalle leggi antiebraiche all' 8 settembre del 1943*. Edizioni Pendragon, Bologna.
- Guerra, Giordano Bruno (1976): *Giuseppe Bottai un fascista critico*. Feltrinelli Editore, Milano.
- Isnenghi, Mario (1979): *L' educazione dell' italiano. Il fascismo e l' organizzazione della cultura*. Capelli Editore, Bologna.
- Kis Aladár (1989): *A duce*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest.
- Mazzatosta, Teresa Maria (1978): *Il regime fascista tra educazione e propaganda 1935-1943*. Nuova Universale Capelli Editore, Bologna.
- Mayda, Bruno (1999): *1938: i bambini e le leggi razziali in Italia*. Editrice la Giuntina, Firenze.
- Preti, Luigi (1968): *Impero fascista, africani ed ebrei*. Soc. Editrice Subalpina, Torino.
- Tognarini, Ivano (2002): Il vecchio libro. *La scuola del ventennio fascista: Balilla e Piccole Italiane, soldati e massaie*. Edizione Polistampa, Firenze.

JEGYZETEK

- 1 Candeloro, Giorgio (1981): *Storia dell' Italia moderna* (Vol.9.) Feltrinelli Editore, Milano.
- 2 Veneruso, Danilo (1996): *L'Italia fascista (1922-1945)*. Società Editrice il Mulino, Bologna.
- 3 Terracina, Piero: *Le leggi razziali e la deportazione degli ebrei italiani 1943/1945*.
<http://www.progettomemoria.altervista.org/terracina.htm> (letöltés dátuma: 2010.01.04.)
- 4 La scuola razzista.
Provvedimenti per la difesa della razza nella scuola fascista (5/9/38)
Istituzione di scuole elementari per fanciulli di razza ebraica (23/9/38)
Integrazione e coordinamento in unico testo delle norme già emanate per la difesa della razza nella Scuola Italiana (15/11/38). <http://www.olokaustos.org/archivio/index.htm> (letöltés dátuma: 2009.09.04.)
- 5 Guerrieri, Giordano Bruno (1976): *Giuseppe Bottai un fascista critico*. Feltrinelli Editore, Milano. (a továbbiakban: Guerra: Giuseppe Bottai. . .)
- 6 ScuolaLeggiRazziali\s1f01\MdS_01.pdf
<http://metarchivi.istoreto.it/temp/780647307.pdf> (letöltés dátuma: 2009.11.08.)
- 7 Regio-Decreto Legge 5 settembre 1938-XVI, n. 1390
Provvedimenti per la difesa della razza nella scuola fascista. http://www.uciimtorino.it/fonti/documento_1_e_2_parte2.htm (letöltés dátuma: 2009.09.13.)
- 8 ScuolaLeggiRazziali\s1f01\MdS_02.pdf http://metarchivi.istoreto.it/dett_documento.asp?id=9327&tipo=FASCICOLI_DOCUMENTI (letöltés dátuma: 2010.01.04.)
- 9 Guerrieri, i.m. 168.
- 10 Regio Decreto Legge, 15 novembre 1938, n. 1779 – Testo unico delle norme già emanate per la difesa della razza nella scuola italiana http://www.uciimtorino.it/fonti/documento_1_e_2_parte2.htm (letöltés dátuma: 2010.11.04.)
- 11 Grandini, Carati visszaemlékezése (2005). <http://www.liceomanzoni.net/download/SintesiOltrememoria2005.pdf> (letöltés dátuma: 2010.02.05.)

- 12 Falco Tedeschi, Annamarcella visszaemlékezése. <http://www.binario21.org/testimonianze/annamarcellafalcotedeschi.htm> (letöltés dátuma: 2010.03.09.) (a továbbiakban: Annamarcella Falco Tedeschi visszaemlékezése. . .)
- 13 Uo.
- 14 Potremoli, Emma visszaemlékezése (2005). http://www.liceomanzoni.net/download/SintesiOltrelamemoria_2005.pdf (letöltés dátuma: 2010.03.05.)
- 15 Uo.
- 16 Carpi, Franca visszaemlékezése (2005). <http://www.liceomanzoni.net/download/SintesiOltrelamemoria2005.pdf> (letöltés dátuma: 2010.03.25.)
- 17 Uo.
- 18 Falco Tedeschi, Annamarcella visszaemlékezése. . .
- 19 Uo.
- 20 Danon, Graziella visszaemlékezése (2009) <http://www.fondazione scuolaebraica.it> (letöltés dátuma: 2010.03.10.)
- 21 Diaz, Dario visszaemlékezése (2009) <http://www.fondazione scuolaebraica.it> (letöltés dátuma: 2010.03.10.)
- 22 Uo.
- 23 Borghi, Lamberto visszaemlékezése.
http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.03.11.)
- 24 Pontecorvo, Aldo visszaemlékezése. (2008) http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.03.11.)
- 25 Pontecorvo, Laura visszaemlékezése. (2008)
http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.04.17.)
- 26 Bemporad, Marisa visszaemlékezése. (2008) http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.04.17.)
- 27 Luzzato, Nelly visszaemlékezése. http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.03.05.)
- 28 Pontecorvo, Mario visszaemlékezése. http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.03.05.)
- 29 Uo.
- 30 Pontecorvo, Aldo visszaemlékezése. http://osp.provincia.pisa.it/cds/gestione_cds/quaderni/q14_cap5.pdf (letöltés dátuma: 2010.03.05.)
- 31 Tabor, Mauro visszaemlékezése. <http://moked.it/triesteebraica/2008/12/02/trieste-70-anni-dopo-le-leggi-razziste-gli-alunni-della-scuola-ebraica-s'incontrano> (letöltés dátuma: 2010.03.05.)
- 32 Sacerdoti, Sergio visszaemlékezése. <http://moked.it/triesteebraica/2008/12/02/trieste-70-anni-dopo-le-leggi-razziste-gli-alunni-della-scuola-ebraica-s'incontrano> > (letöltés dátuma: 2010.03.05.)
- 33 Volli, Enzo visszaemlékezése. <http://moked.it/triesteebraica/2008/12/02/trieste-70-anni-dopo-le-leggi-razziste-gli-alunni-della-scuola-ebraica-s'incontrano> (letöltés dátuma: 2010.03.05.)

A RATIO EDUCATIONIS TUDÁSÉRTELMEZÉSE

NAGY ENIKŐ

Ahhoz, hogy a Ratio Educationis társadalmi-pedagógiai jelentőségét fel tudjuk mérni, előbb érdemes egy kicsit megvizsgálunk az adott korszak történelmi hátterét. Mária Terézia 1740-ben lépett Magyarország trónjára, s 1741. június 25-én ünnepélyesen megkoronáztatta magát. Nem volt könnyű helyzetben a trónra lépő Mária, bár trónutódlását az európai fejedelmek által elismert, s a magyar országgyűlés által is elfogadott Pragmatica Sanctio garantálta. II. Frigyes porosz király azonban szinte a királynő trónra lépése pillanatában megtámadta Ausztriát Szilézia megszerzéséért. Az 1740-től 1748-ig tartó osztrák örökösödési háború Poroszország győzelmével és Szilézia elszakításával végződött, de a magyar nemesség támogatásának, a magyar huszárságnak is köszönhetően a birodalom fennmaradt (Marczali, 2000).

A háborúk lezárulta új szakaszt jelentett a királynő politikájában. A sziléziai háborúk után Bécs már nem kívánt a magyar nemességre támaszkodni. Ekkortól figyelhetőek meg azok a felvilágosodás szellemét tükröző intézkedések, amelyek a nemesség érdekeit sértő központosítást és a társadalmi modernizációt szolgálták (Herber, Martos, Tisza, Moss, 2005).

1761-ben Kaunitz kancellár javaslatára államtanácsot állított fel, amelynek segítségével a politikai döntések jelentős szakmai támogatást kaptak. Mária Teréziát élenként érdekelte a parasztság sorsa, mert a parasztok voltak az állam legfontosabb adóalanyai. Ezért 1767-ben úrbéri pátensben kötelezte az országot jobbágyvédő intézkedései végrehajtására. Szabályozta a jobbágyok földesúri terheit, hogy az állami kötelezettségek vállalására képessé tegye őket (Herber és mtsai, 2005).

Mária Terézia bár 1764 után az országgyűlés összehívása nélkül uralkodott, mégis több rendeletet hozott, melyek a bécsi kormányzervekben dolgozó felvilágosodott tanácsosoknak köszönhetően ugyan a Habsburg gazdaságpolitika céljait szolgálták, mégis viszonylagos haladást jelentettek. „Már életében a magyarok 'nagyasszonyának' számított. A történetírás elismeréssel szól arról a mérséklő szerepről, amelyet az udvarban jelentkező magyarelles, abszolutista törekvésekkel szemben játszott, és amely révén döntően hozzájárult az udvar és az ország viszonyának további konszolidálásához.” (Poór, 2009. 72.o.)

A RATIO EDUCATIONIS LÉTREJÖTTE

Az 1760-as évektől megkezdődött a Habsburg abszolutizmus felvilágosodott szakasza. Mária Terézia már 1761-ben gondolt a tanulmányügy egészének a megreformálására, és Barkóczy Ferenc esztergomi érsekre bízta ennek előkészítését. Az

érsek 1765-ös halála után a királynő tanulmányi bizottságot hozott létre a Helytartótanácsban. 1773. november 26-án megbízta a Magyar Királyi Helytartótanácsot az új tanulmányi rend kidolgozásával, amelyhez a pozsonyi magyar bizottság hozzá is fogott (Friml, 1913).

Eközben a pápa feloszlatta a jezsuita szerzetesrendet. Uralkodói rendelkezésre a jezsuita papok világi paptanárként helyükön maradhattak, de mellettük megjelentek a világi pedagógusok is.

A jezsuiták tanügyből való kiválása is sürgette a birodalmi iskolareformot. 1774 januárjában Mária Terézia utasítására a Helytartótanács pozsonyi tanügyi hivatala Ürményi József, a magyar kancellária tanügyi tanácsosának vezetésével elkezdte a magyarországi tanügyi reform alapvető dokumentumainak kidolgozását. (Mészáros, Németh, Pukánszky, 2003)

A Magyarországra vonatkozó terjedelmes, latin nyelvű Nevelési-oktatási rendszer (Ratio Educationis) 1777-ben jelent meg. Ürményi József, Tersztyánszky Dániel és Kollár Ádám dolgozták ki ezt a nagyszabású munkát. (Ravasz, Felkai, Ballér, Simon, 1960).

Ebben az uralkodó a Magyarország területén levő különböző szintű és profilú iskolákat kísérelte meg központi irányítás alá vonni, egy állami iskolarendszer keretei között egységessé szervezni. A rendelet a király nevében jelent meg, ezzel hangsúlyozva, hogy a magyar közoktatásról rendelkezni felségjog (Mészáros, Németh, Pukánszky, 2003).

Friml Aladár (1913. 9.o.) szerint a Ratio Educationisnak három fontos tényező miatt van kiemelkedő szerepe:

- „1. hogy benne ölt először testet minálunk az a kormányzati elv, amely szerint a közoktatás politikum, azaz közügy, s mint ilyen, állami feladat is;
2. hogy egységesen szervezi az egész közoktatást minden vonatkozásában az elemi iskolázástól kezdve fel egész az egyetemig, s mint ilyen monumentális alkotás;
3. hogy közoktatásunknak önálló és az osztrák örökös tartományoktól független fejlődését biztosította, noha nem tételes törvényen, hanem csak királyi rendeleten alapult.”

A RATIO EDUCATIONIS JELENTŐSÉGE

A dokumentum előírásait, oktatásra vonatkozó rendelkezéseit megvizsgálva láthatjuk, hogy az iskolatípusokat tekintve a korábbi 17-18. századi iskolastruktúrát vette át és írta elő továbbra is. Az alapszintet az egy-, két- és háromtanítós népiskola alkotta. A középszint a gimnáziumból és az akadémiák bölceleti tagozatából állt. A kisgimnázium a három latin grammatikai osztályt foglalta magában, az öt évfolyamos nagygimnázium pedig az egy-egy retorikai és poétikai osztállyal bővült kisgimnáziumot. Erre épült a két évfolyamos akadémiái bölcelettagozat, amely az

általános műveltséget bővítő különféle tantárgyakat ölelte fel (*Mészáros, Németh, Pukánszky, 2003*).

Az új rendelet figyelembe vette az ország településföldrajzi sajátosságait, „az iskolára foghatók” számát és arányát is, így téve különbséget az anyanyelvű vagy nemzetiségi iskolák tekintetében az egytanítós falusi, a kéttanítós mezővárosi és a háromtanítós városi iskolák között.

A Ratio azonban nagyobb szabású újításokat is tartalmazott: először került be a magyarországi iskolai tantervbe élő idegen nyelv, a német tanítása. Ezt a középszintű oktatás mindegyik fokán kötelező tantárgyként írták elő.

A Ratio Educationis rendelkezéseiből egy érdekességet szeretnék kiemelni: a nyomtatott Rationak az eredeti szövege német volt. Az a latin szöveg, melyet hivatalosan ismerünk, az eredeti német szöveg fordítása. Mária Terézia szorgalmazta ugyan a rendelet latin és német nyelvű publikálását, de ez utóbbi nyomtatásban sohasem jelent meg. Friml Aladár szerint (1913) érdekes megvizsgálni a német nyelvű kéziratot, hiszen ebből látszik, hogy a tervezet több átdolgozáson ment keresztül. A latin nyelvű kéziratot valószínűleg Makó Pál készítette.

Van még egy fontos jelentősége a Ratio Educationisnak, melyet Nagy Géza (1993. 28.o.) irodalomtörténész fogalmazott meg: *„...ez a törvény... a korabeli ismeretek, módszerek és gazdasági-intézményi feltételek figyelembevételével készült, és az egész oktatási rendszert átfogta az elemi iskoláktól kezdve az egyetemekig.. A Ratio Educationis annak idején a magyar közoktatás ügyét hosszú időkre szóló szilárd alapokra helyezte. Elemzéséből, értékeléséből, keletkezési körülményei tanulmányozásából fontos tanulságok adódnak a jelenre nézve is. A mai feltételek és feladatok lehetnek gyökeresen mások, mint a tizennyolcadik századiak, ám az oktatásügy megreformálásában, kodifikálásában ma sem lehet figyelmen kívül hagyni a tényeket.”*

A RATIO EDUCATIONIS TUDÁSÉRTELMEZÉSE

Egy több mint kétszáz éves rendelet tudásértelmezését megfogalmazni nem könnyű feladat, hiszen más szemszögből látjuk azt ma, mint amikor alkotói megfogalmazták. Azonban mégis érdekes lehet kísérletet tenni erre, mert így tudjuk értelmezni, és értékelni.

Báthory Zoltán (2002) Tudásértelmezések a magyar középiskolában című munkáját alapul véve, elsősorban az általa felállított kritériumrendszerből kiindulva elemzem a Ratio Educationist.

Báthory szerint a tantervekben és a tankönyvekben minden kétséget kizáróan megállapítható a tudás nemzeti jellegének hangsúlya. Ebből a szempontból vizsgálva a Ratio Educationist, láthatjuk, hogy a tanterv az olvasáson és íráson kívül az iskola minden típusában tartalmazta a számtant és az erkölcsstani, állampolgári ismereteket. A középszintű tananyag pedig ezek mellé előírta a történelem és a földrajz

tantárgyként való oktatását. Egyenesen állami feladatként ismerte el a történelem oktatását, s ezzel az volt a célja, hogy jó és hű állampolgárokat, alattvalókat neveljen. Ezt támasztja alá az alábbi részlet is: „... a helyes neveléstől függ az emberek egész jövőendő életmódja, a nagy elmék kiképzése és a népek gondolkodásának formálása, amely sosem érhető el, ha jól megválasztott nevelési és oktatási rendelkezések a tudatlanság sötétjét meg nem világosítják, s ha nem részesül mindenki a társadalmi állásának megfelelő oktatásban.” (Mészáros, 1981) Eszerint a Ratio Educationis az államérdek oktatáspolitikai kifejezőjének tekinthető.

A rendeletben nagy hangsúlyt fektetnek az uralkodó iránti tisztelet szolgálatába állított nemzeti, adott esetben a magyar történelem oktatására. Úgy gondolják, hogy más nemzetek ismeretének feltétele a saját nemzet ismerete.

Ha a nemzeti tudásértelmezést akarjuk tovább elemezni, érdemes szemügyre venni a földrajz oktatásának kritériumait is. Ahogyan azt a Ratio Educationis CXIII.§-ában olvashatjuk, korábban a földrajz tanulását a földgömbbel kezdték, s először a négy ismert földrészt tanították meg. Innen áttértek Európára, s végül, ha maradt elegendő idő, akkor sor került a hazai föld „száraz és sovány” leírására. Márpedig az oktatás célja az, hogy „az ifjak, a teljes vidéket megismerjék, amellyel foglalkoznak”. Ezért irányozza elő a rendelet mindenképp előtte a magyar táj ismertetését, s csak ezt követően a szomszéd területek tanulmányozását.

Az oktatás nyelvét vizsgálva, jellemző az „akadémiai tradíció” (Báthory, 2002). Ha a középfokú oktatást tekintjük, látszik, hogy továbbra is a latintanításon volt a súlypont, és változatlanul a latin maradt az iskola tanítási nyelve. A Ratio CI. §-ában többszörösen is indokolják a latin nyelv elhanyagolhatatlanságát. Ennek oka egyrészt az egyházi hagyományokban keresendő, hiszen minden vallási szöveg, könyv latinul jelenik meg, s már ebből be lehet látni, „mily nagy gonddal kell hozzájárulni az iskolázás ezen újjaalakításához, abhoz, hogy a tanulók lelkébe idején bevessük a latinság elemeit”. Továbbá minden törvény és jogtudomány latin nyelven íródott, a királyi határozatok és rendeletek nyelve is a latin. Ez képezi a tárgyalás nyelvét minden ügyben, s végül, de nem utolsó sorban, a soknemzetiségű ország népei könnyebben megérthetik egymást a latin nyelv segítségével.

Az akadémiai tradíció folytán azonban nem volt kizárólagos a latin nyelv befolyása, hiszen a Ratio tantervében az iskola minden szintjén szerepelt a német nyelv oktatása azzal a céllal, hogy minél rövidebb idő alatt elterjedjen az egész ország területén, és közkeletűvé váljon. Lényegében ez volt az osztrák kormányzat első lépése a németesítés felé.

Figyelemre méltó még, hogy Magyarország első királyi-állami tanügyi dokumentumában nem esik szó a magyar nyelv oktatásáról a középszintű iskolai tagozatokon; nem esik szó a magyar tanítási nyelv bevezetéséről a gimnáziumokban a latin helyett.

Báthory (2002) szerint a tudásfelfogás fontos elemét az enciklopédikus műveltségben ragadhatjuk meg, s az asszociációs, verbalizmusra hajló tudásfelfogásban.

Ebből a szempontból vizsgálva a Ratio Educationist, ellentétes eredményekre jutottam. Úgy gondolom, ebben a kérdésben nem lehet egyértelmű, drasztikus állásfoglalást kialakítani. A Ratio szövegét vizsgálva ugyanis találhatunk olyan kijelentéseket, melyek szerint a cél a tananyag többszöri ismételtetése és annak lehető legtökéletesebb bevésése, míg másutt hangsúlyozza, hogy nem feltétlenül válik hasznára a gyermeknek az adatok, ismeretek memoriterszerű raktározása.

Gondolataimat néhány idézettel szeretném alátámasztani a rendelet szövegéből. A Ratio CX. §-ában olvasható a következő: *„A keresztény vallásban tanárának tehető a latin iskolában bővebb és oly formán szerkesztett bitelemző könyvet kell rendelkezésre bocsátani, hogy három év alatt, amennyire a grammatikai tanfolyam terjed, az ifjúságot a keresztény hit elemeiből évről-évre fokozatosan kiképezze, és mindjobban tökéletesítse. E célból a könyv fejezeteit ezen időn belül legalább három ízben átismélteti és bevésési, ügyelvén, hogy a hallottak szilárdan megragadjanak az ifjak emlékezetében...”*

Másrészt a történelem tanításáról szóló CXXI. §-ban ezt olvashatjuk: *„...ebben az iskolában nem feladat tudósokat képezni, hanem derék polgárokat és hű alattvalókat... Mi hasznát veszi annak az az ifjú, akiből az iskolából való kilépése után állami pénztárnok, ... gazda, iparos lesz..., ha a kínaiak vagy az egyiptomiak, Nagy Sándor vagy bármely más európai nép történetébe kiváló jártasságot szerez és mi kárát fogja vallani, ha nem ismeri őket? Ellenben a hazai történelem ismerete sokszor nagy hasznára, ennek hiánya pedig ártalmára lehet.”*

A kor tananyagbeli szemléletével kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a különböző korokban a humán és reál típusú tantárgyak más-más szereppel rendelkeztek. Olykor nagyobb figyelmet fordítanak az akadémiai jellegű tudásnak, míg máskor inkább a természettudományok kerülnek előtérbe. A Ratio Educationist ebből a szempontból elemezve azt mondhatjuk, hogy a megjelenését megelőző időszakban inkább a humán tantárgyakat tartották népszerűnek. Ezt bizonyítja a rendelet azon kijelentése, hogy már nem csak a bölcséleti tagozaton, de a gimnáziumi osztályokban is tanítani kell a természetismereti tantárgyakat („ásványok országa”, „növények országa”, „állatok országa”) valamint a fizikát.

A rendelet még ennél is tovább megy. A természeti tudományok nem csupán elméleti jellegű ismeretét várja el, s nem annak oktatására törekszik, hanem be kívánja vezetni az úgynevezett „kísérleti fizikát”, „kísérleti természettant”. Ennek jótékony hatását a CLIV. §-ban olvashatjuk, *„A természettannak, mint a természetrajz segédtudományának a fentebbiekben a szükséges tantárgyak között jelöltünk ki helyet. Épp oly hasznos s nem kevésbé szükséges a kísérleti természettan is, mely a tüneményeknek nem várt változatosságával bámulatatosan hat az ifjakra. Ugyanez a másodrendű tantárgyak közé sorollatik, hogy a tanulókat a természetrajz szorgalmas tanulására serkentse.”* Összegezve azt mondhatjuk, hogy a reáltartalmak nagyobb hangsúlyt kaptak.

Ötödikként meg kell vizsgálnunk a Ratio Educationist az esélyegyenlőség és a

humanitás szempontjából. Báthory (2002) szerint jellemző, hogy a fejlett európai nemzetállamok felfogását áthatotta az a hit, hogy a középiskolai műveltséget csak kevesen tudják megszerezni, mintegy kevesek privilégiumának számít. A rendelet megvizsgálva láthatjuk, hogy az állampolgárok közötti társadalmi különbségekre hivatkozva különbséget tett az egyes intézmények társadalmi rendeltetését és az általuk közvetítendő műveltség jellegét és tartalmát illetően, kifejezésre juttatva az iskolának a társadalmi munkamegosztás kialakult rendjének, a társadalmi status quo-nak a fenntartásában, megőrzésében betöltendő, hangsúlyozott szerepét. „Nyilvánvaló – olvashatjuk a rendeletnek A tanulókkal elsajátítandó tudományok című 4. szakaszában –, *hogy a tudományok kiválasztásában tekintettel kell lenni a lakosok... rétegeire és tüzetesen megvizsgálandó, hogy kinek-kinek jövődő társadalmi helyzete szerint milyen ismeretek megtanulása szükséges*” (Ratio Educationis, 1981).

A rendeletben részletesen szabályozott, és az alapvető módszertani előírásokat is tartalmazó – egyébként a tudományosság legfrissebb eredményeit közvetítő, korszerű – tananyag ebben a szellemben tett különbséget a „mindenkinek szükséges”, az „egyetemesen hasznos” és a „némelyeknek hasznos” ismeretek között. Ez utóbbiak körébe tartoztak az iskolai előrehaladáshoz, a továbbtanuláshoz szükséges speciális ismeretek is. A tantervi anyag illetően történő differenciálása, rétegezése – tantervtörténeti szempontból – előremutató, modern elgondolásnak minősíthető. E korszerű szempontok érvényesülését azonban – a Ratióban megfogalmazott modern, felvilágosult nevelési elvek gyakorlati alkalmazásához hasonlóan –, részben a rendeletben megnyilvánuló tantervi maximalizmus, részben a működő tanítók és tanárok hiányos felkészültsége, illetve az általános szakemberhiány (is) akadályozta.

Úgy gondolom, hogy a fentebb taglalt pontokat még két másik tényezővel, szemponttal ki lehet egészíteni. Egyrészt a Ratio Educationis tudásértelmezése szempontjából nem elhanyagolható a vallás. A feudális államrend védelmében, az állam és az egyház szövetségének megfelelően kiemelkedő szerepet kapott a fiatalok vallási nevelése. Ezt támasztja alá az is, hogy már egészen az alapiskolától kezdve fontosnak tartják a vallás oktatását. Sőt, mi több, nem csupán a gyermekek vallási neveléséről szólnak, de azt közvetlenül a szülőkre is ki kívánják terjeszteni. A LXXXVII. §-ban foglaltak szerint „... a zsengekorú ifjúságnak a vallás alapelveire való oktatása a falvakon első és kétségtelenül kiváló feladata lesz a plébánosoknak, akik... mindenütt a hitoktatók tisztét ellátni és az ifjúságot erényre és jámborságra nevelni tartoznak. E célból vásár- és ünnepnapokon s azonfelül minden hét egyik napján a plébános buzgalmához és hivatásbeli lelkesedéséhez képest be fogja oltani anyanyelvükön mindakét nemű ifjúság lelkébe ugyanazon vagy különórán, a vallástán alapelemeit és a jámborság magvait...” „... ezen tanításokon ünnep- és vásárnapokon a szülőknak, de legalább az anyáknak jelen kell lenniük, egyrészt, hogy a hittanár tanításait otthon gyermekeikkel átismételhessék,

másrészt, hogy amit talán gyermekkorukban elmulasztottak, azt ily módon maguk is megtanulhassák.”

A másik kiegészítő pont nem feltétlenül a szó szoros értelmében vett tudásértelmezésről szól. Tudjuk azt, hogy a kiművelt, egészséges ember tulajdonságaihoz nem csak a szellemi, de a fizikai fittség is szorosan hozzátartozik. Ebből a szempontból a Ratio Educationis újszerű intézkedéseket hozott, hiszen elsőként jegyzi meg, hogy a tanulók szellemének ápolása mellett oda kell figyelni azok testi nevelésére is. Ezek egészen korszerű gondolkodásmódra utalnak, hiszen a modern konstruktív életvezetés elemeit vélhetjük felfedezni benne. Szót ejt a munkaszervezésről, a fiatalok szabad idejének helyes felhasználásáról, s azt is megemlíti, melyek azok a játékok, melyek engedélyezhetőek számukra.

ÖSSZEZÉS

Összegezve a Ratio Educationisról alkotott képet, úgy gondolom, hogy egy korát meghaladó gondolatokat tartalmazó dokumentumról beszélhetünk. Teljes szervezeti-működési keretet ad az iskolarendszernek. Megalkotta és kijelölte a tankerületeket; megerősítette a már meglévő iskolatípusok rendszerét; az egyes iskolafajok határozott szervezeti keretet kaptak, s meghatározták az egyes szintek teljesítéséhez szükséges egységes követelmények is; megtörtént a tantárgyak „fontossági sorrendbe való besorolása”. Ugyanakkor nagy hiányossága, hogy nem foglalkozik kellőképpen a magyar nyelvű oktatás helyzetével.

Legnagyobb problémája mégis abban áll, annak ellenére, hogy korszakalkotó jelentőségű még ma is, sajnos, nem tudott elég mélyreható változásokat eredményezni. Mária Terézia 1780-as halála után ugyanis fia, II. József vette át az uralkodást, akinek legfőbb célja egy egységes Habsburg-birodalom megteremtése volt Magyarország beolvasztásával. Megindította németesítő törekvésit: a német nyelvet minden iskolatípusban tanulni kellett, sőt, később minden tantárgyat németül kellett tanulni Magyarországon. Végül II. József sem ért célt, hiszen nemzeti ellenállásba ütközött, s halálos ágyán minden jelentősebb rendeletét visszavonta, ezzel mintegy keresztülhúzva addigi munkásságát.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Báthory Zoltán (2002): Tudásértelmezések a magyar középiskolában. In: *Iskolakultúra*, 3. sz.
- Friml Aladár (1913): *Az 1777-iki Ratio Educationis*. Kath. Középiskolai Tanáregyesület, Budapest.
- Herber A., Martos I., Moss L., Tisza L. (2005): *Történelem, 1500-tól 1789-ig*. 4. kötet. Reáltanoda Alapítvány, Budapest.
- Kelemen Elemér: *Az 1777. évi Ratio Educationis jelentősége a magyarországi oktatás történetében*. – Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 2002. december 11-én rendezett Ratio-emlékülésén

elhangzott előadás szerkesztett változata. Elérhető: <http://www.opkm.hu/konyvesneveles/2003/1/Kelemen.html> [2009. dec. 27.]

Marczali Henrik (2000): *Magyarország története*. Athenaeum irodalmi és nyomdai Rt., Budapest.

Mészáros I., Németh A., Pukánszky B. (2003): *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó, Budapest.

Nagy Géza (1993): Ratio Educationis és polgári fejlődés (1777, 1992) In: *Iskolakultúra*, 28-33.

Poór János (2009): *Magyarország története*, 12. kötet. *Megbékélés és újjáépítés 1711-1790*. Kossuth Kiadó, Budapest.

Ravasz J., Felkai L., Bellér B., Simon Gy. (1960): *A magyar nevelés története a feudalizmus és a kapitalizmus korában*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Ratio Educationis. Fordította: Mészáros István (1981). Akadémiai Kiadó, Budapest.

JAU SZ BÉLA KISÚJSZÁLLÁSI ÉVEI

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ

A Debreceni Egyetem és jogelődei Neveléstudományi Tanszéke pedagógiai műhelyeinek professzori korszakai közül Jausz Béla (1895-1974) pedagógusi pályájának feltérképezésére vállalkozunk. Jelen tanulmány pedagógiai tevékenységéből azt az első 16 évet igyekszik feltárni, és bemutatni, amelyet Jausz a Kisújszállási gimnáziumban töltött. Képet kapunk pedagógiai hitvallásáról, a tanítás iránti elkötelezettségéről, és arról, hogy tanítványai milyen képet őriznek magukban egykori professzorukról. Kutatásainkban jelentős szerepet szánunk a személyes visszaemlékezések írott forrásokat kiegészítő vizsgálatának, Jausz Béla pedagógiai munkásságának emlékezeti anyagok alapján történő rekonstrukálásának. Forrásként használtuk fel a gimnázium fennmaradt értesítőit, az intézmény évkönyveit, levéltári dokumentumokat.

A KEZDETI ÉVEK A KISÚJSZÁLLÁSI GIMNÁZIUMBAN

Jausz Béla 1913-ban az Eötvös-kollégiumban ismerkedett meg a kisújszállási származású Török Tiborral, akivel szoros barátságot ápoltak.¹ Az első világháború² harctéri szolgálatainak szüneteiben számos alkalommal látogatta meg Kisújszálláson Török Tibort. Itt ismerkedett meg későbbi feleségével is, Török Ilonával, Török Tibor húgával, aki tanítónőként később a helyi református népiskolában tanított. Így nyilvánvaló számára, hogy a háború után, 1919-ben, a itteni Református Főgimnáziumba jelentkezett magyar-német szakos helyettes tanári állásra. Egyetemi és Eötvös-kollégiumi tanulmányait az alapvizsga letétele után nehéz anyagi körülményei miatt nem folytatta.³ A gimnázium 1921/1921-es évkönyve szerint az intézmény Jausz Bélát okleveles helyette tanárként alkalmazta. (*Értesítő*, 1921/22)⁴ Kisújszállási évei alatt két szaktárgyat tanított, magyar nyelv- és irodalmat, és németet, az értesítők bejegyzései szerint heti 17-18 órában. Nagyobb óraszámiban tanította a német nyelvet, valamint délutánonként szakköri jelleggel tartott német társalgást is. A gimnáziumban töltött évei alatt kezdettől fogva folyamatosan látott el osztályfőnöki teendőket. Első tanévétől vezette a tanárkari jegyzőkönyveket Titkára volt a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) sportegyletének és a Szabadoktatási (iskolán kívüli népművelési bizottság) helyi bizottságának. Az 1921/22-es tanévtől az Arany János önképzőkör vezetője lett. Évente számos ülést tartottak (az értesítők bejegyzése szerint évi 24-28-at!). Írásos műveket, szavakat bíráltak el, Madách Emlékünnepséget rendeztek, nemzeti ünnepekről emlékeztek meg.

A Kunság vidékén működő kisújszállási gimnázium történetét 1717-re vezeti vis-

sza. (Kiss, 1994/95. 4-9.o.) Az intézmény több mint egy évszázadig volt a Debreceni Református Kollégium partikulája. 1894-ben vált nyolcosztályos főgimnáziummá az intézmény a helyi Református Egyházközség fenntartásában. E tanévben új épületben kezdte meg működését. Az egyházközség áldozatkészen gondoskodott a folyamatosan bővülő, egyre jobban benépesülő iskola gyarapításáról. Az intézmény nevezetes diákja volt Móricz Zsigmond (1896-1899 között), aki későbbi regényében állított emléket a gimnázium egykori tanárainak és diákjainak. (Móricz, 1956)

Jausz Béla érkezésekor Soós József igazgatta a gimnáziumot. Az I. világháború befejeződése után visszahanyatlott az iskola korábbi fejlődése. Csökkent az iskola létszáma, változó volt az érettségire jelentkezők száma, és a tanári kar elszenvedte az 1919-es forradalom következtében állásukból felfüggesztett, nagy tapasztalattal rendelkező tanárkollegák hiányát.⁵

Jausz az elhelyezkedés körülményeire így emlékezett vissza: *„Alapvizsgáim letétele után 1919 szeptember 1-ével a kisújszállási református gimnáziumhoz hívtak meg helyettes tanárnak, amely állást anyagi okokból kellett elvállalnom.”* (Jausz, önéletrajz)

A meghívás hátterében a helyi református esperes, presbitériumi tanácsstag, későbbi apósa, Török Imre⁶ azon szándéka állhatott, hogy fiatal, nyugati műveltséggel rendelkező, ambiciózus, német szakos nyelvtanárt vegyenek fel az intézménybe, ahol a több évtizede dolgozó korosabb pedagógusok között ő volt az egyetlen kezdő, fiatal tanár.

Egyházi iskoláknál három év helyettes tanári gyakorlat után véglegesítették a pedagógusokat. Az 1921-es értesítő bejegyzése szerint Jausz Béla, aki közben letette a hiányzó vizsgáit, a tantestület egyetlen fiatal tagjaként már mint kinevezett okleveles tanár szerepelt a gimnázium tanári karában. A középiskolai tanári oklevelet a szaktárgyakból és pedagógiából kitűnő eredménnyel a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen szerezte meg 1920-ban.⁷

AZ AKTÍV JAUSZ BÉLA

Az iskolai értesítők szemléletes képet nyújtanak Jausz Béla iskolai és iskolán kívüli megbízatásairól, vállalt tevékenységeiről, publikációiról, előadásairól. Kezdetől helyi és országos kiterjedésű szervezetekben is tevékenykedett. 1921-től vezette az Arany János önképzőkört. Az 1921/1922-es tanévtől a Református Nőegylet titkára volt.⁸ 1922-től a Községi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság titkára. Az 1923-as tanévtől az Iskolánkívüli Oktatási Tanács helyi bizottságának főtítkára. 1929-től az Igazgatótanács tagja. 1931-től a Budapesti Philológiai Társaság tagja, 1933-tól az Országos Református Tanáregyesület választmányának tagja. Az egyesületek munkájában aktívan vett részt, összejöveteleiken előadásokat tartott.

1925-ben bölcsészdoktori címet szerzett a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen. Doktori disszertációjának címe: A drámai cselekmény Schiller Tell Vil-

mosában. Értekezése 1927-ben jelent meg nyomtatásban a Debreceni Szemlében. (*Jausz*, 1927. 303-307.o.) Ettől az évtől német nyelvi lektorként tevékenykedett az egyetem Bölcsészettudományi Karán. (*Jausz*, személyi anyag)

Jausz tevékeny szerepet töltött be a gimnázium életében. Az értesítők részletes beszámolóival szolgálnak iskolai és az intézményen kívüli tevékenységeiről. Fiatal tanárként, kezdettől fogva, iskolai ünnepi megemlékezéseket, szépirodalmi előadásokat, ismeretterjesztő felolvasásokat tartott a diákoknak Petőfiről, Madáchról, Jókairól, Vasváriról az iskola tornacsarnokában. Az iskolán kívül is vállalt előadásokat. Előadásainak témái változatosak voltak, amelyek között német irodalmi tanulmányok, a külföldi tanulmányúton tapasztalt megfigyelések a német nyelvoktatás modernizálásáról, magyar irodalmárokról való megemlékezések, módszertani írások, nevelésügyi eszmefuttatások és a cserkészlet előnyeit taglaló írások egyaránt megtalálhatók. 1925-ben Gerhart Hauptmannról értekezett a népszerű debreceni népművelési főiskolai tanfolyamon. 1927-ben Ízlés, irodalmi ízlés és olvasmányaink címmel tartott előadást a gimnáziumban. Az 1929/1930-as Értesítő szerint az Országos Református Tanáregyesület csurgói gyűlésének nyelvi szakosztályában A németnyelvi oktatás és a legújabb reform címmel olvasott fel. Ismeretterjesztő előadásokkal szolgálta a város felnőtt lakosságának a művelődését. Hat alkalommal tartott az Iskolánkívüli Népoktatásügyi bizottságban előadást az Érzetekről, képzetekről, és az akaratról. Az 1931/1932-es tanévben módszeres tanári értekezleten tartott előadást A német nyelvtanítás reformjáról” 1932-ben jelent meg a Protestáns Tanügyi Szemlében Goethe-tanulmánya, (*Jausz*, 1932. 5.o.) valamint A középfokú német nyelvoktatás két kérdéséhez című cikke. (*Jausz*, 1932. 6.o.) 1932-ben serlegavató beszédet mondott a Bécsi Collegium Hungaricum volt tagjai szövetségének Serlegavató estjén Budapesten. Jausz Béla érdeme, hogy kezdeményezésére indult meg elsőként a gimnáziumban a szülőkkel való szorosabb kapcsolatteremtés igényének megfogalmazása és megvalósítása. A szülőkkel való kapcsolattartásnak ez a formája korábban ismeretlen volt az intézmény pedagógusai körében. Az 1929/1930-as tanévben szülői értekezleten tartott előadást A cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról. Népművelési bizottsági tagként beszédet mondott Kisújszálláson és Fegyverneken 1932-ben. (Az Értesítő nem tesz említést a beszéd témáját illetően.) 1933-ban tanárkari módszeres értekezleten olvasott fel A grammofon az élő nyelv tanításában címmel. 1935-ben a Protestáns Tanügyi Szemlében jelent meg egy újabb írása Az új középiskolai reform és a német nyelvoktatás címmel. (*Jausz*, 1938. 18.o.) Jausz publikációinak témái többnyire szakmódszertani érdeklődésűek voltak. Módszertani újításai a nyelvtanításban a pedagógiai kísérletezés szabadságát biztosították a középiskolai tanár számára. Próbálkozásai, írásainak témái jól illeszkedtek a kor pedagógiai periodikáiban megjelenő korszellemhez, a didaktikai igényesség, a folyamatosan fejlesztett módszertani kultúra iránti elvárások fokozódásához.

Jausz kisújszállási gimnáziumi évei az aktívan tevékenykedő gimnáziumi tanár képét vetítik elénk. Az értesítők személyével kapcsolatos gazdag bejegyzéseiből kitű-

nik, hogy tevékeny szerepet vállalt a diákok, a szülők, a kollegák, a város és a szakmai szervezetek körében. Pedagógiai tevékenysége, későbbi gazdag gyakorlati példatára az itt szerzett tapasztalatain alapult. A diákokkal való kapcsolata széleskörű volt. Osztályfőnöki, tanórai tevékenysége mellett kiterjedt a délutáni szabadidős elfoglaltságokra is. Iskolán belüli és kívüli tevékenysége számos csomópont köré koncentráldott. A szépirodalom oktatása és terjesztése, önképzőkori művelése, az iskolában irodalmi témájú előadásai és a német irodalomtörténeti kutatásai adták az egyik dimenziót. A német nyelv korszerű oktatása, a nyelvtanítás reformja az új középiskolai törvény szemszögéből egy másik érdeklődési terület volt Jausz számára. Bizottsági szerepvállalásai, aktív iskolán kívüli szereplése újabb lehetőséget biztosított számára, ahol közéleti tevékenységét végezhetett, ismertséget szerezhetett.

A CSERKÉSZÉVEK

Iskolai pedagógiai tevékenységének fontos állomása a diákok tanórán kívüli nevelésének lehetősége is. A kor népszerű ifjúsági mozgalmában, a cserkészletben rejlő nevelési lehetőségeket ragadta meg Jausz Béla, amikor elsőként szervezett cserkészcsapatot a kisújszállási gimnáziumban az 1921/1922-es tanévben. Az ifjúság szervezett keretek közti nevelési lehetőségét látta megvalósulni a cserkészmozgalomban, s ezt olyan közösségformáló tevékenységnek tekintette, amely a sokoldalú, harmonikus jellem nevelésének lehet az eszköze.⁹

A kisújszállási gimnázium cserkészszervezete a 203. Bocskay cserkészcsapat nevet vette fel, és igyekezett hasznos elfoglaltságot biztosítani a diákok számára. Az újoncvizsgát Karácsony Sándor (az *Értesítő* bejegyzése szerint „budapesti főgimnáziumi tanár, a cserkészegylet kiküldöttje”) előtt tették le (*Értesítő*, 1921/22). A tagok száma az évkönyvek adatait tekintve, évről évre nőtt, 1933-ban már 80 tagja volt. Ekkor az iskola diákjainak összlétszáma megközelítette a 300-at. Az iskola életében nem tömegszervezetként volt jelen a mozgalom. Szabó Lajosné, a kisújszállási gimnázium nyugalmazott történelemtanára, a Jausz-család egykori jó ismerőse így vélekedik erről. *„Tudatos, rendszeres de óvatos gyarapító munkát végzett (Jausz), a követelmények állítása, a jellembeli feltételek, túl az anyagi lehetőségek követelése határokön azt eredményezték, hogy rangot jelent a szervezet tagjává lenni.”* (Szabó, 1975. 311.o.) Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a szegényebb családból származó gyerekek nem vehettek részt a cserkészcsapatban, mert nem tudták megfizetni a drága ruhákat, felszereléseket. A szervezeti életben fontos szerepet kapott az ígérlet, a fogadalomtétel, a jótékonykodás és segítézés, a nyári táborozások. Az iskolai foglalkozások a jellem- és egyéniségformálást szolgálták. A szervezett együttlétek kiváló alkalmat biztosítottak a közösségi nevelés számára. Az iskola életében, különösen az iskolai ünnepélyeken vett részt tevékenyen a csapat, például az ünnepek rendjének biztosításában. A város társadalmi és hazafias egyesületeinek ünnepélyein is szerepelt a csapat rendezői és rendfenntartási munkával. Az érzelmi

nevelést szolgálta az évente megrendezett karácsonyi ünnepség, amely alkalmakkor szegény családokat ruházattal és élelmiszerekkel segítettek, és a hagyományos, éves jótékonykodás, amikor pénzadományt osztottak szét különböző céllal. A táborozás költségeit a minden télen megtartott műsoros tábori élménybeszámolóval kívánták csökkenteni.

Jausz Béla cserkésztisztiként rendszeresen tartott foglalkozásokat, elméleti, gyakorlati ismereteket követelő próbákra készítette fel a tagokat. A nyári nagy programokat a városi erdőben tartott egy-kétnapos próbatáborokkal készítette elő. Jausz saját bevallása szerint is, ifjúkorában szívesen sportolt, vett részt kirándulásokon Sopronban. Így írt erről Életemről, munkámról című, a Pedagógiai Szemlében megjelenő önéletrajzi visszaemlékezésében. *„Nem volna teljes a kép iffúságom folyásáról, ha nem említeném meg a hegyekben tett hatalmas sétákat, kirándulásokat, a májustól szeptemberig tartó úszó edzéseket, vizilabda mérkőzéseket, vagy a nagy vakációkban tett apróbb-nagyobb utazásokat.”* (Jausz, 1963. 546.o.) Ezért nem állt tőle távol a cserkészmozgalomnak ez a területe.

A választott cserkésztisztivel szembeni fő követelmény az volt, hogy rátermett szervező legyen. Jausz személyében ezt megtalálták. Csapatvezetői irányításával a diákok 2-3 hetes nyári táborozásokon vettek részt az ország különböző területein: Bükk, Gödöllő, Tiszaroff, Abádszalók, Dunavecse, Törökszentmiklós, Balatonalmádi, Parad, Tiszalók. 1923-ban németországi erőtáborba utaztak 11 taggal. 1928-ban a cserkészcsapat két tagja az Angliában rendezett dzsemborin (cserkészszalálkozón) vett részt. A kiadások egy részét a csapat rendezvényeinek bevételéből igyekeztek fedezni.

Az 1925-ös tanévben a cserkészcsapat munkáját Ady Lajos tankerületi királyi főigazgató is megtekintette. Az 1929/1930-as tanévben szülői értekezleten Jausz Béla előadást tartott a szülőknek a cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról. Rendszeresen tartott beszédeket a cserkészcsapat ünnepélyein. Az 1931/1932-es tanévben a IX. Cserkész Kerület ellenőrző megbízottja lett. 1933-ban 36 főnyi kisújszállási cserkészzel részt vett a Gödöllői Kastélyparkban megrendezett 4. Világdzsemborin. A magyarországi Világdzsembori programját maga a mozgalmat alapító, egykori búr háborús hős, Lord Robert Baden-Powell nyitotta meg.¹⁰ A táborparancsnok gróf Teleki Pál volt. Az amerikai cserkészek beszámolójából tudjuk, hogy a tábor Horthy Miklós kormányzó is meglátogatta. A tábor programjaként számos kirándulást szerveztek az ország különböző településeire. A rendezvényen 46 ország 26 000 cserkésze vett részt, akik fele Magyarországról érkezett.

A csapat vagyona folyamatosan nőtt. A kisújszállási cserkészcsapatot alapító Jausz Béla távozásakor jelentős összeget hagyott a csapat pénztárában. Az 1934/1935-ös tanév végén, Jausz távozásakor, a csapat vagyona 3714 pengő 12 fillér volt. (*Értesítő*, 1934/35. 28.o.) A csapat irányítását egykori tanítványaira, későbbi kollégáira bízta (Horváth Albert, Borbély András, Kenyey Zoltán). Amikor Jausz elment, némi hanyatlás állt be a csapat aktivitásában, – véli dr. Szabó Lajosné –, noha Jausz igye-

kezett kinevelni a megfelelő utódokat, akik diákként, majd egyetemistaként és tanárként jártak a nyomában. (Szabó, 1975. 312.o.) Az Értesítő bejegyzése szerint a cserkészcsapat parancsnokságát Borbély András cserkészisztiznek adta át Jausz, aki az iskola egykori növendéke, tanítványa volt, ekkor fiatal tanár, akit az 1931/1932-es tanévben helyettes tanárnak neveztek ki. Az évkönyv a következőképpen emlékszik meg Jausz cserkésztevékenységéről: *„Dr. Jausz Béla a csapatot megalakulásától kezdve nagy agilitással, lelkes buzgalommal, páratlan hozzáértéssel vezette. Cserkészeinek, nagyoknak és kicsiknek ragaszkodó szeretete és a szép cserkész-múlt nem engedik, hogy a parancsnok visszavonuljon a cserkészmunkától. Mint a csapat tiszteletbeli parancsnoka, mint vármegyei ellenőrző tiszt és régi tapasztalt vezető, továbbra is a helybeli cserkészlet legfőbb vezetőjeként a cserkészmunka irányítója marad.”* (Értesítő, 1935/35. 28.o.)

Jausz Béla későbbi tanulmányaiban is hangot adott annak a véleményének, hogy a cserkészletet kiváló személyiségformáló eszköznek tekintette: *„... a cserkészlet az a keret, amelyen belül egyfelől a vezetőnek, tanárnak a legtöbb módja nyílik az ifjúság érzés- és gondolatvilágához való férközésre, másfelől a vele szemben felmerülő követelmények kitűnő előmozdítói az igazi nevelői személyiség kialakulásának.”* (Péterffy, 1939. 141.o.)

AZ INTERNÁTUSI NEVELÉS LÉTREHOZÁSA A KISÚJSZÁLLÁSI GIMNÁZIUMBAN

Jausz nem csak a cserkészlet területén végzett aktív munkát. 1928. november 1-től 1929. május 15-ig tanulmányi szabadságon volt Bécsben és Németországban. Megpályázta és elnyerte a VKM által kiírt bécsi Collegium Hungaricum állami pályázatot, és tanulmányozta az osztrák, valamint a német iskolarendszert. Bécsi, berlini, hamburgi iskolákat, internátusokat látogatott meg. Tanórai, iskolai, intézményi látogatásai alkalmával a német irodalomtörténet elméleti és gyakorlati pedagógiai kérdéseivel, a modern nyelvoktatás módszertanával foglalkozott. A tanulmányútról visszatérve írta meg az Állami internátusok Ausztriában és Németországban című esszéjét, amely az 1928/1929-es évkönyvben jelent meg. (Értesítő, 1928/29 3-21.o.) Tanulmányában kimerítő részletességgel számolt be a német nyelvterület iskoláinak internátussal rendelkező szervezetéről, felépítéséről, működéséről, életéről és munkájáról, a nevelésben betöltött szerepéről. Írásával, a látottak részletes elemzésével maradandó érdemet szerzett a helyi gimnázium internátusi nevelésének kialakításában. Tanulmányának célja és aktualitása az volt, hogy a kisújszállási gimnázium történetében régóta tervezett internátus megnyitása előtt elmondhassa tapasztalatait, a látottakat megoszthassa kollegáival. A következő tanévben (1929/1930) került sor az internátusi nevelés elindítására az intézményben, amelynek gyakorlati megvalósulásában a Jausz által megfogalmazottak jelentős szerepet játszottak. Tanulmányában óva intett a külföldi példa helyi szokásokat figyelmen kívül hagyó,

kritika nélküli másolásától. Így fogalmazta meg ezt: „... *ha az itt tapasztaltakat a legapróbb részletekig utánozni vagy átvenni nem is lehet, (különbön is veszedelmes dolog idegen intézmények kritikátlan átültetése), mégis csak (...) adódnak olyan általános alapelvek, amelyek hasznára válhatnak részint azoknak, akik ez internátusban az ifjúság nevelésével foglalkozni fognak, részint magának az intézmény szervezetének.*” (Értesítő, 1928/29. 3.o.)

A tanulmányban röviden áttekintette az internátusi nevelés történetét. Példákat sorakoztatott fel az internátusok német neveléstörténetben betöltött szerepéről. Igyekezett objektív képet festeni az internátusi nevelés lehetőségeiről. A közösségi nevelés ilyen irányú megvalósításához felsorakoztatta annak előnyeit és hátrányait. „*Tagadhatatlan azonban, hogy éppen a régebbi rendszerű internátusokban gyakoriak és megokoltak voltak a panaszok. A nagy tömeg, amelyet nem mindig ellenőriztek megfelelő számban és megfelelő szeretettel, (Nem hangsúlyozható eléggé, hogy éppen az internátusi nevelésnél játszik legnagyobb szerepet a nevelő szeretete az ifjúság iránt, hiszen a szülői szeretet és annak mindenre kiterjedő gyengéd figyelmét kell a nevelőnek pótolnia. Jausz Béla lábjegyzetben jelölt megjegyzése.) oka annak, hogy oly hibák kaptak lábra, amelyek komolyan veszélyeztették a nevelés eredményeit...*” (Értesítő, 1928/29. 7.o.)

Írásában ismertette a jelen internátusainak Ausztriában és Németországban látott új lehetőségeit, módozatait. Kiemelte, hogy a múlt tapasztalataiból okulva a mai osztrák, német internátusok már nem nagy létszámúak, inkább a családi jelleg az elterjedt. „*Manapság még a nagy internátusokban is inkább a családi rendszerű beosztásra térnek át, hogy egyesítsék a közös nevelési forma előnyeit a családi nevelés előnyeivel.*” (Értesítő, 1928/29. 7-8.o.) Jausz, aki gyakorló pedagógusként maga is sokat foglalkozott a diákokkal tanórán kívül, tanulmányában szólt az ifjúság szabad idejének eltöltési módjairól, sportolási lehetőségekről, műhelymunkákról, önképző körökről, színi előadásokról. „... *s általában véve az ifjúság nemes és célszerű foglalkoztatása a jelszó.*” (Értesítő, 1928/29. 8.o.) Szólt az intézetek nevelői ellátottságáról, az itt dolgozó fiatal tanárok, tanárjelöltek nevelési elveiről. A látottakkal való egyetértés, a nevelői humánus tükröződik sorai között. „... *Ezek a fiatal tanárok, (...) tanárjelöltek, akiket egyrészt igyekeznek is megválogatni, másrészt meg közelebb állván a növendékekhez korban, jobban megértik lelki életüket, esetleges vívódásaikat. Szabad idejüket, délutánjaikat – a nekik is kijáró szabad időn kívül – kötelesek a reájuk bízott gyermekekkel tölteni, nekik tanulmányi ügyekben segítségükre lenni, őket iskolán kívüli foglalkozásukban józanul irányítani. A legtöbbje szeretettel végzi ezt a munkát, igazán szoros kontaktusban áll növendékeivel, akik nemcsak ügyes-bajos dolgaikat, hanem nem egyszer komoly lelki problémáikat is (pedig aki az ifjú lelket ismeri, tudja, hogy ez nagy szó!) nyugodtan tárgyalják meg az ilyen megértő nevelővel. Amelyik nem válik be, hiszen nem mindenkinek adatott paedagógiai érzék, hamarosan*

megérzi e hiányt és elbagyja ezt a nagy türelmet, nagy megértést és főleg ifjúság iránti szeretetet követelő állást.” (Értesítő, 1928/29. 9-10.o.)

A Kisújszálláson induló internátus is alkalmazta ezt a Jausz Béla által feltérképezett és megfigyelt gyakorlatot. Az új intézményben az iskola egykori Jausz-tanítványai, fiatal, egyetemet végzett kezdő tanárkollegák vállaltak nevelői megbízást Borbély András, Juhász Imre, Kenyey Zoltán személyében.

Jausz írásában említést tett az internátusi intézmények belső felszereltségéről, sportolási lehetőségeiről, kötött napirendjéről, a nevelők juttatásairól, a diákok által fizetendő díjakról. Tapasztalatainak értékelésével tudatosan szolgálta az újonnan szerveződő kisújszállási internátus indulását, a közösségi nevelési elvek alkalmazását. *„Fenti tapasztalataim megerősítettek abbéli felfogásomban, hogy az internátusi nevelés nemcsak, hogy nem áll ellentétben a modern paedagógia elveivel, hanem azok megvalósítására sok tekintetben épen jó lehetőségeket nyújt. Tagadhatatlan hogy a szigorú napi rend a munkaidő helyes beosztására és alapos kibaszására, szorgalomra és gyorsaságra szoktatja a gyermeket. A közösség élete, amely nem tűr egyéni tulkapásokat, egyszerűsége nevel, megtanít a közösség törvényeinek tiszteletére és a szociális érzéket fejleszti. Az a kényszerűség, hogy a közösség rendjének fenntartásán az egyesnek is munkálkodnia kell, a felelősség érzetét, az önállóságot és az akaraterőt növeli, nem is szólva arról, hogy a társas élet folytán már itt kitűnnek azok, akikben vezetői hajlam van.” (Értesítő, 1928/29. 20-21.o.)*

Mértéktartóan írt a látott példákról. Józanul értékelt az intézmények gazdag felszereltségét, de felhívta a figyelmet a hiányosságokra is. Különösen érzékenyen érintette, és kellő kritikával bírálta a könyvtár ellátottságának a hiányát. *„Azonban (...) hiába kerestem a mi iskolánkban olyan szépen fejlett ifjúsági könyvtár intézményét: van ugyan itt is ilyenforma könyvtár, de a tanárral együtt és bizony elég szegényes állapotban.” (Értesítő, 1928/29. 14.o.)*

AZ EGYKORI DIÁKOK MÉLTATÓ EMLÉKEZÉSE

Jausz Béla 1919. szeptember 1-től 1935. június 30-ig volt alkalmazásban a Kisújszállási Református Egyház fennhatósága alá tartozó gimnáziumban mint gimnáziumi rendes tanár.¹¹ 1935 július 1-től a VKM fennhatósága alá tartozó Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet alkalmazásában állt tanári beosztásban. A kisújszállási évkönyv mértéktartással, szűkszavúan tett említést Jausz Béla távozásáról. *„Dr. Jausz Béla kartársunk 16 évi itteni működése után lemondott, mert az állami tanárok státuszába neveztetett ki. A magyar és német nyelvet tanította a modern pedagógia minden eszközének felhasználásával. Mint tanár a szülők és tanítványok háláját, mint kolléga mindannyiónk megbecsülését érdemelte ki. Rendes munkáján kívül 15 éven át vezette a cserkészetet, ezen a téren is értékes munkát végzett.” (Értesítő, 1931/32)*

Jausz Béla pályájának ismerői pedagógiájának gyakorlatias jellegét, a tanítványok feltétlen tiszteletét, a diákok szeretetét emelik ki. Későbbi egyetemi tanítványai hangsúlyozzák, hogy a nevelésméleti problémákat/felvetéseket számtalan gyakorlati példával volt képes alátámasztani, és a vizsgák alkalmával is ezt a gondolkodást várta el a hallgatóktól.¹² Ezek a valós gyakorlati példák tették hitelessé, támasztották alá mondanivalóját. Az itt töltött 16 év tevékeny, alkotó gyakorlati munkája során építette fel, alkotta meg pedagógiai elveit, szerzett életre szóló tapasztalatokat a nevelésről. Így vélekedik erről dr. Szabó Lajosné az egykori kisújszállási tanítványok, kollegák visszaemlékezései alapján: *„Hitt a példa nevelő hatásában, mert megbizonyosodott róla. Önállóságot, kezdeményezést kell várni a tanítványoktól, fontos helyre tenni a testi nevelést, bangoztatta, gyakoroltatta ezt is. Mindig, minden körülmények között megőrizte tiszteletet követelő tanáregyéniségét, jellemes volt és jellemességet követelt. Pedagógiai elveinek alfája omegája, amit többször, több helyen is megfogalmazott kisújszállási éveiben: csak az lehet jó nevelő, aki szereti a gyermeket. Ez volt az ő vonzó egyéniségének a 'titka', magas színvonalú követelményrendszere, távolságtartásra készítő mértéktartása mögött érezték tanítványai a belőle sugárzó szeretet.”* (Szabó, 1975. 316.o.) Ő maga is sokat hivatkozott a Kisújszálláson aktív középiskolai tanárként szerzett, valódi helyzetekben kipróbált gyakorlati tapasztalataira. Azt, hogy a pedagógia elméleti kérdései mellett Jausz fontosabbnak tartotta az életszerű helyzetekben megtapasztaltakat, egykori tanítványai, rokonai, és ő maga többször is megemlítette. *„Aki ezt nem élte végig – nem egy-két éves vagy még annyi ideig sem tartó 'látogatással' az iskolában, amiként Bolond Istók kukkantott be Debrecenbe –, hanem hosszú-hosszú évek folyamatos tapasztalatával, az szerintem nem is tudja igazán, mi a tanári nevelői munka szépsége. Egy, kettő, tíz, ötven gyereken nem lehet alapos pedagógiai tapasztalatokat gyűjteni, sem egy, sem 2-3 év alatt. Lehet egyes eseteket megismerni, de nem lehet nevelői rendszert önmagukban kialakítani, hisz még így is – öreg fejjel is –, hányszor jön rá az ember arra, hogy ezen a pályán sohasem lehet a mesterséget teljesen és tökéletesen kitanulni.”* (Jausz, 1963. 548.o.) A Pedagógiai Szemle szerkesztőbizottságának felkérésére 1963-ban Jausz Béla így összegezte kisújszállási tevékenységét. *„Életemnek örökké szép emlékei maradnak azok az órák, amelyeket a pályakezdés ez első nehéz évei alatt és később is, tanárkari jegyzőség, osztályfőnöki munkák, állandó anyagtanulás, készülés közepe, később egyetemi munkám mellett is, a 'kunfajta, nagy szemű legény'-kék között töltöttem, a nyelvtani fogalmak nem könnyű rejtélyeit bogozva a 11 évesekkel, vagy a Toldi szépségét élvezve a IV. osztályban, Ady rebellis verseit ízlelgetve a nyitott eszű öregebbekkel, vagy halomra döntögetve az alföldi parasztyerekek bikkfa nyelvéről költött tanári meséket fonetikai oktatásra, sokszor banglemezre támaszkodó kiejtés tanítással, következetes módszeres munkával, amikor másfél évi német tanulás során például öt órai munka után oldalbosszú nehez Lessing mese már feldolgozott szövegét mondták el kifogástalan intonáci-*

óval és mondatmelódiával elejétől végig, könyv nélkül kórusban. Vagy sorolhatnám még a tanári munka sok-sok örömét: az egymáson segítés remekbe szabott példáit, az ifjúi feltárulkozás szép perceit, egy-egy iskolai ünnepély, ifjúsági színelőadás megrendezésének izgalmas napjait, nyári tiszai vagy balatoni táborozások életerőt pezsdítő beteit, vagy idézhetném egy-egy érettségi szép feleleteit, érettségi bankettek vidám hangulatú fogadkozásait, érettségi találkozók szemérmes vallomásait diákkori emlékekről.” (Jausz, 1963. 548.o.)

A kisújszállási gimnázium tanári kollektívája a mai napig ápolja Jausz Béla emlékét. Az intézmény 1975-ben megjelent Jubileumi Évkönyvében (Szabó, 1975. 308-317.o.), és az 1994/95-ös Értesítőben (Kiss, 1994/95. 38-44.o.) Jausz Béláról egy-egy tanulmány állít emléket az egykori tanítványok, kollegák, ismerősök visszaemlékezéseire, korabeli értesítőkre támaszkodva. Jausz Béla születésének 100. évfordulóján Jausz gimnáziumi tevékenységének, emlékének tisztelegve, tanári értekezleten tartottak felolvasó ülést. A közeljövőben emléktáblát kívánnak állítani a gimnázium épületében Jausz személye, az intézményben végzett pedagógiai tevékenysége tiszteletére.

Az intézmény nyugdíjas pedagógusai, a gimnáziumi Öregdiákok köre, Jausz egykori tanítványai egyöntetűen úgy vélik, hogy kivételes intellektusú személyében, nyugatias gondolkodásában, megjelenésével, az általa képviselt klasszikus műveltséggel egy ambiciózus, a pedagógiai, módszertani, nevelési problémák, nevelési helyzetek iránt nyitott fiatal kolléga érkezett 1919-ben a kisújszállási gimnázium tantestületébe. Indíttatásában közrejátszott német származása, világlátása, nyelvtudása, a családtól kapott szellemi örökség, a soproni urbánus életmód, (az ősi város patinás, nyugatias kultúrája, irodalmi körök, koncertek, aktív kulturális-és sportélet), a nagyhírű Eötvös-kollégiumi műveltség.

A forradalom után kaotikus állapotba került kisújszállási gimnáziumba (szétzilált, koros tantestület, szakos pedagógusok hiánya, nyomasztó légkör) érkezett a kiemelkedő tehetségű, és műveltségű fiatal Jausz Béla. Későbbi külföldi útjai, tanulmányai, kezdeményezései, nyitottsága bizonyították, hogy személye jó választásnak bizonyult a Református Egyházközség számára. A visszaemlékező pedagógusok, tanítványok véleményét összegyűjtve, a Jausz családot ismerve, így vélekedik erről tanulmányában Szabó Lajosné: *„Szellemében, módszerében, megjelenésében más, mint az itt megszokott, Akik valaha is ismerték, nem csodálkoznak azon, hogy az ifjúság körében rövid idő alatt követendő példakép lett. Varázsa alól nem tudtak szabadulni a kisdiákok sem. Igényes volt önmaga iránt, igényes volt tanítványai iránt, s azok igényes szigora, kiegyensúlyozott komolysága mögött érezték, szereti bennük a ma gyermekét, tiszteli bennük a holnap emberét. Legnagyobb nevelőereje a példának van, ezzel a nagy lehetőséggel élt és hatott (...). Rajongó diákjai még mozdulatait, mértéktartó eleganciáját is igyekeztek utánozni, amint azt öregedő korukban a gimnáziumi évek kedves emlékeit idézve ma már szégyenkezés nélkül bevallják.” (Szabó, 1975. 309-310.o.)* Az egykori

tanítványok visszaemlékezését támasztják alá Jausz későbbi gondolatai: „... *amint vallottam és tanítottam is mindig, hogy a pedagógus csak akkor kerülhet közel a gyermekhez, ifjúhoz, ha a várt bizalom fejében emberi magamagát is meglátatja velük, s a tanár-tanítvány viszonyon túl legbensőbb gondolatait, érzéseit is feltárja a rája bízottak előtt, és így könnyíti meg nekik, hogy kinyúljanak segítség-re kész keze felé.*” (Jausz, 1963. 545-546.o.) „*A pályakezds nehézségeit nagyon is éreztem. Gyakorlat nélkül, mindenfajta pedagógia és pszichológiai elmélet ismerete nélkül cseppentem bele a tanításba, pusztán azokra az emlékekre támaszkodva, amelyeket saját diák- és egyetemi éveim nyújtottak. Egy esztendő után már annyival volt könnyebb a helyzetem, hogy a pedagógiai vizsga anyagának megtanulása mégis csak nyújtott bizonyos elméleti alapokat. Ezek tudatosítottak bennem sok olyan eljárást, amelyet részint ösztönösen, részint pedig – kissé tán furcsán hangzik –, katonaéveim tapasztalatai alapján alkalmaztam. (...) hiszen kiskoromtól kezdve érdekelt mindig az emberek sorsa. Így aztán nem volt nehéz átállni az ifjakkal és gyermekekkel való bánásmód fogásaira, hiszen ők is megérezték a feljük fordulás őszinteségét.*” (Jausz, 1963. 547.o.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Kisújszállási Református Gimnázium Értesítói 1920-1936-ig. Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás
- Jámbor György (1942): *A gimnáziumok ügyigazgatására vonatkozó rendeletek gyűjteménye*. I. II. kötet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Jausz Béla (1939): Tanárképzés – nemzetvédelem. In: Péterffy László (szerk.): *Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Debrecen. 141.
- Jausz Béla (1963): Életemről, munkámról. . . *Pedagógiai Szemle*, 6. sz. 545-555.
- Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem, Humánpolitikai Osztály. Kézirat.
- Kiss Kálmánné (1994/95): Emlékezés a nevelés ügyének elkötelezett Jausz Bélára. In: *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője*. 38-44.
- Kiss Kálmánné, Szabó Lajosné, Szathmári István, Tallós Gyuláné született Jausz Judit, Vásáry István személyes visszaemlékezései
- Móricz Zsigmond (1956): *Forr a bor*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Sík Sándor-Surján László (1998): *Magyar Cserkészvezetők könyve*. VI. bővített kiadás. Márton Áron Kiadó, Budapest.
- Szabó Lajosné (1975): Jausz Béla Kisújszálláson. In: Szabó Lajos (szerk.): *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi Évkönyve*. Szolnoki Nyomda, Kisújszállás. 309-310.

JEGYZETEK

- 1 Jausz Béla a budapesti Bölcsészettudományi Karon magyar-német szakos tanárjelöltként, mint az Eötvös Collegium tagja 1913-ban kezdte meg egyetemi tanulmányait. A collegiumba a szintén soproni születésű Gombocz Zoltán, az Eötvös Collegium oktatója, későbbi igazgatója hívta meg. Itt Jausz Béla szobatársa Török Tibor, az irodalmat, zenét kedvelő, és művelő kisújszállási református esperes, Török Imre fia volt. Török Tibor a debreceni tanítóképző tanára, majd igazgatója lett.
- 2 Jausz Béla Eötvös Collegiumi egyetemi társaival együtt önként jelentkezett harctéri szolgálatra. 1914. szeptember 26-tól 1918. december 10-ig töltött katonai szolgálatot a 24. Tábori Tüzérezrednél. 1915 októberétől 1918 októberéig orosz, és olasz harctéren szolgált. Katonai rendfokozata 1918. február 1-től főhadnagy, 1935-től tartalékos százados volt.
- 3 Édesapja, Jausz Vilmos, evangélikus teológiai, akadémiai tanár, a Soproni Evangélikus Theológia tanára váratlanul elhunyt 1913-ban, édesanyja Wulsten Emmy, háztartásbeli, szerény nyugdíjjal, négy kiskorú gyermekkel maradt özvegy. Katonai szolgálata közben tanulmányi szabadságon Jausz Béla egy szemesztert hallgatott az egyetem. Alapvizsgáját 1919-ben tette le.
- 4 Az I. Világháború miatt az 1919/1920-as tanévben az Értesítő nem jelent meg. Jausz Béláról az első bejegyzés az 1920/1921-es Évkönyvben szerepel.
- 5 Az érettségi elnököket református iskolák esetében, a kor szokásának megfelelően, a vizsga után a helyi református lelkészek látták vendégül. Jausz Béla gimnáziumi tanársága idején rendszeresen volt érettségi elnök a hajdúböszörményi születésű Baltazár Dezső református püspök, aki ilyen alkalmakkor Török Imre és Jausz Béla társaságában vendégeskedett a Török családnál. (Jausz Judit közlése.)
- 6 Török Imre debreceni iparos családból származó, elsőgenerációs értelmiségi, református lelkész, hatásos prédikátor. Kiváló irodalmárként értékes kulturális életet teremtett a református közösségben. Ifjúsági színműveket írt, mutatott be, kalendáriumot szerkesztett. Nagyon sok szál fűzte a Horthy-családhoz. Ez a jó kapcsolat mindvégig megmaradt. A Horthy család támogatta a Török családot, a Református Egyházközséghez tartozó iskolákat. Török Imre dr. Horthy Szabolcs Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei főispán magánnevelője volt annak kisiskolás korában. Jausz Béla ebbe a pezsgő kulturális közegbe könnyen be tudott illeszkedni. Jausz Béla 1920-ban feleségül vette Török Imre lányát, Török Ilona tanítónőt. Egy gyermekük született 1921-ben Jausz Judit néven.
- 7 Az oklevél kelte: 1920. december 11. Száma: 25-284/1920. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem, Humánpolitikai Osztály.
- 8 A kor szokásainak megfelelően a Nőegylet Elnök Asszonya mellé kellett egy agilis, alkalmas férfi a tényleges munkára (szervezés, adminisztráció).
- 9 Az alapító Lord Robert Baden-Powell of Gilwell nevelési módszere szerint a cserkészmozgalom célja a komoly jellemnevelés, egészséges testedzés és gyakorlati ügyességfejlesztés által jó honpolgárokká nevelni a cserkészeket helyi, nemzeti és nemzetközi közösségek tagjaiként. (Sík, 1998) A hazai sajátosságokkal kiegészítve a magyar cserkész nevelésének a célja: „Legyen minden magyar utód különb ember, mint az apja volt! – mondja Vörösmarty. (...) Különb ember és

különb magyar – emberebb ember és magyarabb magyar: ebben lehet legrövidebben összefoglalni a magyar cserkészideált.” (Sík, 1998. 19.)

A cserkészlet hazai irányító szerve a Magyar Cserkészszövetség volt, amely élén országos főcserkész állt. A mozgalom a vallás- és közoktatásügyi miniszter felügyelete alatt működött.

- ¹⁰ A 4. magyarországi Világdzsembori programjáról részletes leírás az amerikai résztvevők által kiadott visszaemlékezésben olvashatunk. James E. West: The Scout Jamboree Book. American Scouts at the 4th World Jamboree. <http://pinetreeweb.com/1933-wj4-sjb-introduction>. (Letöltés dátuma: 2010. november 26. 10.53)

- ¹¹ Dr. Jausz Béla személyi anyaga. Törzslap Ny. sz. B/9. DE Humánpolitikai Osztály. Kézirat

- ¹² A debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara által a Neveléstudományi Tanszék betöltésére kiírt pályázat elbírálásánál a Kari Tanács is az állás elbírálásánál előnynek tekintette ezt a fajta pedagógiai gyakorlatot. Így indokolt dr. Bartha János egyetemi tanár: „A Jausz Béla előadásai {...} világos tagoltságúak, rendszeres felépítésűek, s az előadó azzal teszi őket szemléletessé, hogy állandóan konkrét példákat sző be a maga nagy pedagógiai gyakorlatából.” Dr. Jausz Béla személyi anyaga. 811/12. DE Humánpolitikai Osztály Kézirat.

MOZAIKOK A SZÉKESFŐVÁROSI PEDAGÓGIAI SZEMINÁRIUM TÖRTÉNETÉHEZ

ÁMENT ERZSÉBET

AZ INDULÁS ÉVEI – 1912. FEBRUÁR 1.

Budapest oktatásügyének irányítói nem tartották kielégítőnek az akkori, négy évfolyamos középfokú tanítóképzést. Keresték a képzés színvonalemelésének és a már működő tanítók továbbképzésének lehetőségeit. Bárczy István polgármester javaslatára a főváros érettségire épülő tanítóképző létesítését kérte az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumtól. Ez az intézmény vállalta volna a már működő tanítók továbbképzését is. A minisztérium a tanítóképző létesítéséhez nem járult hozzá, a tanítók továbbképzésének megoldását viszont a fővárosra bízta.

A továbbképzés szervezeti és tartalmi kidolgozására Bárczy István polgármester dr. Weszely Ödön tanulmányi felügyelőt kérte fel. Weszely olyan intézmény kialakítására törekedett, amely a kezdő tanítót bevezeti az iskolai munkába, megszünteti képzettségének hiányosságait, alkalmassá teszi hivatásának magas szintű gyakorlására, a már működő pedagógusnak pedig lehetőséget ad szakmai-pedagógiai műveltsége gyarapítására.

Weszely tervzetét a főváros közgyűlése elfogadta, és Bárczy István 1912. február 1-jén a VIII. kerületi Mária Terézia – ma Horváth Mihály – téri iskola épületében megnyitotta a Fővárosi Pedagógiai Szemináriumot. Megnyitó beszédében kiemelte, hogy a Szemináriumban *„...megismerheti a kezdő tanító a fővárosi iskolát a maga valóságában, annak tényleges gyakorlatát, elméleti alapját és ideális követelményeit. Kiegészítheti tudását azzal, amit neki a képző nem nyújtott, mert részben a tárgyak nagy zsúfoltsága miatt, részben a képzőbe járó tanulók kora miatt nem is nyújthatott.”*

A Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium a kor követelményeinek megfelelő komplex intézmény volt az alábbi szervezeti felépítéssel:

Tanfolyamok:

1. állandó tanfolyam a kezdő tanítók számára,
2. tudományos előadások,
3. technikai és művészeti tanfolyamok,
4. idegen nyelvi tanfolyamok.

Laboratóriumok:

- pedagógiai,
- lélektani,
- fizikai.

Pedagógiai Könyvtár;

Pedagógiai Múzeum.

Az intézmény első igazgatója a szervezetét, koncepcióját kialakító *Weszely Ödön* lett. Rajta kívül még egy függetlenített munkatársa volt az intézménynek, a továbbképzést tiszteletdíjas előadók – szakterületük kiemelkedő képviselői – végezték.

Az *intézmény tanfolyamain* keresztül volt a legszélesebb érintkezésben a főváros pedagógusaival. A megnyitás évében 1089 nevelő jelentkezett a meghirdetett tanfolyamokra és tudományos előadásokra. Ekkor 2689 pedagógus dolgozott a főváros iskoláiban. A jelentkezők között a pedagógusok minden rétege szerepelt, de többségben a tanítók voltak.

A *laboratóriumok* az elméleti előadásokon hallottak gyakorlati alkalmazásának terepei voltak. A tanfolyamok hallgatói ezekben vizsgálatokat, méréseket, gyakorlatokat végeztek. Minthogy a pedagógiai és a lélektani laboratórium munkájában sok volt az átfedés, később a kettőt egyesítették, és ebből nőtt ki 1941-ben a Székesfővárosi Pályaválasztási Tanácsadó és Képességvizsgáló Intézet.

A *könyvtár állománya* az intézmény megalakulásakor 4000, négy év múlva pedig már 16 ezer kötet volt. A húszas évek közepén a Fővárosi Könyvtárhoz került, majd Fővárosi Pedagógiai Könyvtár néven önálló intézménnyé lett. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum megalakulásakor állományával együtt beolvadt abba.

A *pedagógiai múzeum* a maga teljességében sohasem valósult meg. Az indulást követő években lendületes és eredményes gyűjtőmunka kezdődött, gazdag anyag és sok értékes iskolatörténeti dokumentum gyűlt össze. Ezt azonban az első világháború éveiben – amikor az épület hadikórház lett –, szétszórták az iskolák között, de később már nem sikerült összegyűjteni. Esetenként szerveztek alkalmi kiállításokat, de ezek anyagai sem maradtak együtt.

Az intézményhez az indulás évétől kapcsolódott egy *gyakorló elemi népiskola*, és ez Európa első ilyen szervezetű intézménye volt. A gyakorlóiskola pedagógiai műhely szerepét töltötte be. A kezdő tanítók állandó tanfolyamának hallgatói képzési idejük jelentős részét ott töltötték részben hospitálással, részben tanítással. Ott a már működő tanítók részére is tartottak bemutató tanításokat. Ezeket az épület nagy előadó termében tartották, nemegyszer több száz hallgató előtt. Részvételi jegyet előre kellett igényelni – amely természetesen ingyenes volt –, mert mindig lényegesen többen szerettek volna ezeken részt venni, mint amennyi a terem befogadóképessége volt. A harmincas években Móricz Zsigmond is részt vett egy ilyen bemutató tanításon, és nagy elismeréssel írt róla. Ezek a tanítások nyújtottak alkalmat arra, hogy a gyakorlóiskolában kidolgozott új módszerek, eljárások minél közvetlenebbül kerüljenek be a fővárosi iskolák gyakorlatába. 1919-től az épületben működő *óvoda* is gyakorló intézmény lett az óvónői továbbképzés gyakorlati bázisaként.

A SZÉKESFŐVÁROSI PEDAGÓGIAI SZEMINÁRIUM TANFOLYAMAI

Az intézményben folyó képzés fő programját a tanfolyamok alkották. Ezek között művelődéspolitikai jelentőségű volt a *kezdő tanítók állandó tanfolyama*. Ezt az egyéves tanfolyamot minden olyan kezdő tanítónak el kellett végezni, aki a főváros szolgálatába kívánt lépni. Ezt az alkalmazás előfeltételének tekintették. Ezzel az „utánképzéssel” a főváros egy évvel meghosszabbította az akkor négy-, majd később öt éves középfokú tanítóképzést. A tanfolyamra a felvételt kérni kellett. Az első évben hatvan hallgatót vettek fel. A felvettek száma igazodott a főváros iskoláinak munkaerő-igényéhez. A felvétel lényegét tekintve előalkalmazás volt, mert a hallgatók ösztöndíjat kaptak. Ennek összege változott ugyan, de nagyjából megegyezett az akkori kezdő – helyettes – tanítói fizetéssel. A tanfolyami felvételnek különösen abban az időben volt egzisztenciális jelentősége, amikor az elhelyezkedési lehetőségek korlátozottak voltak. 1941-ig 1568-an végezték el a tanfolyamot.

Ez a kötelező továbbképzési forma a második világháborút követően megszűnt. A tanfolyam tematikája a szükséglettől függően kisebb-nagyobb mértékben változott, de jellegét tekintve mindvégig megtartotta eredeti funkcióját, amire Bárczy István megnyitó beszédében utalt. A hallgatók heti 30-35 órát töltöttek az intézményben. Ebből heti tíz órát hospitáltak a gyakorlóiskolában úgy, hogy mindegyik osztályban legalább egy hétig látogattak. A tanév második felében azután maguk is tanítottak egy hetet, amit „vizsgatanítással” fejeztek be. Ezen részt vett a Szeminárium és a gyakorlóiskola igazgatója. Hús-huszonöt órában filozófiát, gyermeklélektant, pedagógiát, művelődéstörténetet, iskola-egészségtant hallgattak, megismerkedtek a főváros történetével, földrajzával, közigazgatásával. Feldolgozták az iskolai kézimunka tanítás gyakorlati anyagát, a heti egy rajz órán segítségét kaptak a magyarázó és illusztráló rajzok készítéséhez.

A már működő pedagógusoknak meghirdetett tudományos előadások tematikája felölelte mindazt, ami az akkori korszerű általános és szakműveltség része volt. Előadói a kor tudományos életének elismert szaktekintélyei voltak: Ranschburg Pál, Fináczy Ernő, Imre Sándor, *Nagy László*, Lyka Károly, Simonyi Zsigmond, Riedl Frigyes, Cholnoky Jenő, Mágocsy-Dietz Sándor, hogy csak a legkiemelkedőbbeket említsem.

Az intézmény történetének első három évtizedéről elmondható, hogy az ígéretes, lendületes kezdést megtörte az első világháború négy éve, amikor az épületet hadi kórház céljára is igénybe vették. A Tanácsköztársaság rövid időszaka, majd az ezt követő ellenforradalmi periódus sem hagyta érintetlenül a Szeminárium működését. Azonban a húszas évek közepétől bekövetkezett konszolidáció eredményeként újból kibontakozott az alapításkor meghirdetett szellemiség, és kitűnő szakmai műhely alakult ki, melynek hatása nemcsak a főváros határain belül, hanem országos szinten is érvényesült.

Emeljük ki az iménti felsorolásból Nagy László pszichológus-reformpedagógus nevét és tevékenységét!

AZ INDULÁS ÉVEI, JELES MUNKATÁRSAI: NAGY LÁSZLÓ ELMÉLETE, DOMOKOS LÁSZLÓNÉ LÖLLBACH EMMA GYAKORLATA AZ ÚJ ISKOLÁBAN

Nagy László 1857-ben született Kisújszálláson. Elemi iskoláit Nagykőrösön végezte, középiskolai tanulmányokat a budapesti református gimnáziumban folytatott, 1875-ben érettségizett. Felsőfokú tanulmányokat a budapesti egyetemen végzett, pályakezdőként a Bottlik család gyermekeihez fogadták fel nevelőnek. A középiskolai tanári diploma (1881) megszerzése után Budapest II. kerületi tanítóképzőben tanított (1881-1907) természettudományi tárgyakat, később főleg lélektant és pedagógiát.

1896-ban megszervezte a II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszust, melynek napirendjébe felvette a gyermekpszichológiai kérdések témakörét. Az 1899-ben alapított Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesülete főtákarává választotta, melynek folyóiratát Magyar Tanítóképző címmel szerkesztette. 1903-ban megszervezte a Gyermektanulmányi Bizottságot, 1906-ban megalapította a Magyar Gyermektanulmányi Társaságot, melynek haláláig ügyvezető elnöke volt, s szerkesztette a társaság folyóiratát, A Gyermek című folyóiratot.

Nagy Lászlót 1908. január 7-én helyezték át a II. kerületi állami tanítónőképzőből a VI. kerületi állami tanítónőképzőbe. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1909-ben a VI. kerületi tanítónőképzőben pedagógiai lélektani laboratóriumot alapított, melyben előbb 1910 decemberétől Ranschburg Pállal, majd Révész Gézával – a későbbi első, az orvosi egyetemen működő, pszichológiai intézet vezetőjével – továbbképző tanfolyamokat szerveztek kurzusonként 4–4 tanítóképzős tanár számára. Nagy László – az első kurzust végzett – Quint Józseffel 1913-ban hasonló célú tanfolyamot vezetett gyakorlóiskolai tanítóknak is.

A lélektani laboratórium az ő irányítása alatt a kísérleti pszichológia és a gyermektanulmány továbbképző központjává vált. Itt indult meg a pedagógia induktív módszerű tanítására irányuló újabb reformmozgalom.

E laboratóriumról írta Wagner János főigazgató, az akkori igazgató a VI. kerületi képző 1911-12. évi értesítőjében: *„Intézetünk iránt érdeklődő látogató temérdek volt, akiket első sorban a pszichológiai laboratórium mintaszerű felszerelése és nagyszerű vezetőjének, Nagy Lászlónak a híre hozott ide még külföldről is.”*

Nagy László az 1906-1907. és az 1913. évi gyakorló iskolai tanfolyamokon előadója volt a pedagógiának, a gyermektanulmánynak, a kísérleti pedagógiának.

Klebsberg Kuno államtitkár már 1915. november 12-én a 130632/1915. VI/b. számú rendeletében leszögezte: *„Szükséges, hogy a pedagógia szakot életpályául választó (Apponyi kollégista) tanárjelöltek a lélektani kísérletek teendőivel meg-*

ismertessenek és azokba lehetőleg alaposan begyakoroltassanak. Ezen utóbbi kiképzés színhelyéül a budapesti magyar kir. VI. ker. állami tanítónőképző-intézetrel kapcsolatos lélektani laboratóriumot jelölöm ki, a tanárjelöltek ilyen irányú kiképzésével pedig Nagy László tanítóképző-intézeti igazgatót bízom meg. . .”

Az Apponyi Kollégiumban Nagy László kísérleti pszichológiát adott elő (1916). Emellett 1912-től 1916-ig, majd 1925-től kezdődően folyamatosan előadásokat tartott a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium tanítói továbbképző és tudományos tanfolyamán a gyermektanulmányi kutatások eredményeiről.

PEDAGÓGIAI ÉRTEKEZÉSEI

a) *Germektanulmányiak*

Az értelmi fejlődés egyik alapvető problémája. *A Gyermekek*, 1913.

A gyermek szellemi munkabírása. *A Gyermekek*, 1913.

A Remete-Munkaiskola Brüsszelben. *A Gyermekek*, 1914.

A gyermektanulmányi mozgalom eredményei hazánkban. *A Gyermekek*, 1914.

Kapcsolat a különböző fokú iskolák tanítási rendszere között. *A Gyermekek*, 1914.

Az Új Iskola céljai, pedagógiai és didaktikai alapelvei, tantervének megokolása. *A Gyermekek*, 1916.

Az Új Iskola tanterve. *A Gyermekek*, 1916.

A gyermek lelki fejlődésének típusai az iskolák szerint. *A Gyermekek*, 1917.

A balkézrel való írástanítás és az ambidextria. *A Gyermekek*, 1917.

A magyar közoktatás reformtervezete. *A Gyermekek*, 1919.

Megfigyelések a gyermekek társas életéről. *Magyar Tanítóképző*, 1901.

A gyermektanulmányozás módja és szempontjai. *Magyar Tanítóképző*, 1903.

A gyermektanulmányozás Amerikában. *Magyar Tanítóképző*, 1903.

Pósa Lajos költészete. *Magyar Tanítóképző*, 1904.

A gyermektanulmány a tanítóképző-intézetekben. *Magyar Tanítóképző*, 1904.

Adatok a serdült korú leányok testi fejlődéséhez. *A VI. kerületi állami tanítónőképző-intézet értesítője*, 1914.

b) *Tanítóképzés*

Lélektani laboratórium. A VI. kerületi állami tanítóképző értesítőjében és a Magyar Tanítóképzőben, 1909.

A lélektani laboratórium célja s berendezésének szempontjai a tanítóképző intézetben. A VI. kerületi tanítónőképző értesítője, 1910.

A lélektan tanításának módszere. Uo, 1911.

Az induktív módszer a pedagógia tanításában. Uo, 1912.

Pedagógiai-pszichológiai kísérleti eszközök gyűjteménye. Uo, 1913.

A lélektani laboratórium fejlődésének története. Uo, 1916.

A beszéd- és értelemgyakorlatok tárgya, célja, módszere. *Magyar Tanítóképző*, 1915.

Ezekén kívül több százra tehető cikk a Magyar Tanítóképzőben, *A Gyermekben*, különböző más folyóiratokban és napilapokban.

Nagy Lászlót 1918-ben kinevezték tanítóképző intézeti szakfelügyelőnek, majd az őszirózsás forradalomban és a magyar kommunben vállalt szerepe miatt 1922-ben nyugdíjazták, de 1925 tavaszán Nagy László a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumának élére került. (107.674./VII.1925 sz. tanácsi határozat).

Kinevezésével az addigi, ún. „klasszikus” pszichológiai vizsgálatok helyét az „emberéget” megérteni akaró „személyiségvizsgálatok” foglalták el. Az itt eltöltött ideje alatt a laboratórium lényegében az első perctől az utolsóig az egységes felfogás jegyét viselte magán. Ha történtek is változások, ezek technikai és adminisztrációs jellegűek voltak a laboratórium munkateljesítő-képességének fokozása érdekében.

Ez idő alatt több munkája látott napvilágot, a tudományos cikkek közül kiemelkedő a Pedagógiai biológia (1928), A pedagógiai-pszichológiai vizsgálatok célja és módszere (Ranschburg-émlékkönyv, 1929.) valamint a kölni V.Gyógypedagógiai Kongresszus Naplójában megjelent cikke. (Neuere Richtungen bei den paedagogischen und heilpaedagogischen Prüfungen der Kinder und jugendlichen, 1931.)

Ezek az írásai foglalják össze a legteljesebben a laboratóriumban követett felfogását, bár ezek inkább elméleti alapvetésnek tekinthetők, és nem tartalmazzák szerzőjük „vizsgálótechnikájának” ismertetését. Pedig ez a vizsgálati módszer hazai viszonyok között határozottan újat, ha talán nem is egészen tökéleteset produkált.

Laboratóriumi kutató munkásságának fontos területe volt a személyiség kísérleti vizsgálatára összeállított 1. teszt sorozat, 2. a pszichogramm készítés, 3. a személyiség megfigyelését szolgáló ún. „egyénségi lap”.

A teszt sorozatok korosztályok szerint állította össze: 3-6, 6-8, 8-10, 10-12, 12-14, 14-16, 16-20 éves kor közöttieknek.

A képességeket vizsgálva: akaratoműködések, észrevételi működések, emlékezet, kombináló, számoló, ítélő és következtető képességekhez művelet sorok, feladatok.

Alkotó fantázia.

Természeti és társadalmi felfogás.

Szervezőképesség.

PSZICHOGRAMM-KÉSZÍTÉS

Domokos Lászlóné Löllbach Emma, az Új Iskola alapító-igazgatónője 1914 óta a Nagy László által kidolgozott tanterv alapján működtette az iskolát. A II. kerületi tanítóképzőben tanítványa volt, később a Gyermektanulmányi Társaságban segítőár-

sa, majd néhány előadás erejéig a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium Szülők Iskolája rendezvényén munkatársa lett egykori tanárának.

Elhivatott képviselője lett a Nagy László által is szorgalmazott, tevékenységre épülő „alkotó” iskolának. Véleménye szerint *„A gyermekalkotások (munkafüzet, rajz, gyűjtés, versenyek, előadások, agyag- és kartonmunkák, ünnepélyek, kiállítások stb.) az egyéni erők minőségét tárják fel. Ezzel megmutatják a nevelőnek a soha nem ismétlődő, törvénybe nem foglalható, mindig egyetlen rejtélyt: az egyéniséget. Ezt példázza az Új Iskola tanulóiról 1914 óta vezetett pszichogramm gyűjteménye, mellyel hazánkban ezzel a példával kezdeményező volt.”*

A személyiség megfigyelését szolgáló „egyéni lap”:

A kérdések a következő csoportokra tagozódtak: figyelem, érdeklődés, feleletek, dolgozatok, rajzolás, kézimunka, torna (játék, sport), a gyermek magatartása társaival szemben, a gyermek magatartása a tanítójával és a felnőttekkel szemben.

Domokos Lászlóné Löllbach Emma Új Iskolájában a tanítóknak kötelező az ún. egyéni lapok vezetése a tanuló fejlődéséről – ezt kezdetben negyed-, később félévenként, majd évenként vezetik, és a szülők számára ez a visszajelzés a tanuló haladásáról.

NAGY LÁSZLÓ GYAKORLATI MUNKÁSSÁGÁNAK TERÜLETEI A LÉLEKTANI LABORATÓRIUMBAN

Az átlagos képességűek vizsgálata – az átlagtól kedvező irányban eltérő tehetségek vizsgálata – az átlagtól kedvezőtlen irányban eltérők vizsgálata.

A vizsgálatokban helyet kaptak

- A bármi tekintetben rendellenes magaviseletet tanúsító tanulók is, valamint
- A kis létszámú osztályokba sorozott, illetőleg sorozandó tanulók kétes esetekben való felülvizsgálata.

Pályaválasztás és képességvizsgálat.

A laboratóriumi célkitűzés külön foglalkozott a szülőknek tartandó tanácsadással: iskolaválasztás első osztály előtt, pályaválasztás 14-15 éves korban, valamint 18 éves korban.

A tanítványok visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy időnként részt vettek a FPSZ Lélektani laboratóriumának kísérleteiben. Nagyon érdekesnek találták azokat, és szívesen mentek vissza megismételni. Az elbeszélők nem tudták rekonstruálni, milyen kísérletek voltak, de Domokos Lászlóné Löllbach Emma és tantestületének publikációiból tudjuk, hogy a gyerekek képességvizsgálatokon vettek részt.

A Lélektani laboratórium céljainak leírásában szerepelt a tanoncok vizsgálata alkalmaztatásuk, ill. szerződésük megkötése előtt, amelyben külön foglalkozott a fővárosi tűzoltóság sofőrjeinek alkalmassági vizsgálatával.

Egy 1927-ben kelt felterjesztésében hangsúlyozza a tanítók és a tanárok elméleti és gyakorlati kiképzését az általános és gyermeklélektani ismeretekben, valamint a gyermekmegfigyelés munkájába való bevezetést. A tudományos célt is megjelöli: A

tanulók vizsgálatában alkalmazható és alkalmazandó lélektani vizsgálati módszerek további kiválogatása, a mi viszonyaink szerint való átalakítása, ill. továbbfejlesztése, tökéletesítése, a kvantitatív értékelésmódok lehetőleg pontos megállapítása, a kvalitatív megfigyelések szempontjából részletes kidolgozása, a képességek fokozatainak összehasonlító megállapítása.

Nagy László már régebben vallott gyermekfejlődéstani felfogásán nem változtattak az általa végzett normálisok kísérleti vizsgálatának eredményei. Továbbra is az volt a meggyőződése, hogy a nevelés csak akkor válhat eredményessé, ha eljárását igyekszik a gyermeki egyéniséghez szabni. Elengedhetetlen előfeltételnek tartotta azonban a gyermek igazi megismerését. Ezért fáradozott minden erejével azon, hogy mind a kísérleti, mind a megfigyelő eljárást a tanítóság számára használhatóan kidolgozza.

Nagy László sohasem egyedül foglalkozott a vizsgálandó tanulóval, ez mindig ún. jegyzőkönyvvezető jelenlétében történt. (1926-1930 között 1683 személyiségvizsgálatot végzett.)

„Tanítói munkásságot végzett azzal is, hogy laboratóriumában mindenkit szívesen látott. Élvezet volt vizsgálatában segédkezni. Minden vizsgálatnál megkérdezte a segédkezők véleményét és a megokolást is, azután tette hozzá a maga megjegyzéseit. Néha kíméletlen volt az ellenvéleményezővel szemben, de tiszteletben tartotta az önállóságot. Akkor, amikor tudományt művelő intézményeinkben alig lehetett szó a gyermek- és ifjúkori lélektani vizsgálódásokról, csaknem egyedüli interpretálója volt a világszerte oly dúsan virágzó pszichológiának.

A magyar pszichológiában egyik volt ama nagyon kevesek közül, akit a háború utáni évtizedben a nemzetközi kongresszusok szorgalmas látogatásai révén a világ pszichológusai személyesen ismertek és elismertek.”

* * *

A Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium szervezetileg és funkciójában stabil első három évtizedét a második világháborút követően sűrűn bekövetkező változások tarkították. Az intézményt 1945-ben Székesfővárosi Neveléstudományi Intézetként alakították át. Szervezetileg főosztályokra tagolódott. Új feladatként kapta, hogy javaslatokat dolgozzon ki a főváros iskolapolitikája számára. A továbbképzést a fővárosi nevelők átképzése jelentette, majd megindultak a szaktanítói tanfolyamok, melyeknek mindaddig nagy szerepe volt, amíg az általános iskolai tanárképzést az 1951-ben megnyílt budapesti pedagógiai főiskola át nem vette. Miután a kormány 1949-ben létrehozta az Országos Neveléstudományi Intézetet, a polgármester az intézményt az eredeti nevében, Fővárosi Pedagógiai Szemináriumként szervezte vissza, melyben azonban az oktatásügyi hivatali munka kapott erős hangsúlyt. Egy évvel később az akkor már megalakult Fővárosi Tanács az intézményt újból átszervezte. Az így kialakított Fővárosi Pedagógiai Intézet hét osztályra tagozódott: 1. továbbképző, 2. átképző,

3. adat- és véleményszolgáltató, 4. szovjet pedagógiai tájékoztató, 5. film és diapozitív, 6. könyv és folyóirat, 7. múzeum. Az így kialakított intézmény még jószerevével meg sem kezdte érdemi működését, amikor 1951-ben miniszteri rendelettel feloszlatták. Helyette – ugyancsak miniszteri rendelet alapján –, 1951. szeptember 15-én megszerveződött a Budapesti Pedagógus Továbbképző Intézet (BUPTI). Az új intézmény tanszéki rendszerben működött.

(Részlet Hunyadi Zoltán a Mérei Ferenc Pedagógiai Intézetéről c. anyagából. Elhangzott: Volt egyszer egy Intézet... 2012. szeptember 20.)

FELHASZNÁLT ÉS IDÉZETT IRODALOM

Áment Erzsébet (2005): *Emmi néni iskolája*. OPKM, Budapest. 39.

Cser János (1931-1932): Nagy László munkássága a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium lélektani laboratóriumában. *A Gyermekek*. 103.

Donáth Péter (2007): *Adalékok Nagy László pályájához 1818-1922*. Trezor Kiadó, Budapest. 67-68.

Hunyadi Zoltán: *A Mérei Ferenc Pedagógiai Intézetéről*. (Részlet, internetről)

MEGEMLEKEZÉS

EMLÉKEZÉS ÁDÁM ZSIGMONDRA (1906-1962), A HAZAI GYERMEKVÁROSOK ATYJÁRA

VERESS JÓZSEF

A veszprémi Dózsa György Általános Iskola iskolatörténeti gyűjteményének több mint hétezer relikviája között van néhány másutt megjelent/származó kiadvány és tárgyi emlék, pl.: Debrecenből, Hajdúhadhárról, Tiszadobról és Franciaországból is. Az utóbbiból a *Nuit et Jour*-nak bár csak a másolati példánya van meg az 1928. január 21-i számból, de fontos hazai vonatkozású neveléstörténeti (ikonográfiai) forrás. E lapszám ötödik oldalán öt kép található. A felső képsor második képén egy szemüveges, kalapos, harminc-negyven év közötti úr barátilag karol át egy tizenégy-tizenhat éves kor körüli sapkás fiút. Az ütött-kopott kópián is látszik, hogy van valami közös a két ember arcában, lényében, személyiségében. Mintha egy cél felé tekintenének, de nem a fényképező lenscéjébe... Valami más, valami különösen magasztos lebeghet előttük: az Emberség. Emberség a háború után. Mondhatnánk: Emberség a korabeli „Mester és Tanítvány” arcvonásaiban, szemében, perspektívájában, karakterében.

Ők dr. Ádám Zsigmond, és egyik kedves neveltje Hajdúhadhárról az 1946-1948 közötti évek valamelyikéből. Engem megérintett ez a felvétel! Ki lehet valójában ez a szemüveges, kalapos, intelligens, barátságos, komoly és kedves úr? Ki ez a tekintélyt, tiszteletet parancsoló, rokonszenves személyiség, akit Ádám Zsigmondnak hívnak? Annyit azonnal megtudtam, hogy ő a hajdúhadházi gyermekváros alapítója.

Bár ötven éve halt meg, de „nem halt meg teljesen”. Ahogyan alakja, személyisége, munkássága foglalkoztatott, egyre jobban kezdtem őt tisztelni. Valamelyest megismerve, úgy gondoltam, méltó rá, hogy minél többen mások is tudjanak róla, becsüljék nevét, személyiségét, nemzetmentő munkásságát.

ÁDÁM ZSIGMOND ÉLETRAJZÁBÓL

Alföldi, hajdúsági szegénygyerek volt. A Hajdú megyei Egyeken született 1906-ban öttagú családba. Ötéves volt, amikor az édesapja meghalt. Az ötödik elemi után Tiszafüredre került polgári iskolába. Úgy tanult, hogy közben korrepetálással kereste meg a tandíját, ezzel kímélve meg özvegy édesanyját. A tanítóképzőt 1926-ban végezte el, majd magyar nyelv és történelem szakos polgári iskolai tanár lett. Az Apponyi

Kollégiumban pedagógia-filozófia szakos tanítóképző-intézeti tanári oklevelet szerz. Debrecenben, de csak 1947-ben lesz egyetemi doktor. Előtte Csurgón, utána Miskolcon tanít. Itt publikál először a Gyermekvédelem című folyóiratban. Gyakran jár fiatakorúak perére, ez érleli meg tanulmányát a Problematikus gyerek címmel 1942-ben. Ez a műve a pedagógia és pszichológia felől tekintve szinte tökéletes.

A világháború őt is tragédiákkal sújtja. Mint a budapesti Röck Szilárd utcai tanítóképző tanárát (1937-1946), 1942-ben 19 hónapra munkaszolgálatra kötelezik Ukrajnában, ahol öccse meghal. Húga Auschwitzban válik a háború, s a soah ártatlan áldozatává. Ádám Zsigmond 1939-ben nőül meg, felesége Fodor Erzsébet általános iskolai tanárnő, mindvégig hűséges, szerető munkatárs és egyetlen kislányuk édesanyja.

Szomorú és elgondolkodtató momentuma életének az az időszaka is, amelyben a doktorátusra készül. Ennek körülményeit jól tükrözi Várkonyi Hilderbrand Dezső professzornak a hozzá írott levele, amelyben arra kéri Ádám Zsigmondot, (zsidó származása miatt) halassza el doktori vizsgaszándékát egy biztonságosabb időszakra. Ekkor 1942-t írnak, és Ádám tanár úr már tíz éve készül doktorálni. ...„Tizenegy év pedagógiai stúdiumaiban tanulja a Mesterséget...”¹ így válik egyszerre Mesterré és Művésszé, nemzetvédő példaképpé

Zsidó származású, és talán vallású is, mert ilyen mély és erős filantrópia nehezen képzelhető el (a legalább rejtőzködő) hit, s vallásosság nélkül. Ember- és gyermek-szeretetére élete és munkássága a bizonyíték. Talán nem túlzás már most előlegezni, hogy ő egy személyben a negyvenes-ötvenes évek gyermekvédelmének szociális prófétája és apostola. Sajnos, a hatvanas évek elején már nem tudta tovább elviselni a hatalom rúgásait, és 1962-ben, minden valószínűség, s a vele foglalkozó irodalom szerint, saját maga vetett véget életének, amikor kinyitotta, horribile dictu, a gázcsapot. Ez számomra hihetetlen, s az ő esetében még halálmódnak is duplán tragikus, morbid és fájdalmas.

Mit tudhatunk erről a nagyszerű emberről, akinek „pedagógiai példája ma is hiteles és időtálló?”²

A Pedagógiai Lexikon csak szűkszavú tömörséggel szól róla. Neve alatt ezt olvashatjuk: „... a mo.-i gyermekvárosok egyik szervezője... A II. világháború után a Pedagógus Szakszervezet megbízásából az elbagyott gyermekek ügyével kezdett foglalkozni, 1946-ban a Hajdúbadházon létesített otthonnal megteremtette az első mo.-i gyermekvárost, amelynek vezetője is volt. Az általa elindított és irányított társadalmi akció teremtette meg a lehetőséget a főtí gyermekváros létesítéséhez. 1958-ban a soponyai gyermekváros... megszervezésével és igazgatásával bízták meg.”²

A háború befejezése után tervezetet és tanulmányt készít *Milyen iskolát vár tőlünk a föld népe?* címmel a parasztyerek iskoláztatásáról. E tanulmányában a leglényegesebb eszmei szempontjai is olvashatók, szinte szó szerint, így összegezve a tartalmat, az elvárásokat:

- lehetőséget a dolgozók gyerekeinek a teljes személyiségük kifejlődésére,
- a való életre felkészíteni,
- egybekapcsolni az életszerűséget a humánnummal,
- tisztán, világosan értelmezni a szabadságot.³

Gazdasági önállóságot tervez minden intézménye számára. Azt vallja, hogy a mezőgazdaság és az állattenyésztés a gazdálkodás kulcsai. Intézményeiben az önfenntartásra, s teljes autonómiára rendezkedik be minden tekintetben, és hosszú távra.

Amikor a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete az „elhagyott” (kirabolt) kastélyok hasznosítását indítványozza, Ádám Zsigmond nyakába veszi a vidéket. Szabolcstól Zaláig felkutatja és felméri a kifosztott kastélyokat, felvázolja a lehetőségeket, stratégiát, taktikát készít a munkaiskolák, gyermekfalvak kialakítására, működtetésére vonatkozóan, a szervezett gyermekmentés és gyermekvédelem kiterjesztésére.⁴

Azonban itt kell egy kis kitérőt tenniünk. A gyermekvédelem nem új keletű, s nem kizárólag a két világháború közötti időszak szociális akciója. Története és irodalma igen gazdag, Pestalozzától Sztehlóig vezet. Ádám Zsigmond jól tudhatta mindezt. . .

Az ő esetében azonban érdemes megvizsgálni, vagy legalábbis belepillantani abba a speciális intézményrendszerbe, amelyeket a hazai zsidó filantróp érzület hozott létre az évszázadok során. Köztudott, hogy a hazai zsidóság segélyező, önszegélyező rendszere, szervezete kisugárzó, és része egy batárokat, kontinenseket átívelő organizmusnak is. (Chevra kadisák, gyámolító egyletek, árvaházak, nőegyletek, kórházak, segélyező egyletek százai működtek, hazánkban különösen magas színvonalon.) A háború, s az egymást váltó diktatúrák ezeket is elpusztították, szinte nyomtalanul. De külföldön élhettek, illetve tovább élhettek. Módszertanuk ma is jól adaptálható.

Még egy fontos szempont: Ádám Zsigmond nemcsak kapcsolatokra talált, hanem példaképet is látthatott maga előtt ahhoz, hogy új filantróp intézményi rendszert építsen ki. A példaképe a kiváló munkásságú dr. Szalárdy Mór⁵ orvosprofesszor volt, aki már a 19. század végén felvállalta az elhagyott, törvénytelen gyermekek védelmét a társadalom és az egészségvédelem kötelezettsége terén. Ő is zsidó származású, akárcsak munkatársa, a szentgáli születésű Bánóczi József⁶ professzor, s közösen 1884-ben megalapították az Országos Lelencházat, a Fehér Kereszt Egyesületet, 1902-ben pedig az Állami Gyermekmenhelyet Széll Kálmán miniszterelnöksége alatt. (Dr. Szalárdy Mór nemesi előnevet is kapott a munkásságáért „Rákosfalvi” titulussal.)

HAJDÚHADHÁZ, AZ ELSŐ GYERMEKVÁROS

Debrecen közelében található a település. A Debrecenben működő gyermekmenhely gondnoka, Hartyánszky Dezső arra kap felkérést, hogy keressen alkalmas he-

lyet újabb gyerekek befogadására. A cél egy nagy létszámú családi telep létrehozása Hajdúhadházon. Egy szovjet katonai joghatóság alá vont korábbi magyar katonai táborhely, ahogy a helybeliek hívják, a barakk, alkalmasnak tűnik. Az objektum lakóházként működik. Átvételét 1946. február 15-ével Vorosilov marsall személyesen engedélyezi.

Ekkor minisztériumi felettesei már tudják, hogy Ádám Zsigmond 1945-től a kastyókban szervezhető munkaiskolákat tervezi. Ő viszont az újságban olvas arról, hogy a Népjóléti Minisztérium a JOINT⁷ támogatásával Hajdúhadházon gyermekintézetet hoz létre. Élére Mohai Imre pszichológus kerülne, de nem vállalja. Ezért 1946. április 15-ével Ádám Zsigmondot nevezik ki igazgatónak. A szovjetek május 18-án kivonulnak. Rengeteg bútort és deszkát hagynak ott. Szándékosan, és segítő az intézmény alapítását? Ilyen is van.

Ádám Zsigmond így összegezte a teendőit:

„... ellátást biztosítani

a) svájci vagy más konyha segítségével

b) a Közellátási Minisztérium engedélye és hozzájárulása alapján

- villanyvilágítás, vízellátás megteremtésével

- a gazdaság elindítása... hogy az állami mintagazdaság legyen

- személyi kérdések megoldásával

Közlekedés biztosítása

a) autóval

b) futár kocsin jegy biztosításával

- üzemekkel való kapcsolat révén szövetkezet létrehozásával, gyerekek erejüköz mérten foglalkoztathatók,... így az önellátás részben biztosított.”⁸

„A Népjóléti Minisztériumban teljes a bizonytalanság, a gyermekvédelmi osztály meg szeretné szervezni, a számvevőség be akarja bizonyítani, hogy nélkülözhetetlen (a hivataluk), viszont a gyermekek megmentése nem látszik fontosnak.”⁹

Ádám Zsigmond külföldi segélyszervezetekkel tárgyal, megnyeri őket. Autóstoppal, sofőrökkel egyezkedik fekete fuvarokról a szállítások dolgában, teherautót pakol, rakodómunkás Budapest és Hajdúnánás között ingázva, s ha kell, éjjeliőr.¹⁰

Gondoskodik a gyermekváros lakói élelmezése helyi hátországáról, a mezőgazdaság, az állattartás beindításáról, az infrastruktúra alakításáról és a tőkeképzésről. Gazdasági, pénzügyi, szervezői készségei kitűnőek! De milyen, mint pedagógus?

ÁDÁM ZSIGMOND, A PEDAGÓGUS

Egykori tanítványa, aki a Budapesti Tanítóképző Főiskola tanszékvezető tanára, s aki a Gyermekváros első polgármestere volt, így ír róla: „Az értékek átrendezése... egyik legnagyobb pedagógiai fegyverténye volt... szinte mindig közöttünk volt...

nagyon sokat beszélgetett velünk, mintha kartársai lettünk volna... úgy vettük őt, mint a közülnk való egyet. Az ő esetében valami más adta a tekintélyt... valamiféle szellemi többletet éreztünk meg benne...

*A legteljesebb emberi kapcsolatban voltunk vele... amelyet ő így fogalmazott meg: A régi nagy távolságokat nevelő és növendék között meg kell szüntetni... Emberi kapcsolatot kell kialakítanunk.*¹⁰

*„Így aztán a Gyermekváros polgárai a nyerseron túl maguk kezdték felfedezni egymás emberi értékeit, kiben-kiben a benne szunnyadó és fel-felvillanó talentumokat.”*¹¹

A gyerekek már egymást tanítják, ami a tanító ember nagy gyönyörűsége, olykor hatékonyabb, mint a saját, közvetlen munkája. A felelősségi körük növekszik, tágul, s behálózza a Gyermekvárost.

Az értékek átrendezésének képessége mellett Ádám Zsigmond másik nagy erénye, hogy klasszikus-konzervatív módon formálta növendékei civil, demokratikus érzékét. Intézményének már az ötödik hónapjában működtette az önkormányzatát!

A vezetőknél az erényekben kellett elől járniuk. Így alkották a közösség magját. (Tehát a közösség magja az erény: bátorság, bölcsesség, igazságosság, mértékletek, hit, remény és szeretet. Ma sem lehet más. Jóllehet, az utóbbi hármat Ádám Zsigmondnak be kellett csomagolnia...)

A tisztségeket az autonómia diák kiválóságai töltötték be: polgármester, rendőrkapitány, főbíró, négy szavazóbíró (ülnök), védő, hét rendőr – ők együtt teremtették meg, vagy őrizték, illetve állították vissza a rendet s a békét a Városban.

Az elnevezés, a Gyermekváros, a gyermekek óhaját tükrözte, a Gyermekfalú megnevezést elvetették.

Ádám Zsigmond pedagógiájának alapelve az volt, hogy a gyermekek felelősségi köreit fokozatosan növelni kell. *„Nemcsak az életkor, hanem a neveltség, az intellektus, a bizalom, s a személyiségfejlődés előre haladása figyelembe vételével. Ebhez elengedhetetlen a gyerekek alapos, sokoldalú személyes ismerete: nagyon sokat beszélgetett velünk”.*

A személyiségfejlesztés fontos területének tartotta a törvénytiszteletet, amely alapvetően bibliai eszme, a közösség megtartó ereje. Mindenekelőtt a törvénytiszteletet ültette el a közösségben: *„... a törvények erejét abban látta, hogy azokat a növendékek és felnőttek együttesen állapították meg”*¹²

Melyek a törvények a hajdúházi Gyermekvárosban 1946-tól?

„1. törvény: Becsüljük, szeressük, segítsük egymást!

2. törvény: A játszó- és munkahelyet ne hagyjuk el bejelentés nélkül!

3. törvény: Saját és társaink egészségét, testi épségét veszélyeztető játék és foglalkozás tilos!

4. törvény: Nem szidalmazunk és... mérgesítjük egymást, sem nevelőinket, s nem árulkodunk.

5. törvény: Az iskolai és műhelymunkát szorgalmasan és becsületesen végezzük.

6. törvény: Ruhánk, testünk, ágyunk, otthonunk és beszédünk tisztaságára ügyelünk.”¹³

Csupán hat törvény, amelyben minden benne van, mert substantialis, ezért ennyi elég.

Figyeljük meg, a törvényeken átsugárzik, hogy azok mindig konkrét, rendszerint nemkívánatos eseményekből, cselekményekből levont következtetések, állásfoglalások, parancsok, tiltások és kijelentések. Ádám Zsigmond pedagógiai törvényszemlélete tehát minden bizonnyal kazuisztikus.

Aki megszegte ezeket a törvényeket, előbb-utóbb bíróság elé állt. A bírósági per tartalmazta a perrendtartás elemeit. Az ítéleteket és a büntetéseket, illetve a jutalmazást a Város vezetése a fokozatosság pedagógiai elvére építette.

„Jutalmazás:

1. dicséret négy szemközt,
2. dicséret csoport előtt,
3. dicséret intézet előtt,
4. ajánlás tisztségre,
5. könyvjutalom,
6. pénzjutalom,
7. különleges juttatás.

Büntetés:

1. jutalommegvonás,
2. juttatásmegvonás,
3. kizárás játékból,
4. dorgálás,
5. rossz osztályzat,
6. jóvátétel,
7. utalás a tantestület elé,
8. utalás az igazgató elé.”

A törvények érdekessége, hogy három tiltó és három kijelentő mondatot tartalmaznak. E sajátos hexalógus tükrözi Ádám Zsigmond pedagógiai filozófiáját is, amely a tiltásoknak és a megengedéseknek,¹⁴ illetve a biztatásoknak és a kazuisztikának azonos jelentőséget tulajdonít. Ezek egyensúlyban vannak. Ádám Zsigmond arány- és optimumérzékéről sokat mondanak ezek a törvények, akár csak a jutalmazással és a büntetéssel kapcsolatos gyakorlata.

A jutalmazás hét, a büntetés nyolc fokozatú. Az előbbinél három fokozat immateriális kategóriát, három materiális követ, míg a középső egy egzisztenciális lépcsőt jelent. Érdekes, elgondolkodtató struktúra! A büntetésekből kettő (csupán) a materiális, egy szociális, egy verbális, egy aktuális (cselekvést követő), kettő formatív, illetve hierarchikus természetű. Ez sem kevésbé tanulságos szerkezet!

Az általa fontosnak tartott pedagógiai értékekről így ír a Gyermekváros vendégkönyvében: „*Honi és külföldi látogatóink... azt állapították meg, hogy gyerme-*

keink szabad, egészséges szellemben fejlődnek. . . Szabadság, önkormányzat és öntevékenység voltak a vezető szempontjaink. Munkával, tanulással és játékkal készültek fel növendékeink. . . Tűzoltó versenyen nyertek. . . győztek a számolási és énekversenyen."¹⁵

Ádám Zsigmond a nevelésben kiemelt szerepet szánt a munkának, a sikernek, az ünnepnek, a természet, az éneklés, a versenyzés szeretetének, és a szereplés megkedveltetésének. Jellemző, hogy a Gyermekváros egyhetes születésnapját már (50-52-en) megünnepelték „. . .egy szelet csokoládét. . . finom marhapörköltet kaptunk. . .”¹⁶ Aktuálisan is válasz ez azoknak a pedagógusoknak, akik sokallják az iskolában az ünnepeket, ünnepléseket.

Pedagógiájának bemutatása további kutatást igénylő, nagyobb lélegzetű munkát követel. Különösen érdekes lenne tanulmányozni a naplóját, amely hivatásának a tükre lehet. Ebben olvashatunk arról, hogy pályája indulásában mekkora szerepet kapott pl. a Fiúk városa című amerikai film megtekintése.¹⁷

HIVATALI MUNKÁSSÁGA

Ő volt az első, aki a II. világhégés után felismerte a nemzetmentésnek ezt az emberszerető lehetőségét. Intézetei, azok utód- és társintézményei a gyerekek tízezreit nevelték fel. Szakmát, mesterséget, egzisztenciát és életkilátásokat adtak a gyermekvárosok. Ő volt az első, aki javasolta a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanács létrehozását.¹⁸ És ő volt az is, akit a kor és a hatalom iróniájaként nem választottak be abba a tanácsba, amely az ő elgondolásai szerint a 104/62/1957. sz. kormányrendelettel valósult meg.

1950-ben már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium országos pedagógiai szakfelügyelője és egyetemi előadó a pszichológia és pedagógia tárgykörében. Összeállította a hazai gyermekotthonok rendtartását. Ennek ellenére 1952-1954 között az Országos Tervhivatalba helyezték, igaz, közoktatási feladatkörbe. Ekkor vont a be az állam a gyermekvédelmi intézeteket az oktatásirányítás jogkörébe.

1958-tól, miután kihagyták őt a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Tanácsból, újra gyermekvárosi igazgatóvá nevezték ki, ezúttal Soponya-Nagylángra, Fejér megyébe. Ádám Zsigmond a hivatali packázások elől menekült ebbe a tisztségbe? Ugyanekkor azonban megbízást kapott a Fóti Gyermekváros megszervezésére is.

Négy évig bírta a hatalmas munkát és a sajátságos atmoszférát. Azt írják, öngyilkos lett, de nehéz elhinni. . .

*„1962-ben bekövetkezett. . . halálával egyik kiemelkedő gyakorlati és elméleti munkát végző pedagógustól vált meg a magyar gyermekvédelem.”*¹⁹

Emléke, nagyszerű munkássága, és halálának 50. évfordulója adott alkalmat arra, hogy tisztelegjek előtte ezzel a róla történő megemlékezéssel. A bevezetőben említett képen a közös cél felé tekintő két arc most is elkísér, s az előttük felsejlő Emberség ma is lehet(ne) közös cél, sőt közös parancs is világlátástól, vallástól,

pártpolitikától és lelkiismereti meggyőződéstől függetlenül is, mert életművének ma is sok aktualitása van.²⁰

Munkásságának tanulmányozása közben többször eszembe jutott Martin Buber jelmondata: „Kezdetben volt a kapcsolat”. Azt gondolom, ezt a jelmondatot Ádám Zsigmond életművéhez is applikálhatjuk, mert amit a háború után tett, az valóban új „kezdet”, valóban új „kapcsolat”, és valójában egy új, sajátos, igazán emberi „teremtés” volt. Nem véletlen jártak csodájára a német, francia, dán, amerikai, s más nemzetközi delegációk!

Isten áldja Ádám Zsigmond emlékét! Mi pedig őrizzük és terjesszük filantróp szellemét, lelkületét, és legyünk büszkék e kiváló magyar pedagógusra, tekintsük őt példaképünknek!

FELHASZNÁLT IRODALOM (a Jegyzetekben említetteken kívül)

- 1 *Egy Kenyéren*. A Hajdúház-tiszadobi Gyermekváros Kiadványa az ötvenéves jubileumra. Tiszadob, 1996.
- 2 A Gyermekváros c. kiadványban Ádám Zsigmond vezető igazgató *A hajdúházi gyermekotthon* című írása
- 3 *Biblia*. Szt. Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2002.

JEGYZETEK

- ¹ Tóth László (szerk., 1981): *Emlékkötet Ádám Zsigmondról és a Hajdúbadbázi Gyermekvárosokról*. Hajdú-Bihar megyei Tanács V. B. Műv. O. Ped. Továbbképzési Intézete, Debrecen.
- ² Nagy Sándor (főszerk., 1976.): *Pedagógiai lexikon I. Akadémiai Kiadó, Budapest. 6.*
- ³ Tóth László (szerk., 1981): *Emlékkötet Ádám Zsigmondról és a Hajdúbadbázi Gyermekvárosokról*. Hajdú-Bihar megyei Tanács V. B. Műv. O. Ped. Továbbképzési Intézete, Debrecen, 21. Uo. 15-39.
- ⁵ Dr Szalárdy Mórról: (Újvári Péter szerk., 1929): *Magyar Zsidó Lexikon*, (Reprint, 2000). Makkabi, Budapest, 821.
- ⁶ Uo. 84.
- ⁷ JOINT: a Jewish JOINT Distribution Committe (J. D. C) egyszerűsített változata, a háború sújtotta zsidók megsegítésére. Az I. világháború alatt létesült, s a II. világháború után bontakozott ki. Nemzetközi szervezet. L.: *Magyar Larousse Enciklopédia 2.. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 289.*
- ⁸ Uo. 48-48.
- ⁹ Uo. 51.
- ¹⁰ Nagyszentpéteri Géza: Az első magyar demokratikus gyermekotthoni Önkormányzat és néhány tanulsága, 92.
- ¹¹ Uo.

EMLÉKEZÉS ÁDÁM ZSIGMONDRA (1906-1962), A HAZAI GYERMEKVÁROSONK ATYJÁRA

- 12 Hajdu-Bihari iskolatörténeti dolgozatok. Debrecen, 1978. 89. (Kelemen Lajos: Dr. Ádám Zsigmond hajdúhadházi pedagógiai tevékenysége (1945-1949) című tanulmányban.)
- 13 Uo.
- 14 Vö. pl. az öszövetségi 613 micva tiltó és megengedő szabályainak arányával, az is cca. fele-fele.
- 15 *Hajdú-Bihari iskolatörténeti dolgozatok*. Hajdú-Bihar Megyei Tanács Ped. Továbbképzési Intézete, Debrecen, 1978. (Kelemen Lajos: Dr. Ádám Zsigmond hajdúhadházi pedagógiai tevékenysége c. tanulmány), 90-91.
- 16 Uo. 87.
- 17 *Educatio*, 1997. 1.sz. Czike Klára tanulmánya a gyermekvárosok történetéről említi e tényt.
- 18 I.m. 31.
- 19 *Hajdú-Bihari iskolatörténeti dolgozatok*. Hajdú-Bihar Megyei Tanács Ped. Továbbképzési Intézete, Debrecen, 1978. (Kelemen Lajos: Dr. Ádám Zsigmond hajdúhadházi pedagógiai tevékenysége c. tanulmány), 91. o.
- 20 Ádám Zsigmond 1945-től haláláig párttag volt, s sajtóságos módon a baloldali kollektív eszmét, sajtóságos módon képes volt a cselekvő hit és az emberszeretet talajába ültetni. Követendő példa lehet ma is sokak számára, mondhatnánk reá is, „hídember”.

A dolgozat elkészültével köszönetet mondok Kováts Sándor ny. igazgató úrnak, a veszprémi Dózsa iskola iskolatörténeti gyűjteménye alapítójának, gondozójának, igazgató elődömmnek, Mesteremnek.

KÖNYVISMERTETÉSEK

Bognárné Kocsis Judit: Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban. Pannon Egyetemi Kiadó Veszprém-Pápa, 2010. 191.o. (PhD-értekezések 1) – Karácsony Sándor – a magyar neveléstörténet sokoldalú reprezentánsa – pedagógiai modelljének és recepciójának kutatására kivételes felkészültséggel, a témarendszer iránti elkötelezettséggel vállalkozott a református hitoktatói diplomával is rendelkező, pedagógus-kutatással foglalkozó szerző.

Karácsony Sándor (1891-1952) a 20. század magyar pedagógiájának egyik markáns egyénisége. Magasra ívelő akadémiai pályafutása során sajátos filozófiai elvei és sajátos (archaikus) stílusa miatt nem alkalmazkodott sem a két világháború közötti időszakra jellemző keresztény-nemzeti politikai eszmerendszerhez, sem az ezt követő egyeduralomra törekvő pedagógiai elméletekhez.

A koalíciós időszakban – a fordulat évében, 1948-ban – a népi kollégiumok szervezése idején – gazdag életművéből az 1921-ben megjelent Kísérleti parasztgimnázium Földesen az 1919-20. tanévben című, a népnevelés megvalósítását célzó művét népszerűsítik. Az 1948-ban kiadott Köznevelés évkönyve (szerk.: Kiss Árpád) hely ad még a szocializmus idején mellőzött pedagógiai irányzatok képviselői, Prohászka Lajos kulturfilozófiai gondolatainak és Bálint Sándor néprajzi szemléleten alapuló pedagógiai nézeteinek.

Karácsony Sándor – megalapozatlanul éles kritikákkal, megaláztatásokkal teli időszak után –, kényszernyugdíjazását követően halt meg 1952-ben. A pedagógia világában mellőzött kortársai között Karácsony Sándor az a tanítványai számára példaként szolgáló tudós maradt, aki még az 1950-es években is ébren tartotta egykori tanítványai érdeklődését: egykori tehetséges tanítványai küldetést éreztek az egyedi pedagógiai eszmevilágot megjelenítő karácsonyi életmű megmentésére. Tanítványai az 1950-es, '60-as években hivatástudatukkal, pedagógiai hitvallásukkal ápolták mesterük szellemi hagyatékát.

Az 1970-es évektől kezdve pedagógiai folyóiratainkban gyakran jelenik meg egy-egy, a karácsonyi pedagógiai értékvilágot elemző tanulmány. Megjegyzendő, hogy az 1977-ben kiadott Pedagógiai Lexikon (szerk.: Nagy Sándor) Karácsony Sándor tudományos pályafutásának részletes bemutatása mellett a következőképpen jellemzi alkotó módszereit: „...írásaiban pedagógiai elképzeléseinek az eredetiség látszatát adja a források sokszínűsége”.

Az 1980-as évektől kezdve Karácsony Sándor több műve jelenik meg új kiadásban. A rendszerváltozást követően új lendületet vesz a Karácsonyreflexió-kutatás. A Karácsony-kutatók és -tanítványok körében örök kontinuitást képez Kontra György, a pszichológia professzora. Karácsony Sándor eszméinek 21. századi kutatói közül az

egykori tanítványok és a szakma „semleges” képviselőin kívül említésre érdemesek a református felsőoktatás pedagógiai intézeteinek oktatói és diákjai is.

Bognárné Kocsis Judit neveléstörténész és a református nevelésügy kutatója művében arra keresi a választ, hogy Karácsony Sándor eszmévilága, illetve ennek sajátosságai mennyiben jelennek meg a református tanintézetek tananyag-rendszerében. A szerző nyolc fejezetre osztva építette fel művét: magyar nyelvű szakirodalom alapján a kronológia rendezőelvét követve a karácsonyi pedagógia recepciójának elemzése után részletesen felvázolja Karácsony Sándor pedagógiai modelljét. A modell-vázlat eszmei alapja a református elméleti pedagógia, melynek nevelési színterei (rétegei) a protestáns életforma kialakítása, a protestáns értékek ismerete, a protestáns magatartásforma követése az otthoni és az iskolai nevelésben. A modell-vázlat részletes bemutatása után a szerző viszonylag kevés teret ad Karácsony didaktikai elveinek értékelésére. Karácsony Sándor pedagógiai szépírói tevékenységét vizsgálva betekintést ad Karácsony Sándor ifjúsági regényeinek, az ifjúság számára szerkesztett folyóiratok – *Az Erő*; a *Magyar Ifjúság* – eszmévilágába, népdalgyűjtési tevékenységébe (*A magyar cserkész daloskönyve*). Karácsony – a vasárnapi iskolák munkáját megítendő –, számos színdarabot is írt gyermekek számára.

Bognárné Kocsis Judit művében megerősíti, hogy Karácsonynak a hitre, a klasszikus magyar filozófiára alapozott gondolkodásmódja a neveléssel foglalkozó számos kutatóra nagy hatással volt: az ő eszmeisége része a magyarországi keresztyén nevelésnek.

A tanulmánykötet súlypontját a Karácsony nevelésfilozófiájának megítélésére vonatkozó empirikus kutatási eredmények adják. Bognárné kutatásának célja a református felsőoktatásban pedagógiai tárgyakat oktatók Karácsonyról alkotott nézeteinek feltárása, továbbá a karácsonyi pedagógia eszmerendszere helyének megjelenítésére a vizsgált tantárgyrendszerekben. A szerző vizsgálatit a református felsőoktatás egészét lefedve végezte (Teológiai református hittudományi és bölcsészettudományi karok, tanítóképző intézetek). A személyes interjúk alapján a szerző megállapítja, hogy a teológusok teológiai alapú rendszernek, a pedagógiai szakemberek pedig nevelésfilozófiai rendszernek tartják a karácsonyi modellt.

A református felsőoktatásban tevékenykedő oktatók véleményeinek elemzését követően a kutatási eredmények ismeretében a szerző azt vizsgálja, mekkora szerepet kap a karácsonyi életmű bemutatása a mindennapi pedagógiai gyakorlatban: az oktatott tantárgyak tematikájában és a szakdolgozatok témaköreiben Kocsisné kutatásai alapján megtudhatjuk, hogy szinte mindegyik református felsőoktatási intézményben foglalkoznak Karácsony Sándor pedagógiai örökségével. (A Károlyi Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán a valláspedagógiai tantárgycsoportban is foglalkoznak Karácsony Sándor eszmerendszerével.) A legtöbb Karácsony Sándor életművét elemző szakdolgozatot a Károlyi Gáspár Egyetem Nagykőrösi Tanítóképző Intézetében védtek meg. E szakdolgozatok tartalmi ismertetését, továbbá a témavezető oktatók publikációs rendszerét vizsgálva a szerző kutatásainak eredményeit le-

zárva megállapítja, hogy az oktatói attitűd a legjelentősebb befolyásoló tényező mind a szakdolgozati témák, mind a szakirodalom kijelölésénél.

A példásan tagolt tanulmánykötet „epilógusa” a mű nyitó fejezetével, a „prológussal” mintegy összhangot keresve a szerző Karácsony Sándor pedagógiai recepcióját folytatva elismeréssel szól a Karácsony-kultuszt szervező körökről, a Kontra professzor köré tömörülő Csökmei körről, a Nagykőrösi Karácsony Sándor közéleti körről, a Földesi Művelődési Társaságról, a Karácsony Sándor szellemi műhelyről.

Bognárné Kocsis Judit, a református teológia és a neveléstudomány rendszerében egyaránt jártas kutató és publikáló szerző e műve – tartalmi és formai megoldásait tekintve – nívumnak tekinthető a 21. század értékmegőrző pedagógiai irodalmában. Sokoldalúan elemzett empirikus kutatásai további folytatásra inspirálhatják a „karácsonyi örökség” ápolóit.

A gazdag bibliográfiával ellátott, jól szerkesztett kiadvány egyaránt használható oktatási segédanyagként felsőfokú egyházi és világi tanintézetekben.

Mihalovicsné Lengyel Alojzia

* * *

Gönczöl Lászlóné – Kallós Károlyné (szerk.): Jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron megyében. „Emelj fel emlék!” Alapítvány, Győr 2009, 2011, 2012. – Győr-Moson-Sopron megyében mintegy hét esztendeje működik a 'Megyei Honismereti Munkacsoport', melynek vezetői és tagjai speciális honismereti célt tűztek ki maguk elé. Nem régi tárgyak, eszközök, történetek gyűjtésére és bemutatására vállalkoztak, hanem – bár ezt így szó szerint sosem fogalmazták meg –, arra, hogy bizonyítsák D. Rather azon mondatának igazát, mely szerint „Az álmok egy tanítóval kezdődnek, aki hisz benned, aki noszogat, ösztökél és felsegít a következő lépcsőfokra.” S ugyanakkor azt is érezték, hogy ezek a tanítók, a „drága mosolyú, arany szívű, dolgozó emberek, tevékeny lokálpatrióták, érték- és mértékadó személyiségek”, akik hajdan egy-egy iskola lelkét jelentették, akiknek képzettségétől emberi-erkölcsi helytállásától függött az egymást váltó generációk emberi minősége, lassanként a feledés homályába merülnek. Pedig a ma emberének egyre sürgetőbben szüksége lenne biztonságot jelentő útmutatásokra, erkölcsi példákra, nem heroikus erőfeszítéseket követelő, hanem minden tisztességes ember, s önmaga munkája iránt is igényes pedagógus által követhető életutak felmutatására.

A honismereti munkacsoportban tevékenykedők ilyen pedagógus életpályák felkutatására, bemutatására és közkinccsé tételére vállalkoztak, először 2009-ben. A „Sok fény maradt utánuk” kötet címet viselő, tartalmi, formai és nyomdatechnikai vonatkozásait tekintve is igényes kivitelű könyv akkori kiadója, a Hungaro-Dalton Pedagógiai Innovációs Egyesület (Győr) nem is számított arra, hogy a leendő szerzőtársak (mondanom sem kell: honoráriumra sem számítva) szinte azonnal készek

voltak a feladatra. Köztük néhányan helytörténeti kutatóként, neveléstörténettel, iskolatörténettel hivatásból és/vagy hobiból foglalkozó pedagógusként, oktatóként boldogan vették elő az íróasztaluk fiókjából eddigi gyűjtésük eredményeit, és fogtak hozzá ahhoz, hogy a szerkesztői instrukcióknak, a megállapított egységes elveknek megfelelően további kutatással kiegészítsék azt. De abban, hogy a megjelentetett könyv szakmai berkekben, iskolákban, és a „saját tanítójuk” által érintett egyes faluközösségekben is „kasszasiker”-ként berobbanva ilyen fogadtatásra talált, országnrészre volt a két projektvezető és szerkesztő pedagógusnak, Gönczöl Lászlónénak és Kallós Károlynénak. Ők nem csupán a 27 főből álló lelkes szerzői csoport 30 kiváló pedagógusról írt munkáit szerkesztették valóban egységes köteté, de pályázatok és támogatók hozzájárulásának megszerzésével is biztosították, hogy küllemében is megnyerő, képekkel gazdagon illusztrált, korabeli dokumentumokat is bemutató, szubjektív visszaemlékezésekkel érzelmileg is gazdagított, s mindezek mellett mégis mértéktartó írások tárják az olvasók elé az egykor Győr-Moson-Sopron megyében élt, működött pedagógusok példaértékű életútját. A kötet megjelenésében esztétikus, szemet gyönyörködtető, élvezet belelapozni. Az egyes anyagok egységes szerkezet szerint kerültek felépítésre. A benne szereplő pedagógus egyéniségekről szóló korabeli képek, fényképek, a munkájukra vonatkozó dokumentumok másolatai csak hitelesebbé teszik a szövegben megfogalmazottak tartalmát. Céljuk tehát nem öncélú dekoráció, hanem az adott iskoláról, a kor iskolaügyéről van mindegyiknek kiegészítő mondanivalója. Az egyes pedagógusok – már csak azért is, hogy az életutak révén egyféle pedagógiatörténeti, iskolatörténeti folyamat is kirajzolódhasson –, születésük idősorrendjében jelentek meg a könyv lapjain, ezért a legelső, akivel megismerkedhetünk e kötetben: dr. Karácsony Mihály, „a reformkor jeles gondolkodója, a műszaki oktatás úttörője”, az egykor Pozsony vármegyéhez tartozó Darnó nevű község szülőtte. A sort Eöry Endre, az 1936-ban született, Rábapatona és környékének kulturális fejlődéséért, a térség dalainak, szokásainak, kultúrájának összegyűjtéséért és megelevenítéséért szülőfaluja díszpolgárává is választott pedagógus zárja.

Műfaját tekintve is eltér a kötet a szakirodalomból eddig ismert hasonló célzatú munkáktól. Gondolhatunk itt elsősorban a Vaday József által szerkesztett és kiadott Magyar tanférfiak és tanítónők ezredéves albuma: emlékmű Magyarország ezredéves fennállása korszakának a népnevelésügy terén működő egyének köréről (Békéscsaba, 1896) c. nagyszerű, máig forrásértékű munkára. Nemes, de ugyancsak más jellegű, színvonalas lexikon a Báthory Zoltán és Falus Iván által szerkesztett Pedagógiai Ki Kicsoda (Keraban Könyvkiadó, Budapest, 1997). Ezen országos kitekintésű munkák közül az utóbbi műfaját követi a Pápa pedagógusait bemutató nagyszerű kötet Tungli Gyula szerkesztésében (Pápai pedagógus lexikon. Pápai Művelődéstörténeti Társaság, 1997). A Győr-Moson-Sopron megye egykori jeles pedagógusait bemutató kötet azonban leginkább talán az Ungvári János által szerkesztett Pedagógusok arcképcsarnoka c. dicséretes munkával mutat bizonyos műfaji rokonságot (a kötetsorozat kiadója: Hajdú-Bihar Megyei Neveléstörténeti – újabban: Pedagógiai –

Egyesület, Debrecen), melynek legelső kötete 2002-ben jelent meg. Még abban is rokonítható e két munka, hogy ugyanúgy, mint a debreceninek, a győrinek is további kötetei láttak már napvilágot. Ez részben a kutató-szerzők és a szakmai lelkiismeretességgel jellemezhető szerkesztők ügybuzgalmának, de legalább ilyen arányban a megjelent első kötet (mely címében akkor még nem jelezte, nem jelezhetette, hogy egy sorozat első köteteként született) által – épp az előbbiek miatt – elért sikernek és érdeklődésnek köszönhető. Jelentős igény fogalmazódott meg ugyanis az egyes településeken arra, hogy ők is bemutathassák és felmutathassák az elmúlt korok olyan tanítóit, tanárait, akik egész életüket a nevelés szolgálatába állították. Olyan, az adott településen „legendás hírű” néptanítók és tanárok egész sora „kelt életre” a kutatások nyomán, akik nem csupán értő, tudós képviselői voltak a pedagógusmesterségnek, de elkötelezett és példamutató tagjai is egy-egy iskola- vagy faluközösségnek, akik nem megélhetési lehetőségnek, hanem szent hivatásnak tekintették a szépre, a jóra és az igazra nevelni a jövő nemzedékét.

A 2011-ben megjelent II. kötet kiadója már az „Emelj fel!” Alapítvány (Győr) volt, de a szerkesztők személye, alapkonceptiója és a kiadott kötet színvonala változatlan maradt. Sokat elárul már maga a kötet cím is: Töretlen hittel. A kötetet munkálatainak indításakor a szerkesztők Ipolyi Arnoldnak, a 19. századi püspök és akadémikus egyik gondolatát tartották fontosnak hangsúlyozni: *„Őrizzük emlékeinket, gyűjtsük össze töredékeinket, nehogy elveszenek, s ezáltal is üresebb legyen a múlt, szegényebb a jelen, s kétesebb a jövő.”* Ezért az egyes kutatókat, társszerzőket arra ösztönözték, hogy ne csupán a szűkebb értelemben vett lexikális adatok, információk összegyűjtésére törekedjenek, hanem villantsanak fel valami „emberit”, egyedi, sajátos vonást az adott pedagógus személyiségéről és a korszakról, a település iskolatörténeti sajátosságairól is. Az irányító vázlat, vagy szempontsor kitételei között ezért szerepeltették a szülőhelyi, családi indíttatással kapcsolatos, iskolájának eredményességére, sajátosságaira vonatkozó, a tanítványok és ismerősök visszaemlékezéseire alapozó információkat. Természetesen az illető pedagógus nevelő-oktató munkája, közéleti munkássága, példaadó emberi élete, a településre gyakorolt kisu-gárzása áll az egyes életpályák bemutatásának középpontjában azzal együtt, miképpen értékelte az illetőt saját kora, illetőleg: hogyan őrzi a jelen a jeles pedagógus nevét, szakmai tevékenységét, pedagógiai és emberi hatását. E második kötetben az 1728-ban született Molnár János Keresztély, a „magyar nyelvű tudományosság úttörője” nyitja a sort, mely az 1950-ben született és fiatalon elhunyt igazgatóval, dr. Lampért Gyulával zárul, kire az evangélista szavaival volt érvényes, hogy „...aki vezet, olyan legyen, mint aki szolgál” (*Lukács*, 22,26). S köztük a megye további kiváló nevelői, szám szerint összesen ismét harmincan. Az egyes pályaképek – terjedelmi okokból –, lényegre törőek, nem nőhettek önálló monográfiákká. De egyrészt a szerzők az eddigi munka lelkesítő hatására tovább kutatnak, s összegyűjtött, „bővített”, kiegészített anyagaikat szívesen fogadja a megyei könyvtár honismereti gyűjteménye. Másrészt a kötetben elhelyezett anyagokhoz egységesen alkalmazott lábjegy-

zetek sokasága segíti és ösztönzi az olvasókat is a további elmélyedésre. S alig egy év elteltével, 2012-ben már a harmadik kötetet vehették kezükbe az érdeklődők. A kötet cím: Szellemi kincsek őrzői. Az 1800-as évek közepétől mintegy 2000-ig terjedő időszakból 26 mintaszerűen tevékenykedő nevelő életpályája rajzolódik ki e könyv lapjain. Az időszak kezdetén e kötetben az 1854-ben született bencés tanár, matematikus és tankönyvíró, Borosay Dávid Lajos áll, s a sort a soproni sportélet kiemelkedő pedagógus alakja, az 1915-ben született s „Pro Urbe Sopron” díjjal is kitüntetett Zombori István zárja.

Mindhárom eddig megjelent kötet olvashatóságát és értékét növelik azok a figyelemfelhívó, kiemelt mottók, melyek az egyes pedagógusok egész életére jellemző gondolatiságot sűrítenek egy mondatba, mintegy utólagosan megfogalmazható „ars poetica”-k. S ugyancsak a feldolgozást, a rendszerezést, az áttekinthetőséget segítik az életpálya egyes szakaszai elé kiemelt tömör, lényegre utaló fejezetcímek.

A sorozattá gazdagodott könyvekből – már megkezdődött a negyedik kötet nyomdai előkészítése is –, olvasva az egyes életutakat, nem csupán emberi sorsok, küzdelmek, pedagógiai sikerek és kudarcok rajzolódnak ki, hanem a megye oktatásügyének tanulságokkal gazdag története is. Ezt megismerve a jelen kor pedagógusai talán képesek lesznek elkerülni olyan buktatókat, melyek a múlt ismerete nélkül megnehezítenék munkájukat. Az „Emelj fel!” Alapítvány, a szerkesztők és a szerzők helytálltak. Teljesítették a kiadás nem könnyű feladatát felvállaló alapítvány egyik filozófiai alapvetését, melynek lényege az értékteremtés. Rendelkezésükre álló anyagi és szellemi tőkékkel, sajátos mozgósító erejükkel, az évszázados magyar kultúra értékeire támaszkodva, hozzájárultak a megye kulturális örökségének megőrzéséhez, gyarapításához, népszerűsítéséhez és továbbéléséhez, a pedagógiai tradíciók ápolásához.

A Jeles pedagógusok Győr-Moson-Sopron megyében c. sorozat kötetei segítik az egyes közoktatási intézményeket abban, hogy saját hagyományaikra építve tudják kiteljesíteni önmaguk fejlődését. Hajdani tekintélyes tanítóik, tanáraik olyan meghatározó értéket képviselnek, melyet nem szabad, nem lehet nem beépíteni mai tevékenységrendszerükbe, megújuló gyakorlatukba. S a kötet megyei és települési bemutatón az is nyilvánvalóvá vált, ha egy-egy iskola- vagy faluközösség tiszteletben tartja örökségét, akkor ezzel együtt megerősíti a szűkebb környezetéhez való érzelmi-értelmi kötődést, szorosabbra fűzi az összetartozást. S mivel az egyes bemutatott pedagógus életutak, mint sok-sok „mikrotörténelem”, elsősorban ahhoz a településhez kapcsolódnak, amelyben az illető pedagógus élt, nevelt, tevékenykedett, ezért egy ilyen sorozat elsősorban helyi, megyei értéknek tekinthető. Azonban az eddig megjelent három (egyenként átlagosan 300 oldal terjedelmű) kötet mintegy 90 életútja túllép a mikrokörnyezetén, s közvetíti az embernevelésnek, a tudás átadásának, a valódi, örök értékek közvetítésének általános érvényű tapasztalatait, törvényszerűségeit, s tanulságait.

Varga József

S. Perémi Ágota (szerk.): Emlékkötet Laczkó Dezső (1860-1932) születésének 150. évfordulójára. Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság, Veszprém, 2011. 176 o. – 1867 után országszerte felerősödtek azok a törekvések még a viszonylag kisebb lélekszámú városokban is, hogy különböző tartalmú (régészeti, képzőművészeti, iparművészeti stb.) gyűjteményeket hozzanak létre. A kezdeményezők általában a helyi „intelligencia” köréből kerültek ki, de mellettük, mögöttük többnyire ott volt egy vagy több civil szervezet, s a helyi önkormányzat és más támogatók is szerepet kaptak a szándék(ok) ösztönzésében, vagy éppen ennek megvalósításában.

Egyéni érdeklődés, közakarát, más települések példái, külföldi élmények, személyes (jó értelemben vett) ambíció egyaránt forrása lehetett/volt a helyi közgyűjtemények létrehozásának. Akik pedig ennek megvalósítói voltak, többnyire valamely tudományterület iránt elkötelezett civil vagy paptanárok, püspökök és más egyházi méltóságok, a köz iránt elkötelezett (többnyire anyagilag tehető) polgárok (kereskedők, ügyvédek, magas beosztású hivatalnokok stb.), s nem egyszer a vármegyei vagy városi törvényhatóság (önkormányzat, azaz, a képviselő-testület). Ami személyes és aligha kivétel nélküli, mindegyikükben ott munkál(hatot)t az egyéni ambíció és a köz iránti elkötelezettség. Ennek tanúi országszerte azok a városi múzeumok és más közgyűjtemények, amelyek alapítójuk és/vagy első vezetőjük emlékét nevükben is őrzik.

Az egyik ilyen közgyűjtemény a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum, amelynek mai fenntartója a helyi önkormányzat. Alapítója Veszprém vármegye törvényhatósága volt, amely 1902-ben döntött arról a széles körű társadalmi indíttatású kezdeményezésről, hogy létrehozza a megye múzeumát és könyvtárát. Szerencsére, sok támogatója lett ennek az elhatározásnak: Hornig Károly megyéspüspök, Fenyvessy Ferenc főispán, és nagyon sokan mások a Veszprémvármegyei Múzeumi Egyletben munkálkodtak az épület és gyűjteménye megvalósításában. Az intézmény első igazgatója dr. Laczkó Dezső, a helyi piarista főgimnázium tanára lett.

A múzeum az ő emlékére jelentette meg az életútját felelevenítő kötetet, amelyben a szerkesztő így mutatja be őt és érdemeit: *„A tanulmányok szerzői arra törekedtek, hogy az ünnepelt gazdag, tartalmas életének részleteiről, sokoldalú tevékenységéről átfogó képet nyújtsanak. Olyan emberről van szó, aki elsősorban piarista szerzetes, s emellett tanár, geológus, a Veszprém vármegyei múzeum alapítója... (...) ...a ránk maradt források segítségével próbáljuk felidézni alakját, míg az általa létrehozott művek, az általa feltárt, gyűjtött leletek, tárgyak, és nem utolsó sorban geológiai gyűjteménye napjainkban is két múzeum gyűjteményének alapdarabjai.”* (A geológiai gyűjtemény jelentős része a zirci Bányai Természettudományi Múzeumban látható. – T.J.)

Laczkó Dezsőt, mint a főgimnázium tanárát és későbbi igazgatóját a helyi, megyei neveléstörténeti munkák is számon tartják. Nem csak „társadalmasított” e világi intézményt azzal, hogy bő és több tanártársa is „kilépett” a civil szférába, köz-

feladatokat láttak el, nyitott volt a főgimnázium a más vallású diákok számára, s nagy utazók voltak, akik diákjaikat elvitték nem csak országról, hanem külföldre is. (Laczkó Dezső különböző időszakokban vagy párhuzamosan több mint harminc társaságnak volt alapítója, tagja vagy/és valamilyen szintű vezetője.)

Laczkó Dezső élete első időszaka (mint annyi más, jeles Veszprém megyei pedagógusé), a Felvidékhez kapcsolódik. Trencsénben született, majd Nyitrán végezte teológiai tanulmányait. Tanári képzettségét már Budapesten szerezte (földrajz és természettan szakon). Első munkahelye is szülőföld közeli volt: a privigyei gimnáziumban tanított. Már ekkor foglalkozott geológiával és paleontológiával, s szakcikket publikált. Huszonnyolc évesen kerül Veszprémbe, s negyvenégy éven át rendje, a főgimnázium, Veszprém és a vármegye megbecsült egyházfőfője, polgára. Tudományos munkája elismeréseként még életében a paleofauna több állatfaját vele kapcsolatban neveztek el.

1902-ben részt vett Déchy Mór hatodik kaukázusi expedíciójában., s a következő évtől lett a múzeum és könyvtár igazgatója. Bár az emlékkötetben nincs külön fejezet tanári tevékenységéről, de minden munkájában, törekvésében ott találjuk pedagógusi és egyben rendje, vallása iránti szoros elkötelezettségét. Fő hivatása a tanítás volt, s igazgatóként sem vonult vissza a tudományos és közéleti szerepléstől. Tanártársait alkotó munkára, világlátásra, publikációkra, közéleti részvételre ösztönözte, s így együtt jelentősen hozzájárultak nem csak a gimnázium szakmai hírnevéhez, gyarapításához, hanem a város kulturális élete fejlődéséhez is. A múzeum, és benne munkája ösztönzője lett a közfeladatok vállalásának, a pedagógiai szempontú igényes kulturális programoknak, a helyi lapokban történő jelenlétnek. Laczkó tanárként, igazgatóként azzal is megelőzte korát, hogy igyekezett figyelemmel kísérni végzett tanítványaink sorsát, szakmai életútját. Például számos katonának bevonult, harctéri szolgálatot teljesítő egykori diákjával váltott leveleket az I. világháború alatt. Másoknak munkalehetőséget keresett a háborút követő gazdasági nehézségek és a munkanélküliség éveiben. *„Laczkó komoly kudarcoként érte meg az esetet, s nagyon bántotta, ha igyekezete ellenére is képtelen volt eleget tenni egy olyan embertársa kérésének, akinek talán ő lehetett az utolsó reménysége. Nebézsorsú diákjait és más rászorulókat is esetenként anyagilag is segítette. Mindezt csendben, szerényen, lehetőleg anonimitásba burkolózva tette”*- írja egyik méltatója a mindig segítőkész, empátiás habitusával kapcsolatban. (Rainer Pál, 9.o.)

Neveléstörténeti kánonunkban – bizonyára természetes módon –, előtérben azok a teoretikus és/vagy gyakorlati szakemberek állnak, akik élete fő sodorvonalában a pedagógia áll. Azonban figyelmünket nem kerülhetik el azok sem, akik „főfoglalkozása” bár pedagógus volt de elsősorban mégsem ebben alkottak maradandót, úgy, mint ahogy Laczkó Dezső is, de tevékenységükben mindig ott találhatjuk azt a pedagógiai elhivatottságot, amelynek középpontjában a másokért, a közjóért tenni akaró és képes személyiség van. S napjainkban ugyanúgy megtaláljuk a Laczkóhoz hasonlóan példamutató civil és/vagy tudományos tevékenységet is kiemelkedő eredmé-

nyességgel végzőket: óvodapedagógusokat, tanítókat, tanárokat, akik többnyire nem is csak közvetlen környezetük megbecsült személyiségei. Közülük számosan, akik élete befejeződött, a közelmúlt társadalmi változásai lehetőségei révén, iskolák, kulturális intézmények, múzeumi gyűjtemények névadói lettek. Laczkó Dezső és társai pedagógiai-kulturális öröksége folytatói ők, akik méltóak a nevelés- és a művelődés-történeszek figyelmére.

Tölgyesi József

* * *

Szerk. biz.: Jancsó Benedek emlékezete. Jancsó Alapítvány (h. n.) 2011. 251 o. – Művelődés- és nevelés-, valamint a közpolitika-történeszek körében is méltatlanul elfelejtődött, vagy legalábbis nem az életútja értékeként tartják számon a hazai (magyarországi) környezetben a sokoldalú munkásságot végzett polihisztort, Jancsó Benedeket (1854-1930). Az aktív korában elismert tanár, tudós, nemzetiségi politikus, író az 1945 utáni kurzusváltások során „kiiktatódott” a szakmai és közbeszédből, ám gondolatai, eszmei tisztánlátása, ha látens módon is, de ott voltak az őt máig számon tartottak emlékezetében és tetteiben.

Kortársai, tisztelői, egykori munkatársai (pontosabban: az Erdélyi Férfiak Egyesülete) 1931-ben emlékalumban örökítették meg gazdag életútjának állomásait, s értékelték munkásságát. Ennek nyolcvanadik évfordulóján ismét Emlékkönyv jelent meg, amely nem csak rá emlékezik, hanem emlékeztető is a ma emberei számára. Életművéből a „közfelejtés”-en túllépve nem csak napjainkra, hanem a jövőre vonatkozóan is számos megszívlelendő tanulság, tettekéesség-öszönzés, olyan tisztességes európai mentalitás lehet segítségünkre, amelyek ember- és társadalomjobbító üzeneteket hordoznak.

A kötet tizenöt szerzője – közöttük Jancsó is a gondolatait felidéző írásaival –, az életművet járja körül úgy, hogy több írásban, tanulmányban olyan aktuálisakmai és -politikai kontextusok sejlének fel, amelyek konnotációi ráirányítják a figyelmet sok, máig „kibeszéletlen” problémára. A szerzők „... *Jancsó Benedek szellemi örökségét tisztelve és vállalva méltatják és helyezik el a tudós életművét nemzeti értékeink közé...*, (s a könyv írásait) ... *az újbóli megismertetés igényén túl a történelmi igazság keresése, valamint a magyar érdekek és értékek 21. századi védelmét jellemzi*” – olvasható (többek között) az Előszóban.

A Jancsó-életmű iránti figyelmet jelzi, hogy négy közéleti-politikus személy írt ajánlást, mintegy hangsúlyt adva a tanulmányokban kifejtett nézeteknek. Néhány sor ezekből, amelyek jól rávilágítanak az egykor volt és mai toposzokra reflektáló gondolatokra: „*Minden magyar nemzedéknek kötelessége emlékeznie a történelmi korokban előttünk járó magányos és mostoha sorsú magyar látókra; Politikusként is meg tudta őrizni azt az alázatát, amellyel a magyar nemzetet szerette volna szolgálni...*, *pályája követendő példaképet állít a ma tudósai, politikusai*

elé is; A múltidézés, múltörzés számára nem egy alapvető kötelesség volt, hanem természetes, a bensőből fakadó eszmeiség; Amikor a 21. század bonyolult nemzetközi viszonyai a könyvet és a tollat, a tudást és a szakismeretet a közösségi érdekérvényesítés eszközeiként is felértékelik, kiemelten fontos Jancsó Benedek munkásságát felidézni.”

A Tanulmányok előtt Jancsó életrajzszerű életút-összefoglalása olvadható, s külön részként szerzői, szerkesztői munkásságának bibliográfiája kapott helyet.

A teljesség igénye nélkül, válogatva azokból a tanulmányokból, amelyek felidéznek alakját, elsőként Jáki László tanulmánya kötheti le az olvasó figyelmét, amelyben Jancsó középiskolai tanári és oktatáspolitikai tevékenységét mutatja be négy olyan fejezetben, amelyek önmagukban is különálló textust alkothathatnának. Három középiskola, s számos, a középiskola reformjáért, a tanárok társadalmi megbecsüléséért készült írása, két folyóirat szerkesztése, az 1907-es szabadoktatási kongresszusi szerepvállalása, a kor legnevesebb pedagógiai folyóirata, a Néptanítók Lapja rovatvezetése idéződnek fel a terjedelmes tanulmányban, amely méltóan reprezentálja Jancsónak azt a pedagógiai tevékenységét, amely anno, akkor, a pedagógiai szakmai közélet élvonalában tartotta. Jáki László végül így értékeli: *„Annak a tudós tanárnemzedéknek egyik legkiválóbb képviselője volt, aki felkészültségével, pedagógiai szemléletével, önálló és nyitott gondolkodásával, nemzeti, közösségi, társadalmi elkötelezettségével hozzájárult hazánk értékeinek megőrzéséhez.”* S reflexív véleményeként hozzá teszi: *„... mi lett volna, ha mindig a Jancsó Benedekhez hasonló, felkészült, a közösség, az ország iránt elkötelezett értelmiség irányította volna hazánkat.”*

Több párhuzamos írás szól nagyrészt ugyanarról a témáról: egykori Jancsó-írások és a mai vélekedések szólnak egymás mellett az olvasóhoz, nem titkoltan: a múlt és a jelen azonos problémái meggondolásra készítőek. Jancsó „románkérdés” írása mellett ott található Raffay Ernő polemikus tanulmánya Jancsó és Justus sajtóperéről (amelynek forrásvilága a nemzetközi hatósugarú ún. Replika-vita volt). Jancsó származása okán sokat foglalkozott a székelyek történetével, néprajzával. Főképpen az elszakíttóság alatt, de a korábbi időszakban is, írásai jelentősen hozzájárultak a székely identitás őrzéséhez, erősítéséhez a megmaradásért küzdés bilincse közegette.

Jancsó A Székelyek című történelmi és néprajzi tanulmányához kapcsolható Tőkés László írása (A kulturális sokszínűség buktatói és esélyei Európában), amely széles körű kitekintés a ma problémáiról, az ezekre adható nemzeti és uniós válaszokra, s természetesen nem feledve az erdélyi vonatkozásokat. Ugyancsak e tanulmányra reflektál Egyed Ákos írása, amelyben Jancsónak a székelyekről vallott nézeteit és az értük vívott szellemi és közéleti tevékenységét széles történelmi kontextusba helyezve elemzi és értékeli. Jancsó európai horizontú gondolkodására vall, hogy amikor a székelység fiatal nemzedékének kulturális-oktatási problémáiról szólt,

figyelembe vette az európai fejlődés szintjét és a magyarországi helyzetet is azért, hogy a székely fiatalok számára a lehető legjobb oktatásügyi tervet tudja ajánlani.

Jancsó lelkeségét így jellemzi (inkább: érzékelteti) Egved Ákos, mintegy kontúrt húzva a székelység és Jancsó sorsközösségére is utalva: „...*abban, hogy a székelység máig megtartotta az ősi szállásterületét, ugyanolyan mértékben volt köszönhető annak, hogy békés időkben földjét nagy szorgalommal műveltre meg és teremtette elő a család megélhetésének anyagi feltételeit. És gazdagítva őrizte hagyományait, amelyben a szülőföld szeretete a székelységnek a legföltettebb lelki tulajdonsága volt. Ilyen volt Jancsó legföltettebb lelki tulajdonsága is.*” (148.o.)

Sas Péter tanulmányában arról értekezik, hogy Jancsó szellemiségének időszerepése hogyan jelenik meg Erdély jövőképében. Ugyanis a nagy politikai-gazdasági „játszmák” közepette sem közömbös, hogy Európa egyik legjelentősebb nemzetiségének milyen lesz a jövője egy olyanra földrajzi térségben, ahol nincs korridor nemzettestvéreihez. Éppen ezért fontos, hogy a földrajzi elzártságon a szellemi (s nem kevésbé: a jogi és a gazdasági) kapcsolatok által lehessen/legyen partnerség az anyaországgal. A szerző ezért hangsúlyozza, hogy „*Jancsó Benedek egész életében a tudomány, a kultúra, a művelődés talaján állva igyekezett teljesíteni nemzete érdekében a Sors által rá szabott küldetését. Kós Károly találóan jegyezte meg, hogy nem a pártpolitika, hanem a kultúrmunka az igazi nemzetpolitikai produkció.*” (182.o.)

A kötet egy következő részében Jancsó Erdély története című munkájából olvashatók részletek. Ebben nyomon követhető, hogy a történelmi események bemutatása során miként gondolkodott, vélekedett arról, hogy a múlt mennyiben határozza meg szülőföldje jelenét és jövőjét. Erről így vall: „*E könyvet azzal a szándékkal írtam, hogy benne legalább fő vonásaiban vázoljam és összefüggő képet alkossak Erdély népeinek, de különösen az erdélyi magyarságnak történeti életéről, amelyet ezer éven át a magyar állam keretében a magyar nemzettel a legteltesebb lelki egységben élt még abban az időszakban is, amikor az európai politikai helyzet következtében majdnem kétszáz éven át önálló nemzeti fejedelemséget alkotott.*” (185.o.) Ma sem tanulság nélküliek e sorok.

Rugonfalvi Kiss István (1881-1957) Jancsó Benedek emlékezete című írása a Debreceni Székely Társaság közgyűlésén hangzott el 1931-ben. Az éppen elhunyt Jancsóra emlékezés nem mentes a pátosztól, s a textusban szinte héroszként idéződik fel alakja. Ugyanakkor kitűnő (első) összefoglalása az életút állomásainak és az életműnek.

Kovács Zsuzsanna és Kovács Attila közös írásukban azt idézik fel, *Hogyan őrzí nagy fia emlékéit a báromszéki őrhely és szülőfalu.* Azaz, Gelence, ez a Háromszéki-medence északkeleti részén megbújó, közel ötezer fős település. Az iskola természetesen, igaz, csak 2000-ben, Jancsó nevét vette fel. Az emlékjelek mellett Jancsó Napok, Jancsó-emlékplakett, Jancsó-kert és udvarház, a család ősei gondozott sírkertje és a nevét viselő könyvtár méltó őrzői az Erdélyből fizikailag hazánkba sza-

kadt, de szellemében, lelkében Erdélytől soha el nem vált Jancsó Benedeknek. A kötetet befejező írást Jancsó Antal jegyzi, aki Jancsó Benedek időszerűségéről, gondolatai és tette, alkotásai aktualitásáról, a jelen számára és a jövőbe is utat mutató munkásságáról szól az emlékkönyv létrejötte kapcsán: *„Meggyőződésünk, hogy a mostani közgondolkodásnak is szüksége van az általa képviselt tárgyilagos, biggadt mérlegelésre, a nemzeti érdekeket előtérbe helyező, a részrebajlástól mentes hozzáállásra, de mindenekelőtt arra a példára, ami egy elkötelezett lélek valódi szakmai és emberi teljesítménye.”* (239.o.)

A kötetet több lapnyi fotó- és dokumentummelléklet, valamint angol nyelvű rezümé zárja.

És végül: remélhetjük-e, hogy egy újabb Pedagógiai lexikonban helyet kap majd Jancsó Benedek? S lesz-e valamikor a pedagógiai örökségét bemutató nevelés- (és?) művelődéstörténeti konferencia, s az ezen elhangzottakból könyv?

Tölgyesi József

* * *

Szlucska János: „Pünkösdi királyság.” Az észak-erdélyi oktatásügy története 1940-1944. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009. 580 o.— Rendkívüli kutatói teljesítmény az, amely alapján Szlucska János, a korán elhunyt szerző megírta e kötetét. Nagy szellemi kapacitással (és tegyük hozzá: érzelmileg is motiváltan) foglalkozott Erdély oktatástörténetével. 2002-ben jelentős terjedelmű tanulmányban tette közzé A magyar iskolák sorsa Dél-Erdélyben (1940-1944) című írását (*Irodalomtudomány*, 2002. 1-2. sz. 76-125.o), s folyamatosan dolgozott azon, hogy a lehető legteljesebb munkát adja át a kutatóknak, a téma iránt érdeklődőknek.

Az Előszóban a kötet summázata így szól:

„1940 és 1944 között az itt élő népek életében tehát több sorsfordító esemény történt. A könyv arra keresi a választ, hogy miként befolyásolta mindez életkörülményeiket, lehetőségeiket a kultúra és az anyanyelv megőrzésében, melynek egyik legfontosabb pillére az iskola.

A száraz adatok mellett bepillanthatunk az iskolás gyermekek, tanítók és tanárok életének mindennapjaiba visszaemlékezések, egykori újságcikkek és folyóiratok segítségével. Ugyanakkor megismerhetjük az akkori román és magyar nemzetiségpolitika közötti lényeges különbségeket is.” (9.o.)

Kutatásmethodikai szempontból vizsgálva e kötetet, meglepő szerzői alaposágot tapasztalhatunk. A viszontagságos történelmi körülmények, a levéltári források teljességét nélkülözve azok nagymértékű hiányai miatt a primer források mellett számos másodlagosra kellett hagyatkoznia. Ezért ez utóbbi következményeként igen gazdag hírlapi, folyóiratbeli és kötetihivatkozásokkal találkozunk, amelyek anyagát (az aktuálpolitikai „mázok” miatt is) a szerző gondos kutatói szűrőjén átengedve

használta fel. A soknemzetiségű és sokvallású Erdély oktatásügyével kapcsolatban a források nyelvi sokszínűségével is meg kellett küzdenie Szlucska Jánosnak. A kötet 2728 hivatkozása egyrészt a textus alapos adatolását igazolja, másrészt viszont részben hátrány is: a kötet terjedelmi korlátai miatt nem ad elegendő lehetőséget a szintetizálásra. Az átfogó értékelés hiányát azonban (a sok név, évszám és más adat ellenére) nagymértékben feledteti a főszöveg (nyelvileg jól megformált) folyamatossága, a bekezdésekkel történt megfelelő tagolás.

A kötet első részében (*Visszatekintés*) Erdély iskolái több évszázados múltjáról olvashatunk: a 12. századtól 1940-ig tartó időszakról, amelyben nemzetiségek, vallási felekezetű lakosok éltek egymás mellett, s különböző uralkodók, impériumok váltották egymást. (Ez az összefoglaló jó társadalom- és neveléstörténeti háttér annak megértéséhez, hogy 1940 után miért váltak oly hektikussá e térség történései, s benne a téma fősodrában Észak-Erdély, és külön, kisebb tanulmányban megjelenítve, Dél-Erdély oktatásügye.)

A második bécsi döntés (1940) során visszatért erdélyi részterületeken (103 093 km²-ből 43 104 km²) új oktatáspolitikai helyzetbe kerültek a nevelési-oktatási intézmények. A magyar közigazgatás (természetesen, nem az 1920 előtti) rekonstrukciója révén megváltozott az oktatással szembeni politikai, társadalmi és oktatási igény. A szerző számos hivatkozással, szövegösszefüggéssel tárja fel a változások/változtatások irányát és tartalmát. A leglényegesebb: kiszélesedő magyar nyelvű oktatás magyar anyanyelvű tanítókkal, tanárokkal. Jelentős pozitívumként rögzíti a szerző azt, hogy ahol ennek feltételei megvoltak, tovább működhettek a nemzetiségi intézmények.

Az e részt követő fejezetekben Szlucska János intézménytípusokként mutatja be az oktatás megváltozott helyzetét. Hangsúlyos, jól feltárt kutatási eredmények e fejezetek, amely során olyan részletek olvashatók, amelyek eddig más, e térségekkel foglalkozó munkákban nem jelentek még meg. Ez is jelzi a szerző munkájának originalitását: a lehető legkisebb forrásmunka, dokumentum, visszaemlékezés is ott szerepel a kötet lapjain. Jelentős terjedelemben olvashatók az észak-erdélyi népiskolák, a középiskolák, a középfokú (benne a polgári) és szakiskolák néhány éves története, mindig hivatkozva azokra a hazai, valamint erdélyi származású, vagy éppen Erdélyben élt értelmiségiekre, akik írott munkáikban vagy élőszóban iskolaügyben megnyilatkoztak. Természetesen, mellettük ott vannak azok a személyek és azok a történések, akik/amelyek a románság érdekeit voltak hivatva nem csak képviselni, hanem az érdekek érvényesítését is felvállalni. Különösen fontos résznek tartható a polgári iskolákkal, valamint a tanítóképzőkkel kapcsolatos kutatásai. Míg az előbbieket a térségben a szakmai továbbtanulást megalapozó intézmények voltak, s ezért jelentős támogatást kaptak, az utóbbiak pedig mint az egyre gyarapodó (vagy ezt a célt elérni kívánó) magyar anyanyelvi népoktatás bővítését szolgálták. (Mindezek mellett a szerző tényszerűen állapította meg, hogy a magyar oktatásügyi hatóságok ugyan-

ekkor igyekeztek nem csak mérsékelni, hanem visszaszorítani a román és német anyanyelvű tanítóképzést.)

Régi sérelmekre is választ ad: a szerző a következő megállapításaival: „*A magyar kormányzat egyetlenegy román középiskolát sem szüntetett meg, az egykor magyarok által alapított iskolák viszont természetesen tértek vissza Trianon előtti magyar tannyelvűkhöz. A románok tehát a két világháború közötti szűk látókörű iskolapolitikájának lettek az áldozatai. Trianon után ugyanis abehelyett, hogy a magyar tannyelvű középiskolák megtartása mellett kiépítették volna saját, román tannyelvű középiskolai hálózatukat – erre 22 év állt rendelkezésükre –, a magyar középiskolák tannyelvének románra változtatásával oldották meg a román tannyelvű középiskolai hálózat megteremtését. Oktatáspolitikájuk nagy hibájára a második világháború után ők is ráébrednek, s 1945-ben csak Kolozsváron 15 új román középiskolát állítanak fel.*” (307.o.)

A tanulók (főképpen a közép- és középfokú iskolákba járók) számára számos tanórán kívüli tevékenységet is előírtak, illetve szabályoztak, főképpen a leveleoktatással és az ezekhez kapcsolódó rendezvényeken való részvétellel kapcsolatban (nyelvhasználat, öltözet, a nemzetiségi tanulókat közös csapatokba integrálták stb.).

Számos tanulmányban, kötetben dolgozták fel a kolozsvári egyetem történetét. Szlucska János kutatómunkája, ha alapvetően nem is módosítja, de kiszélesíti ennek az intézménynek a történeti horizontját, s számos olyan tény, adatot vitt be e rekonstrukcióba, amelyek még jobban megerősítik kulturális és szakmai szerepét nem csak a magyarság szempontú egyetem történeti kánonban, hanem hatását a térség nem magyar ajkú értelmisége (vagy bővebben: lakossága) direkt vagy közvetett művelődésére, műveltségére. (Valamennyi vonatkozásában figyelemre méltóak azok a statisztikai és névsortáblázatok, amelyek e könyvrészek szövegei adatháttérét biztosítják.)

Az észak-erdélyi iskolák sora a főiskolák bemutatásával zárul. Az 1921 utáni (főképpen az új hatalom hatására nyelvi és vallási megfontolásokból történt) települések közötti ide-oda áthelyezések a visszacsatolást követően a főiskolák ugyancsak „mozgásba” jöttek: többségük eredeti helyszínére és rendeltetésével került át.

A kötet záró részében a magyar iskolák dél-erdélyi sorsáról olvashatunk, mintegy kiegészítéséül annak, hogy teljes legyen a kép a magyar nyelvű oktatás akkori romániai helyzetéről. (A szerző számos dokumentummal mutatja be a déli részből az északiba történő tanító- és tanárelvándorlást, a magyarokat ért atrocitásokat, a déli régió magyar nyelvű iskolái elsorvasztási kísérleteit és ennek folyamatos megtörténtét.)

Egy külön fejezet az 1944 utáni (Románia „átállását” követő) helyzet iskolai vonatkozásait mutatja be. A kötet *Epilógus* részében, amely csak alig három oldal terjedelmű, Szlucska János az elmúlt évtizedek (fél évszázad) magyar vonatkozású iskolai helyzetét vázolta fel. A kötet Melléklet részében rendkívül adatgazdag tábláza-

tok segítik az olvasó abban, hogy áttekintő képet kapjon az iskolák 1939-1944 közötti helyzetéről.

A kötet záró részeinek egyikében első alkalommal olvasható olyan összeállítás, amely a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanárait sorolja fel karonkénti összeállításban. Néhány térkép az adattáblázatokból összeállított iskola-elhelyezkedéseket mutatja be, s a kötetet a Források és az irodalom jegyzéke zárja.

Szlucska János könyve a hazai neveléstörténeti könyvészet kiemelkedő alkotása, amely tartalmi értéke mellett ösztönző lehet arra is, hogy segítse a határainkon túli más magyar anyanyelvű régiók iskolatörténete megírását. Talán lesznek majd vállalkozó fiatal neveléstörténészek arra, hogy monográfiában írják meg/foglalják egybe a Kárpát-medencei magyar (és a nemzetiségi párhuzamokkal kiegészített) iskoláztatás évezredes történetét. Ennek megírása különösen fontos lenne (angol és német nyelven is) azért, hogy egy majdani Európa oktatástörténetét összefoglaló kötetben e régió iskolatörténeti múltja az értékéhez méltó helyet kapjon.

A szerző, Szlucska János emlékét a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Pázmándy Alapítványa őrzi úgy, hogy ösztöndíj-pályázattal segíti a főképpen erdélyi magyar hallgatókat.

Cs. Bányai György

* * *

VESZPRÉMI MEGYEI JUBILEUMI ÉVKÖNYVEK

Az oktatási intézmények történetét kutató szakemberek számára az iskola mindennapi életét, nevelési tevékenységét rögzítő hivatalos iratok mellett rendkívüli fontosságúak az évfordulós, jubileumi évkönyvek. Ezek a dokumentumok az 1848/49-es szabadságharc leverése után Magyarország számára is az 1850/51-es tanévtől kötelezően előírt iskolai értesítők egyenes folyományai. A középiskolákra vonatkozóan az értesítőkből közlendő adatokra, illetve a kiadvány felépítésére, szerkesztésére a VKM 1877-es Középiszkolai rendtartás 53. §-a, majd a 9389/1877. sz. VKM-rendelet volt az irányadó.

Jelenleg a tanévenkénti iskolai értesítők, évkönyvek tartalmára sincsenek érvényes ajánlások, így természetesen a jubileumi évkönyvek sem egységes szerkezetűek. Viszont rendkívül érdekes megvizsgálnunk, vajon mit adnak az adott iskola diákjainak, mit mondanak el az iskoláról, és mit találhat benne a jövő iskolatörténet-kutatója, aki többek között majdan szeretné feldolgozni a tanintézet történetének teljes vertikumát vagy csak egy szegmensét, illetve az ott oktató pedagógusok élettörténetét, szakmai munkásságát, esetleg szeretné nyomon követni utóbb híressé vált diákok iskolai pályafutását.

Négy Veszprém megyei középiskola jubileumi évkönyvét választottam ki erre a célra. A megyében több jubileumi kiadványt is közreadtak az elmúlt években, többségükben középiskolák dokumentumai. Terjedelmük, merítésük, és természetesen

értékük is más. Mint az élet legtöbb területén, itt is meghatározó a vezetői elképzelés és akarat mellett a tartalmat megtervező és kivitelező szerkesztő munkájának milyensége.

A 125 éves Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium jubileumi évkönyve 1883–2008; Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium Értesítő a 2007/2008. tanévről /szerk. Kolozs Barnabásné – Veszprém: Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium, 2008. 208 p. – Reprezentatív kiállítású és a klasszikus iskolai évkönyvek szerkesztési elveit követő gazdag tartalmú kiadvány megjelenítésével emlékezett a Táncsics Mihály Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium az eltelt 125 esztendőre. A bevezetőben Körmendi István igazgató azt írja, hogy „...*az elmúlt egy és negyedszázad év emlékezeit, eredményeit bemutató kötetünket elsősorban az egykori és jelenlegi diákjainknak, szüleiknek, az iskola valamennyi tanárának, oktatójának és dolgozójának szánjuk*”. Azonban ez a kötet is – hasonlóan a többi iskolai értesítőhöz, évkönyvhöz, jubileumi kiadványhoz –, szervesen hozzátartozik az iskolát befogadó település, jelen esetben Veszprém város múltjához, jelenéhez és jövőjéhez, hiszen a mai diákok felmenői és majd leszármazottai azok, akik meghatározták-meghatározzák a város mindennapi életét.

A kiadványt a nyugdíjas igazgató, az iskolában 44 esztendeig dolgozó dr. Borsi Lőrinc iskolatörténeti visszaemlékezése vezeti be. Az 1883-as alapítású veszprémi ipariskola volt a mai Táncsics iskola jogelődje. Az eltelt évtizedek alatt több ezer szakmunkást nevelt-oktatott-képzett a folyamatosan bővülő oktatási intézmény, ahol 1986-tól kezdődően a szakközépiskolai oktatást is elindították.

A mai iskoláról Körmendi István igazgató számol be, bemutatva a jelenlegi oktatási struktúrát: a szakiskolai, szakközépiskolai képzést, és az utóbbira ráépülő technikusképzést. Oszlopdiagramok szemléltetik a tanulólétszám, a szakiskolai és a szakközépiskolai osztályok számának változását. Az igazgató részletesen ír a folytonosan változó szakemberigényhez alkalmazkodóan egyes oktatott szakmák megszűnéséről, összevonásáról, és a kor megkívánta új szakmák indításáról.

Az iskolához szervesen kapcsolódó kollégium eltelt közel félévszázadáról Németh Ferenc írását olvashatjuk, aki 1989-től irányítja a kollégiumot.

Egy jubileumi évkönyvtől elvárható, hogy csokorba gyűjtse a tanintézet egykori pedagógusait. Rövid életrajzzal, és ahol a rendelkezésére állt, fényképpel együtt mutatja be a szerkesztő az iskola vezetőit, az első igazgatótól, a ferences rendi Meszes Polikárpótól egészen Körmendi Istvánig, a mai igazgatóig. Ezt követően oldalakon keresztül sorjáznak az iskola tanárai 1883-tól 2007-ig, (~400!) és külön jegyzék tartalmazza az elmúlt évtizedek kitüntetett pedagógusait (~1970-től).

A jubileumi kötet alkalmat ad arra is, hogy a pedagógiai munka egyes részterületeinek eredményeit retrospektív módon is összegezzék. A szaktárgyi és a gyakorlati oktatás területén végzett munkáról vallanak az egykori és a mostani tanárok. A

szaktanári, munkaközösségi vezetői beszámolók szerint a magyar nyelv és irodalom oktatása a kezdeti heti egy órás tantárgytól, 1962-től, napjainkra eljutott odáig, hogy hosszas előkészítés után sor került már a kétszintű érettségi vizsgák bevezetésére is. A művészeti oktatásról Borka Sándor művésztanár, a számítástechnika oktatás kezdeteiről és jelenéről Filipovits Lajos szaktanár számol be. Az elmúlt fél évszázad tán-csicsos sporttörténetét Orbán Zsolt írta meg.

A Tánacsics Mihály Szakközépiskola és Szakiskolában folyó oktató-nevelő munka meghatározó részéről, a szakoktatás területéről és az ott elért eredményekről mai és egykori szakoktatók rajzolnak plasztikus képet. A visszatekintésekben részletezően írnak a megújuló képzési formákról, az oktatott anyagról, a képzésben résztvevő szakemberekről, a szakképzési helyekről, eredményekről, nehézségekről.

A kötet szerkesztője, Kolozs Barnabásné tanulmányában részletesen feldolgozta az iskola könyvtárának történetét a kezdetektől napjainkig. A rendelkezésére álló információk alapján összeállított könyvtártörténet kiterjed az 1885/86-os tanévben megalkult ipariskolai könyvtár napjainkig tartó tevékenysége minden fontosabb mozzanatának a bemutatására. Az oktatásban-művelődésben fontos szerepet játszó iskolai könyvtár munkáját taglaló igényes összegzést részletes bibliográfia és jegyzetapparátus teszi teljessé.

A jubileumi kötet jelentős teret szentel az iskolában működött vagy ma is ott munkálkodó, alkotó pedagógusok bemutatkozásának. Az iskolai értesítőknék, évkönyveknek mindig eminens feladata volt a tudós, alkotó tanárok munkásságának a közreadása. Ebben a kiadványban Borka Sándor festőművész–tanár rövid biográfiáját, munkásságának főbb állomásait és néhány alkotását teszik közzé. Eveli Péter igazgatóhelyettes dolgozata a 20. század második felének veszprémi demográfiai változásait taglalja. Az évtizedek óta nyugdíjas egykori szakoktató, a költő-szépítő Jáger Ferenc Csibészek című novellája színesíti az évkönyvet. A ruhaipari szaktantárgyakat oktató divattervező, dr. Kerekesné Sellei Gabi néhány modellje is látható a kötetben. Rendkívül izgalmas tanulmánnyal találkozunk az olvasó Kőszegi Lajos írását olvasva. Életrajzi adatai és művei felsorolását követően olvashatjuk a veszprémi Szent Mihály-székesegyház mellett 1957-ben megtalált Árpád-kori Szent György-kápolna re-szakralizálásának lehetőségeiről leírt gondolatait. A Tánacsicsban 1960–1974 között tanító hadtörténész Veress D. Csabától a Benedek-hegy történetét közreadó terjedelmes tanulmányt közli a jubileumi évkönyv.

A legelesebb versenyeredmények felsorolását követi egy 2005-ben készített díjnyertes diákdolgozat a gyulafirátóti kolostorromról. Az egykori diák, Stéger Zoltán, ma szakoktatóként dolgozik a Tánacsicsban. A kiemelkedő eredményt elérő diákokat az 1997/98-as tanévtől kezdődően jutalmazták a Tánacsics-emlékplakettel és a hozzá tartozó pénzjutalommal. Az eddigi jutalmazottak felsorolása és laudációjuk után a Tánacsics-plakett fényképét is bemutatja a kiadvány.

Mindig megható és kedves élmény – bár elsősorban az érdekeltek számára – a visszaemlékező öregdiákok írásainak az olvasása. Ezek a remimeszcenciák közelebb

hozzák egymáshoz a régi és a mai diákokat, az egykori és a mai tanárokat, hiszen a közös alapokon nyugvó emlékek, történesek az együvé tartozást erősítik.

Az iskolai hagyományok, a hétköznapi diákélete az, ami egybe kovácsolhatja a heterogén diáktömeget. Erre a célra találták ki a diáknapiakat, a különböző vetélkedőket, erre alkalmas a színjátszás, a balácai szituációs játékok, és bizonyos mértékig az iskolai ünnepek is, ahol a versmondó, színjátszó szakkörök diáktagjai adják a műsorokat.

A fényképekkel gazdagon illusztrált oldalakon az iskolatörténeti hagyományokról is olvashatunk, és végre megtudhatjuk azt is, kik voltak az elmúlt években megjelent iskolai értesítők szerkesztői, akiknek a nevét az aktuális kiadványokban elfelejtették közzé tenni.

Az iskola alapításától kezdődő és a jelesebb eseményeket rögzítő iskolatörténeti kronológiát dr. Borsi Lőrinc állította össze.

Igaz ugyan, hogy az iskolaalapítás centenáriumára kiadott évkönyv óta, az 1982–83-as tanévtől kezdődően minden tanévben megjelentetnek iskolai értesítőt, ahol a tanintézet teljes diáknévsora olvasható osztályonként, mégis hiányérzetünk van, hogy az eltelt 125 esztendőre emlékező jubileumi kötet legalább a centenárium óta eltelt évtizedre visszamenően nem tartalmazza az osztálynévsorokat.

A 60 éves Ipari Szakközépiskola és Gimnázium Jubileumi Évkönyve 1949–2009. /szerk.: Irányi László. Veszprém, 2009. 208 o. – A bemutatásra kiválasztott másik kötet ugyancsak szakközépiskoláé, de feleannyi életkorú, mint az elsőnek bemutatott Táncsics. Ebben az esetben is a klasszikus évkönyvszerkesztési hagyományokra hajazó kiadványról van szó.

Szép kiállítású, jól szerkesztett kiadványt kaptak e kötet olvasói. Már a borítón bemutatott, 2004-ben megújított iskolajelvény is illusztrálja az intézmény sokszínűségét, egyaránt utalva az egykori vegyésztechnikusi és a mai informatikai képzésre. Az ilyen, nagyobb időszakot átfogó jubileumi kiadványok esetében szinte kötelező városvezetői megnyilatkozásokat követően az iskolaigazgató Irányi László adja közre az intézmény történetét. Az eredetileg vegyésztechnikus-képzéssel foglalkozó tanintézet az angolkisasszonyok veszprémi épületegyüttesében kapott helyet a szerzetesrendek felszámolása után. Az államosított egyházi elemi, polgári és felső kereskedelmi iskola, illetve a tanítónőképző épülete a rendházzal együtt biztosított helyet az új oktatási intézmény és egy általános iskola számára.

A szerző-szerkesztő, aki 1991-ben érettségizett az Ipari Szakközépiskolában, majd tanárként tért vissza, most intézményvezetőként adja közre a 60 esztendősk iskola történetét. Bemutatja a Vegyipari Technikum szakmai fejlődését, fejlesztését, ami azután a színesfémipari szakkal történő bővítéshez vezetett. Tulajdonképpen az ipar szakember- szükségletének permanens változása jelentette a további bővítéseket is.

A névváltozások tartalmi változásokat is prezentáltak. A közismereti tananyag bővítése érdekében az 1966/24. törvényerejű rendelet alapján országosan is át kellett

szervezni a technikumokat szakközépiskolává. Így lett az iskola Alumíniumipari és Vegyipari Szakközépiskola. 1979-től újabb szakkal, a híradástechnikaival bővült az oktatás. Bevezetését itt is részben a jelentkező szakemberigény, illetve a vegyipari ágazat iránti érdeklődés csökkenése indokolta.

A középiskolákat elérő demográfiai hullám miatt – miután jelentősen nőtt a gimnáziumi képzés iránti igény –, a fenntartó engedélyével az 1992/93-as tanévtől gimnáziumi osztályokat is indít az iskola, ami azután a nevében is megmutatkozott. Ma Ipari Szakközépiskola és Gimnázium néven szerepel az egykori Vegyipari Technikum.

A közölt intézménytörténet jelentős értéke, hogy nemcsak részletes, korrekt, adatolt leírást közöl az egyes szervezeti változásokról, de beilleszti azokat a kor oktatáspolitikai- iparpolitikai környezetébe is. A fényképekkel is illusztrált iskolatörténet a felnőttoktatás ismertetésével zárul.

Értekes és igen sok munkát igénylő része a jubileumi évkönyvnek az a szociológiai vizsgálat, amely az Ipari Szakközépiskola rétegszerkezetének és beiskolázási körének változását taglalja 1949-től, az iskola alapításától kezdődően: az osztályok száma, ezen belül az osztálylétszámok, fiúk-lányok aránya beiskolázott tanulók társadalmi rétegezettsége, a beiskolázás területi megoszlása oszlopdiagramokon, táblázatokban összesítve. Csupa olyan adat szerepel, ami annak idején (1948–49-ig) az iskolai értesítők-évkönyvek rendeletileg előírt tartozéka volt, azonban mára már jó részt eltűnt az iskolai kiadványokból.

Rövid, de lényegi áttekintést nyújt a jubileumi évkönyv a tanári kar létszáma és képzettsége alakulásáról, illetve a pedagógus-fluktuációról.

Az iskolai élet nemcsak a tanítás–tanulás mindennapjaiból áll, hanem szervesen hozzá tartoznak azok a foglalatosságok, amelyek a diákélet derűsebb oldalát képezik. Így aztán, mint az előző évkönyvnél, a különféle szakkörök, sportkörök, ifjúsági szervezetek tevékenysége, a hagyományok bemutatása is ott sorjáznak a kiadványban.

Külön fejezet fogja össze a tanár-diák visszaemlékezéseket az eltelt hat évtizedről. Itt olvashatunk az iskola könyvtáráról, de jó összeállítást kapunk az egykori irodalmi színpadról, a repülőmodellező szakköréről, és többek között a hol elinduló, hol pedig megszűnő diákújságokról is.

Újabb fejezet fényképpel és rövid életrajzzal mutatja be a tanintézet igazgatóit, majd felsorolják a helyetteseket és a jubileumi év valamennyi munkatársát, valamint betűrendben közlik az iskolában valaha tanított összes pedagógus nevét a végzettség és az alkalmaztatás idejének megadásával.

„Akikre büszkék vagyunk” címmel szerepelnek az összeállításban a különféle sport- és tanulmányi versenyeken jelentősebb eredményeket elért diákok.

A jubileumi évkönyvek nagyon fontos része a végzett diákok névsora, hiszen ezen az oldalon olvashatjuk az egykori iskola- és osztálytársak nevét az osztálynévsorokban. A kiadványban megtaláljuk a jubileumi év osztályai után illetve a

hatvan esztendőös iskola végzett diákjainak felsorolását. A teljes terjedelem mintegy harmadát elfoglaló névsor 1953-tól kezdődően 1973-ig évenként és szakonként összesítve, majd 1974-től osztályok szerint, az osztályfőnökök nevének megadásával együtt közli a végzettek névsorát.

A kiadványt záró képsorok előtt igen szemléletes fotón mutatja be a szerkesztő-igazgató az Ipari Szakközépiskola és Gimnázium építéstörténetét, az épületegüttes bővülését.

Az évkönyv áttanulmányozása után mégis van bizonyos hiányérzete a recenzensnek, nevezetesen ekkora terjedelemhez már feltétlen hozzá tartozik a tartalomjegyzék, ami a felépítéstől függően elhelyezhető a kiadvány elején vagy a végén.

A Bercsényi Miklós Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium Jubileumi Évkönyve 1949–1999–2009. /szerk. Horváthné Treiber Ildikó. [Ajka] [2010] 116 p. – Kissé félrevezető az igen dekoratív küllemű középiskolai évkönyvön szereplő 1949-es dátum, hiszen a hatvan esztendőre visszatekintés helyett az első 50 évről nagyjából két oldalra összesűrívte kapunk információt, kiegészítve néhány, egyébként jelentős ismeretanyagot közlő (itt található az egyetlen statisztikai adat a tárgyalt tanévek tanulólétszámáról) iskolavezetői visszaemlékezéssel. Minden bizonnyal a félévszázados jubileumra megjelentetett kiadvány (Az ajkai Bercsényi Miklós Szakközép- és Szakmunkásképző Iskola jubileumi évkönyve, 1949–1999 / [szerk. Némethné Kovács Éva]. – Ajka: 1999. 191 o.) tartalmazza az itt hiányolt, illetve elnagyoltra sikeredetett intézménytörténetet.

Egy teljes fejezet foglalkozik a tárgyi fejlesztések bemutatásával, a szakmai innovációval. Részletesen bemutatják nemzetközi kapcsolataik alakulását, a minőségbiztosítással és a minőségfejlesztéssel kapcsolatos eredményeiket, de összesítik a pályaválasztással kapcsolatos ismeretanyagot is.

Az iskola kitüntetése a Bercsényi-emlékérem és a Bercsényi-emlékplakett (fotójuk szerepel a könyvben), az előbbit a legkimagaslóbb eredményt elérő diákok kapják, az utóbbit a pedagógusok, amit legalább húszéves bercsényis szolgálati idővel és kimagasló szakmai–pedagógiai munkával lehet kiérdemelni. Kár, hogy minden esetben hiányzik a kitüntetés átadásának dátuma, a diákoknál az osztály megnevezése.

Igen világos és szemléletes az iskola jelenlegi képzési formáinak példaértékűen közzétett diagramos bemutatása, amiből azonnal megtudható, milyen szakmák, szakképesítések szerepelnek a Bercsényi Miklós Szakközépiskola, Szakiskola képzési palettáján.

„A gyakorlati oktatás területén nem csupán a szakmai tudás fejlesztése a cél, hanem a nevelési feladatokra is jelentős figyelmet kell fordítani.” – olvasható a fontos megállapítás a gyakorlati oktatást összegző fejezet bevezetőjében, amelyben beszámolnak 2000-től kezdve a szakképzés területén bekövetkezett változásokról–változtatásokról, az iskolában végrehajtott fejlesztésekről (ács és asz-

talos-tanműhely kialakítása, valamint a fontosabb kihelyezett gyakorlati munkákról. Ez utóbbi tevékenységből emelkedik ki a Csinger-völgyi római katolikus kápolna építése, ahol szinte valamennyi, az iskolában oktatott szakma (kőműves, ács, hegesztő, víz- és villanszerelő, festő stb.) diákjai kaphattak feladatot a kápolna építése során. Az évkönyv az elvégzett munkát megörökítő fotókat is közreadja. Részletesen szerepel a kereskedelmi és vendéglátó szakmacsoport tevékenysége a képzés fejlődésének bemutatásával együtt, amiből természetesen a környezetvédelmi–vízgazdálkodási képzés sem maradt ki. A jól végzett munka–tanulás során elért szakmai sikerekről szakmánként–évenként adja meg az összesítést Fenyvesi Zoltán igazgató.

A sporteredmények, az egyes években elért egyéni és csapateredmények ugyancsak ott vannak a jubileumi kiadványban, majd ezeket követi a nyelvtanításról szóló összeállítás, valamint a kollégiumi élet fényképekkel bőven illusztrált bemutatása.

Az ifjúságvédelem helyzetéről, az elmúlt tíz évben végzett munkáról készült részletes beszámolóban megfogalmazottak igazolják a terület rendkívüli fontosságát az oktatásügyben.

Szomorú, de elmaradhatatlan része a jubileumi évkönyveknek az örökre eltávozott kollégákra történő emlékezés. Ezek a nekrológok őrzik hosszú évtizedekre az egykori tanárok emlékét a jövő generációi számára. A jelen és a jövő is benne van a kiadványban: diákokból lett tanárok bemutatkozásai.

Általában ritkán olvashatunk évkönyvekben a tanárok civil életéről, iskolán kívüli tevékenységükről (pedig ezek minden esetben szinte részletesen ott szerepeltek a régi iskolai értesítőkből, reprezentálva, mennyi minden tartozott még a pedagógus munkájához, amiről ma nem beszélünk, vagy nem illik beszélni). Itt most négy tanárról tudhatjuk meg, mit tevékenykednek az iskolán kívül. Az egykori diákok visszaemlékezése gyakori anyaga a hasonló kiadványoknak. Ezek saját szemszögből történő iskolabemutatóknak is tekinthetők, mindenképpen hozzá tartoznak egy jubileumi évkönyv anyagához, mint ahogy az alkotó diákok munkásságának a bemutatása is, amit most a versek közzététele jelent. Színes fényképek sora illusztrálja az iskola hétköznapijait-ünnepeit. A képekhez azonban nem tartozik felirat, így néhány év múlva nehéz lesz az ezeken látható események-személyek azonosítása.

A kitűnő nyomdatechnikával készült bercsenyis jubileumi évkönyv záró része, mint az általában lenni szokott, a névsoroké: igazgatók (1949-től, a funkció betöltésének dátumaival); a többiek: vezetők, pedagógusok, gazdasági és technikai dolgozók sorrendben 1999-től; a végzett diákok osztálynévsorai ugyancsak az 1999/2000-es tanévtől, majd a jubileumi év tantestülete és osztályai fényképekkel.

Lovassy László – volt Piarista – Gimnázium Jubileumi évkönyv 1711–2011 Beszélgetőkönyv /írta és szerk. Asztalos István – Veszprém: Lovassy László Gimnázium, 2011 323 o. + DVD melléklet; Lovassy László – volt Piarista – Gimnázium Jubileumi évkönyv 1711–2011 /szerk. Pálffy Zoltán – A 300 éves gimnázium alapítására emlékező jubileumi évkönyv a Beszélgetőkönyv alcímet vise-

li. A megoldás érdekes egy objektivitást igénylő műfaj esetén, de kézbe véve a kiadványt, az (öregdiákok számára biztosan) nehezen lesz letehető.

„Egy három évszázados iskola történetét, szellemiségét megismerni, vonzerejének titkát megfejtetni nem egyszerű feladat, nem adja könnyen magát. Ez a beszélgetőkönyv, a jubileumi megemlékezések egyik, talán szokatlan formában megjelenő eszközeként, bepillantást nyújt az iskola történetébe, megidézi annak szellemét, mesélésre bír diákokat, tanárokat, igazgatókat a közelmúltból és a jelenből.” – írja a kötet bevezetőjében az iskola jelenlegi igazgatója, Schultz Zoltán, mintegy összefoglalva a jubileumi évkönyv tartalmát.

És valóban, szokatlan módon egy virtuális beszélgetés során, egy dialógusban prezentálják a háromszáz esztendő történetét. Az író-szerkesztő Asztalos István tanár megszólítva az iskola szellemét, virtuálisan meggyújtva a három évszázadot szimbolizáló háromszáz gyertyát, indul el a kérdezz-felelek játék a múltból, a múlttól a jelenig, bemutatva – ahogy fogalmaz –, az apró betűs történelmet, ami nem kerül bele a vastagon szedett nagy történelembe. Bemutatja a városba érkező iskola-alapító piarista atyák küzdelmét, eredményeit, a Felvidékről jött három piarista tanár munkáját, akik azért jöttek, hogy a Dunántúl közepén (a mai ország területén az első!) iskolájukat létrehozva pallérozzák a város, a közeli-távoli környék ifjúságát.

„Amikor Veszprémbé jöttek, romokban állt az ország. Amikor kiseprűzték őket Veszprémből, akkor is. A kettő között teremtettek valamit, ami nélkül ez a város nem lehetne az, ami.”

És mesél az iskola szelleme: az 1777 óta fenn a várban ma is meglévő (de üresen, elhagyottan pusztuló) alma mater építéséről, a szaporodó diákseregről, a bővülő tanári karról, a háborúkról, amikor a katonaság mindig rátette a kezét a piarista iskolára, és a kivonulásuk után csak a romok maradtak. Mindent újra és újra kellett kezdeni. De mindig újra kezdték hittel, akarattal.

Asztalos István objektív és szubjektív kérdéseivel-megjegyzéseivel viszi előre az alma mater történetét, és ennek megfelelően az iskolatörténet érdekesebb pontjait (sarokpontjait?) rendre megismerheti az érdeklődő olvasó: az 1948-as iskolaállamosítás utáni átmeneti korszak, az ötvenes évek, az 56-os forradalom és Brusznjai Árpád, a matematika tagozat indítása '67-ben, az 1968-as költözés az új iskolaépületbe, a diákok '73-as március 15-i ünnepe és a 275 éves évforduló megünneplése, a hatosztályos gimnázium. De sort kerít Asztalos és az iskolaszellem a diákélet egyes mozzanataira is: a Híd gimnáziummusical a színházkertben, az egykori lovassys diáklány, a mai diákok kedvence tanárnő vezette kórus sikerei, a Helikon, a híressé vált egykori diákok. Aztán a tetőtér-beépítés, német nemzetiségi tagozat, majd az informatikai tagozat indítása, a 2007-es teljes rekonstrukció.

Néhány egykori diákkal folytatódik a beszélgetés: a piarista-lovassys diákból lett szerzetestanár Borián Tibor, a 49-ben érettségizett Varga Miklós, az öregdiákok baráti körének motorja, Balogh Elemér a Brusznjai-tanítvány, és végül egy frissen végzett infós diák, Damjanovics Bence a Beszélgetőkönyv második fejezetének szerep-

lői, akik gondolataikkal, visszaemlékezéseikkel színezik (és egyúttal bővítik is) az előzőekben megismert iskolatörténetet.

Mindenki más és más nézőpontból ítél meg egy-egy eseményt, így valóban izgalmas az a beszélgetés-gyűjtemény, amelyben Asztalos István, Békefi Zsuzsa, Homonnai János, Imre Frigyesné és Kapor Ágnes az elmúlt évtizedek igazgatóit szólaltatják meg. Az iskolavezetők ismertetik meg az olvasóval a nevükhöz köthető korszak történetét, benne saját munkájukat. Knoll János summázata: a munkához csak munka által lehet hozzászokni; a hozzáadott értékről beszél Takács József; Arnhoffer Mihályt már nem lehetett megszólítani, róla a lovassys diákból lett igazgatóról a kollégák, Békefi Zsuzsa, Imre Frigyesné és Homonnai János vallottak; majd Katanics Sándor és a mai igazgató, Schultz Zoltán válaszolnak a kérdezőnek, mesélnek az életükről: a munkájukról, az iskoláról, a pedagógus sorsról, s ezzel újabb adalékokkal szorgálva a Lovassy történetéhez.

Sorra véve a Beszélgetőkönyv fejezeit, a Motívumok rész kaphatta volna akár a Tanári hitvallások címet is, mivel benne tanáreletek (Békefi Zsuzsa, dr. Öveges Ferenc, Schindler László, Bagi Péter, Wenczel Zsuzsa), a Lovassyhoz kapcsolódásuk kezdete, majd az iskolához-diákokhoz ezer szállal kötődés alakulása és mikéntje táru az iskola történetét megismerni akaró olvasók elé, ha nem került volna ide a 2007-es nagy átalakítás két építésztervezőjével (Pozsgai Zoltán, Takács Attila) folytatott beszélgetés.

Egy iskola, egy alma mater történetében evidensen szerepelnek azok az élmények, azok a tevékenységek, melyek nem mindig számszerűsíthetők, nem mindig rendezhetők diagramokba, táblázatokba, mégis, értékük okán ott a helyük, mert hozzá tartoznak az iskola szellemiségéhez. A diákélet emlékképei – a változó tárgyi tudással szemben – maradandóbbak, ezért is kerülhetett a kötetbe a Tóth Mária, Fürj Katalin és Bácskai Rita tanárokkal folytatott visszaemlékező beszélgetés-sorozat. A másik oldalról nézve az iskolai életet, beszél magáról, a lovassys életről két néhez sorsú, ma már felnőtt diák: dr. Nagy Anikó és Szabó Zoltán. Megismerhetjük egy frissen érettségizett német diáklány, Miriam Hietzker véleményét is.

Tulajdonképpen a jubileumi évkönyvekben – különösen egy három évszázadot feldolgozó munkában –, szokatlan a diákzsengék közlése, de hát ki tudja hová fejlődnek, mi lesz a novellaíró és verselő gimnazistákból néhány esztendő múlva. Diáktudósok, diáktudomány? Egy várostörténeti (veszprémi!) tanulmány széles kitekintéssel; biológiai szakmunka két idegen kagylófaj jelenlétéről a Balatonban; végül egy elektrofizikai-elektrotechnikai kísérlet az elektromos puska készítésére a megvalósítás elméleti és gyakorlati kérdéseivel. Három különböző szakterülete a tudományoknak, és bizonyítéka az ifjúság minden dolog iránti érdeklődésének, mindig megújuló kreativitásának (és az örök tanári segíteni akarásnak).

A német nemzetiségi tagozatról, emlékekről-élményekről szól a Távólnézet fejezete az évkönyvnek, ahol az egyes résztvevők, szervezők, a bottropi Vestisches Gimnázium

zium, a hanau Lindenaus Schule, a testvérvárosi, passai Leopoldinum pedagógusai – igazgatók és tanárok – vallanak a közös munkáról.

A Beszélgetőkönyv nyomtatott anyaga tényekkel zárul, a nemzetközi fizikai, kémiai, informatikai diákolimpiák, az OKTV-k, a keszthelyi Helikon és a nagyobb sportversenyek, így a diákolimpiák lovassys eredményeinek táblázatokba foglalt sorozatával.

A további információkat már a kiadványhoz mellékelt DVD tartalmazza, és amint a kiadvány készítői megjegyzik, „... a DVD összeállításnak elsődleges célja az volt, hogy mindazokhoz az információkhoz, amelyeket nyomtatott formában nem lehetett – akár terjedelmi, akár nyomdatechnikai okok miatt – megjeleníteni, minden kedves érdeklődő elektronikus formában hozzáférhessen.” Hogy ez mekkora adathalmaz, a lemez tulajdonságaira kattintva kiderül: 4GB! Ez a hatalmas mennyiség újabb több száz oldalt igényelne.

Nézzük mit is tartalmaz a Pálffy Zoltán igazgatóhelyettes szerkesztette melléklet! Osztálynévsorokat 1886-tól 2011-ig, az érettségiző osztályok tablóképeit 1928-tól, az 1930-as évek néhány hiányzó kistablóját leszámítva 80 (!) esztendő hiánytalanul; azután az államosítástól kezdve a teljes iskolavezetés dátumokkal-fényképekkel, majd a gimnázium tanári kara az 1947/48-as tanévtől ugyancsak fényképekkel, és az iskolapolgárok összefoglaló fejezetcím alatt végül ott a 2011/12-es tanév diákcserege.

Külön blokk tartalmazza a 300., a jubileumi tanév ünneppsorozatát: a teltházás Lovassys Mindentudás Egyeteme videofelvételeken, a történész Pálffy Géza 2010. októberi előadásától az agykutató Freund Tamás 2011 májusában tartott előadásáig; a jubileumi év koncertsorozata a Mendelssohn zenekari hangversenyétől „A mi utcánk” könnyű műfaj lovassys képviselőinek zenéléséig.

Óriási értéke az összeállításnak a 300 év képekben című ikonográfiai melléklet, ami az anyaggyűjtő munkatársak: Békefi Zsuzsanna, Korbacsics Ildikó, Vajda Ilona és Szilágyi Botond jóvoltából jól megválogatott és bőséges képanyag. A gyűjtemény a piarista időszak, az államosítás után kor és az 1986-os, a 275 év jubileum utáni időszak fotódokumentációját tartalmazza. A teljes DVD igen jelentős forrásanyag a Lovassy László gimnázium történetét majdan feldolgozó neveléstörténész számára. (Bár van félrevezető felvétel is, mint a díszterem bemutató kép, ahol az épületben 1968–2008 között működött Veszprémi Közgazdasági Szakközépiskola berendezett díszterme látható az iskola zászlójával, a falakon a közgazdos versenyeredményeket prezentáló táblákkal).

Összegezve a kolligátumként kezelendő kiadványról szerzett benyomásokat, nagyon sok ismeretet kap az olvasó a Beszélgetőkönyv oldalain közölt párbeszédéből, igen jelentős forrásanyag a melléklet DVD faktográfiai és ikonográfiai gyűjteménye, mégis azt kell megállapítanunk, akár csak az 1986-os évkönyv esetében, hogy az iskola államosítás utáni anyaga korántsem teljes. Hiányzik a történelmi szemlélettel összeállított iskolatörténeti kronológia, hiányoznak a statisztikai összeállítások, az

éves igazgatói beszámolók alapján megírható összegzések. Nyilvánvalóan nehéz feladat ennek az elkészítése, hiszen míg 1948-ig rendelkezésre állnak azok az évenként kiadott értesítők-évkönyvek (és most már hozzáférhető a Tölcséry-féle iskolatörténet 1711-1894, illetve a folytatás, Lichtneckert András munkája az 1948-ig megírt iskolatörténet), amelyek világosan követhető és azonosan visszatérő tematika szerint lefedik egy-egy iskola tanévének teljes történetét, addig utána csak a visszaemlékezők verbális közlései, az iskolai irattári anyagok vagy levéltárba leadott iskolai iratok, esetleg sajtóanyag áll az iskolatörténet írója rendelkezésére. A változó iratkezelési szabályzatok ismeretének hiánya, a nem teljesen kiépült irattári rendszer (és valljuk be, esetenként az érdektelenség) bizony jelentős iratvesztéshez is vezethetett.

Mindezek ellenére az olvasó nehezen tudja letenni a régi alma mater kapuja képével díszített borítójú Beszélgetőkönnyvet, köszönhetően az Asztalos István tanár-szerkesztő (valamint az iskolaszellem) nagy empátiával összeállított dialógusának, és a kötet lapjain megszólaltatott lovassys pedagógusok gondolatai is sokáig megmaradnak az olvasóban. A DVD tartalma – a rengeteg fénykép, dokumentum – pedig órákig lapozható-nézegethető anyaga szinte kimeríthetetlen tárháza az iskola történetének.

* * *

Összefoglalva a fenti kiadványok ismertetése során leszűrhető tanulságokat, ki kell mondani, hogy ilyen kiadvány csak alapos előkészítő munka után állítható össze. Nem egyszemélyes munka (talán még belső lektor is kellene), megfelelő koordinálást igényel, és mindig fel kell tennünk a kérdést: cui prodest? Kinek–kiknek szól a kiadvány, és az olvasó, az egykori–mai–majdani diák–tanár szemszögéből elvárható igények maradéktalan teljesítése kell, hogy cél legyen.

És végezetül, tudva, hogy minden iskola más és más, mások a lehetőségeik és mások a prioritások, ennek ellenére mégis célszerű lenne a kötetek kigondolói és szerkesztői számára írásos módszertani segítséget adni, hogy ne maradjanak ki fontos, olykor feltétlen szükséges részanyagok ezekből a hosszú távra szóló kiadványokból.

Csiszár Miklós